

Athanasiana

28

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITTUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

28

NYÍREGYHÁZA

2008

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
XVI. Benedek Pápa: Kocsis Fülöp püspöki kinevezése	9
Keresztes Szilárd: Körlevél Kocsis Fülöp új püspök kinevezéséről	11
Ivancsó István: Fülöp apostol a bizánci egyház liturgikus szövegeiben	13
Orosz Atanáz: A görög atyák Biblia-értelmezési módszere és Szent Pál-képe	27
Véghseő Tamás: Fülöp apostol emlékezete	47
Vincze Krisztián: Néri Szent Fülöp temploma Rómában	57
Gáncz Endre: Fülöp apostol meghívása a jánosi apostolmeghívás-elbeszélések összefüggésében	61
Seszták István: A keresztény hit sajátosságai	76
Soltész János: A Filippi levél aktualitása	84
Puskás Bernadett: Fülöp apostol néhány ábrázolása	98
Kruppa Tamás: Fülöp apostol lelkiése és teológiája	120
Janka György: Fülöp apostol böjtje – „Νήστεία του αγίου Φιλιππου” – Adalékok a keresztény böjt történetéhez	134
Obbágy László: „Az Egyház legjobb erői...” Katekétaképz(őd)ésünk súlypontjai	156

SUMMARIA

István Ivancsó: Apostolo Filippo nei testi liturgici della Chiesa bizantina	170
Atanáz Orosz: L'esegesi dei Padri greci e la loro immagine in S. Paolo	171
Tamás Véghseő: La memoria di Santo Filippo apostolo	173
Krisztián Vincze: Parrocchia di Santa Maria in Vallicella – Oratorio di San Filippo Neri	173
Endre Gáncz: Chiamata dell'apostolo Filippo	174
István Seszták: Le caratteristiche della fede cristiana	174
János Soltész: Der Brief an die Philipper hat Aktualität	175
Bernadett Puskás: Quelques représentations de l'apôtre Philippe ...	176
Tamás Kruppa: The Spirituality and Theology of Saint Philip the Apostle	177

Tartalom

György Janka: „Le jeûne de l’apôtre Philippe”. Les contributions à l’histoire du jeûne chrétien	178
---	-----

KÖZLEMÉNYEK

Sivadó Csaba (ford.): XVI. Benedek pápa: Nüsszai Szent Gergely	180
Paolo Mieli: A történelem igazságot fog szolgálatni XII. Piusznak	188
Ivancsó István: Ötödik gyűjtemény liturgikus kiadványainkból	198

KRÓNIKA

Szent Atanáz Díj 2008.	218
Máriapócsi Teológiai Napok	219
Intézményi veradás	220
Dr. Szabó Péter habilitációja	221
Egyháztani konferencia a PPKE Hittudományi Karán	221
Szakkönyvek bemutatója	221
VIII. Liturgikus Szimpozion	222

KITEKINTÉS

Ivancsó István: Ukrajna megkeresztelkedésének 1020. évfordulója	224
Zenit: Az örmény egyház szabad működése	228
Zenit: A Közép-Kelet üldözött keresztényei	230
Zenit: Életveszélyes az iraki keresztények helyzete	234
Zenit: India vallásszabadságáért	236
Magyar Kurír: I. Bartolomaiosz vesperáson a Sixtus-kápolnában ..	238

PAPI ARCKÉPCSARNOKUNK

Dr. Békés Géza	240
KÖNYVISMERTETÉSEK	248
RECENSIONES	254
Gánicz Endre: Keleti egyházi bibliográfia magyar nyelven 2007-2008	260

BEVEZETÉS

Hittudományi Főiskolánk folyóirata, az *Athanasiana* csak ritkán szokott tematikus lenni. Olyankor is mindig valami komoly alapja van a szokásostól való eltérésnek. Rendszerint megemlékezés. – Így történik ez a jelen szám esetében is.

Miután a Szentatya, XVI. Benedek pápa 2008. május 2-án Kocsis Fülöpöt kinevezte hajdúdorogi megyéspüspöknek és miskolci apostoli kormányzónak, nem tehettük meg, hogy szó nélkül elmegyünk a nagy esemény mellett. Akkor már nyomdában volt a folyóirat akkori legújabb száma, s a püspökszentelésre – mely 2008. június 30-án történt Hajdúdorogon – már nem lehetett újat készíteni, elhatároztuk, hogy a következő számot szenteljük neki. Ezzel kívánunk tisztelni nem csak püspökünk, hanem Intézményünk fenntartója előtt is.

Így tehát a jelen számban a tanulmányok valamilyen módon Szent Fülöphöz, püspökünk védőszentjéhez kötődnek. Annyiban mégis megmaradt a „rég”i” tematika, illetve módszer, hogy minden tanár a maga szakterületén készítette az írását.

Ezeket azonban megelőzi két hivatalos dokumentumnak a közlése: az egyik a kinevezési bulla, a másik pedig Keresztes Szilárd püspök körlevele.

Aztán *Ivancsó István* Szent Fülöp apostol liturgikus szövegeit dolgozza fel, illetve azok alapján mutatja be, milyen tiszteletet kap az egyházunkban. *Orosz Atanáz* inkább módszertant ad a görög atyák Biblia-értelmezési módszerével és Szent Pál-képével kapcsolatban. *Véghseő Tamás* hagiografikus témát dolgozott fel: azt foglalta össze, mi állítható Szent Fülöp apostolról a történész, illetve szent-életrajz-író részéről. *Vincze Krisztián* szintén egy érdekes színfolttal gazdagítja a kötetet: Néri Szent Fülöp római templomát és az oratóriumot mutatja be. Ezt követi *Gáncz Endre* biblikus exegézise Fülöp apostol meghívásáról, mégpedig a jánosi szöveggel egybevetve az eseményeket. *Seszták István* fundamentális teológiai témában írta a tanulmányát a keresztény hit sajátosságairól. *Soltész János* a Filippi levél aktualitásáról közölte a mondanivalóját. *Puskás Bernadett* a művészettörténetbe kalauzol el, s Szent Fülöp apostol néhány ábrázolását mutatja be. *Kruppa Tamás* Fülöp apostol

lelkiségéről és teológiájáról írt. Janka György témája is érdekes és a fő vonalba illeszkedik be, mert Fülöp apostol bűjtjéről ír. *Obbágy László* a katekéták képzésének, illetve önképzésének fontosságát tárja fel az írásában.

Folyóiratunk jelen számából természetesen, nem maradnak el a már megszokott rovatok sem. Így a Közlemények, a Krónika és a Kitekintés a megszokott kereteken belül közöl rövidebb írásokat; veszi sorra Intézményünk életének fontos eseményeit; a keleti egyházakról szóló fontos híradásokat.

A Papi arcképcsarnok is folytatódik. Most a nemrégiben elhunyt dr. Békés Géza atya életpályáját vázolja fel. Így állítunk emléket neki, aki bár nem volt Intézményünk növendéke, mégis sok szállal kötődött ide.

A szokásos módon megvannak a könyvismertetések, illetve azok idegen nyelvű változatai is a kötetben.

Végül a bibliográfiai rész zárja a folyóiratnak ezt a számát is: arról a bibliográfiai összeállításról van szó, amely az olyan magyar nyelvű műveket veszi sorra, amelyek a bizánci egyházra vonatkoznak.

Amikor az Olvasók elé tárjuk a jelen számot, egyben a püspök urat is köszönteni kívánjuk. Igaz, hogy bőven elmúlik a névnapja, mikor megkapja, de adjon a jó Isten neki számos éven át boldog életet és áldásos püspöki szolgálatot!

Nyíregyháza, 2008 őszén

I.I.

KOC SIS FÜLÖP PÜSPÖKI KINEVEZÉSE

BENEDEK PÜSPÖK, ISTEN SZOLGÁINAK SZOLGÁJA, szeretett fiának, *Kocsis Fülöpnek*,

aki eddig Dámócon volt szerzetes, a bizánci rítusú Hajdúdorogi Egyházmegye kinevezett püspökének és az Apostoli Szentszék szándéka szerint a Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli kormányzójának; üdvözet és apostoli áldás.

Mi, akik Szent Péterhez hasonlóan az Úr egész nyájának igen nehéz gondját viseljük, minden nap arra törekszünk, hogy a részegyházak javát Isten segítségével teljes buzgósággal előmozdítsuk. Mivel a szent dolgokban előjárót kell állítani a bizánci rítusú Hajdúdorogi Egyházmegye élére, amely tisztelendő testvérünk, Keresztes Szilárd kánoni lemondásával megüresedett, meghallgatva tisztelendő testvérünket, a Keleti Egyházak Kongregációjának bíboros prefektusát, téged szeretett fiunk, aki kiváló képességekkel rendelkezel és járatos vagy a lelkipásztori dolgokban, alkalmasnak látunk annak vezetésére. Ezért legfőbb apostoli hatalmunkkal kinevezünk téged a bizánci rítusú *Hajdúdorogi* Egyházmegye püspökének és az Apostoli Szentszék szándéka szerint a Miskolci Apostoli Exarchátus apostoli kormányzójának, mindazokkal a jogokkal és kötelességekkel, amelyek a Keleti Egyházak Kánonjainak Törvénykönyve szerint ehhez a hivatalhoz tartoznak. A püspökké szentelésedet és a hitvallásodat, valamint az irántunk és utódaink iránt való engedelmességi fogadalmadat illetően tartsd meg az említett Törvénykönyv előírásait. Elrendeljük továbbá, hogy ezt a levelet hozzák a papság és a híveid tudomására, akiket arra buzdítunk, hogy örömmel fogadjanak téged és maradjanak veled egységben. Szűz Máriának, az apostolok örök szavának (Akathiszt, 7.) közbenjárására kérjük rád, szeretett fi-

unk, a Vigasztaló Szentlélek ajándékait, hogy azokkal megerősítve mint pásztor vezesd a rádbízottakat, mindenekelőtt szeretettel, ami a pásztorok sajátos erénye: annyira vagyunk ugyanis pásztorok, amennyire szeretünk. Krisztus békéje és világossága legyen mindig veled és minden rád bízott hívővel, akik számunkra igen kedvesek.

Kelt Rómában, Szent Péter székénél, az Úr kétezer-nyolcadik, pápaságunk negyedik évében, május másodikán.

XVI. Benedek pápa

KÖRLEVÉL KOCSIS FÜLÖP ÚJ PÜSPÖK KINEVEZÉSÉRŐL

Főtisztelendő Paptestvérek!

Kedves Hívek!

Ez a nap, melyet az Úr szerzett, örvendezzünk és vigadjunk azon!

Húsvét ünnepének visszhangzó örömével közlöm a paptestvérekkel és a hívekkel, hogy Szentatyánk, XVI. Benedek pápa főtisztelendő Kocsis Péter Fülöp atyát, a Hajdúdorogi Egyházmegye szerzetes papját kinevezte a Hajdúdorogi Egyházmegye megyéspüspökévé és a Miskolci Görög Katolikus Apostoli Exarchátus *ad nutum Sanctae Sedis* apostoli kormányzójává.

Kocsis Péter 1963. január 13-án született Szegeden pedagógus családból. Középiskolai tanulmányait Szegeden végezte. A Hajdúdorogi Egyházmegye papnövendékeként a nyíregyházi Görög Katolikus Papnevelő Intézetben és Hittudományi Főiskolán 1989-ben fejezte be filozófiai és teológiai tanulmányait. 1989. augusztus 20-án szenteltem pappá Máriapócscon.

Pappá szentelése után 1989-1990-ben a Pápai Magyar Intézet növendéke volt Rómában, ahol a Pápai Szalézi Egyetemen pedagógiát tanult.

Rómából való hazatérése után 1990-től 1992-ig a Hajdúdorogi Görög Katolikus Általános Iskola és Gimnázium hitoktatója volt, majd 1992-től 1995-ig a Miskolci Apostoli Exarchátusban a tornabarakonyi egyházközség paróchusa.

1995-től 1999-ig a Chevetogne-i bencés monostorban élt Belgiumban, ahol felkészült a szerzetesi életre. 1999. november 6-án Chevetogne-ban tett szerzetesi fogadalmat megyéspüspöke előtt. 1999 karácsonyától szerzetes társával, dr. Orosz László Atanáz atyával Dámócon él a 2000-ben alapított monostorban.

Kocsis Péter Fülöp atya több, főként liturgikus és lelkeségi témájú publikáció szerzője illetőleg fordítója.

Kocsis Péter Pülöp atya személyében imádságos szerzetest, buzgó lelkipásztort, jó paptestvért ismertünk meg, aki különösen fontosnak tartja a Magyar Görög Katolikus Egyház szolgálatát. Bízunk benne, hogy püspöki működése mindnyájunk lelki épülését és egyházunk fejlődését fogja szolgálni.

Az új főpásztor püspökké szentelése és beiktatása június 30-án lesz a hajdúdorogi székesegyházban.

Testvéri szeretettel köszöntöm Kocsis Péter Fülöp püspök atyát, és ajánlom őt paptestvéreim és híveim imádságába és szeretetébe.

Hálás vagyok a Szentatyának, hogy gondoskodó szeretete folytán püspök-testvéremnek adhatom át a pásztori szolgálatot. Áldott legyen az Isten, aki Szentlelkének megvilágosító és bátorító ajándékával segíti az apostolutódokat az Ő egyszülött Fia, Krisztus Jézus Egyházának építésében!

Nyíregyháza, 2008. május 2.

Dr. Keresztes Szilárd
apostoli kormányzó

IVANCSÓ ISTVÁN

FÜLÖP APOSTOL A BIZÁNCI EGYHÁZ LITURGIKUS SZÖVEGEIBEN

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Fülöp apostol tiszteletének alapja; 1/ Célba jutott; 2/ Példát ad a földi életével; 3/ Közbenjár az emberekért; 3. Fülöp apostol jelzői a liturgikus szövegekben; 4. Összegzés.

*Most már nem homályban, nem árnyékképekben és nem tükörben szemléled, hanem világosan, színről színre látod a javak forrását, legfőbb vágyadat, Krisztust.*¹

1. Bevezetés

A bizánci egyház – és így a magyar görög katolikus egyház is – minden évben november 14-én ünnepli Szent Fülöp apostolt. Erre a napra más szent ünnepe nem is esik. A teljes *Ménea* ezt írja ezen a napon címként: „A szerfölkött dicséretes Szent Fülöp apostol emléke”.² A papi zsolozsmáskönyvünk *Ménologion*-ja hasonlót ír róla: „A fölötté dicséretes Szent Fülöp apostol”.³ Valamint rövid életrajzát is közli: „Sz. Fülöp apostol, kit ma ünneplünk, a 12 apostol egyike volt. A galileai Betzsaidából származott. Földije volt Andrásnak és Péternek. Ő hívta Jézushoz Sz. Bertalant, ki szintén egyike lett a 12 apostolnak. Nagy térítői tevékenységét a kisázsiai egyházak szaporodása és erősödése igazolta. A frígiai Hieropoliszban lefejeztetve vértanúi koronát nyert.”⁴

Ezen kívül egyházunk még egy másik alkalommal is megünnepli Fülöp apostolt, de már nem önálló ünneppel, hanem a tizenkét apostol között. Szent Péter és Pál főapostolok ünnepe után, június 30-án ugyanis

¹ Kánon, I. óda, 3. vers. In *Ménea II. November és december hónapokra. Rohály Ferenc kéziratoss fordításának átdolgozott kiadása*, Nyíregyháza 1998, 147. (A továbbiakban: *Ménea II.*)

² *Ménea II.*, 145.

³ *Ménologion II. A „Dicsérvétek az Úr nevét” című zsolozsmakönyv tartozéka*, Miskolc 1939, 71.

⁴ *Uo.*

„A nagyhírnevű és dicső tizenkét szent apostol emléke”⁵ van a bizánci egyházban.

Mivel Fülöp apostol liturgikus szövegei az önálló ünnepén – tehát november 14-én – találhatók meg teljes terjedelmükben, így a tiszteltét is annak alapján vázoljuk fel a következőkben.

2. Fülöp apostol tiszteletének alapja

Ismeretes, hogy az egyház hármasszempontból tiszteli a szenteket, és mind a három szorosan kapcsolódik Jézus Krisztus húsvéti misztériumához.⁶ Az egyetemes egyház számára egyértelmű útmutatást ad a II. Vatikáni Zsinat *Liturgikus konstitúciója* ezzel kapcsolatban: „Az egyház a szentek égi születésnapján a Krisztussal együttlésben és vele együtt megdicsőült szentekben a húsvéti misztériumot hirdeti”.⁷ Tehát a hármasszempont is ez az egyetlen szempont foglalja egységbe: Jézus Krisztus húsvéti misztériuma.

Elsősorban azért tiszteljük a szenteket, mert ők már Krisztus húsvéti misztériumának teljes részesek: eljutottak az üdvösségbe, s az egyház erről hivatalosan nyilatkozott. Földi pályafutásuk befejeződött; Krisztusra irányult az életük, amely immár teljessé vált. Vele éltek, vele

⁵ *Ménologion IX. A „Dicsérjétek az Úr nevét” című szolozsmakönyv tartozéka*, Miskolc 1939, 18. – Talán nem fölösleges megemlíteni, hogy még egy harmadik nap is van a bizánci egyház liturgikus naptárában, amikor Szent Fülöp tisztelete előfordul, ám ekkor a hetven tanítványról van szó, akik között szintén volt egy Fülöp. „A hetven szent apostol tisztelete... A 70 szent apostol címe alatt Jézus 72 tanítványát tiszteljük... A Ménea sztihiái a 70 apostol közül 64-nek a nevét sorolják fel”, s közöttük Fülöp is. Lásd *Ménologion V. A „Dicsérjétek az Úr nevét” című szolozsmakönyv tartozéka*, Miskolc 1939, 24.

⁶ Ebből a szempontból dolgoztuk már fel eddig négy szentünk „liturgikus életrajzát”. „Antiochiai Szent Ignác a liturgikus szövegeinkben”, in *Athanasiana* 17 (2003) 19–37. „Ignazio di Antiochia nei testi liturgici bizantini”, in *ibid.*, 193–194. – „Nagy Szent Atanáz a bizánci egyház liturgikus szövegeiben”, in Baán, I. (szerk.), *A szent atyák nyomdokait követve. In memoriam Vanyó László*, Budapest 2003, 143–153. – „Nagy Szent Bazil alakja a bizánci egyház liturgikus szövegeiben”, a *Studia Patrum* kötetben való közlésre elfogadva, a Magyar Patrisztikus Társaság által a „III. Tudományos Konferencia az ókori kereszténységről: Kelet és Nyugat: egység a sokféleségben a korai egyházban” címmel Kecskeméten 2003. június 26–29. között rendezett előadás anyagaként. – „Aranyszájú Szent János, a boldog férfiú, a bizánci egyház liturgikus tiszteletében”, in *Athanasiana* 19 (2004) 23–38. „San Giovanni Crisostomo il „beatus vir” nel culto liturgico della Chiesa bizantina”, in *ibid.*, 216–217.

⁷ SC, 104. Lásd Cserhádi, J. – Fábián, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása. A zsinati döntések magyarázata és okmányai*, Budapest 1975, 123.

haltak meg, vele támadtak fel, s így mindörökre részesednek abban a megújított, a feltámadás dicsőségén átment új életben, amit Jézus Krisztus a feltámadásával hozott meg.

Másodszor: a szenteket azért is tiszteljük, mert példát adnak nekünk az Isten Országa felé vezető úton. Bár ők is földi életet éltek, embertársaink voltak, az erényeket kimagasló módon tudták gyakorolni. Tudtak olyan életet élni, amely az üdvösségbe, Krisztushoz vezette őket; éppen arra adnak nekünk is példát, hogy ez számunkra sem lehetetlen: mi is lehetünk a húsvéti misztérium teljes részesei.

A szentek iránti tiszteletünk harmadik indoka pedig az, hogy közbenjárnak értünk. Segítségünkre vannak a számunkra legfontosabb cél elérésében, hogy mi is a mennyei dicsőségbe juthassunk, mi is teljesen részesedhessünk Jézus Krisztus húsvéti misztériumában.⁸

Írásunkban azt kívánjuk bemutatni, hogy a liturgikus szövegek alapján hogyan valósul meg Szent Fülöp apostol életében az a hármas szempont, ami alapján őt szentként lehet és kell tisztelni. Általánosan fogalmazza meg a *Katolikus Egyház Katekizmusa* a szentek tiszteletéről: „Az egyház, *szentté avatva* egyes híveket, vagyis ünnepélyesen kijelentve, hogy ezek a hívők hőiesen gyakorolták az erényeket és Isten kegyelméhez hűségesen éltek, elismeri a Szentség Lelkének hatalmát, aki benne él és támogatja a hívők reménységét, amikor őket mint példaképeket és közbenjárókat adja nekik”.⁹ De részletesebben is elmondja a *Liturgikus konstitúció* ide vonatkozó gondolataival összhangban: „Amikor az egyház az évi ciklusban megemlékezik a vértanúkról és más szentekről, »a húsvéti misztériumot« hirdeti bennük, »akik Krisztussal együtt szenvedtek és vele együtt meg is dicsőültek, és a hívők szeme elé állítják példájukat, mely Krisztus által az Atyához vonz mindenkit, és a szentek érdemeire hivatkozva esdi ki Isten áldását”.¹⁰ – És mindez Szent Fülöp apostolra is teljesen érvényes.

1/ Célba jutott

A szentek tiszteletének általános szempontjai közül az első – és talán a legfontosabb – tehát az, hogy ők már eljutottak a teljességbe: Krisztus húsvéti misztériumának teljes részesei. Fülöp apostol liturgikus

⁸ Részletesebben kifejtve lásd könyvünkben: *Görög katolikus liturgika*, Nyíregyháza 1999, 138.

⁹ KEK 828. Lásd *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Budapest ²1994, 178.

¹⁰ KEK 1173. – Vö. SC 104.

szövegeiben ez az ő személyére is teljes egészében érvényes. Összesen hét olyan részletet is lehet találni közöttük, amelyek éppen erről szólnak. Elsőnek tehát ezeket vesszük sorra. Az idézeteket nem az előfordulási sorrendjükben hozzuk, hanem bizonyos csoportosítást végzünk, hogy logikus sorrendbe kerüljenek. Természetesen ez a csoportosítás esetleges, másképp is lehetne végezni.

Mindenesetre az alapot az szolgáltatta Fülöp apostolnak az Isten Országába való érkezéséhez, amit így fogalmaz meg az egyik szent szöveg: „Lelkedet sokféle kín árán Istennek adtad”.¹¹ Valóban, az Istennek átadott lelkület, az Istenre figyelés vezet célba az embert, még akkor is, ha ez sokféle lemondással, esetleges szenvedéssel jár. De végülis a legfontosabbról van szó, amely így hangzik szentünkéről: „Örvendezve a mennyekbe érkezéssel”.¹² Igen, földi pályafutásának eredményeképpen Szent Fülöp apostol a mennyek országának boldogságába érkezett. Arról az állapotról, amit már ő élvez, részletesebben szól a liturgikus szöveg: „A nem alkonyodó világosságra lettél méltóvá ott, ahol kimondhatatlan az öröm, ahol folytonos a boldogság, ahol az igazak lakoznak”.¹³ De egyszerűbb formában is kifejezi ezt a következő ének: „a mennyország koszorújával földísztítve... állsz most az Uralkodó trónja előtt”.¹⁴

A „mennyország koszorúja” pedig „a minden lény fölötti világosság sugarának fényözőne”. A fény, a világosság, illetve annak szemlélése végigvonul Fülöp apostol liturgikus szövegein. Hiszen Fülöp apostol az Atyát kívánta látni, azt az Istent, „aki megközelíthetetlen világosságban lakik, akit senki ember nem látott és nem láthat”.¹⁵ És ekkor Jézus Krisztus a „világ világossága”,¹⁶ önmagában mutatta meg neki ezt a világosságot: „aki engem lát, látja az Atyát is”.¹⁷ Így érvényesülnek a további szövegek Szent Fülöp apostol liturgikus tiszteletéből, mégpedig Teofanész szerzetes, kánonszerzőtől: „Állandóan Krisztus isteni tündöklésének fényesen ragyogó sugarait élvezed”.¹⁸ Igen, már célba jutott, így színről színre láthatja Istent és Jézus Krisztust, együtt örvendezve a megdicsőült szentekkel és igazakkal. Ezért érvényes a

¹¹ Előverses sztihira, Dicsőség, in *Ménea II*, 146.

¹² Fényének, in *Ménea II*, 151.

¹³ Kánon, IX. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 150.

¹⁴ Kánon, IX. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 150.

¹⁵ 1Tím 6,16

¹⁶ Jn 8,12

¹⁷ Jn 14,9

¹⁸ Kánon, I. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

szent szerző következő liturgikus szövege is rá: „a szemlélődés világosságával vagy tele”.¹⁹ Sőt, egy még részletesebb idézet össze is foglalja Fülöp apostol földi pályafutásának értelmét. A szentek tiszteletének általános szempontjai közül az elsőt teljes egészében felvázolja – miközben már előre is mutat a következő szempontra, a földi élete révén történő példaadásra – ez a liturgikus részlet, mely ezt mondja az apostolról: „méltó módon elnyert a győzelmi koszorút... bementél a magasságbeli országba, és most Krisztus mellett, vele ülsz le az ítéletre”.²⁰ Nem lehet figyelmetlenül elmenni amellett sem, hogy két szentírási utalás is található ebben az idézetben. Az egyik a győzelmi koszorúra vonatkozik,²¹ a másik pedig arra, hogy Jézus azt ígérte apostolainak, hogy vele együtt fognak ítélkezni.²² S szentünk is ezt teszi.

2/ Példát ad a földi életével

Fülöp apostol liturgikus szövegeiben minduntalan visszatér az a gondolat, hogy ő az istenlátásra törekedett. Szinte arra a kérdésre, illetve kérésre rezonálnak, amit szentünk így fogalmazott meg Jézus felé: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát”.²³ Az egyik legszebb igazolás erre a következő liturgikus szöveg Bizánci Leó császártól: „A világosság Atyját keresve, őt a Fiúban megtaláltad”.²⁴ Mindenki számára követendő cél ez: Keresni az Istent, és megtalálni őt Jézus Krisztusban! Az erre vezető utat is megmutatja nekünk az apostol, illetve a róla szóló himnusz: „A vezeklést tetted a tiszta szemlélődés alapjává, és a szemlélődést az Isten előtti kedves cselekedetek középpontjává”.²⁵ Igen, a vezeklés tisztítja meg az embert, hogy megtisztult szemmel, s még inkább: megtisztult szíve látásával észrevehesse az Istent. Így nem csoda, hogy ennek

¹⁹ Kánon, III. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

²⁰ Dicséreti szthira, 3. vers, in *Ménea II*, 151.

²¹ „Boldog ember, ki a kísértést kiállja, mert ha hűnek találhatik, elnyeri az élet koronáját, melyet Isten az őt szeretőknak ígért” (Jak 1,12).

²² „Jézus pedig mondá nekik: Bizony mondom nektek, hogy ti, kik engem követtetek, az újjászületéskor, midőn az ember fia az ő fölségének székén fog ülni, ti is tizenkét széken fogtok ülni, ítélendők Izrael tizenkét nemzetségét” (Mt 19,28); „Ti kitartottatok velem megpróbáltatásaimban, ezért nektek adom az országot, amint nekem adta Atyám, hogy asztalomnál egyetek és igyatok országomban, és trónon ülve ítélkezzetek Izrael tizenkét törzse felett” (Lk 22,28-30).

²³ Jn 14,8

²⁴ Uram, tehozzád után, 4. vers, in *Ménea II*, 145.

²⁵ Uram, tehozzád után, 1. vers, in *Ménea II*, 145.

megerősítését is megtaláljuk a következő énekben: „A vezeklést Isten látásának alapjává tetted”.²⁶ S még mindig ugyanehhez a gondolathoz csatlakozik a következő, ugyanis a Krisztus-követéshez vezeklés gyanánt a földi dolgok elhagyása is szükséges. Így ír erről a szent szerző Szent Fülöppel kapcsolatban: „Elhagytad a földieket és Krisztust követted”.²⁷ Bizonyos mértékig mindenkinek le kell mondania a földi dolgokról, ha Krisztus követője akar lenni. Sok evangéliumi idézet szól erről. De liturgikus szövegeink között is megtalálhatjuk az igazolását a szentünkre vonatkozóan Teofanész szerzetes költeményében: „Teljes buzgósággal az Isten megtestesült Igéjéhez szegődtél”.²⁸ A „teljes buzgóság” nélkül senki nem tudná vállalni azt a kemény apostoli feladatot, mellyel az Úr bízta meg; ám azzal eredményesen lehet vállalni.

Mindenesetre, Szent Fülöp apostolra érvényes a következő liturgikus szöveg is: „Csak fölfelé, mindig Isten felé tartottál”.²⁹ Azért volt ez így az életében, mert az Istent kívánta látni, és az ő emberi szemmel látható képmását – Jézus Krisztust – meg is látta. S ezzel is példát ad minden ember számára. Még mindig a visszatérő világosság motívumánál maradva zengi Bizánci Leó császár éneke az apostolról: „Az egész világot megvilágosító fáklyává lettél”.³⁰ S éppen azért, mert példát mutat arra, hogy kell és érdemes keresni Istent.

Az apostoli munka legfőbb célja az evangélium hirdetése. Erre küldte Jézus a missziós parancsban az apostolait.³¹ Krisztus hatalmával felruházva végezte ezt a munkát szentünk is, amiről így emlékezik meg a liturgikus szövegében Teofanész szerzetes, kánonköltő: „Krisztus erejéből erőt merítve... az Istennek tetsző élet evangéliumát hirdetted”.³² Egy másik ének pedig ugyanezt emeli ki Szent Fülöppel kapcsolatban: „a világon az Üdvözítő világ fölötti evangéliumát zengted”.³³

Más formában is megemlékeznek a liturgikus szövegek Fülöp apostol földi tevékenységéről, mellyel példát ad az embereknek, s amelyek az apostoli munka témájába tartoznak. Az egyik énekben Teofanész egyszerűen így szól: „Az embereknek Isten dicsőségét hirdetted”.³⁴ Egy

²⁶ Dicséreti sztihira, Dicsőség, in *Ménea II*, 151.

²⁷ Előverses sztihira, Dicsőség, in *Ménea II*, 146.

²⁸ Kánon, VIII. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 150.

²⁹ Uram, tehozzád után, 2. vers, in *Ménea II*, 145.

³⁰ Uram, tehozzád után, Dicsőség, in *Ménea II*, 145.

³¹ Vö. Mt 28,19-20

³² Kánon, IV. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 148.

³³ Uram, tehozzád után, 3. vers, in *Ménea II*, 145.

³⁴ Kánon, IV. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 148.

másik énekben viszont megalapozottabban mondja el ugyanezt. Nem csak hirdette a hitet szentünk, hanem meg is alapozta azt: „A híveknél a vallásos hit megismerésének alapjává lett”.³⁵ Aztán költőibb formában láthatjuk harmadszor a gondolatot: Életet árasztó víztartónak írja le Fülöp apostolt a szent szerző, s azt is hozzáfűzi, hogy „belőle a hittanítás folyója fakad”.³⁶

A kánon szerzője viszont egyszerű megszólításban mondja el ugyanezt: „Istent hirdető Fülöp”.³⁷ Igen, az apostoli munka legjelentősebb része az, hogy Istent hirdesse az ezzel megbízott személy! Így nekünk, Krisztus mai követőinek, mai apostolainak is feladatunk.

Az egyik liturgikus ének megemlékezik arról, hogy az apostoli munka Szent Fülöpnél mivel kezdődött. Elmondja – még ha az evangélium nem is igazolja –, hogy Jézus a tengerpartról, a hajó és háló mellől hívta meg őt apostolának: „ki egykor a tavon halászott, Isten rendeléséből emberek halászává lesz”.³⁸ Valóban, az apostoli munka fontos szempontja, hogy az embereket Krisztushoz vezessük.

Egy másik énekvers pedig már arról emlékezik meg, hogy „Fülöp apostol mint bárány, félelem nélkül elment a farkasok közé”.³⁹ Várlalta – az Úr rendelése alapján –, hogy idegen, sőt ellenséges környezetbe megy az evangéliumot hirdetni. Mintha csak a mai kor mai emberének szólna ez az üzenet. De minden kor minden emberének is szól.

Az pedig már Szent Fülöp személyes érdeme, amit a szent kánonköltő megfogalmaz róla: „tüzes lelkivé lettél”.⁴⁰ S az apostoli munka

³⁵ Kánon, II. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 147.

³⁶ Előverses sztihira, 3. vers, in *Ménea II*, 146.

³⁷ Kánon, I. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

³⁸ Előverses sztihira, 1. vers, in *Ménea II*, 146. – Figyelemre méltó, hogy az evangéliumban nincs igazolás arra nézve, hogy ténylegesen halász lett volna Fülöp, és a halászatból hívta meg őt Jézus. Szent János evangélista leírja, hogy „amikor Jézus Galileába készült menni, találkozott Fülöppel. Azt mondta neki: »Kövess engem!« Fülöp Betszaidából való volt, András és Péter városából” (Jn 1,43-44). Szent Máté evangélista nem említi Fülöp meghívását, csak a városából valóként. Leírásában pedig megtalálható, ami a liturgikus szövegben Fülöpre vonatkozik: Jézus „amint elhaladt a Galileai tenger mellett, látott két testvért: Simont, akit Péternek hívtak, és Andrást, a testvérét, amint körhálót vetettek a tengerbe; halászok voltak ugyanis. Azt mondta nekik: »Jöjjetek utánam, és én emberek halászává teszek titeket!« Azok pedig azonnal elhagyták hálójukat és követték őt” (Mt 4,18-20).

³⁹ Előverses sztihira, 2. vers, in *Ménea II*, 146. – Ez az apostoloknak szóló evangéliumi parancs Jézusnak mind a tizenkét apostolára vonatkozik, így Fülöpre is: „Íme, úgy küldelek titeket, mint bárányokat a farkasok közé” (Mt 10,16).

⁴⁰ Kánon, V. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 148.

folytán így az istentelenség fagyában megdermedteket fel tudta melegíteni. Szép képpel megfogalmazott szép feladat, amiben szentünk példát ad. Ez viszont csak úgy tudott működni nála, hogy barát lett, amint a következő ének megfogalmazza róla: „Krisztus barátjává lettél”.⁴¹ S itt újra előkerül a világosság motívuma: Krisztus barátjaként befogadta a közvetlenül neki adott világosságot, majd azt sugározta tovább, hogy az embereket – megvilágosítva őket – az Istenhez vezesse. Íme, ismét az apostoli munka lényege! Ehhez még az társul, hogy apostolként milyen szoros kapcsolatban volt Jézussal. A liturgikus szöveg ezt mondja róla: „a te tanítványod és barátod”.⁴² Így, tanítványként és barátként hirdette Fülöp apostol Jézust Istenként a világban. Hát nem az apostoli tevékenység lényegéhez tartozik ez is? Nem példa-e minden ember, minden keresztény számára a szentünk ebben is?

Egy nagyon fontos szempontot kapnak még Krisztus követői Szent Fülöp apostoltól a bűn elleni küzdelemre. Példát mutat abban, hogy le lehet győzni a gonoszt, ha Isten erejével küzdünk ellene. Ezért írhatja róla is Szent Teofanész a kánonban: „Isteni erővel megerősödvé az ellenséges seregeket fényesen legyőzted”.⁴³ Nekünk is ez lehet az utunk, ez lehet a módszerünk.

Milyen szépen mondja el a kánon szent szerzője, hogy a mennyei dicsőségben hogyan van jelen Szent Fülöp: „lelki jóság szépségével ékesen”!⁴⁴ Milyen szép példát ad ezzel minden embertestvérének! A lelki jóság valóban szépséget tud árasztani, valóban ékesség tud lenni. Érdemes példát venni szentünkről ebben is!

3/ Közbenjár az emberekért

A szentek tiszteletének harmadik szempontját adja az ő Istennél való közbenjárásuk. Így van ez Szent Fülöp apostol esetében is. Összesen tizenhat helyen fordul elő ez a gondolat szentünk liturgikus szövegeiben. Megtalálható olykor egészen rövid formában, de máskor részletesen kifejtve is. Jelen van óhajtó módon, kérésként, de jelen van kijelentő módon is.

A húsvéti misztérium szempontjából a legfontosabb, hogy az apostol az üdvösséget kéri számunkra, az üdvösségünkért esedezik. Ez

⁴¹ Kánon, V. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 148.

⁴² Konták, in *Ménea II*, 149.

⁴³ Kánon, VIII. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 150.

⁴⁴ Kánon, IX. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 150.

gyakran előfordul, sőt ez fordul elő leggyakrabban az énekekben. A fényének nagyon egyszerűen, de hatásosan tárja ezt elő: „Esedezzél most az Úrhoz érettünk, hogy üdvözítsen minket”.⁴⁵ Másol részletesebb kifejtésben találkozunk a gondolattal, miközben szentünknek Krisztusnál való közbenjárását kérjük: „Hozzá esedezzél, ó Fülöp, szent apostol, hogy üdvözítse azokat, kiket megpecsételt isteni vérével”.⁴⁶ Ismét rövid formában is megjelenik még az üdvözülés témája, de már burkoltan, amikor a „lelkünkért” szól a könyörgés Krisztushoz: „Bátran esedezzél hozzá a mi lelkünkért”.⁴⁷

Egy esetben olyan formában is jelen van a liturgikus szövegek között a közbenjárás kérésének témája, hogy az ének szent szerzője nem is Szent Fülöphöz, hanem közvetlenül Krisztushoz fordul, amikor lelkünk üdvösségét kéri, már utalva az ő közbenjárására: „Az ő könyörgésére üdvözítsd a mi lelkünket, egyetlen emberszerető”.⁴⁸ – Ez tehát az igazi közbenjárás!

Világos, hogy Krisztus húsvéti misztériumának csak úgy lehet az ember a részese, ha megszabadul a bűneitől, ha tiszta lélekkel áll az Úr elé. Ezért oly fontos, hogy ebben is segítséget és közbenjárást kérnek a liturgikus szövegeink Szent Fülöp apostoltól. A kánonköltő Teofanész mindazok számára kéri ezt a közbenjárást, akik az apostol emlékét híven ünneplik: „Esedezzél, ó Fülöp, hogy bűneink bocsánatát és vétkeink elengedését elnyerjük”.⁴⁹ A bűnök bocsánata, a vétkek elengedése! Mint ahogy az ekténiában énekelteti naponta az egyházunk,⁵⁰ hogy soha el ne feledjük: a legkisebb szennytől is meg kell tisztulnunk, mert csak úgy juthatunk az üdvösségbe, Jézus Krisztus húsvéti misztériumának teljességébe. Ugyancsak Szent Fülöp felé szól a kérés – mint minden apostol ünnepén is – a tropárban: „Imádd a kegyelmes Istent, hogy ajándékozzon bűnbocsánatot a mi lelkünknek”.⁵¹ Végül szintén a bűnbocsánatot kéri a liturgikus szöveg Szent Fülöp apostol közbenjárására azok számára, akik ünneplik őt: „Esedezzél Krisztus Istenhez, hogy adjon bűnbocsánatot”.⁵²

⁴⁵ Fényének, 2. vers, in *Ménea II*, 151.

⁴⁶ Uram, tehozzád után, Dicsőség, in *Ménea II*, 145.

⁴⁷ Uram, tehozzád után, 1. vers, in *Ménea II*, 145.

⁴⁸ Előverses sztihira, 2. vers, in *Ménea II*, 146.

⁴⁹ Kánon, IX. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 150.

⁵⁰ „Bűneink és vétségeink bocsánatát és elengedését kérjük az Úrtól!” – Lásd *A görög szertartású katolikus egyház szent és isteni liturgiája*, Nyíregyháza 1920, 147. Illetve a fő szertartások mindegyikében jelen van ez a könyörgés.

⁵¹ Tropár, in *Ménea II*, 146.

⁵² Kathizmálion, 1. vers és Dicsőség, in *Ménea II*, 147.

Minden bizonnyal az üdvösség eléréseért szól a következő könyörgő szöveg is, bár csak a nagy irgalmat, illetve kegyelmet említi, amely elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy elnyerjük az üdvösséget, amiben közbenjárónk Szent Fülöp apostol: „Óhózzá esedezzél, teljesen boldog, hogy adja meg nekünk a nagy irgalmat”.⁵³ A szinaxáron szokásos záró mondata is egészen hasonló ehhez, mert szintén csak általános formában, de mégis a legfontosabbra irányulva kéri Istentől az üdvösséget Fülöp apostol közbenjárására: „Az ő szent könyörgésére irgalmazz nekünk, Istenünk”.⁵⁴

A liturgikus szövegek szent szerzői nem feledkeznek meg arról sem, hogy az egész egyház számára is kérjék Szent Fülöp apostol közbenjárását. Így kéri a szent kontákjában a gonosz ellenségtől való megtisztulást: „Az ő könyörgésére... oltalmazd meg egyházadat”.⁵⁵ Illetve az egyik sztihiában: „Könyörögj azért érte, ő apostol, hogy megszabaduljon a bajoktól és külső kényszerszertől”.⁵⁶

Végül nagy általánosságban is szól a kérés szentünkhöz: „Ese-dezzél minden keresztényért”.⁵⁷ Mivel Szent Fülöp már az igazak lakhe-lyén, az elsőszülöttek egyházában van, ahol kimondhatatlan az öröm és folytonos a boldogság, akadály nélkül megteheti ezt.

A kérésként megfogalmazott liturgikus szövegek mellett néhány esetben úgy is találkozhatunk a közbenjárás témájával, hogy azt a szent szerzők kijelentő módon fogalmazták meg. Vagyis annak biztos tudatá-ban, hogy szentünk ténylegesen megteszi, illetve megtette azt.

Az első ilyen szövegrészlet a halálos mélységben fogvatartottak megszabadításáról szól. Ezt írja Szent Fülöp apostolról: „Megmentetted őket a keserves kínoktól”.⁵⁸ A második alkalommal ismét a sokszor jelen lévő világosság témájához kötődik a mondanivaló. Arról szól, hogy az egész világ ragyogó fáklyája, vagyis Fülöp apostol, megvilágosítja a lelkünket, majd így folytatódik a szent szöveg: „Megszabadítasz imádsá-goddal a súlyos veszedelmektől”.⁵⁹ Végül a harmadik ide vonatkozó liturgikus szövegrészlet ismét annak bizonyosságát adja, hogy szentünk közbenjár értünk. Nem is akármikor, hanem a legfontosabb pillanatban,

⁵³ Előverses sztihira, Dicsőség, in *Ménea II*, 146.

⁵⁴ Szinaxáron, in *Ménea II*, 149.

⁵⁵ Konták, in *Ménea II*, 149.

⁵⁶ Dicséreti sztihira, Dicsőség, in *Ménea II*, 151.

⁵⁷ Kánon, IX. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 150.

⁵⁸ Kánon, V. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 148.

⁵⁹ Dicséreti sztihira, 2. vers, in *Ménea II*, 151.

amikor Krisztus mellett leül az ítéletre: „Könyörögsz a mi üdvösségünkért, Szent Fülöp apostol”.⁶⁰

3. Fülöp apostol jelzői a liturgikus szövegekben

A liturgikus énekek szerzői több jelzővel is ellátták Szent Fülöp apostolt, amellet, hogy bőségesen alkalmaztak rá különböző hasonlatokat is. A következőkben szentünknek a jelzőit tekintjük át. A liturgikus szövegekben tizenegy jelzőt találunk, amelyek kifejezetten Fülöp apostolra vonatkoznak. Ezeknek több változata is lehetséges. Felsorolásunkban a betűrendet követjük, az egyes előfordulási variációkat is beleértve.

Boldog – Az egyik sztíhira⁶¹ azért illeti Szent Fülöpöt ezzel a jelzővel, mert méltó lett arra, hogy Krisztus megmutassa neki az Atya kifejezhetetlen dicsőségét. Íme, itt is a világosság témája látható. – Egy másik szöveg⁶² a „teljesen boldog” jelzővel látja el a szentünket, amikor azt kéri, hogy Isten adja meg nekünk a nagy irgalmat. Ugyancsak ezt a jelzőt adja Fülöp apostolnak a kánon szerzője, Teofanész.⁶³ – Egy másik liturgikus szöveg⁶⁴ „teljes boldogságú”-nak mondja Fülöp apostolt, mert tanítása szétáradt a földön. – Aztán az „Istenben boldog” jelzőt is megkapja szintén a kánonban⁶⁵ az apostol. – Majd ismét egyszerűen „boldog”-nak nevezi őt egy másik ének,⁶⁶ amikor bűnbocsánatot kér az ünneplők számára. A kánonnak pedig egy további versszaka⁶⁷ ugyanígy nevezi őt, aki fényesen felragyogott az igehirdetés fényáradatában. A kánon szerzője ugyanezt az egyszerű jelzőt adja Szent Fülöp apostolnak,⁶⁸ amikor azt mondja róla, hogy a világosság fényözönében, az Uralkodó trónja mellett áll. – Ismét bővebb formában jelentkezik a jelző, amikor „háromszorosan boldog”-nak hirdeti Szent Fülöpöt a kánon,⁶⁹ mert az Atya őt is a világ világosságává tette. Aztán még az egyik sztíhirában is megjelenik ez az összetett jelző.⁷⁰

⁶⁰ Dicséreti sztíhira, 3. vers, in *Ménea II*, 151.

⁶¹ Uram, tehozzád után, 1. vers, in *Ménea II*, 145.

⁶² Előverses sztíhira, Dicsőség, in *Ménea II*, 146.

⁶³ Kánon, VI. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 148.

⁶⁴ Dicséreti sztíhira, 1. vers, in *Ménea II*, 151.

⁶⁵ Kánon, I. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 147.

⁶⁶ Kathizmálion, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

⁶⁷ Kánon, VII. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 149.

⁶⁸ Kánon, IX. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 150.

⁶⁹ Kánon, VIII. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 150.

⁷⁰ Dicséreti sztíhira, 2. vers, in *Ménea II*, 151.

Bölcs – Egyszerű formában is jelentkezik a liturgikus szövegek között szentünknek ez a jelzője.⁷¹ – De aztán „teljesen bölcs”-nek is nevezi a kánonban Szent Teofanész Fülöp apostolt,⁷² amikor arra kéri, hogy minden keresztényért esedezzen.

Hírneves – Először a szinaxáron alkalmazza Fülöp apostolra ezt a jelzőt azzal együtt, hogy szerfölött dicséretes.⁷³ Aztán pedig az egyik dicséreti sztíhírában is megjelenik ugyanez.⁷⁴

Istent hirdető – A kánon kezdetén⁷⁵ megszólításként áll ez a jelző Fülöp apostolról.

Istentől ihletett – Ezt a jelzőt azért adja Fülöp apostolnak az egyik liturgikus szövegünk,⁷⁶ mert a tévtanításokat felperzselte és Krisztust hirdette a földkerekségnek. Ugyancsak ezt teszi a fényének⁷⁷ is, amikor azt mondja róla, hogy tanításával a világot megvilágosította. – Hasonló jelzőt alkalmaz rá a kánon szent szerzője az egyik versszakban,⁷⁸ „isteni ihletésű” Fülöpnek nevezve őt. Egy másik versszakban⁷⁹ pedig ugyanezt teszi, amikor „isteni ihletésű tanítvány”-nak nevezi.

Istent szerető – A kánon szerzője ezt a jelzőt is megadja Szent Fülöp apostolnak,⁸⁰ amikor azt mondja róla, hogy a világosság fényözönében, az Uralkodó trónja mellett áll.

Legnemesebb – Szent Teofanész, a kánon szerzője ezt a jelzőt is megadja szentünknek,⁸¹ amikor arany mecstartónak, a világosság fáklyatartójának nevezi őt.

Legyőzhetetlen harcos – A kánon egyik versszaka⁸² nevezi így Szent Fülöpöt, akit Krisztus fegyverzett fel az ő isteni erősségével.

Magasztalásra méltó – A kánonban⁸³ ez a jelző is előfordul Szent Fülöp apostollal kapcsolatban, Istennek magasztalásra méltó hírnökeként jelölve őt.

⁷¹ Dicséreti sztíhira, Dicsőség, in *Ménea II*, 151.

⁷² Kánon, IX. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 150.

⁷³ Szinaxáron, in *Ménea II*, 149.

⁷⁴ Dicséreti sztíhira, 2. vers, in *Ménea II*, 151.

⁷⁵ Kánon, I. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

⁷⁶ Uram, tehozzád után, 3. vers, in *Ménea II*, 145.

⁷⁷ Fényének, 2. vers, in *Ménea II*, 151.

⁷⁸ Kánon, III. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 147.

⁷⁹ Kánon, VI. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 148.

⁸⁰ Kánon, IX. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 150.

⁸¹ Kánon, III. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 147.

⁸² Kánon, VIII. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 150.

⁸³ Kánon, IV. óda, 2. vers, in *Ménea II*, 148.

Szent – Az egyik sztíhira⁸⁴ „szent apostol”-nak mondja Fülöp apostolt, amikor az üdvösséget kéri az ő közbenjárásaként. A kánon egyik versszaka⁸⁵ is ugyanezt teszi, amikor a híveket besugárzó fénysugárhoz hasonlítja őt. Sőt, egy másik versszaka⁸⁶ is egyszerűen így nevezi őt. Aztán a dicséreti sztíhirák⁸⁷ között is megtaláljuk ugyanezt a jelzőt Szent Fülöp apostolra. – A tropár⁸⁸ pedig egyszerűen csak megszólításként alkalmazza ezt a jelzőt Szent Fülöpre. A fényének⁸⁹ szintén így, megszólításként írja róla, hogy „szent”. – Végül megszólításként értelmezhető a „Szent Fülöp apostol” kifejezés még az egyik dicséreti sztíhírában is.⁹⁰

Szerfözlött dicséretes – A liturgikus szövegek elején, a naptári jelzésnél ez a jelző áll Szent Fülöp apostolról.⁹¹ – Ugyancsak tartalmazza ezt a szinaxáron: „szerfözlött dicséretes és hírneves”.⁹²

4. Összegzés

A szentek általános tiszteletének szempontjait figyelembe véve bepillantást nyerhettünk Szent Fülöp apostol liturgikus szövegeinek azon részleteibe, melyek az ő liturgikus tiszteletét támasztják alá. Láthattuk, hogy milyen bőségesen igazolják azt, hogy ő már Jézus Krisztus húsvéti misztériumának teljes részese. Láthattuk azt is, hogy példát ad arra, miként lehet őt követni, hogy az ő útján járva az üdvösségbe juthassunk. Végül láthattuk azt is, miként számolnak be ezek a szövegek szentünk közbenjárásáról is: kérve azt, illetve bizonyosságot téve róla. Ez az utóbbi szempont is arra irányul, hogy mi is a húsvéti misztérium részesei lehessünk: Krisztussal együtt élve, vele meghalva, vele legyünk a feltámadott, új életének részesei.

Egy szempontot különösen érdemes még kiemelni ezeken túl is. Mégpedig azt, hogy milyen bőségesen használja fel a fény, a világosság motívumát szentünk liturgikus szövegeinek egésze. Ez az apostolnak arra a kívánságára alapozódik, hogy látni szerette volna az Atyát, s Jézus

⁸⁴ Uram, tehozzád után, Dicsőség, in *Ménea II*, 145.

⁸⁵ Kánon, VII. óda, 1. vers, in *Ménea II*, 149.

⁸⁶ Kánon, VIII. óda, 3. vers, in *Ménea II*, 150.

⁸⁷ Dicséreti sztíhira, 1. vers, in *Ménea II*, 151.

⁸⁸ Tropár, in *Ménea II*, 146.

⁸⁹ Fényének, in *Ménea II*, 151.

⁹⁰ Dicséreti sztíhira, 3. vers, in *Ménea II*, 151.

⁹¹ *Ménea II*, 145.

⁹² Szinaxáron, in *Ménea II*, 149.

önmagában mutatta meg neki. Az isteni dicsőség kisugárzását az ő szent emberségén keresztül szűrte át számára, hogy bele ne vakuljon. Mint ahogy az „Enyhe világossága” énekünkben is éppen erről van szó.

OROSZ ATANÁZ

A GÖRÖG ATYÁK BIBLIA-ÉRTELMEZÉSI MÓDSZERE ÉS SZENT PÁL-KÉPE^o

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. Szent Pál legkorábbi patrisztikus magyarázatai; 3. Szent Pál modellként történő bemutatása és elemzése a patrisztikus aranykorban; 4. Szent Pál magyarázatainak továbbélése a görög egyházban; 5. Összegzés a mai görögök és a katolikusok számára.

1. Bevezetés

Amennyiben a patrisztikus exegézisről tudományos előadást kell tartanunk, fölmerül egy metodológiai nehézség: ortodox testvéreink meggyőződése szerint a patrisztikus Szentírás-magyarázat nem a szó szoros értelmében vett tudományos exegézis, hanem lelkipásztori irányultságú. Még ha az atyák fel is használták koruk tudományának eszköztárát, akkor sem állíthatjuk egyetlen görög egyházatyánkról sem, hogy a tudomány érdekelte volna, tehát tudományos célból írt volna.¹ Az ő Szentírás-magyarázatuk célja Isten népének irányítása, Krisztus titokzatos Testének, az Egyháznak lelki-szellemi táplálása volt, nem pedig a tudomány „előrehaladása”. Az atyák a Biblia-üzenetét nem elsősorban az „eredeti jelentés”, hanem főként a kortárs hallgatóikat is érintő „lelki értelem”, az „*anagógia*”, illetve a „*theória*” szempontjából vizsgálták.²

Persze, a *Pápai Biblikus Bizottság* Biblia-magyarázatra vonatkozó dokumentuma is javasolja „egy-egy perikópa értelmének megközelítését a hatástörténet felől”, hiszen magából a szövegből hangzik el ilyen vagy olyan hatás, amit az értelmezők meghallanak. Éppen arra hivatkozva, „hogyan fogadta ezt a könyvet az egyházatyák kora”, fölcsil-

^o A Máriapócsi Teológiai Napokon 2008. október 18-án elhangzott előadás átszerkesztett változata.

¹ A XII. Rendkívüli Püspöki Szinóduson említette Fotije dalmáciai szerb püspök, hogy „sok egyházatyá hangsúlyozta, mennyire elítélendő jelenség az isteni Törvénynek, a hitnek vagy Szentírásnak akadémiai értelmezése”. (Zenit 00317-05.05 IS005)

² BRECK, J., *La puissance de la parole. Une introduction à l'herméneutique orthodoxe*, Paris 1996, 93-113.

lantja azt a lehetőséget, „hogyan jobban felfogjuk ennek a műnek összes értelmezési módját”. Persze, „ez a megközelítés önmagában nem eleget ad a mondanivaló feltárására”.³ De azt maga a Szentírás is igazolja, hogy a szövegnek is egyszerre több értelme lehetséges.⁴ Ilyen volt már a bibliai hagyományon belüli „átvitel új jelentéssel” (folyamatos újraolvasással – *relecture*),⁵ de ilyenek a „lelki”, illetve a „teljesebb értelem” is. „Az Írás alakulása az újraolvasás, a továbbolvasás, a csendes korrektúrák, az elmélyítések és bővítések folyamatában megy végbe, melyek során az ige fokozatosan nyitja meg benső lehetőségeit, amelyek mintegy csírák készen álltak...” – írja XVI. Benedek pápa az „A Názáreti Jézus” című könyvében.⁶

A pápa e művének bevezető részében R. Schnackenburgtól idézi a következő megállapítást: „a tudományos igyekezet révén, a történeti-kritikai módszerekkel a Názáreti Jézus történelmi alakjának megbízható látását alig, vagy csak elégtelenül érhetjük el”.⁷ Bár ennek a módszernek a jelentőségét és fontosságát nem szabad lebecsülni, a pápa szükségesnek tartja kiemelni, hogy a történeti-kritikai módszer „nem meríti ki az értelmezés feladatát annak számára, aki a bibliai írásokban az egy Szentírást látja, és mint Istentől sugalmazottnak hiszi. [...] fontos, hogy felismerjük magának a történeti-kritikai módszernek a határait.”⁸

XVI. Benedek pápa 2008. október 14-én délelőtt napirenden kívüli beszédet intézett a szinódusi atyákhoz, amelyben óvva intette őket a Szentírás szekularizált és pozitivistá értelmezésétől.⁹ Ehelyett már évek óta inkább a *kánoni exegezist* ajánlja,¹⁰ amely értelmezését a Biblia

³ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG, *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, Budapest 2001, 29-30. Vö. OROSZ, A., „A hontalan parókus (πάροικος) ideáltípusa és idegenben tartózkodás (ξενιτεία) életesménye a Ter 12,1 görög exegezésében”, in *Athanasiana* 2003 (16) 75-98; itt 75.

⁴ *Ibid.*, 49. Az egyházatyák írásmagyarázatáról *ibid.*, 63-65.

⁵ Vö. *ibid.*, 56 éppen Ábrahám történetének a Zsolt 95 és 132, illetve Zsid 3-9 alapján nyilvánvaló átértelmezésével. A „lelki” (spiritualis) és „teljesebb értelem” (sensus plenior) kifejtéséhez vö. *ibid.*, 51-54.

⁶ RATZINGER, J., XVI. BENEDEK, *A Názáreti Jézus I.*, 14-15.

⁷ RATZINGER, XVI. BENEDEK, *op. cit.*, 10.

⁸ RATZINGER, XVI. BENEDEK, *op. cit.*, 12-13.

⁹ Erdő Péter bíborosnak a Magyar Kurirnak adott interjúja szerint „a pápa ismételt hangsúlyozta, hogy a kétféle módszer, tehát a történeti-kritikai, illetve a teológiai, sőt a lelki szentírás-olvasás módszereinek egymással szoros kapcsolatban kell maradniuk, nem válhatnak el egymástól”.

¹⁰ RATZINGER, J., XVI. BENEDEK, *op. cit.*, 14-15: „...hogyan lássuk az Írás belső egységét, és ekképpen az új egyes szakaszait is új módon értsük...”.

egységére alapozza. Ez a *kánoni exegézis* a történeti-kritikai módszernek az ellenpólusa. A Szentlélek által ihletett végső szöveg keretében vizsgálja a részleteket.¹¹

S ebben a római pápa bátran visszatér az Atyákhoz. Újra és újra a patrisztikus exegézis létjogosultsága mellett áll ki, annak ellenére, hogy ez ma a Katolikus Egyház teológiájában viszonylag kevés szerepet kap. A Szentatya Jézus-könyvében még az Evangélium alapvető üzenetének magyarázatában is (pl. az irgalmas szamaritánus allegorikus magyarázatában) szívesen visszatér a patrisztikus exegézis kezdeteihez. Az „Isten Országá” kifejezés értelmezésének három dimenziójából kettőt is a mesternek tekintett Órigenésznek tulajdonít. „Elsőként a krisztológiai dimenziót, majd pedig egy további »idealista«, vagy misztikus értelmezést. Ez Isten országát úgy látja, mint ami lényegét tekintve az ember belső világában foglal helyet. [...] Ott növekszik, és onnan fejt ki működését.”¹²

A XII. Rendkívüli Püspöki Szinódus másik fontos témája is – tudniillik hogy „nem lehet elkülöníteni az Ószövetséget az Újszövetségtől; nem lehet kiszakítani az egyes könyveket sem a szövegösszefüggésből, sem a teljes Szentírás egységes egészének az összefüggéséből”¹³ – kezdettől fogva szívügyük volt az egyházatyáknak.

Az egyházatyák mindig is szentnek tartották az Ószövetséget, és buzgón keresték a megfelelőséget a Biblia két szövetsége között: az Újszövetséget csak az Ószövetség keretében lehet igazán megérteni. Ahogyan Pál apostol levelei mögött nemcsak az a meggyőződés húzódott, hogy a hajdan keresztre feszített Jézus immár tanítványai körében él, hanem hogy őt ennek a keresztény közösségnek a Törvényben és prófétáknál megjövendőlt Messiásként kell elismernie, az első keresztény egyházatyák is a Szentírásról mint „a próféták és apostolok tanításáról” beszélnek.

A II. században a gnosztikusok Alexandriában (130 körül) majd Rómában sokféle apokrif evangéliumot terjesztettek, s Jézustól és Szent Páltól származó „rejtett” (ezoterikus) hagyományra hivatkoztak. Az Ószövetséget teljes egészében elvető Markion pedig (140 körül) Rómában egy exkluzív listát állított össze a neki tetsző könyvekről: szentírási kánonjába Lukács evangéliumán kívül éppen csak Szent Pál tíz levele fért még bele.

¹¹ Vö. GRECH, P., „I Padri interpretano i Salmi. Esempio di un approccio canonico?”, in *Sacrum ministerium* 14 (2008) 78-92.

¹² RATZINGER, *op. cit.*, 57-58.

¹³ Erdő Péter bíboros a Magyar Kurirnak adott interjújából.

Az újszövetségi könyveket ezért Szent Iréneusz az apostolok Krisztus-tapasztalatából származtatja, akik „az Igazság Igéjének szemtanúi és szolgálói voltak”. Így teljes a párhuzam a próféták és az apostolok között, s ennek alapján kiterjeszthető a prófétai sugalmazás fogalma is analóg értelemben az egész bibliai sugalmazásra. Az újszövetségi sugalmazottság kritériuma az apostoliság lesz: az tanúsítja hitelesen Krisztust, ami hitelesen visszavezethető az apostolokra. Iréneusz szerint tehát Mózes szavai már Krisztusra utalnak, sőt a Krisztuséival azonosak. Az egész Ó- és Újszövetség ugyanattól a Szentlélektől ihletett mű, ezért egyik részét sem lehet figyelmen kívül hagyni. De Iréneusz azért is fontos számunkra, mert minden Szentírás-magyarázat mértékévé az Egyház hitét, a négyalakú („tetramorfi”) evangéliumot, illetve a *regula fidei*-t tette meg.¹⁴ Ettől fogva az egyházatyák óvatosan vigyáznak arra, hogy az Egyház hitét vegyék figyelembe minden részlet magyarázatakor, tehát hogy összhangban maradjanak elődeik és az egész Egyház hitvallásával.¹⁵ S bármennyire különböző módszereket alkalmaznak Alexandriában, mint Antiochiában vagy Kisázsiaiában, ez a hívő olvasásmódjuk alapvető egységet biztosít a patrisztikus exegézisnek. Ezt a viszonylag egységes Szentírás-magyarázatot vizsgáljuk a továbbiakban az Újszövetség első szerzőjével, a két évezrede született Szent Pál leveleivel kapcsolatban.

2. Szent Pál legkorábbi patrisztikus magyarázatai

Két évtizeddel ezelőtt még rangos nemzetközi biblikus konferencián lehetett így összefoglalni a Szent Pál örökségére vonatkozó egyik (főként protestáns „tudósok” által hangoztatott) „sztereotip klisé”: „A görög keresztény hagyomány sohasem jutott el Pál megfelelő (helyes) értékelésére”.¹⁶ Ezt az akkor már világosan megcáfolt, de itt-ott még (talán a Szinódusig is) továbbélő mítoszt szeretném ma alaposan cáfolni.

Már „A tizenkét apostol tanítása” címen ránk maradt őskeresztény dokumentum is tanúsítja, hogy Szent Pál teológiáját az első századfordulótól kezdve szívesen dolgozták fel.¹⁷

¹⁴ CASTELLANO, A., „L'esegesi canonica alla luce dei Padri della Chiesa”, in *Sacrum ministerium* 14 (2008) 65-77; itt 69.

¹⁵ *Ibid.*, 69-70 ilyen értelemben hivatkozik az *Adv. Haer.* 4, 26,1 és 2, 28,6 helyeire.

¹⁶ BABCOCK, W., *Introduction to Paul and the Legacies of Paul*, Dallas 1990, xiii. Idézi KANNENGIESSER, Ch., *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*, Leiden-Boston 2006, 354.

¹⁷ *Didakhé* 9,2-5.

Az apostoli atyák korpuszán belül a Barnabás-levél az étkezési előírásokra a zsidó midrás-irodalomban már kifejtett és Szent Pál által a Galata levélben tökéletesített¹⁸ allegóriát alkalmazza. Amikor Mózes ezt mondta, „Disznóhúst ne egyetek...” ez „nem Isten parancsa valóságosan, hanem Mózes szellemi értelemben beszélt. A disznóról ilyen értelemben szólt: ne érintkezz olyan emberekkel, akik disznókhöz hasonlítanak, azaz akik bővelkedvén megfélemeznek az Úrról...” (10,1-2).

Szent Iréneusz az *Eretnekek elleni* (*Adv. Haer.*) főművében gyakorlatilag a *regula fidei* alapján harmonizálta az Egyház teológiájával az egész szentpáli *Corpus*t. Fontos volt ez abban a korban, ahol épp az Egyház ellenfelei igyekeztek Szent Pálra hivatkozva szembefordulni az Egyház teljes Szentírásával és hitével.

Szent Pál leveleit magyarálták az első századok egyházatyái is, és Szent Jeromos már több tucat kommentárról is tudott.¹⁹ Ezekből sajnos, már csak töredékeink maradtak.

A legnagyobb hatású nyilván Órigenész volt, aki elsőként magyarázta végig módszeresen Szent Pál leveleit, és akinek örököse lett az egész keleti egyház.²⁰ Sajnos, a Római levél kommentárjából ránk maradt részeken túl már csak töredékekből tudunk visszakövetkeztetni nagy műveire. Mégis érdemes megállnunk a nagy alexandriai tanítónál. Szerinte az Ószövetség hite és istentapasztalása Krisztus ajándékainak elővételezése folytán jött létre. Iréneuszt idézi akkor, amikor a János-evangéliumból kiemeli: „Ábrahám Krisztust látta és örvendett, Mózes Krisztusról írt...”.

Így végtelenül fontos minden szakasz, minden szövegrész „lelki értelme” is, amit ő az allegória módszerével fejt meg. XVI. Benedek pápa 2007. május 2-án elhangzott katekizisében hangsúlyozta, hogy Órigenész exegetikai és teológiai munkássága mindig összefonódik az imádsággal, az imára vonatkozó tapasztalataival és javasolataival. Meggyőződése szerint ugyanis a Szentírás megértése nem annyira annak tanulmányozásától, mint a Krisztussal való benső kapcsolattól, az imától függ.²¹

¹⁸ Gal 4,24: „Ennek képletes értelme van (allégorumena): ezek az asszonyok a két szövetséget jelentik. Az egyik Sína hegyéről való és szolgaságra szül: ez Hágár. ... A szabad viszont (= Sára) a magasságbeli Jeruzsálemet jelenti: ez a mi anyánk.”

¹⁹ Vö. MARA, M. G., „Paolo apostolo III. Commenti all’epistolario paolino”, in *DPAC* 2619 (Casale Monferrato 1983), 2621 hivatkozik Jeromos 33., 49. és 119. levelére.

²⁰ DE LUBAC, H., *Histoire et Esprit*, Paris 1950, olaszul: *Storia e spirito*, Milano 1984, 448.

²¹ BENOIT XVI, *Les Pères de l’Église de Clément de Rome à Maxime le Confesseur*, Paris 2008, 45.

A XII. Rendkívüli Püspöki Szinódus során pedig október 18-án a pápával közösen vezetett vespéren I. Vartholomeosz pátriárka ezeket a szavakat intézte a szinódusi atyákhoz: „Alexandriai Órigenész a Példabeszédek 2,5 alapján beszél az isteni észlelésről” (*aiszthészisz*). „Ez az érzék mutatkozik meg, ha valaki Isten Igéjét érzékeli, s lelkének Minden képességével fogja föl”.²² Az ökumenikus pátriárka is megerősítette azt a tényt, hogy ezen a téren Órigenész örökösei lettek a kappadókiai atyák, sőt a sivatagi atyák is.²³

Órigenész szerint a Szentírásban minden „misztérium, ami Krisztusban és az Egyházban teljeseedik be”.²⁴ Az első olvasásra nyilvánvaló „testi értelem” is fontos, mert „alkalmas arra, hogy épüljünk belőle”. A Noé bárkájáról szóló homília azonban fölhívja a figyelmet arra, hogy amint a Noé által ácsolt bárka is többszintes, „a Szentírásban sem mindig érvényes a történeti következetesség, hanem olykor hiányzik”, s ilyenkor nem az első szinten, hanem valami magasabb szinten kell keresni a mondanivalót vagy az igazi jelentést. De egyébként „az első, történet szerinti értelmezés az első, amit az alapra helyezünk el”.²⁵ S arról, hogy az első értelmezésből is lehet hasznot húzni, tanúskodik az... egyszerűen hívők sokasága. A mintegy lélekre vonatkozó magyarázatra pedig példa az, ami az első korintusi levélben áll Pálnál: „Mert meg van írva – mondja –: a nyomtató ökör száját ne kösd be”. Majd ezt a törvényt magyarázva így folytatja: „Vajon az ökörről gondoskodik-e így az Isten? Nem teljes egészében értünk mondja-e ezt? Bizony értünk íratott meg...”. Ez tehát az úgynevezett morális értelem, a keresztény életre vonatkoztatható lelki jelentés. Ezt szerinte az Újszövetség egy másik helye is igazolja, ahol az apostol a presbiterek (elöljárók) bérezésére vonatkoztatja ugyanezt a bibliai verset: „Az Írás ugyanis ezt mondja: a nyomtató ökör száját ne kösd be”.²⁶

Egyébként a harmadik értelmezési szintre, a szellemi értelmezésre is megadta a mintát Pál apostol. Hiszen „azt mondja ugyanez az apostol a Kivonulás és a Számok könyvéből származó néhány idézetre támaszkodva,

²² „This sense unfolds as [...] touch for handling the Word of God, which is grasped by every faculty of the soul.” (00300-02.16 NNNNN)

²³ „This doctrine inspired the theology of the Cappadocians (especially Basil the Great and Gregory of Nyssa) as much as it did the theology of the Desert Fathers.” (00300-02.16 *ibid.*)

²⁴ A Noé bárkájáról szóló homíliája (*Hom Gen 2,6*) szerint a Szentírásnak mindig van valamilyen rejtett értelme is.

²⁵ *Hom Gen 2,6*. Magyarul: ÓRIGENÉSZ, *A betű öl, a szellem életet*. Tizenhat homília a Teremtés könyvéhez, Budapest 1999, 54-56.

²⁶ 1Tim5,17

hogy mindez jelképesen²⁷ történt velünk”, és megadja a kiindulópontot ahhoz, hogy milyen valóságok jelképei voltak ezek, amikor azt mondja: „mert a lelki sziklából ittak, amely velük ment. A szikla pedig Krisztus volt” (1Kor 10,5).

Ilyen szellemi (allegorikus) értelmet ad Órigenész Szent Pál nyomán a Teremtés könyve 21. fejezetében szereplő Hágár esetének. A Barnabás-levélhez hasonlóan ő is idézi Gal 4,24-et: „Ennek képletes értelme van (*allégorumena*): ezek az asszonyok a két szövetséget jelentik”. Arra hivatkozik, hogy itt már nem is ő fejt ki a szövegmagyarázatot, hanem „az Apostol magyarázta el mindezt... S éppen az a csodálatos az apostol értelmezésében, hogy azt mondja allegorikusként, ami minden kétséget kizárólag testben történt” – ezzel lehetővé téve a lelki értelmezés módszerének alkalmazását más esetekre is. Minden exegetikai lépésnél hivatkozik az Apostolra, s a szabadság előfeltételének a Pállal való azonosulást tartja.²⁸ A pátriárkai történet minden mozzanatánál azt tartja lényegesnek, „hogyan is értelmezte ezt Pál”, s a Szentírást olvasni készülő keresztény alaphelyzetét a Hágáréhoz hasonlítja. Ahogy ő kétségbeesett, amikor a pusztá tikasztó hőségében kis tömlőnyi vize elfogyott, úgy a törvény betűjénél leragadó kereszténynek is gyakran kiürül a tömlője, vagyis elfogy a „betű” értelme. „Mi magunk is vigyázzunk, mivel gyakorta mi is ott veszteglünk az élő víz kútja, vagyis a Szentírás közelében, s gyakran eltévedünk benne. Megvannak a könyveink, olvassuk is azokat, a szellemi értelemhez azonban nem jutunk el. Azért van szükség a könnyekre és a szüntelen imádságra, hogy Urunk megnyissa szemünket, mivel a jerikói vakok szeme sem nyílt volna meg, ha nem kiáltanak az Úrhoz.”²⁹

Az alexandriai tanító attól óv bennünket, nehogy „önként hunyjuk le ismét szemünket és még mélyebb álomba zuhanjunk, miközben nem virrasztunk a szellemi (lelki) értelmezésben, és nem teszünk azért, hogy kiűzzük szemünkből az álmot”.³⁰ Ezekben a mondataiban is hűséges marad Szent Pálhoz.

Órigenész elsődleges szerepet tölt be a „lectio divina”, Isten Szava imádságos olvasása történetében. Az első teológusok közül sokan kijelentették, hogy a Szentírás kitartó és bizalommal teli olvasása mellett

²⁷ Görögül: „tüpikosz”, ami Szent Pál apostol számára annyit jelenthet, hogy „példaként”, Órigenésznél viszont ugyanez a „tüposz” már szimbólumot jelent.

²⁸ *Hom. Gen. 7,2.* Magyarul: *A betű öl, a szellem életet*, 108.

²⁹ *Hom. Gen. 7,5-6. Ibid.*, 113-114.

³⁰ *Hom. Gen. 7,5-6.*

nélkülözhetetlen az ima ahhoz, hogy megértsük Istent – mondta a már idézett katekézisében XVI. Benedek pápa.³¹

Keleti szakemberek is gyakorta hangsúlyozzák, mennyire lényeges a patrisztikus exegézisben a szent emberek elkötelezettsége,³² hogy mint a Szentírás olvasói és magyarázói (az egész Egyházzal együtt) is az átistenülés felé tartanak. Mert az átistenült emberek érthetik meg valóban „Krisztus mentalitása szerint” az Igének Szentlélek sugallta üzenetét. Aki a Szentírást szétválasztja a szent élettől, az elveszítve az alázatot, gőgösen áll neki a Szentírás elemzésének. Aki viszont tiszta szívvel fog neki a Szentírás olvasásának, az megmenti lelkét. Ez az atyák tanítása, amely különösen kedvelt lett a szerzetesi körökben.

A sivatagi atyák maguk is sajátos módon éltek sajátos exegetikai módszerekkel: évtizedekig „meditáltak” egy-egy szentírási versen, mert azt nemcsak olvasni, hanem megvalósítani is akarták. Mindenesetre az V. századtól az órigenista viták miatt több szerzetesben kétely támadt az exegézis és tudás helyessége iránt, ezért az apophtegmák sokszor egy antiintellektualista szűrőn mentek keresztül: innen ered az az elv is, hogy „Jobb hallgatni...”. Hiszen Izaiás atya 13. mondása szerint „az, ha valaki a Szentírást kutatni akarja, többnyire ellenségeskedést és széthúzást szül – s végső soron a szerzetes számára bűn is az, ha csak cellájában ülve kutatja a Szentírást, és közben megmarad a bűneiben...”. Az alapelv az maradt, hogy a Szentírást csak annak a Szentléleknek a segítségével lehet megérteni, aki inspirálta.

Az egyiptomi szerzetesek tanítását latinul propagáló Joannész Kasszianosz szerint a szüntelen imádság előfeltétele az, hogy a Szentírásról való elmélkedésnek át kell járnia egész lelkünket,³³ de a helyes elmélkedés alapfeltétele a megtisztulás. Az atyák tanítása szerint ki kell választanunk egy-egy verset a Bibliából, s egész nap ezt ismételgetni: „Szívedben szakadatlanul elmélkedjél e versről... bármilyen kötelességedet végzed, sőt még ha úton vagy is. Erről elmélkedj, ha házadban üldögélsz, ha úton jársz, ha

³¹ BENOÎT XVI, *Les Pères de l'Église de Clément de Rome à Maxime le Confesseur*, Paris 2008, 46.

³² A XII. Rendkívüli Püspöki Szinóduson megfigyelőként szerepelt Fotije dalmáciai szerb püspök is hangsúlyozta, hogy „az ortodox hagyomány szerint a Szentírás fordítását mindig az inspirált patrisztikus szerzőkre alapozták. Isten azért emelte az egyházatyákat e világba hogy a világ világossága és hegyre épült város legyenek; isteni ihletésű Szentírás-magyarázataik tárják föl a hit legmélyebb titkait” (ZENIT 00317-05.05 IS005)

³³ *Coll. 10,10. Magyarul: J. CASSIANUS: Az egyiptomi szerzetesek tanítása I*, Pannonhalma – Tihany 1998, 288.

lefekszel vagy felkelsz”.

Ugyanezt juttatja kifejezésre Kasszianosz: „A keleti szerzetesek szabályai” 5. könyvében „Theodorosz apát tanítása arról, hogyan juthat el a szerzetes a Szentírás ismeretére”.³⁴ Ez a Theodorosz apát jól „ismerte a Szentírást, de erre a nagy tudásra nem elsősorban olvasással és főként nem világi tudományokkal jött rá, hanem egyedül csak szíve tisztaságával”. Ő mondta el a következő furcsa exegetikai módszertant: „Ha a szerzetes el akar jutni a Szentírás ismeretére, nem kell sokat fáradoznia a szentírás-magyarázók műveinek olvasásával. Inkább arra törekedjék lelke minden iparkodásával s szíve szándékával, hogy testi bűneitől megtisztuljon. Ha ugyanis ezeket kiküszöbölte, lelki szemei elől elvonul a szenvedélyek fátyola, és tüstént mintegy magától értetődően szemlélheti a Szentírás titkait.” Ez a ma naivnak tűnő optimizmus nemcsak aszketikus alapokra hivatkozik, hanem a kinyilatkoztatás teológiáján alapul: „A Szentlélek kegyelme ugyanis nem azért nyilatkoztatta ki őket, hogy ismeretlenek maradjanak előttünk. Csak a mi bűneink következtében válnak homályossakká számunkra: mivel bűneink fátyla elfedi szívünk tekintetét. Ha azonban ennek visszaadjuk természetes egészségét, akkor magának a Szentírásnak az olvasása is bőven elegendő lesz ahhoz, hogy eljussunk az igazi tudomány ismeretére, s nincs szükségünk a szentírás-magyarázók fejtegetéseire... A szentírás-magyarázók között azért van oly sok nézeteltérés és tévedés, mert legtöbbször nem igyekeznek kellő gonddal megtisztítani a lelküket, és enélkül fognak hozzá a magyarázáshoz...”³⁵ Persze, ez nem egyfajta antiintellektualista kiáltvány a tudományos ismeretszerzés ellen, hiszen Kasszianosz maga is az egész Szentírás megtanulását és megértésének fontosságát hangsúlyozza.

3. Szent Pál modellként történő bemutatása és elemzése a patrisztikus aranykorban

Szent Pál a IV. században lett közkedvelt. Vajon miért nem magyarázták Szent Pál leveleit még többet az első századok egyházatyái? Nyilván a markionita és egyéb gnosztikus félremagyarázások miatt is, másrészt a zsidókeresztény körökben még élesen meglévő Pál-ellenesség

³⁴ *Inst.* V, 34. Az eredeti szöveg: CASSIEN, J., *Institutions cénobitiques* (Sources Chrétiennes 109bis), Paris 1955, 244-245. *A keleti szerzetesek szabályai*, Pannonhalma – Tihany 1999, 98.

³⁵ *Institutions cénobitiques* (Sources Chrétiennes 109bis), 244-245. Vö. *Inst.* VII, 13: *A keleti szerzetesek szabályai*, 129-130.

miatt. De ez csak egyik fele az igazságnak... A IV. század egyetemes zsinatainak korára megérett e keresztény közösség hite is arra, hogy az eretnekekkel szemben éppen Pálra hivatkozzon.³⁶ S egyre nőtt a prozelitizmus mind zsidó, mind keresztény részről, amit szintén a Római levélben taglalt elméleti szempontok tisztázhattak. Megváltozott a társadalmi helyzet is (pogányság betiltása, pogánykeresztények átjövetele), s az újonnan megtértek nagy hivatkozási alapja éppen Pál levelei lettek. De az aszketikus mozgalmak és szerzetesintézmények is egyre inkább Szent Pálra támaszkodtak radikális erkölcsi megújulás-igényükben.³⁷

A páli levelek magyarázatának aranykora valószínűleg Nagy Szent Atanázsal kezdődött el, akitől a két Korintusi levél magyarázatai (és hivatkozásai) maradtak ránk. Illetve több utalást találunk Szent Pál tanítására az első remete életrajzában, ahol a szerző ismét megjegyzi: „(Antal) folyamatosan imádkozott, mert azt tanulta, hogy szünet nélkül kell imádkozni.”³⁸ Az olvasmányára pedig annyira odafigyelt, hogy a Szentírás szavai közül egy sem hullott rossz talajra.”³⁹ Itt például félreérthetetlen a Pál apostoli életmódjára, illetve a tanítvány-életre való utalás. Szent Atanáz 367-ben írt húsvéti levele felsorol 27 újszövetségi könyvet, s ez a 39. számú húsvéti levele tisztázza, hogy Krisztus hangja az, akinek igéje a Szentírást tökéletessé teszi, s az ő szava által válnak fölöslegessé az épp Pál álnevében is kiadott, apokrif írások, amelyekre a mindig újat kereső eretnekek akarnak támaszkodni.

„Mivel tehát... nekünk megvan üdvösségünk a Szentírás, mely által üdvösségre jutunk, attól tartok, akárcsak Pál írta a korintusiaknak, hogy bizonyos emberek csalárdsága révén egyes egyszerű lelkek netán eltévednek az őszinte tisztaságtól (2Kor 11,3), s apokrif könyveket kezdenek olvasni, mert tévedésbe ejti őket a hiteles bibliai könyvekkel megegyező címük. Kérem, viseljétek el, ha most olyan dolgokat elevenítek föl, amelyekre már amúgy is ügyeltek, de amit most az Egyház javára szükséges megírnom!”⁴⁰ Szent Pálra hivatkozik már bevezetésében is, azt igazolva, hogy Isten Igéjének tanítása nem embe-

³⁶ MARA, „Paolo apostolo III.”, in *DPAC* 2623 hivatkozik többek között az Ambrosiaster, *Rom. Praef.* szavaira.

³⁷ MARA, *ibid.*, 2624.

³⁸ A Mt 6,6-nak az egyéni imádságra vonatkozó alapelve kapcsolódik itt Szent Pál 1Tesz 5,17-ben hangoztatott buzdításához: „Imádkozzatok szüntelenül!”. Az imádság főnév és az imádkozni ige legalább 50-szer fordul elő a műben.

³⁹ *Antal Élete* 3,3-6. Vö. 1Tim 4,13.

⁴⁰ Vö. OROSZ, A., „Szent Atanáz legjelentősebb húsvéti levele”, in *Athanasiana* 23 (2006) 15-28.

rektől ered, hanem „az Úr nyilatkoztatja ki Atyját azoknak, akiket szeret, hiszen ő ismeri az Atyát. Az apostolok voltak a legelsők, akikkel ezt megtette. Egyikük, Pál így írt a galatáknak: »Tudtotokra adom ugyanis, testvérek, hogy az evangélium, melyet én hirdettem, nem ember szerint való; mert én nem embertől kaptam vagy tanultam azt, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából« (1,11-12). Az efezusiaknak pedig ezt írta: »Bizonyára hallottátok, hogy Istennek milyen kegyelmi adományában részesültem a ti javatokra, vagyis azt, hogy kinyilatkoztatásból megismertem a titkot, ahogyan már fentebb röviden megírtam. Ha elolvassátok, megérthetitek belőle, hogy megismertem Krisztus titkát, amely más nemzedékek idejében nem volt ismert az emberek fiai előtt, úgy ahogyan most a Lélek által kijelentette szent apostolainak és prófétáinak« (3,2-5)». Itt merül föl először az a későbbi „közhely” is, hogy „bár Pál tanított, mégis Krisztus beszélt belőle”.⁴¹

Nagy Szent Bazil *Etikája* kifejezetten Szent Páltól ihletett mű. Sok evangéliumi részlet szerepel benne, de szinte ugyanilyen bőven kerülnek elő benne minden páli levél idézetei is,⁴² és a keresztények „differentia specifica”-ját Szent Pál alapján adja meg: „a szeretet által tevékenykedő hit” az ő leginkább jellemző vonásuk.⁴³

* * *

Nazianzoszi Szent Gergely *Számadásában*⁴⁴ Szent Pált tekinti a pap és lelkipásztor igazi modelljének. Az apostol önzetlen szeretetével nem tud betelni.⁴⁵ Ő „Krisztust utánozza, aki átokká lett értünk. [...] Krisztus után elsőként vállalta, hogy szenvedjen értük, még ha hitetlenné is tartják, csakhogy megváltásuk legyen”.⁴⁶ Több oldalon át foglalja össze a teljesen Krisztusnak élt Pál apostoli működésének történetét.⁴⁷ „Mindez Pál, és a Lélek által mindenki ilyen, aki hozzá hasonló”⁴⁸ – vallja a Teológus, aki határozottan utánzásra méltónak tartja a népek

⁴¹ Vö. OROSZ, „Szent Atanáz legjelentősebb húsvéti levele”, 25-26.

⁴² Vö. *Életszabályok III. Evangéliumi etika*, Nyíregyháza, 1995, 174-179.

⁴³ *Életszabályok III. Evangéliumi etika*, 160.

⁴⁴ In Vanyó, L., (szerk.) *Nazianzoszi Szent Gergely beszédei* (Ókeresztény Írók 17), Budapest 2001 (a továbbiakban: ÓÍ 17), 11-76.

⁴⁵ Hiszen ő az, aki Róm 9,3 értelmében test szerinti testvéreiért az átkot is magára vállalta: „Számadás” (Or. 2), 55, in ÓÍ 17, 45.

⁴⁶ Gal 3,13-ra hivatkozik a „Számadás” (Or. 2), 55, *ibid.*

⁴⁷ „Számadás” (Or. 2), 52-56, in ÓÍ 17, 42-45.

⁴⁸ „Számadás” (Or. 2), 56, in ÓÍ 17, 45.

apostolát. Éppen az teszi tehetetlenekké a korabeli papokat, ha félnek az ilyenekhez hasonlítani.⁴⁹ A „*mimészis*” antik eszménye ölt így testet a Krisztust mintázó nagy tanító exegézisében és főként utánzásában.

Nazianzoszi Szent Gergely pedig így újítja meg a papság eszményét: az ígéhirdető a Szentírásban bemutatott „Isten szolgája”-eszményképhez, az igazi „ikonhoz” közeledjen egy életen át tartó dinamikus folyamatban.⁵⁰ Az igazhitűség állandó szentírási orientációt igényel. Ez az igazi „ikon” pedig Krisztus mennybemenetele után Pál apostol. Az apostol tanaihoz és főként ikonjához való alakulás nélkül „olyanok vagyunk, mint sokan mások, akik szatócskodnak az igazság tanításával”, s „mások szakszerűtlen kocsisai” leszünk.⁵¹ Az igazhitűség a Szentírás, és főként Pál leveleinek folyamatos értelmezésén alapul, hiszen az igazhitűek erkölceit ő alapozta meg.

Amilyen fontos alapelv lett Bultmann óta a modern exegézisben a mítoszتانítás, olyan fontos volt Nazianzoszi Szent Gergely óta az atyák számára az apofatizmus. A Szentírást magyarázó atyák úgy mutatják be Istent, mint „a kimondhatatlan, kifürkészhetetlen, láthatatlan és megfoghatatlan” misztériumot, ahogy Aranyszájú Szent János liturgiája anaphorájában említjük is.⁵² A Bibliát olvasó görög egyházatyák fogalmazták meg ezt így, azt hangsúlyozva, hogy „egy felfogható Isten nem Isten”. Ezt a felfogást képviseli a bizánci teológusok többsége, s különösen is Új Teológus Szent Simeon, aki egyenesen abszurditásnak tartja a lelki tapasztalat és imaélet nélküli teológizálást: „Ha megelégszünk azzal, hogy olvassuk az Isten által ihletett szentek írásait, akkor csak képzeljük, hogy ez az igazi tanítás megértése, s csak képzeljük, hogy pontosan és biztosan megismerjük a Szentháromságot”.⁵³

Ezt követi a Szent Pált magyarázó Aranyszájú Szent János is. Például a „megközelíthetetlen fényben lakozó” Isten kifejezés kapcsán: állítja, hogy nem kell lakást vagy helyet képzelnünk Isten környezetében, hanem mindez csak az emberi felfogóképeség miatt lett így megírva. Ez a kinyilatkoztatás nagy „leereszkedése” („szünkatabaszisz”): hogy nem

⁴⁹ „Számadás” (Or. 2), 56, in ÓI 17, 45.

⁵⁰ Vö. BENIN, S., *The Footprints of God. Divine Accomodation in Jewish and Christian Thought*, Albany 1993, 31-73. Idézi és elemzi ELM, S., „The Diagnostic Gaze”, 86-87 és 96-97.

⁵¹ „Számadás” (Or. 2), 46-47, in *Nazianzoszi Szent Gergely beszédei* (ÓI 17), 39.

⁵² *Liturgikon. A görög szertartású katolikus egyház Szent és Isteni Liturgiája*, Nyíregyháza 1920, 132.

⁵³ *Ethika (Traité éthiques)* 9,24-27, Sch 129.

úgy mutatkozik be Isten, ahogyan van, hanem úgy, ahogyan az képes felfogni őt, aki hallgatja”.⁵⁴ A mítosztalanítás előfutáraként alkalmazott apofatizmus teljességgel megfelel hitünk alapelveinek, és főként az antropomorfizmusok feloldására kiváló exegetikai elv.

* * *

A páli levelek magyarázatának aranykora tehát 360 körül (Nagy Szent Atanázsal) kezdődött el,⁵⁵ Nazianzoszi Szent Gergellyel folytatódott, s Aranyszájú Szent Jánossal csúcsosodott, aki 250 ide kapcsolódó homiliájában végigvette a Szent Pál nevéhez kapcsolódó 14 levelet, s a Galata levélhez még szakszerűbb kommentárt is készített. Ezen kívül még hét magasztaló beszédet tartott Szent Pálról, amelyek mindmáig a főapostol életművének szakszerű bemutatását is adják. Persze, az antiochiai szónok mellett nem szabad teljesen elfeledkeznünk az alexandriai Vak Didümoszról⁵⁶ és főként az antiochiai iskola legkiforrottabb exegetájáról, Küroszi Theodórétostról sem, akik röviden, de módszeresen végigelemezték a páli leveleket.⁵⁷

Aranyszájú Szent János a téli álmuk után barlangjukból előjövő vadakhoz hasonlítja a szentírásolvasásra összegyűlt híveket: „A Szentírás paradicsomában... a lélek virágos rétje, a gyönyörűség paradicsoma a Szentírás olvasása”.⁵⁸ A lassú, de alapos olvasás és elmélkedés módszere mellett Khrüszosztomosz a következő érveket hozza: „Egyetlen gondolkör körül keringek. Jobb, ha kevés területet ásunk fel, de ott az alaphoz jutva, szükségképpen sok kincset találunk, minthogy felületesen átkutassunk nagy kiterjedést és ott sikertelenül kapkodjunk és hiába gyötrődjünk. Tudom, hogy sokan neheztelnek e lassúság miatt. Ezzel azonban nem törődöm. Nekem csak egy gondom van: a ti hasznotok. Ha gyorsabban tudnátok haladni, tekintetek a lassúbb testvérekre. Ti be tudjátok őket várni, de a gyengébbek nem haladhatnak nyomaitokban. Már Pál is figyelmeztet bennünket, hogy nem hasznos a gyengébbek idő előtti sürgeté-

⁵⁴ PG 63,24.

⁵⁵ STUDER, B., „La Bibbia, letta nella Chiesa”, in Di Berardino, A. – Studer, B., *Storia della teologia I. Epoca patristica*, 447.

⁵⁶ Vö. KANNENGIESSER, Ch., *Handbook of Patristic Exegesis*, 725-727.

⁵⁷ Vö. GUINOT, J.-N., „Theodoret of Cyrus”, in Kannengiesser, Ch. (szerk.), *Handbook of Patristic Exegesis. The Bible in Ancient Christianity*, Leiden-Boston 2006, 885-918; főként 891 és 899-900.

⁵⁸ PG 51, 87. „A Szentírás olvasásának haszna” in *Az egyházatyák szentbeszédeiből I.* (Keresztény Remekírók 10), Budapest 1943, 62-63.

se.”⁵⁹ Aztán Szent Pált idézve még egyszer pontosítja: „Nemcsak egyszerűen megmagyarázom a Szentírást, hanem a ti hasznokat tekintem. Ezért időzünk annyit az értelménél.”⁶⁰

A Római levélhez 32 homiliát mondott el. Bevezető beszédében a szent bevallja, hogy ő maga hetente kétszer-háromszor is hallgatja Szent Pál leveleinek felolvasását (talán elejétől végig), és fáj neki az, „hogy ezt az embert nem mindnyájan ismerik úgy, ahogy ismerniük kellene, sőt anynyira sem ismerik, hogy még leveleinek számát sem tudják pontosan... mivel nem akarnak hosszabb ideig ezzel a szent férfúval foglalkozni”. Az elfoglalt híveknek azt ajánlja, hogy „legalább készítsétek elő szíveteket mások megállapításainak befogadására!”⁶¹

A szentbeszéd következő részében János mint a szövegkritikát is komolyan vevő „antiochiai iskola” hű képviselője megbízható kronológiát keresve fejti ki Szent Pál leveleinek keletkezéstörténetét: „A Rómából írt leveleknél korábbi” nemcsak a Római levél, hanem az azt jóval megelőző tesszaloniki és korintusi levelek, valamint a Galatákhoz írt levél. Tehát szerinte a sorrend: 1. a tesszaloniki, 2. a korintusi levelek, 3. a Galatákhoz írt levél, s csak ezután 4. a Római levél. Az ennél későbbi „Rómából írt levelek” vagy másképpen „A fogságból írt levelek” kategóriájába tartozik a filippiekhez, valamint a Timóteushoz és Filemonhoz írt levél.⁶² Miután ezeket így sorrendbe állította, következőképpen igazolja a Biblia-kritika fontosságát: „Ne gondolja senki, hogy ez felesleges munka volt, sem azt, hogy túlságosan kicsinyeskedés az ilyen kutatás. Mert a levelek időrendje nem csekély mértékben könnyíti meg bizonyos kérdések megoldását. Azt látom ugyanis, hogy a rómaiakhoz és a kolosszeiekhez ugyanazon dolgokról ír, és mégsem egyformán. Azokhoz nagyon enyhén és megértően (14,1-2)... a kolosszeiekhez pedig ugyanazon tárgyról nagyobb szabadelvűséggel ír (2,20-23)... Ennek a különbségnek az okát abban látom, hogy mások voltak az idők... Egyébként Pál a többi egyházközséghez is mindig alkalmatosan írta meg leveleit” (13-14). Az egész Római levél a szeretet által kegyelemben megvalósuló megszentelődésre biztat („kegyelem és békesség nektek”), úgy, ahogy maga az Apostol fogta fel és élte meg ezt.

Aranyszájú Szent János 7 úgynevezett panegirikus beszédet

⁵⁹ PG 51, 89. „A Szentírás olvasásának haszna” in *Az egyházatyák szentbeszédeiből I*, 67-68.

⁶⁰ PG 51, 90. „A Szentírás olvasásának haszna” in *Az egyházatyák szentbeszédeiből I*, 68.

⁶¹ *Az egyházatyák szentbeszédeiből II*. (Keresztény Remekírók 11), Budapest 1944, 10-11.

⁶² *Az egyházatyák szentbeszédeiből II*. (Keresztény Remekírók 11), 11-12.

mondott el magáról Szent Pál apostolról. Szentbeszédei markáns és egészen élénk képet adnak szentükről a hallgatóknak és olvasóknak. Az Apostol portréja majdnem hogy a keresztény erkölcsök ikonjává („*arkhetüposz tész aretész*”) válik⁶³ – „archetipikus képpé”, ahogy egy mai szerző az ezredfordulón méltatta azt.⁶⁴ A hívek bátran utánozhatják ezt a modellt, sőt kötelességük is ez az utánzás.⁶⁵ Úgy tűnik, a két szerző, Aranyszájú Szent János és Szent Pál apostol között valamiféle eredeti harmónia lehetett, csodálatos energiával hirdették az evangéliumot, s az örömteli szolgálatkészségük mellett buzgó szeretet járta át őket. „Tanúsítatok feléje szeretetet!” – a 2Kor 2,8 e szavait mindig csodálja, s ámulattal ismételteti Khrüszosztomosz. Illetve élete végéig idéz a Római levél másik mondatát: „A szorongatás türelmet szül, a türelem pedig kipróbált erényt” (5,3-4). Szent Pált egyenesen gyémánt-kemény türelműnek tartja, aki rendelkezett „minden ember erényeivel együttvéve”, és felülmúlja az üdvösségtörténet legnagyobb hőseit is.⁶⁶

Khrüszosztomosz a Római levélhez mondott utolsó homíliájában a 7 panegirikus beszédhez hasonlóan magasztalja az apostolt és Krisztussal való teljes egységét. „Krisztus szíve volt Pál szíve” – állítja, miután Gal 2,20 alapján bebizonyította, hogy ez a szív Krisztussal „új életet él, nem olyan, mint a mienk”.⁶⁷ Az apostol önzetlen szeretetével Nazianzosi Szent Gergelyhez hasonlóan ő sem tud betelni, s mielőtt megemlítené, hogy ő az, aki test szerinti testvéreiért az átkot is magára vállalta volna (Róm 9,3), vallja, hogy Pál ajkán keresztül maga „Krisztus beszélt”.⁶⁸ Mégis erkölcsi példaként meri őt állítani minden gyarló hívő elé, ezekkel a megfontolásokkal: „Pál is ember volt, ugyanolyan természetű, mint mi, hozzánk teljesen hasonló, de mivel nagy szeretetet mutatott fel Krisztus iránt, az egek fölé emelkedett és az angyalok közé jutott. Ha lesz bennünk akarat és összeszedjük magunkat és felélesztjük magunkban azt a tüzet, akkor mi is követhetjük ezt a szentet. S ez nem lehetetlen, mert ha az volna, nem kiáltana felénk: »Legyetek az én követőim, mint én is Krisztusé« (1Kor 4,16). Ne csak csodáljuk tehát őt, ne

⁶³ II,10. Sch 300, 159.

⁶⁴ MITCHELL, M. M., *The Heavenly Trumpet. John Chrysostom and the Art of Pauline Interpretation*, Tübingen 2000.

⁶⁵ I,16 és II,10. Sch 300, 141 és 159.

⁶⁶ I,2 és 8. Sch 300, 114 és 124.

⁶⁷ *Hom. Rom. 32*, PG 60,680. *Az egyházatyák szentbeszédeiből II.* (Keresztény Remekírók 11), 173.

⁶⁸ *Hom. Rom. 32*, PG 60,678-679. *Az egyházatyák szentbeszédeiből II.* 170.

csak bámuljuk őt, hanem utánozzuk is!”⁶⁹

Margaret Mitchell az Aranyszájú Pál-értelmezéséről írt monográfiájában hangsúlyozza, hogy Szent János az apostol tanításán kívül a személyét is hallgatói elé akarja állítani, hogy azok hozzá hasonló eredményeket mutassanak fel.⁷⁰ Ezért esik Khrüszosztomosz Pál-interpretációjában oly nagy hangsúly az életrajzra,⁷¹ amelyet az egyházatya egyfajta szeretet-hermeneutikával vázol fel.⁷² Ezzel a sajátos módszerrel értelmezi a 2Kor 12,7-9 szerint az apostol testében levő „tövist”, vagy „cöveket”, illetve „karót”, amelyet Isten még az ő kérése ellenére sem távolított el tőle. Aranyszájú Szent János szerint itt nem lehet szó „fejfájásról vagy egyáltalán valamilyen betegségről, mert az több lenne annál, ami elég ahhoz, hogy valaki az ígét hirdethesse, pedig Isten erről szól Pál imádságára válaszolva”. Inkább „mindarra gondolhat az ember, aminek zaklatás és üldözés közben ki van téve valaki”.⁷³

4. Szent Pál magyarázatainak továbbélése a görög egyházban

Az Aranyszájú nyelvezete azonban a második évezredben már nem mindenki számára volt érthető. Ezért is tett igen nagy szolgálatot honfitársainak az Athosz-hegyen élt Nikodémosz, aki elődei munkáit összefoglalva máig is érthető nyelvezetű és sokak által olvasott magyarázatot készített „Szent Pál 14 leveléhez”.⁷⁴ Az 1809-ben elhunyt Nikodémosz Szentírás-magyarázata nem eredeti, hanem épp az előző másfél évezred termésének összeszerkesztését jelenti. Ám épp ez tette művét közkedvelté és mindmáig sokak számára hasznos művé.

Nikodémosz ugyanis épp azzal a címmel kezdi a „Szent Pál 14 leveléhez” készített magyarázatot, hogy ez „Theophülaktosznak, Bulgária érsekének” kommentárja. A bolgárok XI. század végén élt és épp 900

⁶⁹ Hom. Rom. 32, PG 60,682. *Az egyházatyák szentbeszédeiből II*, 176.

⁷⁰ MITCHELL, *The Heavenly Trumpet*, 412 és 416.

⁷¹ MITCHELL, *The Heavenly Trumpet*, 411.

⁷² MITCHELL, *The Heavenly Trumpet*, 429.

⁷³ Hom. 2Cor. 26: PG 61,578. Vö. CSERHÁTI, S., „Néhány tanulság Khrüszosztomosznak a korinthusi levelekhez írt magyarázatából”, in Nemeshegyi, P. – Rihmer, Z. (szerk): *Studia Patrum. A Magyar Patrisztikai Társaság I. Konferenciája az Ókori Kereszténységről (Kecskemét, 2001. június 21-23)*, Budapest 2003, 104, ahol egyúttal FURNISH, V.P., *II Corinthians. The Ancor Bible Doubleday*, New York 1984, 549 véleményét is idézi.

⁷⁴ Θεοφυλακτοῦ Βουλγαροῦ ἱΕρμηνεῶς ἐπὶ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Velence 1819, Szaloniki ³1989.

éve elhunyt ohridai érsekének⁷⁵ ugyanis félig-meddig eredeti módon sikerült fölelevenítenie Aranyszájú Szent János homíliáinak főbb megglátásait,⁷⁶ s mivel nyelvezete már 6-7 évszázaddal későbbi, ezért az utókor számára is érthetőbb, mint az Aranyszájú prédikáció-sorozatai. Ezért az ő tekintélye mögé rejtőzik az Athosz-hegyi szerzetes, aki az 1790-es években már nagyon átértékelte, hogy testvéreinek Szent Pál újabb és átfogó magyarázatára volna szükségük. Háromkötetes művéhez írt előszavában kifejtette, hogy „a Választott Edénynek Lélekkel teljes leveleit Aranyszájú Szent János” magának Szent Pálnak a vezetésével nagyszerűen magyarázta. Az Aranyszájú úgy vélte, hogy „ezekben nem is Pál beszél, hanem maga Krisztus indítja szólásra a lelkét”.⁷⁷ Ezért Nikodémosz „Hagioritész” meg akarta őrizni ezt a kincstárat, de közérthetőbb tálalásban. Mivel az Aranyszájú Szent János kommentárjait követő későbbi szerzők közül Theophülaktoszt tartotta a legérthetőbbnek, az ő nyelvezetét frissítette föl kortársai számára. Ez már önmagában is komoly teljesítményt jelentett, hiszen az Athosz-hegyi szerzetes természetesen újrafogalmazott mindent. Egészen szerényen „fordítóként” mutatkozik be, aki „lefordította” és testvérei felfogóképességéhez alakította Bulgária érsekének kommentárjait. De – ahogyan előszavában folytatja – a kezdő papok kedvéért további megjegyzéseket is bőven csatolt a Theophülaktosz-féle magyarázathoz, hogy az egyszerűbb felfogásúak is megérthessék.

Érdemes végigolvasni az előszót, amely tükrözi a XVIII. század végi szerző elképzelését a nagy Biblia-magyarázóról. Az első mondatban megfogalmazott véleménye szerint csak az Aranyszájú volt képes arra, hogy zseniális retorikai képességeivel méltán fejtse ki Szent Pál szavait és így ékesítse velük Krisztus Egyházát.⁷⁸ Ezért újra meg újra Aranyszájú Szent János képeihez és meghökkentő szavaihoz tér vissza: Pál ajka által maga Krisztus mondott még nagyobb dolgokat, mint földi életében.⁷⁹ Mindenkit arra biztat, hogy minél gyakrabban olvassák az ő leveleit, és azok helyes magyarázata révén erősödjenek meg az igaz hitben. A Ró-

⁷⁵ Vö. BECK, H.-G., *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München² 1977, 649-651.

⁷⁶ STAAB, K., *Die Pauluskatenen nach den handschriftlichen Quellen untersucht*, Rom 1926, 213-245 szerint ez Phótiosz óta „der erste Versuch zur selbständigen Durchdringung des überlieferten Stoffes”.

⁷⁷ Θεοφυλακτῶν Βουλγαρῶν ἐρμηνεύσας ἐπὶ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, Szalonikiban 1989-ban megjelent 3. kiadásában Szent Nikodémosz előszavának 32-33. old.

⁷⁸ ἐρμηνεύσας ἐπὶ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, 27.

⁷⁹ ἐρμηνεύσας ἐπὶ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, 33.

mai levélhez mondott homíliák itt már korábban idézett szavait az előszó különösen is szívesen idézi fel.

Az Athosz-hegyi szerkesztő tehát Aranyszájú Szent János szavai-val bíztatja híveit arra, hogy a templomból hazatérve olvassák el az Apostol aznapi szakaszához kapcsolódó kommentárt, s vegyék tudomásul, hogy „Pál megértéséhez tiszta életre van szükség”.⁸⁰ Ha folyton visszatérünk az Apostol tanításához, hamarosan átalakul egész erkölcsi életünk. „Mert a boldogságos Pál levelei természetfölötti módon képesek átalakítani az embereket, úgy, hogy a farkasok bárányokká, az esztelenek értelmesekké, a vadak szelídekké és a gonoszak jókká váljanak”.⁸¹ Szent Nikodémosz előszavának végén felsorolja azokat a karizmákat, amelyekre Szent Pál buzgó olvasói szert tehetnek. Végül azt kívánja, hogy műve minden olvasójának nagy lelki hasznára váljon, s így írja alá saját nevét: „Krisztusban testvéri szeretetetek legalázatosabb szolgája, a fordító Nikodémosz”.⁸²

Ennek a rendkívül termékeny s nem kevésbé szerény szerzetesnek igen nagy érdeme van abban, hogy a görögök hűségesei maradtak a Szent Pált magyarázó atyák örökségéhez. A poszthumusz műként megjelent háromkötetes kommentár szépen jelzi, hogy Nikodémosz mennyire azonosult az Apostolt magyarázó Aranyszájú Szent Jánossal – pedig a korabeli szerzeteseknél ez egyáltalán nem volt divat. A XIX. század elejéig a Szentírás magyarázata inkább humanistáknak (Phótiosz, Aretász, Mikhaél Pszellosz) volt fenntartva, s a szerzetesek – a Jelenések könyvét kivéve – nem fordítottak különösebb figyelmet erre. Ez a helyzet módosult alapvetően a Nikodémosz vállalkozása folytán. Említést tett ő arról, hogy Szent Pál összes levelét magyarázták még olyan nagy egyházatyák, mint „a boldogságos Theodórétosz... Damaszkuszi Szent János”, illetőleg Phótiosz, Oikumeniosz, és Koresziosz György is, de ezek közül Aranyszájú Szent Jánoshoz való hűségével is kimagaslik Theophülaktosz, akit „ezért sokan az isteni Khrüszosztomosz parafrázis-készítőjének is szoktak nevezni”.⁸³

Az Athosz-hegyi szerzetes nagy érdeme az, hogy nemcsak rábukkant a Szent Pált magyarázó egyházatyák kincstárára, hanem a bolgá-

⁸⁰ Ἰερμηνεῖα ἐφῆ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστύλου Παύλου, 42. idézi Aranyszájú Szent Jánosnak az Apostolok Cselekedeteihez fűzött 55. magyarázatát: *Hom. LV in Acta apostolorum*.

⁸¹ Ἰερμηνεῖα ἐφῆ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστύλου Παύλου, 42.

⁸² Ἰερμηνεῖα ἐφῆ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστύλου Παύλου, 45.

⁸³ Ἰερμηνεῖα ἐφῆ τῇ ἰδ* ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστύλου Παύλου, 34.

rok XI. századi érsekének közérhetőbb nyelvezetét további értelmezésekkel és magyarázatokkal „átfordítva” mindezt kortársai és a mai görög olvasók számára is jól használható segédkönyvvé tette. Küroszi Theodórétoz és Theophülaktosz magyarázatai lehetővé tették, hogy a már-már a misztikába egyoldalúan belevesző szerzetesek jó része is visszatérjen a patrisztikus aranykor pontos és hagyományos Biblia-értelmezéséhez. De a Theophülaktosznál és a korábbi atyáknál talált magyarázatokhoz Nikodémosz még bőségesen hozzátette a többiekét is: három kötetre rúgó nagy anyagának csak alig fele lehetett olvasható Theophülaktosz érsek és az Aranyszájú magyarázataiban. A többi közvetlenül Peluszioni Iszidorosztól, Küroszi Theodórétoستól, Szent Baziltól és Nüsszai Szent Gergelytől, Maximosz hitvallótól vagy Damaszkuszi Szent Jánostól, vagy épp olyan későbbi szerzőktől, mint Phótiosztól, Oikumeniosztól, Palamasz Szent Gergelytől és a kortársnak számító Koresziosz Györgytől vette. Így hát szerencsésen ötvözte és juttatta szintézisbe a sokszor Kelementől, Órigenésztől, Didümosztól és Kürillosztól, illetve Peluszioni Iszidorosztól eredeztethető alexandriai exegetikai eredményeket az Aranyszájútól és Küroszi Theodórétoستól vett antiochiai véleményekkel.

Aranyszájú Szent Jánossal együtt az Athosz-hegyi szerzetes is azt állítja, hogy Szent Pál levelei még az evangéliumnál is nagyobb belátásokat és titkokat tartalmaznak.⁸⁴ Ezt az állítását a János-evangélium egyik mondatára (14,12) alapozza: Jézus búcsúbeszéde szerint a benne hívő nemcsak ugyanazokat a tetteket viszi végbe, amelyeket ő végbevitt, hanem „még nagyobbakat is végbevisz”. Ez az ígélet valósulhatott meg Szent Pál leveleiben, amelyek „tartalmazzák az egy, szent, katolikus és apostoli Egyház elemeit”, „Krisztus Egyházának keresztény teljességét”.⁸⁵

5. Összegzés a mai görögök és a katolikusok számára

Nikodémosz itt idézett műve Szent Pált Kolombuszhoz hasonlítja: ahogy ő fölfedezte az Újvilágot, Szent Pál az érzékeinket felülmúló világot idézi elénk. Ezért is kell folyamatosan olvasnunk és a lélek gyógyszereként lelkünkben őriznünk ezt a tanítást, ahogyan Aranyszájú Szent János is vallotta ezt. Ő Szent Pált az *oikumené*, a világmindenség

⁸⁴ ἡ Ερμηνεὺς εἴη τῆς ἰδ* ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, 33.

⁸⁵ ἡ Ερμηνεὺς εἴη τῆς ἰδ* ἐπιστολῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου, 28.

apostolának nevezte, s a keresztények bűnei egyik legsúlyosabb okának azt tartotta, hogy elhanyagolják a Szentírás olvasását. Itt van hát a jól emészthető szellemi táplálék, amelyet aztán folyamatosan ízlelgettek és mindmáig szívesen fogyasztanak a görög keresztények.

A Pápai Biblikus Bizottság tanulmányunk kezdetén idézett dokumentuma végre a patrisztikus exegézisre, az egyházatyák Szentírás-magyarázatára is újra ráirányította a figyelmet. Eszerint az Atyák a zsinatokon még az Egyház tanítását is a Biblia alapján fogalmazták meg: többnyire a tipológiával, olykor allegorikus módszerrel. Néha persze túl is erőltették az allegorikus módszert, mindenesetre az Atyák többsége a történeti szempontokat nem vonta kétségbe. Ma tehát, amikor a pápának a Rendkívüli Püspöki Szinódus során elmondott beszédeiben is hallhatjuk, hogy nem szabad többé olyan exegézist folytatni, amelyből hiányzik a teológia vagy a természetfölötti vagy maga Isten, nekünk újra integrálnunk lehetne a patrisztikus exegézist⁸⁶ is, ahogy ezt XVI. Benedek pápa az „A Názáreti Jézus” című könyvében, illetve a Püspöki Szinódus előtt remek összefoglalást elmondó ökumenikus pátriárka tette.

⁸⁶ Vö. még DALEY, B. E., „Is Patristic Exegesis Still Usable?: Reflections on Early Christian Interpretation of the Psalms”, in *Communio* 29 (2002) 185-216.

VÉGHSEŐ TAMÁS

FÜLÖP APOSTOL EMLÉKEZETE

TARTALOM: 1. Fülöp apostol az újszövetségi Szentírásban; 2. Fülöp apostol a hagyományban; 3. Archeológiai adatok Hierapoliszból; 4. Fülöp apostol neve alatt kiadott írások.

1. Fülöp apostol az újszövetségi Szentírásban

Péterhez és Andráshoz hasonlóan Fülöp is a Genezáreti tó mellett fekvő Betszaidából származott (Jn 1,44 és 12,21¹). A tizenkét apostol felsorolásakor az ötödik helyen szerepel (Mt 10,2-4,² Mk 3,16-19,³ Lk 6,13-15,⁴ ApCsel 1,13⁵). Személyével kapcsolatban csak a negyedik evangéliumban találunk bővebb információt. János evangélista szerint Fülöp az elsők között kapott meghívást Jézus követésére, ő vitte Natánaelt Jézushoz (Jn 1,43-51⁶). A kenyérszaporítás csodája előtt Jézus

¹ Fülöp Betszaidából, András és Péter városából való volt.

² A tizenkét apostol neve a következő: Az első Simon, más néven Péter, aztán testvére András, Zebedeus fia, Jakab és testvére János, Fülöp és Bertalan, Tamás és Máté, a vámos, Jakab, Alfeus fia és Tádé, a kánai Simon és a karióti Júdás, aki később árulója lett.

³ Ezt a tizenkettőt rendelte: Simont, akinek a Péter nevet adta, Jakabot, Zebedeus fiát, Jánost, Jakab testvérét, ezeket elnevezte Boanergesnek, vagyis a mennydörgés fiainak, Andrást, Fülöpöt, Bertalant, Mátét, Tamást, Jakabot, Alfeus fiát, Tádét, a kánai Simont és az iskarióti Júdást, aki később elárulta.

⁴ Amikor megvirradt, odahívta magához tanítványait, és kiválasztott közülük tizenkettőt, s apostoloknak nevezte őket: Simont, akit Péternek hívott, testvérét, Andrást, Jakabot és Jánost, Fülöpöt és Bertalant, Mátét és Tamást, Alfeus fiát, Jakabot és a Zélótának nevezett Simont, aztán Júdást, Jakab testvérét, és a karióti Júdást, aki később árulója lett.

⁵ Amint megérkeztek, fölmentek az emeleti terembe, ahol együtt szoktak lenni: Péter és János, Jakab és András, Fülöp és Tamás, Bertalan és Máté, Alfeus fia, Jakab, a buzgó Simon és Jakab testvére, Júdás.

⁶ Másnap Galilea felé tartva találkozott Fülöppel. Felszólította: „Gyere és kövess!” Fülöp Betszaidából, András és Péter városából való volt. Fülöp találkozott Natánaellel és elmondta neki: „Megtaláltuk, akiről Mózes törvénye és a próféták írnak, a názáreti Jézust, Józsefnek a fiát.” „Jöhet valami jó Názáretből?” – kérdezte Natánael. „Gyere és győződjél meg róla!” – felelte Fülöp. Amikor Jézus meglátta

Fülöppel folytat párbeszédet (Jn 6,5-7⁷). Amikor néhány görög Jézushoz kívánt bebocsátást nyerni, Fülöp segítségét kérték (Jn 12,21⁸). Ez az esemény a patrisztikus hagyományban a görög filozófia és a kereszténység találkozását is szimbolizálja. Az utolsó vacsorán hangzik el Fülöp kérése Jézushoz (Jn 14,7-9⁹). A Mennybemenetel után a többi apostollal együtt megy az emeleti terembe (ApCsel 1,13¹⁰). Jelen van a Szentlélek kiáradásakor is (ApCsel 2,1-4¹¹).

2. Fülöp apostol a hagyományban

Az első Pünkösddöt követő időszakból már csak a hagyomány által megőrzött utalásokra támaszkodhatunk.¹² Ezek azonban nem egyértelműek. Alexandriai Kelemen Fülöpöt azzal a fiatalemberrel azonosítja, aki azt kérte Jézustól, hogy eltemethesse apját, mielőtt csatlakozik hozzá

Natánaelt, amint feléje tartott, ezt mondta róla: „Lám, egy igazi izraelita, akiben nincs semmi álnokság.” Natánael megkérdezte tőle: „Honnét ismersz?” Jézus így válaszolt: „Mielőtt Fülöp hívott volna, láttalak, a fügefá alatt voltál.” Natánael erre felkiáltott: „Rabbi (azaz: Mester), te vagy az Isten Fia, te vagy Izrael királya!” Jézus ezt felelte neki: „Mivel megmondtam, hogy láttalak a fügefá alatt, hiszel. De nagyobb dolgokat is fogsz még látni.” Majd hozzátette: „Bizony, bizony mondom nektek: Látni fogjátok, hogy megnyílik az ég, s az Isten angyalai föl- s leszállnak az Emberfia fölé.”

⁷ Amikor Jézus körülnézett, és látta, hogy nagy sereg ember tódul hozzá, megkérdezte Fülöptől: „Honnan veszünk kenyeret, hogy legyen mit enniük?” Ezt azért kérdezte, mert próbára akarta tenni, maga ugyanis tudta, mit fog végbevenni. „Kétszáz dénár árú kenyér sem elég, hogy csak egy kevés jusson is mindenkinek” – felelte Fülöp.

⁸ Azok között, akik felzarándokoltak, hogy az ünnepen imádják az Istent, volt néhány görög is. Ezek Fülöphöz fordultak, aki a galileai Betsaidából származott, és kérték: „Uram, látni szeretnénk Jézust.” Fülöp elment, és szólt Andrásnak. Aztán András és Fülöp odamentek és elmondták Jézusnak.

⁹ Ha engem ismernétek, Atyámat is ismernétek, de mostantól fogva ismeritek és látjátok.” Erre Fülöp kérte: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, s az elég lesz nekünk.” „Már oly régóta veletek vagyok – felelte Jézus –, és nem ismersz, Fülöp?

¹⁰ Amint megérkeztek, fölmentek az emeleti terembe, ahol együtt szoktak lenni: Péter és János, Jakab és András, Fülöp és Tamás, Bertalan és Máté, Alfeus fia, Jakab, a buzgó Simon és Jakab testvére, Júdas.

¹¹ Amikor elérkezett pünkösöd napja, ugyanazon a helyen mindnyájan együtt voltak. Egyszerre olyan zúgás támadt az égből, mintha csak heves szélvész közeledett volna, és egészen betöltötte a házat, ahol ültek. Majd lángnyelvek jelentek meg nekik szétoszolva, és leereszkedtek mindegyikükre. Mindannyiukat eltöltötte a Szentlélek, és különböző nyelveken kezdtek beszélni, úgy, ahogy a Lélek szólásra indította őket.

¹² SPADAFORA, F., „Filippo, apostolo santo”, in Aa.Vv., Bibliotheca Sanctorum, Roma 1999, vol. V., 706-711.

(Mt 8,21 és Lk 9,60).¹³ Euszebiosz – Fülöp apostol halálának elbeszéléséről¹⁴ – összekeveri Fülöp diakónussal, aki Cezáreában vendégül látta Szent Pál apostolt. Fülöp diakónusnak négy prófétai tehetséggel megáldott leánya volt (ApCsel 21,9), akik apjuk hithirdetői tevékenységét segítették. Valószínűleg a névegyezés mellett a leánygyermek említése okozza Fülöp apostol és Fülöp diakónus személyének újra és újra visszatérő összekeverését. Ugyanis Fülöp apostolnak is voltak lányai, kiknek emléke szintén megőrződött a hagyományban. Mivel csak a negyedik evangélium ad bővebb tájékoztatást Fülöp apostol személyéről, egyes modern szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az apostol a János-evangélium „hazájában” Efezusban élt és fejezte be életét.¹⁵ Ezzel szemben biztosabbnak tűnik az a hagyomány, mely Fülöp apostol nevéhez Frigia evangelizációját köti. A *Fülöp-Akták* elbeszélését követve egyes szünaxárikonok megemlítik, hogy Bertalan apostol és nővére, Mariamne is elkísérte.¹⁶ Nem világos, hogy Mariamne Fülöp, vagy Bertalan nővére volt-e.

Az eltérő hagyományok megegyeznek abban, hogy Fülöp apostol élete utolsó éveiben a frigiai Hierapoliszban működött és ott fejezte be életét. Polükratész, Efezus püspöke a Viktor pápához írott levelében (2. század második fele) arról számol be, hogy „...Fülöpöt, a tizenkét apostol közül az egyiket, aki Hierapoliszban halt meg két, szüzességben megőregedett leányával együtt, egy másik leánya pedig, aki a Szentlélekben élt, Efezusban van eltemetve”.¹⁷ Polükratész szavait megerősíti Küroszi Theodorétosz,¹⁸ Nikéforosz¹⁹ és Jeromos.²⁰ A felsorolt szerzők

¹³ Strom. III, 25,3: ...*Domini, qui dicit Philippo: „Sine mortuos sepelire mortuos suos, tu autem sequere me”.*

¹⁴ HE III, 31. magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete*, in Vanyó, L. (szerk.), Ókeresztény írók 4., Budapest 1983, 130-131.

¹⁵ SPADAFORA, *op. cit.*, 707.

¹⁶ Pl. *Le Synaxaire. Vies des Saints de l'Eglise Orthodoxe*, Tome Premier, Thessalonique 1987, 509-510. Vagy Intrieri, B. (a cura di), *Sinassario. Vita di Santi. Dal Calendario liturgico di Grottaferrata*, Grottaferrata 2004, 66.

¹⁷ HE V, 24. magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete*, 232.

¹⁸ In Ps. 116, 1, in PG, LXXX, col. 1807.: ...*divinissimus Philippus utrorumque Phrygiam errorem redagnit...*

¹⁹ *Ecclesiasticae Historiae Lib. II.*, in PG CXLV, col. 879: ...*Philippus videlicet, unus ex duodecim apostolis, qui Hierapoli dormit, et duae filiae ejus, quae virgines consenuerant. Et alia praeterea filiae ejus, quae in Spiritu Sancto vitae cursum peregit, Ephesi quiescit...*

²⁰ *De vitis apostolorum*, in PL, XXIII, col. 721.: *Philippus apostolus in Phrygia praedicat Evangelium Domini Jesu. Sepelitur Hierapoli, cum filiabus, honorifice.*

megegyeznek abban is, hogy Fülöp apostolnak három leánya volt, akik közül kettő szűz maradt, míg a harmadik Efezusban élt. Van azonban olyan híradás is, mely Fülöp apostolnak hét leánygyermeket tulajdonít, de ez nem tűnik valószínűnek.²¹ Alexandriai Kelemen is említi Fülöp apostol leányait, amikor a nők apostolokról ír, de csak annyiban, hogy apjuk férjhez adta őket.²²

Papiasz, Hierapolisz püspöke ismerte az apostol leányait. A 130/140 körül írt művében, melynek csupán részletei maradtak fenn Ireneusz és Euszebiosz munkáiban,²³ említést tesz azokról a csodás eseményekről, melyeket Fülöp apostol leányai beszéltek el neki. Tőlük tudja, hogy apjuk feltámasztott egy halottat, s tőlük hallott a Jusztusszal, vagy másnéven Barszabasszal megtörtént esetről is, amikor a hithirdetővel halálos mérget itattak meg, de nem halt meg.²⁴

Külön figyelmet érdemel Szent Hermioné személye, aki esetleg a Fülöp apostol Polükrátész által említett Efezusban élő leányával azonosítható. A Polükrátésztől független későbbi helyi hagyomány őrizte meg a Hierapoliszból Efezusba érkező szent asszony emlékét, aki Hadrianus császár idején szenvedett vértanúságot. Ünnepe szeptember 4-én van. Az *Acta Sanctorum* viszont egyértelműen Fülöp diakónus lányaként azonosítja.²⁵

Fülöp apostol halálával kapcsolatban Alexandriai Kelemen – a valentinianus Heracleonra hivatkozva – arról tudósít, hogy Máté, Fülöp és Tamás természetes halállal haltak meg.²⁶ A Pseudo-Hüppolitosz²⁷ és a legtöbb ókeresztény forrás ezzel szemben arról számol be, hogy Fülöp apostol Domitianus császár alatt szenvedett vértanúságot Hierapoliszban. Fejjel lefelé feszítették keresztre, kb. nyolcvanhét éves korában. A *Martirologium Romanum* május elsejére ezt írja: A *boldog Fülöp és*

²¹ Sinassario, 66.

²² Strom. III, 52,5: *...Petrus enim et Philippus filios procrearunt: Philippus autem filias quoque suas viris locavit...* és HE, III, 30. magyarul: *Euszebiosz egyháztörténete*, 129.

²³ VANYÓ, L., „Papia di Gerapoli”, in Di Berardino, A. (diretto da), *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, Casale Monferrato ²1994, 2667.

²⁴ SPADAFORA, *op. cit.*, 708.

²⁵ LUCCHESI, G., „Ermione, santa”, in Aa.Vv., *Bibliotheca Sanctorum*, Roma ²1999, vol. IV., 61-64.

²⁶ Strom. IV, 71,3.

²⁷ *De Duodecim apostolis*, in PG X, 951: *...Philippus praedicans in Phrygia, Hierapoli crucifixus est capite deorsum verso, sub Domitiano principe, eodemque loco sepelitur...*

*Jakab apostolok születése, akik közül Fülöp, miután egész Szkítiát Krisztus hitére térítette, az ázsiai Hierapolisz városa mellett megkövezték és keresztre feszítették, dicsőségesen elszenderült.*²⁸

A középkorban Fülöp apostol működésével és halálával kapcsolatban – részben a *Fülöp-Akták* híradására épülve – népi legendák is terjedtek. Az egyik Itáliában lejegyzett legenda szerint²⁹ a Szkítiában térítő apostol a pogányok fogságába esett, akik arra próbálták kényszeríteni, hogy mutasson be áldozatot egy bálvány előtt. Ekkor azonban a föld alól hirtelen előugrott egy sárkány, aki az apostol ellenségei közül többeket megölt, másokat pedig leheletével megmérgezett. Ekkor Fülöp fölszólította a pogányokat, hogy döntsék le a bálványt és a helyére emeljenek keresztet, s akkor a sárkány elmenekül, a halottak feltámadnak és a betegek pedig meggyógyulnak. Miután a keresztet felállították, Fülöp a sivatagba zavarta a sárkányt, feltámasztotta a halottakat és imádságaival meggyógyította a betegeket. Ezek után egy éven át a városban maradt, s mindenkit a keresztény hitre térített. Innen Hierapoliszba távozott, ahol felvette a küzdelmet az ebionita eretnekséggel szemben. Vele tartott két leánya is, akik példás szüzi életükkel sokakat megtérítettek. Az apostol halála előtt hét nappal jelet kapott. Ekkor összehívta a város és a környék püspökeit és papjait és hét napon át tanította őket. Halála után a pogányok holttestét fejjel lefelé keresztre feszítették. A keresztények Hierapoliszban temették el, később két lányát is mellétemették.

Lényegében ugyanezt a történetet beszéli el a *Legenda aurea* is, kiegészítve Szent Izidor híradásával, aki szerint Fülöp Galliában is térített, valamint utal Fülöp apostol és Fülöp diakónus személyének keveredésére.³⁰

Az apostol tiszteletével kapcsolatban az első századokból nem maradt fenn adat. A latin liturgikus könyvek csak a 6. századtól kezdődően teszik május elsejére Fülöp és Jakab apostolok ünnepét.³¹ Rómában I. Pelágusz pápa (556-561) és III. János (561-573) idején épült a 12 apostol temploma, melyet május elsején szenteltek fel. A templomot eredetileg csak a két apostolnak szenteltek. Pelágusz pápa idején vitték át Fülöp apostol ereklyéit Hierapoliszból Rómába és helyezték el május

²⁸ *Római martirologium*, ford. Nádasdy Marián, Székesfehérvár 1928, 122.

²⁹ *Codice Panciatichiano XXXIX della Nazionale di Firenze*, carte 16 e segg. idézi: BATTELI, G., *Le più belle leggende cristiane tratte da codici e da antiche stampe commentate e illustrate con 32 tavole fuori testo*, Milano 1928, 158-159.

³⁰ VORAGINE, J. de, *Legenda Aurea*, Budapest 1990, 109-110.

³¹ SPADAFORA, *op. cit.*, 711.

elsején az említett templomban: ugyanekkor került sor Jakab apostol ereklyéinek elhelyezésére is. 1969-ben a két szent ünnepe átkerült május 3-ára.

A görög szünaxarionok és menologionok november 14-re teszik ünnepét és a „Szent Fülöp apostol, a tizenkettő egyike” elnevezéssel különböztetik meg az október 11-én ünnepelt Fülöp diakónustól: „Szent Fülöp apostol, a hetvenkét tanítvány egyike”, vagy „Szent Fülöp, a hét diakónus egyike”, vagy „Szent Fülöp, akiről az Apostolok Cselekedetei tesz említést”.³²

3. Archeológiai adatok Hierapoliszból

Fülöp apostol életét Hierapoliszban (ma Pamukkale Törökországban, nem keverendő össze a szíriai Hierapolisszal) fejezte be. A „Szent Várost” vagy „Hiera (Zeus unokájának, Telephusnak a felesége) városát” II. Eumenész pergamoni király alapította a 2. században. Fontos kereskedelmi központ volt (különösen a textil és gyapjúkereskedelem miatt), illetve sokan látogatták gyógyfürdőit. A város híres szülöttei közé tartozik a sztoikus filozófus Epiktétosz és Antipater rhétor, Caracalla császár nevelője.

A városban jelentős zsidó közösség élt. A keresztény misszió a zsinagógai közösségből indult ki. Szent Pál apostol a Kolosszei levélben tesz említést a hierapoliszi keresztényekről, mikor a szintén kolosszei Epafrászról ezt írja: *Tanúskodom, hogy sokat dolgozik értetek és azokért, akik Laodiceában és Hierapoliszban élnek* (Kol 4,13).

A 19. század végén megindult ásátások során a város ősi nekropoliszában találtak olyan sírfeliratot, mely egy Fülöp apostol tiszteletére felszentelt templomra utal.³³ Később a város mellett folytatott ásátások feltártak egy 5. században épült Martyriont, mely az apostol vértanúságának feltételezett helye fölé épült. A feltárt romok mérete alapján feltételezhető, hogy az apostol sírja – János apostol efenezusi sírja mellett – a térség legjelentősebb zarándokhelye lehetett. A Martyrion nyolcszögletű építmény a város északi részén, egy-egy oldala húsz méter hosszúságú. Középen volt az a kriptá, ahol a hagyomány szerint az apostol földi maradványai elhelyezésre kerültek. Az épületet nem templomként (oltármaradványokat nem találtak) vagy temetkezési helyként (körülötte

³² Sinassario, 66.

³³ SPADAFORA, *op. cit.*, 711.

más sírokat sem tártak fel) használták, hanem valószínűleg körmenetek és rendkívüli liturgikus események helyszínéként szolgált. A régészek az építmény köveibe vésett kereszteteket és más keresztény szimbólumokat találtak.

Az apostol tiszteletére utalnak az ugyanitt talált ólomból készült érmék, melyek Fülöpöt ábrázolják. Feltételezhető, hogy a kultushely hozzájárult a város 6. századi gyors fejlődéséhez. A szent kultusza ekkor lépett ki a regionális keretek közül és jutott el Rómába. A 7. században perzsa támadás és földrengések pusztították el a várost és a szentélyt. A bizánci korszakban lassú fejlődés indult el, amit a szeldzsuk törökök 11. századi terjeszkedése akasztott meg. A kereszties hadjáratok korából még feljegyzésre került, hogy Barbarossa Frigyes császár meglátogatta a várost, hogy az apostol sírjánál imádkozzon. Néhány évtizeddel később azonban a település már teljesen elpusztult.³⁴

4. Fülöp apostol neve alatt kiadott írárok

Fülöp apostol az apokrif *Epistula Apostolorum* szerzői között is felsorolásra kerül. Az eredetileg görög (teljesen etióp, töredékesen kopt és latin nyelven fennmaradt) írás a tizenegy apostolnak a feltámadott Úrral folytatott beszélgetéseit tartalmazza. Az apostolok kérdéseket intéznek az Úrhoz a megtestesülésről, a második eljövételről, a test feltámadásáról, az utolsó ítéletről, aki kinyilatkoztatja az erre vonatkozó igazságokat. Az irat ugyan a gnosztikus tanok ellen íródott, mégis átvett bizonyos gnosztikus elemeket.³⁵

A *Fülöp-evangélium* néven ismert irat tulajdonképpen nem evangélium, hanem inkább a 2. század végén vagy a 3. század elején keletkezett valentiniánus szentségi katekézis-töredék, mely Nag Hammadiban került elő (NHC II 3: 51, 29-86, 19).³⁶ Mivel Fülöp az egyetlen név szerint megemlített apostol, ezért kapta a gyűjtemény a Fülöp-evangélium elnevezést. A szövegben több irodalmi műfaj – aforizma,

³⁴ CURTA, F., „Byzantine and Turkish Hierapolis (Pamukkale): An Archaeological Guide by Paul Arthur, Istanbul 2006”, in *American Journal of Archaeology Online Book Review*, 2007/6. Online kiadás: http://www.ajaonline.org/pdfs/book_reviews/111.3/AJA1113Online_14Curta.pdf [2008.10.08. 19.39].

³⁵ ALTANER, B. – STUIBER, A., *Patrologie. Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*, Freiburg – Basel – Wien 1993, 124-125.

³⁶ A szöveg teljes, angol nyelvű kiadása: ROBINSON, J. M. (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden – New York – Köln 1996, 139-160.

analógia, példabeszéd, parenészis, vita, párbeszéd, Úr-mondás, bibliai egzegézis és dogmatikai kijelentés – keveredik. Az irat a gnosztikus bevezető szentségek megismeréséhez ad fontos információkat. „Az Úr mindent egy titokban alkotott meg: egy keresztség, egy kenet, egy eukarisztia, egy megváltás és egy nászterem”, amely alatt valószínűleg az egész bevezetést kell érteni. A szerző abban látja a rossz gyökereit, hogy Éva elfordult és elszakadt Ádámtól, s ez következményként a halált vonta maga után. A halál csak akkor győzetik le, ha az eredeti emberi egység helyreállításra kerül: ez Krisztus műve. A „nászterem” szentségében történik meg ez a helyreállítás. Ebből kizárják az állatokat, a szolgákat és a beszennyezett nőket, míg a keresztények a szabad férfiak, a fiaik és a szűzek. A keresztény ember szabadsága szüli a szeretetet: „aki a tudás révén valóban szabad, rabszolga a szeretet miatt”. A szöveg értelmezését megnehezíti rendkívül összetett szimbolikus nyelvezete. Az irat Jézusnak tizenhét mondását őrzi meg és magyarázza, melyek közül nyolc máshol nem fordul elő. Jézus életéhez kötődő narratív elemeket is tartalmaz (a gyermek Jézus Lévi műhelyében hetvenkét színből keveri ki a fehér színt, József készítette a keresztet, melyre Jézust felszegezték).³⁷ A Nag Hammadiban megtalált kopt szöveg kétségtelenül a görög szöveg fordítása. Bizonyos szír eredetű szavak használata, a keleti szentségi gyakorlattal és katekézissel kimutatható rokonsága és aszketikus etikája miatt a *Fülöp-evangélium* valószínűleg Szíriában keletkezett.³⁸

A *Fülöp-evangélium* létezését Epifániosz is megerősíti, sőt idéz is belőle és az egyiptomi gnosztikus mozgalommal – annak is aszketikus ágával – hozza összefüggésbe. Konstantinápolyi Timotheosz és Bizánci Leontiosz a manicheusokkal is összekapcsolja. Vita tárgyát képezi az, hogy a Nag Hammadiban talált *Fülöp-evangélium* ezzel azonos-e, mivel az Epifániosz-féle idézet ebben nem található meg.³⁹ A kopt nyelvű *Pisztisz Szofia* is utal a *Fülöp-evangéliumra*. Azt tartja róla, hogy Fülöp apostol jegyezte le benne azokat a titkos tanokat, melyeket a feltámadott Úr közölt az apostolokkal.⁴⁰

A *Fülöp-Akták* tizenöt részből összeállított mű. Az első hét részben erős enkratista hatás tükröződik (ellenzi a házasságot, illetve

³⁷ MORESCHINI, Cl. – NORELLI, E., *Storia della letteratura cristiana antica greca e latina I-II*, Brescia 1996, I. köt., 278-279.

³⁸ ROBINSON, *op. cit.*, 141.

³⁹ Döpp, S. – Geerlings, W. (Hrsg.), *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, Freiburg 2002, 573.

⁴⁰ QUASTEN, J., *Patrologia*, Assisi 1992, vol. I., 117-118.

szexuális önmegtartóztatást és a húsevés tilalmát hirdeti). A 8-15. részek Fülöp frígiai működéséről számolnak be, keresztfeszítésének történetével. A szerző a helyszínt a „kígyó helyeként” írja le, ami a kisázsiai Kübelé-kultusszal való konfliktusra utal. Mivel az enkratita mozgalom Frigiában igen jelentős volt és 342-ben a gangrai zsinat egy enkratita szektát el is ítélte, a *Fülöp-Akták* keletkezése ehhez a körhöz köthető. A második részről örmény és grúz fordítás is készült. Nyugaton elsőként a *Decretum Gelasianumban* tűnik fel.⁴¹ Nem egyértelmű, hogy a szöveg Fülöp apostolról vagy Fülöp diákónusról szól-e? Miközben a szerző Fülöp apostol működését kívánja elbeszélni, a szövegbe beilleszti a Fülöp diákónussal kapcsolatos, az Apostolok Cselekedeteiből ismert információkat.

A szintén Nag Hammadiban megtalált irat, *Péter levele Fülöphöz* (NH VIII 132, 10 – 140,27), keresztény gnosztikus traktátus, mely hasonlóságokat mutat az Apostolok Cselekedeteinek első tizenkét fejezetével. Az eredetileg görög nyelven a 2. század végén vagy a 3. század elején készült irat kopt fordítása került elő. A keresztény hagyományt jól ismerő szerző egyértelmű célja Péter apostol személyének kiemelése. Ő az apostolok vezetője, szóvivője, ő szólal meg az apostolok társaságában, s úgy tűnik, neki már tanítványi köre is kialakult. A levél bevezetőjében egyetlen név szerint megemlített apostol, Fülöp, Péternek minden szempontból alávetett, tekintélyét elfogadja, és ő maga is kiemeli Péter nagyságát.⁴²

⁴¹ Döpp – Geerlings (Hrsg.), *Lexikon der antiken christlichen Literatur*, 575. és BOVON, Fr., „Philip, Acts of”, in Aa.Vv., *The Anchor Bible Dictionary*, New York 1992, V. köt., 312.

⁴² ROBINSON, *op. cit.*, 431-437.

VINCZE KRISZTIÁN

NÉRI SZENT FÜLÖP TEMPLOMA RÓMÁBAN

Róma városának egyik legkedveltebb szentje Néri Szent Fülöp, akinek áldásos tevékenysége arra az időszakra esik, amelyet az egyház megújulásaként tartunk számon. A Trentói Zsinattal új időszaka kezdődik az egyháznak, s ebben az új érában tűnik fel Fülöp mint „Róma apostola”. 1515-ben született Firenzében. Tizennyolc évesen kerül az Örök városba, és ott is marad haláláig. Fülöp nagyon mély érzékenységgel reagált a római társadalom bármely szférájában megjelenő szükségekre, emberi segélykiáltásokra: átérezte és igyekezett megszüntetni a védtelenek elkeseredettségét és elhagyatottságát, mint ahogyan a polgárság céltalanságát is megpróbálta mélyebb keresztény motiváltságú életformára ösztönözni. Harminchat évesen lett belőle pap. Rendszeresen látogatta a kórházi betegeket, a zarándokok számára a Legszentebb Háromság zarándokháza építtette meg, elsőként alapított elmebetegek kezelésére szolgáló intézményt. Nagyon szerette a gyerekeket, s mindig örömteljesen nevelte őket a keresztényi életre. Az elhagyott, szegény ugyanakkor tehetséges fiataloknak pedig iskolát és hozzá tartozó kollégiumot alapított.

Életstílusa nem csak papok és laikusok, hanem pápák, szentek, hatalmasok és kicsinyek számára egyaránt jelentette az egyik legfontosabb élő példát és keresztényi tájékozódási pontot az akkori Rómában. Sok olyan elbeszélés maradt fenn, melyek mély alázatosságát, hősies segítőkészségét és ugyanakkor állandó jókedvét tanúsítják. Többen pedig úgy is ismerik őt, mint az „öröm szentjét”. Pasztorális és missziós tevékenységének hátterében intenzív imaélet és misztikus élmények álltak. Egyik látomásában egy pünkösdi napon az egyik katakombában részesült. Azt látta, hogy valami nagy fényesség, egy tűzgolyó közeledett feléje, ami a szívéig hatolt. A földre zuhant, és föl kellett tépnie a ruhát a mellén a tűz heve miatt. Közben ezt dadogta: „Hagyd abba, Uram, túl sok ez!” Egész teste reszketett, és amikor kezét a szívére tette, ökölnyi dudorodást érzett, amely többé nem múlt el. Halála után a mindenre kiterjedő orvosi vizsgálat jegyzőkönyvben rögzítette, hogy szíve erősen megnagyobbodott.

Az 1564-es évet úgy ismeri az utókor, mint Szent Fülöp egyik legfontosabb életállomását. Három barátja szentelődik pappá (Tarugi, Bordini, Baronius), s ő ezzel a három szentelt pappal folytat közösségi életet. A világi papoknak ezen fogadalom nélküli csoportos, közösségi életét hívják a későbbiekben az Oratórium Kongregációjának. Fülöp és XIII. Gergely (1572-1582) pápa között baráti viszony állt fenn. Ennek is köszönhető az, hogy Fülöp és immár a hozzátartozó társulata könnyen elnyerte a Szentszék rokonszenvét és sokszintű támogatását. A pápától megkapta a Vallicella-templomot, ahol az 1575. július 15-ei pápai jóváhagyással megalakult Kongregáció helyet és így a városban nagyon aktív működési lehetőséget kapott meg. Társulatának kötelességévé tette, hogy egyszerű és világos prédikációkkal, ingyenes tudományos, akár történelmi előadásaikkal oktassák a népet, és emeljék annak műveltségét. Ezt a feladatot tették aztán még színesebbé a Kongregáció tagjai saját ének-kari, zenei és színpadai előadásaikkal is.

Néri Szent Fülöp 1595. május 26-án halt meg, s a Vallicella templomban helyezték örök nyugalomra. Szentté 1622-ben Loyolai Ignáccal, Xavéri Ferencsel és Avilai Terézszel együtt avatták.

A Santa Maria in Vallicella templom Róma központjában található. A templomnak érdekes módon van egy másik neve is: a Chiesa Nuova (Új Templom). Erről kapta a tér is a nevét, melyen a templom megépült – Piazza della Chiesa Nuova. Az Új Templom elnevezés még 1575-ből származik, amikor a régi templom helyén megkezdődik az újabbnak a felépítése, s mely 1605-re el is készül A „vallicella” a magyar „völgyecske” szó megfelelője. A régi időkben ugyanis ez a terület egy kis völgy volt, melyet magas kántartalmú kisebb tavak borítottak. A pogány kori Róma ezen a területen épített magának Proserpina-oltárokat, ahol az alvilág egyik lejárátát vélték az emberek megtalálni. Az 1500-as években már úgy említik ezt a környéket, mint a fehér kút (pozzo bianco) helye. A mai templom elődje egy egyszerű kis templomocska volt, melynek megépítését Nagy Szent Gergely pápa idejére vezeti vissza a hagyomány. Történelmi források azonban csak 1145 után beszélnek a kis Mária-templomról.

A kis templomot tehát Néri Szent Fülöp és az oratoriánusok 1575-ben kapják meg. Még ez évben sor kerül a régi templom lebontására, mivel a papi társulat céljai egy nagyobb épületre tartanak igényt. Az új templom alapkövetétele Alessandro de' Medici érsek (a későbbi XI. Leó pápa) vezetésével történik meg. Az építkezést nem csak a pápa, XIII. Gergely, hanem Borromei Szent Károly is bőkezűen támogatja.

A templom tervét Giovanni Matteo da Città di Castello készítette el, az építési munkákat pedig az id. Martino Longhi vezette. A templom alapszerkezete 1577-re lett kész, 1605-ben készült el a homlokzat, de a belső terek festése és díszítése a XVII. század végéig elhúzódott. Olyan híres festők műveit találjuk meg a templomban, mint Caravaggio, Rubens, Federico Barocci, Pietro da Cortona.

Szent Fülöp temploma dicsekedhet egy Mária kegyképpel is. A Madonna képe a hagyomány szerint eredetileg egy kis háznak a külső falán volt található. Egy alkalommal egy dühödt ember egy követ hajított a Mária-képre, az eltalálta Mária arcát, mely azonnal elkezdett vérezni. A vérző Madonna képét ekkor helyezték el a kis templomban, mely aztán természetesen a megépített új templomban is otthonra talált.

Aki belép Néri Szent Fülöp templomába, egy háromhajós épületben találja magát. A bal és jobb mellékhajókból öt-öt kápolna nyílik. Baloldalon a következő kápolnák következnek egymás után a bejáratától elindulva a főoltár irányában: *Jézus bemutatása a templomban és Mária megtisztulása* – az oltárkép megfestője Giuseppe Cesari. *A három királyok látogatása* – az oltárkép készítője Cesare Nebbia da Orvieto. A harmadik kápolna témája *Jézus születése*. A negyedik kápolna oltárképe a *Mária látogatása Erzsébetnél* jelenetet mutatja, melynek alkotója Federico Fiori di Urbino. S végül a baloldali ötödik kápolna témája az *Örömhírvétel*, melynek megfestője Domenico Oresti. Ha pedig a jobb oldali kápolnákat tekintjük meg, akkor elindulva a bejáratától az első kápolna oltárképe a *Megfeszített Jézus*, mely képet Néri Szent Fülöp egyik csodálója Camillo Caetani ajándékozott a Kongregációnak. A második kápolnában egy Caravaggio kép másolatát találjuk, *Krisztus levételét a keresztről*. Ennek eredetijét a Vatikáni Képtárban őrzik. A harmadik kápolna festménye és címe: *Krisztus mennybemenetele*, a negyedik helyen a *Pünkösöd*, s az ötödik kápolnában pedig *Mária mennybemenetele* van megfestve.

Az apszist és a kupolát Pietro da Cortona festette. A kupola témája a *Szenháromság dicsősége*, melyben, másodlagos témaként jelenik meg a szenvedés eszközeinek bemutatása. Az apszisban pedig *Mária a szentek dicsőségében* freskót láthatjuk. A templom középpontjától jobb oldalra találunk még egy kápolnát, melyben *Mária megkoronázását* látjuk. Alkotója Giuseppe Cesari. A baloldali kápolna *Mária templomban való bemutatását* ábrázolja – készítője Federico Fiori. A főoltártól továbbá jobb oldalra találjuk Borromei Szent Károly kápolnáját. Az oltárkép készítője Carlo Maratta, aki nem csak Borromei Károlyt (letér-

delve a Szűz lábaihoz), hanem a kor másik nagy szentjét, Loyolai Ignácot is megfestette.

Végül pedig a főoltártól bal oldalra esik Néri Szent Fülöp kápolnája. A kápolna megépítésében sokat segített a bíboros Francesco Maria Tarugi, aki Néri Szent Fülöp tanítványának és követőjének tekintette magát. Három helyiségből áll: van egy nyolcszögletes előtere, amihez egy kerek főhelyiség tartozik az oltárhelyiséggel együtt. Szent Fülöp testét hét évvel a halála után itt temették el. 1922-ben pedig – a kanonizáció 300 évfordulóján – a testet abba a kristálykoporsóba tették, amelyben ma is lehet látni a szent földi maradványait. Papi ruhába van felöltöztetve, az arcát egy ezüst álarc fedi el. A kápolna gazdagon díszített jáspisokkal, achát kövekkel és gyöngyházakkal. Pomarancio azokkal a jelenetekkel festette ki a kápolna falait, melyeket a szent életéből a legfontosabbnak tartottak. Ezek a jelenetek a következők: A szent angyaléneket hall, fájdalmaitól megszabadítja VIII. Kelemen pápát, megment egy tengerbe esett embert, meggyógyítja G. B. Modio-t, egy angyal kimenti őt a szakadékból, Keresztelő Szent János megjelenik Fülöpnek, valamint egy angyal megjelenése egy szegény ember képében.

Aki arra is kíváncsi, hogy milyen másodlagos ereklyét rejt a plébánia és az oratórium együttes épülete, annak el kell hagynia a templomi részt. Egy oldalsó ajtó nyílik ugyanis a templom középső részéből, melynek folyosója egyrészt a sekrestyébe, másrészt a szent régi szobáiba vezet el. Lenn található a földszinten az ún. *Vörös Terem*, majd pedig a *Belső Kápolna*. A Vörös Teremben találjuk Szent Fülöp ereklyéit és személyes tárgyait. A földszintről pedig csigalépcső vezet a fenti termekbe, ahol többek között látható a szent gyóntatószéke és ágya is.

Ami az oratoriánusok jelenét illeti, igyeksenek ma is aktívan tevékenykedni a városban. Az általuk vezetett parókián rendszeresen zajlik oktatás bér málkózásra és elsőáldozásra készülő gyerekek számára. Külön foglalkoznak egy olyan csoporttal, melynek tagjai húsz éves koruk elmúltával ismerkednek és készülődnek a keresztény életre. A fiatalok hittanköre az ismerkedést és a keresztény felnőtté válást igyekszik ösztönözni. Külön felelőse van a beteglátogatásoknak. S végül nagy feladatokat lát el az az önkéntes csoport, melynek tagjai a környékhez tartozó nehéz életkörülmények között élő idősekre, gyerekekre és asszonyokra figyelnek és próbálnak rajtuk segíteni.

GÁNICZ ENDRE

FÜLÖP APOSTOL MEGHÍVÁSA A JÁNOSI APOSTOLMEGHÍVÁS-ELBESZÉLÉSEK ÖSSZEFÜGGÉSÉBEN – (Jn 1,35-51 exegézise) –

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A Keresztelő tanítványai követik Jézust: az első két tanítvány és Simon Péter (1,35-42); 3. Fülöp és Natanael meghívása (Jn 1,43-51); 4. Összefoglalás.

1. Bevezetés

Jézus Krisztus nyilvános működésének kezdeti eseményei közé tartozik mind a szinoptikusok, mind János evangéliumában a Megváltó körül a legszűkebb csoportot alkotó tanítványok meghívása. Mind a négy evangélium öt-öt megnevezett apostol meghívását mutatja be.¹ Mivel Fülöp² meghívását kizárólag János evangéliuma mutatja be, a szinoptikusokkal kizárólag a közös elemek bemutatásának erejéig foglalkozunk. Ennek az apostolnak a meghívását nem csak a 43-44. vers, hanem a 35-51. vers egységében vizsgáljuk, mivel így lehetőségünk nyílik a teljes jánosi meghívás-teológia megértésére.³

2. A Keresztelő tanítványai követik Jézust: az első két tanítvány és Simon Péter (1,35-42)

1,35: Th/ evpau,rion pa,lin ei`sth,kei o` VIwa,nnhj kai. evk tw/n maqhtw/n auvtou/ du,o – Másnap ismét ott állt János két tanítványával

¹ A szinoptikusok két testvérpár (Péter és András, valamint Jakab és János) és Máté/Lévi meghívását beszélik el (vö. Mk 1,16-20, 2,13-17; Mt 4,18-22, 9,9-13; Lk 5,1-11 – itt Lukács csak Pétert említi –, Lk 5,27-32), míg János evangéliuma András és Keresztelő Szent János egy másik, név nélküli tanítványa, valamint Simon Péter, Fülöp és Natanael meghívásáról (vö. Jn 1,35-51) tesz említést. Natanael apostoli mivoltával kapcsolatosan lásd a 45. v. magyarázatát.

² A görög név jelentése „lóbarát”, vö. HAAG, H., *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 466-467.

³ Vö. GÁL F., *János evangéliuma*, Budapest 1987, 46-52.

együtt.⁴

A 35 v. időmeghatározása („másnap”) világos jele annak, hogy János evangélista tudatosan nagyobb egységbe szerkesztette Jézus nyilvános működésének kezdetét: egy hét történetét tárja olvasói és hallgatói elé az 1,19-2,1 szakaszban, ami Keresztelő Szent János és a jeruzsálemi küldöttek párbeszédével indul és a kánai menyegzőig tart. Ilyen kronológiai szerkesztéssel János evangéliumában csak a feltámadást közvetlenül megelőző és követő időben találkozunk. A mondat alanya Keresztelő János, akinek bemutatása és Jézusról szóló tanúságtétele már az előző perikópákban (1,19-28; 1,28-34) megtörtént. Ennek jelentősége abban áll, hogy az első század végén élő követői megtudhatták, hogy ki az, akit követniük kell. János csak előkövet volt, aki Jézus számára készítette elő az utat. Az „ott állt” ige a jelenlétre utal, ami a két tanítvány említésével evidenssé teszi, hogy Keresztelő Szent Jánosnak is voltak tanítványai. A bőjt és az imádság kérdésében egyfajta rivalizálás is megfigyelhető közöttük és a Jézust követő tanítványok csoportja között. A két tanítvány közül az egyik nevét ismerjük meg a 40. versből, Andrásét, Simon Péter testvérét, míg a másik névtelen marad. Ez utóbbival kapcsolatosan a bibliakutatók körében kétfajta feltételezés létezik. Az egyik csoport Jánossal, Zebedeus fiával, a szeretett tanítvánnyal azonosítja az ebben a versben szereplő személyt. Ehhez a 21. fejezet hasonló beállítása, illetve a szinoptikus meghívástörténetekben szereplő apostolok személyei járulnak hozzá az apostolok nevei felsorolásának egyöntetű első négyese mellett. A másik csoport képviselői Fülöppel azonosítják a meg nem nevezett apostolt. Ennek alátámasztására azonos származásuk mellett azzal érvelnek, hogy a negyedik evangéliumban kétszer együtt található Andrással,⁵ mint ahogyan a Márk szerinti apostollistán is. A legnagyobb problémát ezzel a véleménnyel kapcsolatban nem az okozza pl. Boismard számára, hogy Máté és Lukács apostollistái esetén ez nem érvényes, hanem az, hogy Jn 1,43 kizárja azt, hogy Fülöpről már korábban szó esett volna. Nehezen fogadható el az a vélemény, hogy a szinoptikus evangéliumok egyik epizódjának, a Keresztelő tanítványainak Jézushoz való küldésének adaptálásáról lenne szó.

⁴ Az idézett versek görög nyelvű szövegének forrása a Nestlé-Aland által összeállított *Novum Testamentum Graece* 27. kiadása, míg a magyar nyelvű a Szent Jeromos Bibliatársulat kiadásában megjelent *Neovulgata* szövege.

⁵ Vö. Jn 6,5-9; 12,21-22

1,36: kai. evmble,yaj tw/| VIhsou/ peripatou/nti le,gei\ i;de o` avmno.j tou/ qeou/Å – Mikor meglátta Jézust, amint arra haladt, azt mondta: „Íme, az Isten Báránya”.

A következő vers alanya továbbra is a Keresztelő, aki „meglátta” Jézust. Ez az ige nem csak külső fizikai észlelést fejez ki, hanem – evn igekötője révén – belső, mélyreható látást. Igazi mélysége a 42. versben mutatkozik meg, amikor Jézus Simonra néz és ennek a „látásnak” a következménye a Péter névre vonatkozó kijelentés. A 36. vers a „látás” következményeként az előfutár 1,29b-ben található tanúságtételének rövidített változatát mutatja be. Az Isten Báránya kifejezést a keresztény közösség már nem tudja másként értelmezni, mint azét az áldozati bárányét, aki ártatlanul, a világ bűnéért áldozta fel magát.

1,37: kai. h;kousan oi` du,o maqhtai. auvtou/ lalou/ntoj kai. hvkolou,qhsan tw/| VIhsou/Å – A két tanítvány hallotta, amit mondott, és követték Jézust.

A Keresztelő tanúságtételével a két tanítvány jelet kapott, amit a 37. v. tanúsága szerint azonnal ki is használtak. Az avkolouqe,w ige nemcsak itt, hanem a következő és a 43. versben is megtalálható. Ez utóbbi az, amely a kifejezés mélységének átvitt értelmét is bemutatja: Krisztus követése nem csak fizikai, hanem az azzal szoros kapcsolatban álló átvitt értelmet is jelöli, tanításának és életstílusának elfogadását, megélését.

1,38: strafei.j de. o` VIhsou/j kai. qeasa,menoj auvtou.j avkolouqou/ntaj le,gei auvtou/j\ ti, zhtei/teÈ oi` de. ei=pan auvtw/\ r`abbi,(o] le,getai meqermhneuo,menon dida,skale(pou/ me,nejÈ – Jézus pedig megfordult, és amikor látta, hogy követik, megkérdezte tőlük: „Mit kerestek?” Azt felelték neki: „Rabbi – ami Mestert jelent –, hol laksz?”

A 38. v. az első a kiválasztott szakaszban, amikor a görög szövegben Jézus a mondat alanya: ő kezdeményez azzal, hogy közeledik, veszi észre az Őt követőket és szól hozzájuk. Ez a jánosi meghívás-elbeszélések egyik sajátosságára is felhívja a figyelmünket, vagyis arra, hogy az első két tanítvány nem Jézustól kapta az első indíttatást, hanem valaki mástól, aki már ismeri Őt, jelen esetben a Keresztelőtől. A jelképekben gazdag negyedik evangélium Jézus viselkedését is fontosnak

tartja, hiszen Ő bátorítja őket a kérdésével: „Mit kerestek?” A zhte,w ige az arám megfelelőjével együtt „kerestek”-kel fordítható, aminek mélyebb jelentése van. A „Kit kerestek?” szövegváltozat már a tanítványi mivolt teológiájának evidens kifejtése. A két tanítvány válasza a Rabbi megszólítással kezdődik, ami sokak szerint anakronisztikus, mivel csak a jamniai tanítómesterekre használták a 70-es jeruzsálemi pusztítást követően. Ennek ellentmond Sukenik Olajfák hegyén talált osszáriuma, amely a dida,skaloj címet – János a Rabbi szót ezzel fordítja görögre – viseli titulusként néhány évtizeddel Jeruzsálem pusztulása előtt. Ez utóbbi mégiscsak azt jelezheti, hogy a János evangéliumában (pontosabban csak a Jelek könyvében: Jn 1-12) gyakori kifejezés nem anakronisztikus. A két tanítvány kérdéssel válaszol Jézus kérdésére: „Hol laksz?”. Valószínűleg a Keresztelő rendkívüli tanúságtételének következtében felkeltett kíváncsiságukról van szó.

1,39: le,gei auvtoi/j\ e;rcesqe kai. o;yesqeÅ h=lqan ou=n kai. ei=dan pou/ me,nei kai. parV auvtw/| e;meinan th.n h'me,ran evkei,nhn\ w[ra h=n w`j deka,thÅ – Ő azt mondta nekik: „Gyertek és nézzétek meg”. Elmentek tehát, és megnézték, hogy hol lakik. Aznap nála maradtak. Körülbelül tíz óra volt.

Jézus Krisztus a lehető legegyszerűbb módon személyes meggyőződésre hívja őket. A tanítványok kérdésére pontos helymegjelölést nem találunk az evangéliumban, mert a lényeg itt az, hogy személyes kapcsolatba kerültek Jézussal: elmentek hozzá, megismerték őt. A me,nw ige egyaránt jelenti „lakni” és „maradni”.⁶ A 39. versben egyszer egyik, másszor a másik jelentésével fordul elő. János evangéliumában a Krisztushoz fűződő mély kapcsolat kifejezésére szolgál. A kapcsolat mélysége, tartóssága az időmegjelölésből is látszik: „Aznap nála maradtak”. Nem felületes, hanem mély beszélgetést sejtet ez, ilyenkor repül az idő. A találkozás fontosságát az időpont pontos megjelölése is jelzi: „Körülbelül tíz óra volt.” A kevesek által⁷ római időszámításnak tekintett – és így a mi délelőtt tíz óránaknak megfelelőtett – időponttal szemben a napfelkeltétől napnyugtáig tartó időszak tizenkét órára osztását kell

⁶ Vö. WALVOORD, J. F. – ZUCK, R. B., *A Biblia ismerete Kommentársorozat VI. Máté-János*, Budapest 1998, 384-387.

⁷ Belser és Westcott képviselik azt, hogy János – a szinoptikusokkal szemben – evangéliumában éjfélről számítja az órákat. Ennek ellene mond a jánosi Pászka időpontja, ami nem éjfélkor kezdődik.

követnünk, ami így délután négy órát jelentett. Ha elfogadjuk, hogy a névtelen tanítvány János apostol, az evangélium szerzője, akkor ez a pontos időmegjelölés sok évtizeddel az események után is a Krisztussal való első találkozás jelentőségét hirdeti. A tíznek az Ószövetségben betöltött szerepe miatt néhányan szimbolikus értékét is előtérbe helyezik, akik így a beteljesedés idejének tekintik azt. A történelmi helyzethez legközelebb álló magyarázat talán az, hogy péntek délután négy órától egészen a szombat elmúltáig, azaz szombat estig Jézusnál voltak, hogy megtartsák a szombatra vonatkozó törvényt. Az evangélium nem közli a részleteket, mit csináltak, miről beszélgettek. Lehetséges, hogy Jézus az első érdeklődőknek az Ószövetségre hivatkozva bizonyította, hogy ő a várva várt Messiás. Lehetséges. János evangéliuma erről nem tudósít, így az a fontos, amit az evangélium közöl: Jézusnak már a jelenléte is a kegyelem kiadásának forrása, ami mennybemenetele után is kiemelkedő biztatást, bátorítást jelent.

1,40: +Hn VAndre,aj o` avdelfo.j Si,mwnoj Pe,trou ei-j evk tw/n du,o tw/n avkousa,ntwn para. VIwa,nnou kai. avkoulouqhsa,ntwn aurtw/\ – A kettő közül, akik ezt hallották Jánostól, és követték őt, az egyik András volt, Simon Péter testvére.

Csak most, a 40. v. fedi fel a két, eddig a Keresztelőt követő tanítvány egyikének nevét: „András volt, Simon Péter testvére”. Valószínűleg Simon Péter, a főapostol az ősegyházban sokkal ismertebb volt a testvérénél és nagyobb tekintélynek örvendett, ezért kerül sor András szoros rokoni kapcsolatának megjelölésére. Ugyanakkor az megdöbbenő – legalábbis a szinoptikusokhoz viszonyítva, ahol kivétel nélkül Péter, a főapostol az első meghívott –, hogy itt András a protoklétosz. János evangéliuma így jelentősen eltér Lukács evangéliumától, ahol Péter az elsőként meghívott, bár megismerkedése Jézussal és a meghívása nem egy időpontban történt.⁸

1,41: eu`ri,skei ou-toj prw/ton to.n avdelfo.n to.n i;dion Si,mwna kai. le,gei aurtw/\ eu`rh,kamen to.n Messi,an(o[evstin meqermhneuo,menon cristo,jÅ – Ő elsőként testvérével, Simonnal találkozott, s azt mondta neki: „Megtaláltuk a Messiást, azaz a Fölkentet!”

⁸ Vö. Lk 4,38 és 5,1-11

A következő vers több, jelentést is megváltoztató variánssal rendelkezik. A prw/ton – a semleges nemű melléknév határozószóként való használata – „mindenek előtt” jelentéssel tűnik a legelfogadhatóbbnak, amit a kiemelkedő szövegtenűk (P^{66,75}) is alátámasztanak. Mások a tárgyesetet Simon Péter apostolok közötti elsőbbsége kifejezésének tekintik. A következő változat a prw/toj, ami Andrásra vonatkozna, s azt fejezné ki, hogy ő volt az, aki először találkozott a testvérével és csak ezután találkozott a másik tanítvány a testvérével (János Jakabbal). A prwi< „korán reggel” variánssal az a probléma, hogy az 1,39 már önmagában jelez egy másik napot, illetve ez a szombatról szóló elképzelésbe nem illik bele. Ez a „könnyű olvasat” valószínűleg a másoló megoldása a nehezen érthető prw/ton-ra. A „könnyű olvasat” másik verziója a kihagyás, amikor semmi sem helyettesíti a prw/ton-t. A „Megtaláltuk a Messiást, azaz a Fölkentet!” örömhírben a eu'ri,skw ige perfectumban áll, aminek az a magyarra nehezen átvihető többlet-jelentése, hogy a múltban egy olyan esemény játszódott le, amelynek a hatása még most, a jelenben is fennáll, azaz a jelenünket meghatározza a Messiás. Az arám *m^esiha* kifejezés görög átírásáról van szó, amely nem követi a 38. vers sajátosságát, hiszen akkor nem Krisztusnak kellett volna átírni, hanem Felkentnek kellett volna fordítani. Minden ember alapvető tulajdonsága közé tartozik, hogy az újdonságokat igyekszik megosztani. Itt azonban ennél többről van szó, az evangélium hirdetését, továbbadását mutatja be a szöveg. A többes számban álló „megtaláltuk” eredetileg a másik, névtelen tanítványt jelenthette, de a későbbiekben az ősegyház hitvallását is magába foglalta.⁹

1,42: h;gagen auvto.n pro.j to.n VIhsou/nÅ evmble,yaj auvtw/| o` VIhsou/j ei=pen\ su. ei= Si,mwn o` ui`o.j VIwa,nnou( su. klhqh,sh| Khfa/j( o| e`rmhneu,etai Pe,trojÅ – És elvitte Jézushoz. Jézus rátekintett, és így szólt: „Te Simon vagy, János fia. Kéfas lesz a neved.” Ez azt jelenti, hogy Péter (vagyis Szikla).

Az örömhír elfogadása tettekben is megnyilvánul: „És elvitte Jézushoz.” András János evangéliumában mindig Krisztushoz vezet valakit, itt Pétert, a 6,8-ban az öt árpakenyérrel és két hallal rendelkező fiút, a 12,22-ben pedig a Jézust látni kívánó görögöket. Az a;gw ige a

⁹ Vö. BOLYKI, J., „*Igaz tanúvallomás.*” *Kommentár János evangéliumához*, Budapest 2001, 90-97.

jánosi misszió kifejezésévé vált: aki felismerte Jézusban a Messiást, az elmegy és másokat is Hozzá vezet. A 42. versben Jézus Simonra emeli a tekintetét, belelát, tudja, mi lakik a szívében. János evangéliumában a meghívás során, Lukács evangéliumában Péter tagadása után (22,61) tekint Jézus Péterre, ami mindkét esetben meghatározza a főapostol további életét. „Te Simon vagy, János fia”. János evangélista a görög Simon nevet preferálja az eredetihez közelebb álló Simeon helyett. Nagyon szembeötlő, ahogyan a kombinált neveket részesíti előnyben. Itt pontosan a névadás az oka, hogy nem egyből Simon Péterről beszél. A későbbi szövegváltozatok Mt 16,17-hez alakítják Simon apjának nevét, így lesz Jónás Jánosból. Az azonban nem tisztázott, hogy ugyanannak a héber névnek két görög változatáról van-e szó vagy Péter apját ezen a két néven hívták. A Kéfás nevet egyedül János írja át az evangélisták közül, ami a szinoptikusokat megelőző történeti hagyomány használatát tanúsítja.¹⁰ Valószínű, hogy a görög kappa a galileai arám qof átírása és nem az arám kaf betűé. Így a Qepha átírásáról beszélhetünk. Sem a görög, sem az arám kifejezés nem tulajdonnév, inkább olyan becenév, amely vagy Simon tulajdonságára vagy életének meghatározó eseményére utal. A Pe, troj mesterkélt szó, mivel a pe, tra, szikla szó nőnemű, tehát nem lehet férfinév. Az –oj végződés hozzáillesztése eléggé esetlen, ami egyben utal arra is, hogy az eredeti kifejezés is hímnemű. Jézus itt jövő időben beszél a főapostol nevééről, ami ugyanazt a funkciót tölti be, mint Natanel esetében: tanúsítja, hogy Krisztus ismeri a jövőt, a prófétákhoz hasonlóan lép fel, ami a tanítványokat elvezeti a hitre.¹¹

3. Fülöp és Natanael meghívása (Jn 1,43-51)

1,43: Th| evpau, rion hvqe, lhsen evxelqei/ n eivj th. n Galilai, an kai. eu' ri, skei Fi, lipponÅ kai. le, gei auvtw/ | o` V|hsou/ j\ avkolou, qei moiÅ – Másnap, amikor Jézus Galileába készült menni, találkozott Fülöppel. Azt mondta neki: „Kövess engem!”

A 43. v. – a 35. verssel megegyező módon – újra időmeghatározással kezdődik,¹² ami arra is utal, hogy Jézus életében minden az Atya

¹⁰ A Szentírásban Szent Pál az, aki János apostolon kívül az ősegyház első évtizedeiben még használta ezt a nevet. Vö. 1Kor 1,12; 3,22; 9,5; 15,5; Gal 2,9; 2,14

¹¹ Vö. BROWN, R. E., *Giovanni Commento al Vangelo spirituale*, Assisi 1979, 95-106.

¹² Vö. *Jubileumi Kommentár. A Szentírás magyarázata III. kötet. Az Újszövetség könyveinek magyarázata. Mértékek, táblázatok, térképek*, Budapest 1995, 114-115.

akarata szerint, „menetrendszerűen” történik. Az előző vers alapján a mondat alanyának az utoljára említett Péter apostolnak kellene lennie a görög szöveg szerint, de nem valószínű, hogy a helyváltoztatás is hozzá kötődne. Napvilágot látott az a feltételezés, hogy Fülöp meghívása része annak a jézusi szándéknak, hogy a Keresztelő minden tanítványának felkínálja a lehetőséget a Hozzá való csatlakozásra. Mások szerint mind Fülöp, mind Natanael helyismeretük miatt Jézus Galileába való visszatérése során a kalauzolásában vettek részt. Ez utóbbi vélemény messze áll a krisztusi ígehirdetés eredeti szándékától. A „Galileába készült menni” kifejezés arra enged következtetni, hogy a názáreti Jézus galileai földjének meghívása után Galilea földjén akarta elkezdni az evangélium hirdetését. Galilea két napi járóföldre volt Betániától. A Fülöppel való találkozás pontos helyét éppen a szándékolt helyváltoztatás miatt nem ismerjük, a vélemények megoszlanak a Jordán völgye és a Galileai tenger között. A „találkozott” igét azok, akik a 35. versben a névtelen tanítványban Fülöpöt látták, a Jn 5,14-ben és 9,35-ben található ige jelentésével azonosítják: „újból találkozott” értelemben. Azonban ez a vélemény azért nem fogadható el, mert a szövegösszefüggés itt nem teszi egyértelművé az újbóli találkozás tényét. Fülöp János evangéliumában a harmadik megnevezett apostol. Az apostollistákban is szereplő Fülöpnek egyedül János evangéliuma szentel külön figyelmet, hiszen a meghívásán kívül még három eseményhez köthető: 1. 6,5-7: a kenyérszaporítás története; 2. 12,21-22: a Jézust látni kívánó pogányok hozzá fordulnak; 3. 14,8-10: arra kéri Jézust, hogy mutassa meg az Atyát. A 6. és 12. fejezetben együtt szerepel Andrással, aki legalább részben megoldja Fülöp problémáit. Mindkét esetben a megoldás maga Krisztus. A 43. v. tartalma párhuzamba állítható a szinoptikusok meghívás-elbeszéléseivel, ahol Jézus a kezdeményező, ő látja meg a kiválasztott személyeket és közelít hozzájuk, akik mesterségüket végezve megszokott hétköznapi életüket élik. A jézusi felszólításra a meghívottak szó nélkül, azonnali tettekkel válaszolnak, nincs jelen az ószövetségi meghívástörténetekben szereplő késlekedés motívuma. Fülöp meghívása esetén a lényeges elemek jelen vannak: Jézus a kezdeményező, aki követésére hív, melyre válaszként Natanael még ugyanazon a napon továbbadja az örömhírt. A követés mind fizikai, mind lelki értelemben jelen van az *avkolouqe,w* igében, ami a keresztyén, azaz a Krisztus-követő életforma alappillére.

1,44: h=n de. o` Fi,lippoj avpo. Bhqsai?da,(evk th/j po,lewj VAndre,ou kai. Pe,trouÅ – Fülöp Betszaidából való volt, András és Péter városából.

A 44. v. mindhárom eddig meghívott és megnevezett apostolt megemlíti. Betszaidának Galileába való elhelyezése vagy azt jelzi, hogy János evangélista a népi hagyományt követi vagy a 80 körüli megváltozott politikai helyzetre utal, amikor ez a város már tényleg nem Heródes Fülöp területéhez tartozott. Betsaida – a Galileai tó északkeleti partján – mint András és Péter városa nem egyezik meg Márk megállapításával, aki Kafarnaumba helyezi a házukat.¹³ Boismard úgy véli, hogy az evangélista ezt a várost neve jelentésének (halász-ház¹⁴) Mt 4,19-cel való összekapcsolása miatt használja. Abbott magyarázata nyelvtanilag nem teljesen egyértelmű, amelyet az evk és az avpo, igeekötők megkülönböztetéséből vezet le: mindhárman Betszaidából származtak, de aktuális lakhelyük Kafarnaumban volt. Valószínű, hogy János evangélista a tanítványokról szóló helyi tradícióval rendelkezett.

1,45: eu`ri,skei Fi,lippoj to.n Naqanah.l kai. le,gei auvtw/\ o]n e;grayen Mwuw?sh/j evn tw/| no,mw| kai. oi` profh/ta'i eu`rh,kamen( V\hsou/n ui`o.n tou/ V\wsh.f to.n avpo. Nazare,tÁ – Fülöp találkozott Natanaellel, és elmondta neki: „Megtaláltuk azt, akiről Mózes írt a törvényben és a próféták: Jézust, József fiát Názáretből”.

Fülöp miután – János evangéliumában rendhagyó módon – Jézus személyesen meghívta, Andrásához hasonlóan elmegy és továbbadja az örömhírt. Az általa értesített Natanael egyik apostollistán sem szerepel, neve kizárólag a negyedik evangéliumban és a Jánoshoz köthető hagyományban fordul elő. Kérdésként merül fel, hogy Natanael kánai származását a 21. fejezet szerzője nem abból vezette-e le, hogy a meghívást a kánai menyegző története követi, mert akkor a nevén kívül valójában semmit nem tudnánk róla. Csak feltételezésnek tekinthetjük – a középkortól elterjedt – azonosítását Bertalan apostollal,¹⁵ mint ahogy azt is, hogy ő volt a kánai menyegzőn a vőlegény. Natanael nevének jelentése miatt (Isten adott¹⁶) néhányan Mátéval (Isten ajándéka) azonosítják. A

¹³ Vö. BECKER, J., *Das Evangelium nach Johannes Kapitel 1-10*, Gütersloh 1991, 117-125.

¹⁴ Vö. SCHWANK, B., *János*, Szeged 2001, 66-87.

¹⁵ Bar Tholomeusz jelentése Tholomeusz fia. Ez azt is jelentheti, hogy Natanael két névvel rendelkezett, ami elég gyakori jelenség volt abban a korban.

¹⁶ Vö. STRACK, H. L. – BILLERBECK, P., *Kommentar zum neuen Testament aus Talmud und Midrasch Das Evangelium nach Markus, Lukas und Johannes und die Apostelgeschichte erläutert aus Talmud und Midrasch*, München 1994, 371-372.

keleti liturgikus hagyomány a zelóta Simonnal azonosítja, míg Epifániusz az egyik emmauszi tanítványt látja benne. Talán a legjobb megoldás az, ha a patrisztikus hagyományt fogadjuk el, amely szerint nem a tizenkettő egyikéről van szó, hanem egy olyan valós személyről, akinek János szimbolikus jelentőségét emelte ki. A „Jézus, József fia” kifejezés Krisztus teljes, „polgári” azonosítására szolgál, amelynek segítségével világosan meg lehetett őt különböztetni a többi azonos nevű názáreti férfitől. A márkai „Mária fia” rendhagyó, mert általában nem az anya, hanem az apa nevével pontosították a gyermek személyét, ugyanakkor a törvényteleniséget is sugallhatja. „Mózes” és „a próféták” az Ószövetség palesztin kánonjának első két, már ekkor lezárt részét jelenti. Az Írások csoportja csak a Kr. utáni 1. század végén rögzült. Az őskeresztények számára nagyon fontos volt annak bizonyítása, hogy Jézus személyében az Ószövetség által megígérendő Messias érkezett el. A „megtaláltuk” ige nem illik Fülöp szájába, mert Jézus volt az, aki meghívta, ugyanakkor Fülöp egyedül volt. Ezért tűnik valószínűnek, hogy András 1,41-ben szereplő örömhírével való harmonizálásról van szó és az egész keresztény közösség véleményét fejezi ki.

1,46: kai. ei=pen auvtw/ Naqanah,l\ evk Nazare.t du,natai, ti avgaqo.n ei=naiÈ le,gei auvtw/ Îo`Ð Fi,lippo\ e;rcou kai. i;deÅ – Natanael erre megjegyezte: „Jöhet valami jó Názáretből?” Fülöp azt felelte neki: „Gyere és lásd!”

A 46. v. Natanael megütközését mutatja, aki feltehetően egy Kána és Názáret rivalizálására utaló helyi közmondást idéz. Mivel Názáret nem szerepel az Ószövetségben, jelentéktelen helynek számít. Fülöp nem nevezi kifejezetten Messiásnak Krisztust, így Natanael válasza is általánosságot tartalmaz. Az evangélista célja az, hogy bemutassa: az emberi előítéletekkel szemben az Isten képes arra, hogy onnan is a jót hozza elő, ahonnan az emberek nem várnák. Fülöp nem kezd el vitatkozni, hanem személyes meggyőződésre szólít fel. Ez az apostoli igehirdetés módszere: nem vitatkoznak, hanem Krisztus életpéldáját tárják az emberek szeméi elé. Nagyfokú hasonlóság áll fenn Krisztus Andrást és a névtelen apostolt meghívó felszólításával.

1,47: ei=den o` VIhsou/j to.n Naqanah.l evrco,menon pro.j auvto.n kai. le,gei peri. auvtou^ i;de avlhqw/j VIsrahli,thj evn w-| do,lo\ ouvk e;stinÅ – Amikor Jézus meglátta a közeledő Natanaelt, azt mondta róla: „Íme,

egy igaz izraelita, akiben nincs álnokság.”

A 47. v. tanúsága szerint Natanael negatív tartalmú visszakérdése ellenére mégiscsak kíváncsi arra, akiről Fülöp beszélt neki, hiszen ő közeledik Jézushoz. Róla – és neki is – mondja Krisztus: „Íme, egy igazi izraelita, akiben nincs álnokság”. Az avlhw/j „igazán izraelita” eredeti jelentését nyugodtan fordíthatjuk „igazi, valódi” értelemben, mivel János evangéliumában ez a szó rendszerint egy tulajdonság lelki értelmű birtoklására utal. Fontos ez azért is, mert konkrét példa arra, hogy János evangéliuma pozitívan tekint egy zsidó emberre, Natanaelre. A jánosi szóhasználatban negatív előjellel szerepel a „zsidók” kifejezés, míg az „izraelita” végig pozitív marad.¹⁷ Ez a tulajdonság nyitott embert mutat be, aki kész hinni, s erről tanúságot is tesz. Jézus ezzel megmutatja, hogy az emberek szívébe lát, nincs rejtve előtte semmi, isteni hatalommal bír és cselekszik. Schnackenburg szerint a Zsolt 32,2-vel áll szoros kapcsolatban az „akiben nincs álnokság” kifejezés.¹⁸ Olyan embert mutat be, aki nem akar csalni, nem akarja megszüntetni az Istennel fennálló harmonikus kapcsolatát. Egy igazi izraelitának nem szabad fennakadnia azon, ha a Messiás nem felel meg a róla alkotott kép egészének, hanem nyitottnak kell lennie a Felkent mindentudására és hatalmára.¹⁹

1,48: le,gei auvtw/ Naqanah,\ po,qen me ginw,skeijÈ avpekri,qh Vihsou/j kai. ei=pen auvtw/\ pro. tou/ se Fi,lippon fwnh/sai o;nta u'po. th.n sukh/n ei=do,n seÅ – Natanael megkérdezte: „Honnan ismeresz engem?” Jézus azt felelte: „Mielőtt Fülöp hívott volna téged, láttalak, amikor a fügefá alatt voltál.”

Natanael negatív előjellel elkezdett kapcsolatfelvétele után Jézus pozitív hozzáállása biztosan megdöbbenette Natanaelt, aki tudni akarta a kijelentés forrását, ezért kérdezte meg: „Honnan ismeresz engem?” Jézus Natanael személyes élményére utal, amely egyértelművé tette előtte Jézus mindentudását. Az exegéták számos ötlettel²⁰ álltak elő

¹⁷ Vö. SCHWANK, *op. cit.*, 81.

¹⁸ A szöveg a következő fontosabb változatokkal rendelkezik: TM: „nincs lelkében álnokság; LXX: nincs szájában álnokság; Peshitta: nincs szívében álnokság”.

¹⁹ János evangéliumában több helyen megtalálhatjuk az ember lelkébe látó Krisztusnak az ábrázolását: 2,25; 4,17-18.29; 6,64-71;13,11.18.38; 17,12.

²⁰ Néhány példa: Natanael a Törvényt tanulmányozta, bűnbánatot tartott, Jákob történetét

azzal kapcsolatban, hogy mi történt a fügefa alatt. Ezeket a véleményeket az Újszövetségi Szentírásból nem lehet egyértelműen igazolni.

1,49: avpekri,qh auvtw/| Naqanah,l\ r`abbi,( su. ei= o` ui`o.j tou/ qeou/(su. basileu.j ei= tou/ VIsrah,lÅ – Natanael azt válaszolta: „Rabbi, te vagy az Isten Fia, te vagy Izrael királya!”

A következő versben Natanael hitvallását olvashatjuk, amely két messiási címet tartalmaz: „Isten Fia” illetve ennek szinonimájaként „Izrael királya”. Ezek a titulusok pl. a Zsolt 2-ben is szoros kapcsolatban állnak. Jézus rabbiként való megszólítása a teológiailag jelentősebb, egyre teljesebb megértést kifejező messiási címek mellett a történeti állapot maradványa. Az „Isten Fia” Jézus isteni mivoltát jelzi.²¹

1,50: avpekri,qh VIhsou/j kai. ei=pen auvtw/| o[ti ei=po,n soi o[ti ei=do,n se u`poka,tw th/j sukh/j(pisteu,eijÈ mei,zw tou,twn o;yh|Å – Jézus erre így szólt: „Mivel azt mondtam neked: láttalak a fügefa alatt, hiszel. De nagyobb dolgokat fogsz majd látni ezeknél.”

Az 50. versben Jézus válasza egyrészt elismeri Natanael hitét, másrészt felhívja a figyelmét, hogy azok a dolgok, amelyeket ezt követően fog megtapasztalni, sokkal nagyobb hitet feltételeznek. A nagyobb dolgokat illetően esetleg a kánai menyegzőre lehet gondolni, ami közvetlenül a meghívás-elbeszélés után található.

1,51: kai. le,gei auvtw/| avmh.n avmh.n le,gw u`mi/n( o;yesqe to.n ouvrano.n avnew|go,ta kai. tou.j avgge,louj tou/ qeou/ avnabai,nontaj kai. katabai,nontaj evpi. to.n ui`o.n tou/ avnqrw,pouÅ – Aztán hozzátette: „Bizony, bizony, mondom nektek: látni fogjátok a megnyílt eget, s hogy az Isten angyalai föl- és leszállnak az Emberfia fölé.”

A meghívás-elbeszélés szakaszának utolsó verse jánosi sajátossággal kezdődik, a csak nála található dupla avmh,n-nel. Mivel Jézus azt mondja, amit az Atyától hallott, az avmh,n-nel bevezetett szavai felhívják a figyelmünket arra, hogy az ő szavainak igazságát az Atya garantálja. A jövő idejű „látni fogjátok” többes száma miatt nem csak

olvasta a Teremtés könyvéből.

²¹ Vö. Vigni, G. (red.), *Il Nuovo Testamento Vangeli e Atti degli Apostoli con testo e note di commento a fronte*, Roma 1997, 334.

Natanaelnek, hanem minden apostolnak címzett válaszként jelenik meg, mintegy az egész elbeszélés lezárásaként. A vers szövegkritikai érdekessége a későbbi kéziratokban megtalálható avpV a₁rti olvasata, ami a Mt 26,64 szövegével való harmonizálás miatt vált glosszává János evangéliumának másolásakor. A látás tárgya Dán 7-re utal, ám nem találhatunk az evangéliumban olyan leírást, ami az ebben részesülő tanítványokról szólna. Ezzel szemben az Apostolok Cselekedeteiben Lukács evangélista István diakónus megkövezésekor egyszerre tesz tanúságot a „megnyílt égről” és az „Emberfiáról”. Jézus ezáltal egy új, természetfeletti és egyetemes király képével váltja fel a tanítványok dávidi Messiás értelmű „Izrael királyát”. Az emberfia titulust az összes evangéliumban kizárólag Jézus alkalmazta saját maga bemutatására. A különbség az, hogy János evangéliumában csak a szenvedéssel, az eljövendő dicsóséggel és a parúziával kapcsolatban találhatjuk meg az Emberfiát, míg a szinoptikusoknál az Emberfia földi tevékenységének bemutatása is megtalálható.²² Jézus Jákob létrajaként jelenik meg, akin fel- és alászállnak az angyalok. Az első keresztények biztosan ismerték a – számunkra csak töredékesen fennmaradt – „Jákob létrája” című ószövetségi apokrifet is, ami alátámasztja az ószövetségi téma korabeli jelentőségét.²³

4. Összefoglalás

A kánoni János evangéliumban Fülöp apostol meghívásának története kivételt képez a negyedik evangélium meghívás-elbeszélései között, mivel egyedülálló módon ötvözi a jánosi és a szinoptikus apostol-meghívások sajátosságait.²⁴ A Jn 1,35-51-ben található többi elbeszélés esetén nem Jézus az, aki közvetlenül meghívja őket, hanem mindig azok adják tovább a felismert Messiásról szóló örömhírt, akik már korábban találkoztak vele, megismerték őt. Fülöp apostol az egyetlen a János evangéliumában található apostolok közül, akit közvetlenül Jézus hívott meg. A meghívás azonban nála is azt eredményezi, hogy elmegy

²² Vö. BROWN, *op. cit.*, 107-121.

²³ Vö. FARKASFALVY, D., *Testté vált szó. Evangélium Szent János szerint. Fordítás, jegyzetek és magyarázat. Első rész: Általános bevezetés, I-VI. fejezet*, Eisenstadt 1986, 73-81.

²⁴ Az ószövetségbeli meghívások alapot képeznek az újszövetségi meghívásokhoz. Vö. SULYOK, E., „Meghívás és küldetés a Bibliában”, in Korzenszky, R. (szerk.), *Küldetésben. Tanulmánykötet a „Teológia” folyóirat húszéves jubileumára*, Budapest 1987, 75-90.

és megosztja mással a felismert Messiás hírét.

A KERESZTÉNY HIT SAJÁTOSSÁGAI

TARTALOM: Bevezetés; 1. Hinni valakinek – hinni valakiben; 2. Hinni az Isten Országában és Jézus Krisztusban; 3. Hit és istenismeret; Befejzés.

Azok, akik szétszéledtek, ahová csak elvetődtek, mindenütt hirdették az evangéliumot. Így Fülöp Szamaria városába került, s ott hirdette Krisztust. A nép hallva és látva a csodákat, amelyeket tett, egyöntetűen figyelemmel hallgatta. Mert sok megszálottból – hangosan kiáltozva – kiment a tisztátalan lélek, és sok béna meg sánta meggyógyult. Így nagy volt az öröm ebben a városban. Élt a városban egy Simon nevű férfi, aki varázsló volt, és azzal ámitotta Szamaria népét, hogy fontos személynek adta ki magát. A népnek apraja-nagyja hallgatott rá. „Ő az Isten ereje, melyet nagynak neveznek!” – mondták. Csüggték rajta, mert már jó ideje ámitotta őket mesterkedéseivel. De amikor hittek Fülöpnek, aki Isten országáról és Jézus Krisztus nevééről beszélt nekik, megkeresztelkedtek, férfiak és nők egyaránt. Maga Simon is hívő lett, megkeresztelkedett, és Fülöphöz csatlakozott. (ApCsel 8,4b-13)

Bevezetés

Fülöp diakónus és a szamariaik története, mely világos története az induló keresztény, Krisztus személyét szívvel és értelemmel megérténi akaró közösségeknek, egyben jól példázza a hit fogalmának részben keresztény sajátosságait, melynek vizsgálata ennek a kis reflexiónak is tárgya. „Hittek Fülöpnek, aki Isten országáról és Jézus Krisztus nevééről beszélt nekik, megkeresztelkedtek”. Az apostoli Egyház kialakulása nagyban függvénye volt annak a hitnek, mely egzisztenciális elköteleződést jelentett, azaz az első tanítványok és követők, akik megértették Krisztus feltámadásának jelét és jelentőségét, az ő teljes elköteleződésüket. A hit „második” aspektusa pedig az a tartalom, amit Jézus Krisztus

személyének és az Isten Országa újdonsága megértésének a titka jelent. Ez a hit-gondolat, mely korunk hit-teológiájának is folyamatos értéke, megpróbál választ adni a keresztény kinyilatkoztatás befogadásában rejlő kincsekre.

1. Hinni valakinek – hinni valakiben

„Hittek Fülöpnek” – halljuk az Apostolok Cselekedeteiben, biztosak lehetünk azonban abban, hogy ez a hit nem az „diakónus személyébe” vetett hit, hanem sokkal inkább az ő személyén, életén és példáján keresztül eléjük táruló tartalom, amely – pontosabban „aki” – így hitüknek tárgyává válik. Ez a disztinkció már a korai időktől kezdve a teológiai érdeklődés egyik fontos kérdése volt,¹ s számunkra is jól példázza ezt pl. nicea-konstantinápolyi hitvallás szövege: „hiszek egy Istenben”.²

A „hiszem, hogy Isten létezik” és „hiszek egy Istenben” hitvallások között egy, a keresztény tradíció számára igen jelentős különbség húzódik, mely a kinyilatkoztatás keresztény sajátosságára, arra, hogy „Isten élő Személyként jelen van” figyelmeztet. A „hiszek benned” formula és jelentés sokkal több, mint a másik létezésének és létének az elfogadása, hiszen ez magába foglalja azt a bizalmat, reményt és az elköteleződésen alapuló teljes odaadást, amely a mai teológia szerint a hit lényege: *A kinyilatkoztató Istennek „a hit engedelmességével” tartozunk (Róm 16,26; vö. Róm 1,5; 2Kor 10,5-6), mellyel az ember szabadon Istenre bízva egész önmagát, „értelmével és akaratával teljesen meghódol a kinyilatkoztató Isten előtt” és önként elfogadja a kapott kinyilatkoztatást.*³

A hitre kérdező problematika – mai megközelítésben⁴ – alapvetően ezt a kérdést teszi fel: Vajon a hit legmélyebb gyökerében *tárgyi, vagy személyi jellegű? Valamire, vagy valakire irányul?* Bizonyos kijelentéseket fogad-e el igazaknak, vagy egy másik személyt? Talán nem

¹ Vö. AaVv., *Dogmatika kézikönyve*, Budapest 1997, II. köt., 54-56.

² DS 125.

³ DV 5. Érdemes ezt a pontot tovább idéznünk: Ehhez a hithez szükség van Isten megelőző, segítő kegyelmére és a Szentlélek benső segítségére, aki az ember szívét megindítja és Istenhez téríti, az értelem szemét megnyitja, és mindenkinek megadja az „igazság elfogadásának és hitének édességét”. A Szentlélek folyton tökéletesíti hitünket adományai által, hogy egyre mélyebben megértsük a kinyilatkoztatást.

⁴ Vö. KONCZ, L., *Kinyilatkoztatás és hit*, Budapest 1982, 135-141.

véletlen, hogy Krisztus üzenetének a megértésében elsődlegesen az a kérdés vetődik fel, hogy „kinek tartják Őt”, ki is az Ő Személye? Ennek konkrét megválaszolása egyben üzenetének is elfogadása.

Ez az alternatíva nem véletlenül vetődött fel. Gyökerei abból a történelmi talajból valók, melyből a kereszténység érkezett. Az Ószövetség Istene személy, és személyes kapcsolatot tart fenn népével. A görög bölcsélet viszont általában az elvont lényeg megismerésére törekedett, Istennel kapcsolatban is. A bibliai üzenet a maga egzisztenciális én-te struktúrájával a görög világ tárgy-alany szerkezetű, ontológiai gondolkodásába ütközött, s aszerint kellett átalakulnia.

A Szentírásban viszont kétségtelenül, szinte kizárólagosan a *perszonális jellegű* hit dominál. Nemcsak Jézusnak, hanem Jézusban hiszünk. A zsidó-keresztény emberkép világosan érzékelteti, hogy az ember mennyire közösségi lény, s ezért egzisztenciája csak a másokkal való együttlétben fejlődhet ki. Ez is érzékelteti a Megtestesülés „csodájának” dinamizmusában rejlő értéket. Isten emberré válása az az isteni ajándék, mely megmutatja a kinyilatkoztatás és hit, az isteni közeledés és az ember válaszána egyttműködését. Teljesen akkor tud kibontakozni egyéniségünk, ha a személyes Istennel lépünk a hit révén én-te kapcsolatba, a szeretetben pedig önmagunkat ajándékozunk neki, miközben elfogadjuk az ő ajándékait. Az Isten viszont Jézus Krisztusban vált számunkra egészen közelivé, emberivé és transzparenciává, emberi szóval élve: barátunkká.⁵ S ha az ember így hisz Istenben és Jézusban, egész egzisztenciáját átadva, megvalósul a Szent Pál-i „Krisztusban való élet” (Gal 2,20), és valósággá lesz az igazi keresztény hit. Ennek értelmében világossá válnak H. Halfbas szavai, miszerint a hit nem *egy mi*, hanem *egy hogyan*, azaz a valóság megértésének egy meghatározott módja.⁶ A hogyan kérdése pedig már önmagától minősíti a hitet, s azt a gyakorlat (praxis) világába vezeti el. Így talán már érthető, hogy a hit, egyfajta belső motorként hogyan lesz képes a vallásos ember életét a gyakorlat szintjén is meghatározni, s ha szükséges, irányítani.⁷ A hit tehát az Istennel való személyes kapcsolat, mely a növekedésre, illetve a teljességre való törekvésből álló életet jelent, melynek helye az imádság, az Isten ismeretében való

⁵ Vö. Jézus búcsúbeszéde (Jn 15,14-15).

⁶ Vö. HALFBAS, H., *Linguaggio ed esperienza nell'insegnamento della religione*, Roma-Brescia 1970, 44.

⁷ Vö. KASPER, W., *Introduzione alla fede*, Brescia ²1985, 85-87.

növekedés, az a gyakorlat, mely ténylegesen az Istenben való életet jelenti.⁸

A keresztény hagyomány ennek a hit-magatartásnak – pontosabban hitaktusnak – a legbiztosabb helyét az imádságban jelöli meg. Az imádság, melynek szinte legeredetibb definíciója szerint, amelyben az ember Istenhez emelkedik fel, mégpedig nem a világtól függetlenül, hanem éppen „általa”, hiszen a világ immanenciájában tárul fel Isten transzcendenciája.⁹ A hit az imádság útja, ez az a miliő, ahol a személyes Istennel találkozhatok, s mint barátnak mondhatom, hogy „Te”. A hitnek az imára, mint táplálékra van szüksége, hiszen nélküle – Kasper szavai-val – *oxigénhiányban szenved* és elhal.¹⁰

A modern teológia, a maga sokszor erőteljes krisztus-központúságával figyelmeztet, hogy az Istenben való hithez az út Krisztuson, sőt a Krisztusba vetett hiten át vezet. Erre igen jó példa a jánosi hagyomány újrafelfedezése.¹¹ Korunk anti-intellektualista hajlama ugyanis az ésszerűségi érvek iránt igen meggyöngyöztette az érzékét. Megállapítható, hogy sok értelmiségi – főképp tudományos körökben – szívesen „fideista”. Sok keresztény éli a hitnek azt a formáját, aki homályosan tudja, hogy a kereszténység az emberre vonatkozó teljes igazság, s aki ugyanakkor kellemetlenül érzi magát, ha valamelyik dogmának racionális igazolását hallja. Ez a jelenség jól mutatja, hogy milyen nagy eltérés van gyakran a hit vallási megtapasztalásának sajátos bizonyossága és annak racionális megalapozása és igazolása közt. Vagyis tárgyi-tudományos alapon, a külső motívumok segítségével igen nehéz a hit-megalapozás. Ezért ajánlja a mai teológia az egzisztenciális utat: Krisztus személyét elfogadni a hitben, Benne, Általa feltárul a kereszténység

⁸ Ezzel a témával foglalkozik KALLISTOS, W., *Dire Dio oggi, il cammino del cristiano*, Magnano 1998. című munkájának első fejezete, ahol Isten kérdését mint előttünk álló misztériumot vizsgálja. Talán ez is érzékelteti, hogy a hit témája mennyire összekötő kapocs lehet Nyugat és Kelet teológiájának találkozásában.

⁹ Vö. KASPER, *Introduzione alla fede*, 98-99.

¹⁰ Vö. KASPER, K., *Ami minden értelmet meghalad. Gondolatok a keresztény hitről*, Freiburg im Breisgau 1992, 56.

¹¹ Vö. DULLES, A., *The Assurance of Things Hoped for. A Theology of Christian Faith*, New York 1994, 7-19. A negyedik evangéliumban és a jánosi levelekben a „hinni” (piszteuein) ige 107-szer fordul elő (szemben 54 előfordulással Pálnál, melyből 6 a pasztorális levelekben található). Azonban a „hit” (pisztizs) mint főnév, amely Pálnál 142-szer fordul elő, egyszer sem olvasható János evangéliumában, és csak egyszer a levelekben (1Jn 5,4). Ahogy ez a szóhasználat is jelzi, Jánost a hit mint dinamikus folyamat érdekli, nem pedig mint állapot. Vö. uo.

és Isten egész világa. S ezzel már el is jutottunk a hit tárgyának vagy tartalmának kérdéséhez.

2. Hinni az Isten Országában és Jézus Krisztusban¹²

Fülöp Isten Országáról és Jézus Krisztus személyéről beszélt nekik és beszélt velük, ezért hittek. Nem Fülöp személyének, hanem annak az üzenetnek, melynek Fülöp maga is apostola volt, annak a tartalomnak, melynek az apostoli Egyház őrzője és tanúságtévője: Jézus Krisztusban elérkezett az Isten Országá. Krisztus személyének, benne küldetésének, igehirdetésének, tetteinek igazi megértési kulcsa ez az igen sokrétű teológiai fogalom. Szinte magától válaszolja meg a Krisztus-esemény egységét.¹³ Így vélekedik Kenan Osborne is, aki szerint Jézus működését, igehirdetését az „Isten Országá” üzenetével lehet összefoglalni. Az egységes krisztológia igényét azonban ő továbbviszi, és azt a tételt állítja fel, hogy az „Isten Országá” nemcsak Jézus nyilvános működésének, hanem az egész Krisztus eseménynek a foglalata adja.¹⁴ Jézus mindig és minden körülmények között („mert nem tud mást”) az Isten Országát hirdeti.

Ha egy bibliai értelemben vett ószövetségi embert megkérdeztek volna arról, hogy mit hisz, minden bizonnyal nem egy pontokba szedett tanítás-rendszerrel válaszolt volna, hanem sokkal inkább azzal, hogy a történelem egy eseménye számára megmutatta Jahve jelenlétét és megtapasztalhatóságát népe körében. Ennek az igazságnak a megértése és a belátása számára az ő hite, pontosabban hitének világa. Egy mai keresztény egy hasonló kérdésre talán a Hitvallás szövegével vagy pusztán csak Isten állításának a tényével felelne. Ennek a leegyszerűsödött hit fogalomnak, mely pusztán annak tartalmát állítja, súlyos krízisét éljük nap, mint nap. A fent vizsgált hit-aktus megértése (gyakorlat, fides quae creditur) kihagyhatatlan és elválaszthatatlan a hit tartalom (fides quae

¹² Nem célom egy hagyományos értelemben vett fundamentál-teológiai reflexiót végezni a témával kapcsolatban. Sokkal inkább arra a keresem a választ, mit jelent keresztény értelemben a hit megvallásában a fent említett tartalom. Az eddigiekből talán már világosan kitűnhet, hogy Jézus Krisztus személye az a valóság, amelyben a hittartalom és a hitaktus egyetlen egységet alkot. Elfogadni, hinni Őt (hittartalom), ahogyan (hitaktus) megtapasztalom Őt életemben. Vö. KASPER, K., *Ami minden értelmet meghalad*, op.cit., 49-52.

¹³ DV 4.

¹⁴ Vö. OSBORNE, K. *The Resurrection of Jesus*, New York 1997, 102.

creditor)¹⁵ vizsgálatától. A Jézus Krisztusba vetett hit tehát több, mint pusztán egy tölem és egzisztenciámtól független igazságnak az állítása. A Benne és az Isten Országának elérkezésébe vetett hit megvallása tehát egyet jelent (kellene, hogy jelentsen) annak kihangsúlyozásával, hogy ez a hit-bevallás (hitvallás) az egész lényemet érinti, sőt magával ragadja.

A dogmatörténet és a dogmák fejlődése világosan megmutatják, hogy egyetlen téma, mely végigvonul az Istenről szóló beszéd „újszövetségi évszázadain”, sőt bizonyos mértékben meghatározza azt, az az Isten Országának kulcsfogalma, melyben feltárul az ember üdvösségének, mint Isten ajándékának az értelme és a módja. Ebben a fogalomban mindaz kifejezésre jut, amelyet Isten mondani akar az ember és az emberiség számára.¹⁶ A Jézus Krisztusban kinyilatkoztatott és megjelent isteni lét, mint az emberiség alapja és útja, ez az egyetlen szó, melyet megpróbálunk szavakba önteni, Kasper szavaival, ez az egyetlen dogma, mely megjelenik minden dogmatikai tanításban.¹⁷ A hit tárgya, mely értelmet ad a hit aktusának, nem különböző dogmatikai formulák megfogalmazása és állítása, hanem mindezek kulcsa, egyetlen személy: Krisztus Jézus, aki földi létében hordozza és nem tesz mást, mint Isten Országát éli és hirdeti, hiszen Ő maga az Isten Országa. A Krisztusba vetett hit egyben az ember üdvösségébe vetett hit, miszerint a hit egyszerre krisztusközpontú, antropológiai és megváltástani tartalom. Az a hit, mely Krisztust, mint a világ megváltóját „állítja”, az ember teljes elköteleződését is kell, hogy jelentse. A megváltás Istenben való megváltottságot jelent: barátságot és közösséget vele. *Az ember megistenülése egyben az ember való megemberiesülése és legtökéletesebb beteljesedése.*¹⁸ Hiszen Krisztus nemcsak Isten titkát tárta fel, hanem az ember és az emberiség értelmét is!¹⁹ A kereszténység és a keresztény hit a vallástani párbeszéd „virágzó korszakában” sem mondhat le arról, hogy ilyen jellegű hit tartalmat állítson maga elé. Olyat, amelynek megértése következményeként megkeresztelkedtek, s ma is megkeresztelnek.

¹⁵ Lásd a híres szent ágostoni különbségtételt! Vö. BEINERT, W., *A katolikus dogmatika lexikona*, Budapest 2004, 228-229. A „hit” címszó igen alaposan és jól foglalja össze a katolikus értelmezést (227-238).

¹⁶ Vö. KASPER, *Introduzione alla fede*, 120-121.

¹⁷ Vö. *Ibid.*

¹⁸ KASPER, *Ami minden értelmet meghalad*, 83.

¹⁹ Vö. GS 22.

3. Hit és istenismeret

Fülöp apostol személyét tekintve eszünkbe kell, hogy jusson egy evangéliumi epizód: *Erre Fülöp kérte: „Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, s az elég lesz nekünk”. „Már oly régóta veletek vagyok – felelte Jézus –, és nem ismersz, Fülöp? Aki engem látott, az Atyát is látta. Hogy mondhatod hát: Mutasd meg nekünk az Atyát?”*²⁰

Fülöp apostol hite arra a biztos alapra épülhetett, melyet találkozásnak, tapasztalatnak is nevezhetünk. A hitből fakadó istenismeret a személy-Isten valóságából születik, aki találkozni akar, s kinyilatkoztatja magát (Krisztusban ma is a Szentlélek által). Egy személy, személyként való ismerete sokkal több, mint pusztán élete különböző eseményeiből kirakott életrajz. Egy személy ismerete elsősorban a vele való egységből, egyfajta szeretet-kötélékből fakad.²¹ Az ember hitében – hasonlóan Fülöp apostoléhoz – megfigyelhető az a kíváncsiság vagy éppen vágyakozás, amely a tőle elérhetetlen irányába indítja el. E nélkül, azt hiszem, keresztény küldetés ma sem képzelhető el: az elindító hit. Emberi magatartás, de a kinyilatkoztató Isten ajándéka! Ez az éhség az Isten látása, az Isten megtapasztalása, az Isten ismerete iránt nemcsak a különös adományokkal rendelkező szentéletű emberek, gondolkodók vagy éppen misztikusok sajátja, hanem minden keresztény emberé, aki érzi, hogy létében, elhivatottságában kezdőpontként ott szerepel Isten feltárulkozása, folyamatos jelentkezése, megtapasztalhatósága. A Szentlélekben velünk levő örök Isten adománya ez! A hit erre válaszol. A kinyilatkoztatás párbeszéd az Isten és ember között, amelyben a kezdeményező és első szó az Istené. Igazi párbeszéd azonban csak akkor alakulhat ki, ha van, aki meghallja a szólítást, és válaszol is. Az ember válasza az isteni szólításra a hit, a kinyilatkoztatás befogadása az ember részéről. A kinyilatkoztatással Isten célja, hogy az emberekkel találkozzon, s Őt hittel fogadják el.

Befejezés

Fülöp diakónusnak az ApCsel 8,12-ben is olvasható példája világos tanúja annak, hogy Krisztus üzenetének felismerésében majd személyének követésében mennyire nagy szerepe van az ember hitének és személyes példájának. Bizonyos mértékben ezen áll vagy bukik Isten

²⁰ Jn 14,8-9

²¹ Vö. KALLISTOS, *Dire Dio oggi, il cammino del cristiano*, 20-21.

örömhírének, evangéliumának útja akár a mai világunkban is. Az Istenbe vetett hit közvetítőkön keresztül erősödik és válik „nagykorúvá” minden ember életében. Ez a közvetítő közösség, az Egyház, minden tagjával, felelősséget kell, hogy érezzen a másik hite felett. S ezzel bizonyos mértékben minden hívő ember hite, akármennyire személyes vagy éppen személyessége miatt tanúságtevő hit. Ennek a hitnek a példáját láthatjuk Fülöp apostolban, az Úr tanítványában, aki hitében megjeleníti a keresztény hit példáját: Krisztus az emberiség üdvössége.

A FILIPPI LEVÉL AKTUALITÁSA

TARTALOM: Bevezetés; A. Szent Pál etikájának alappillérei; 1. A végidő motiváló szerepe Pál apostol gondolkodásában; 2. A törvény értéke és érvényessége; 3. A testvéri viselkedés; B. A Filippi levél motivációi a keresztény életvitelre; 1. A hálaadás és az öröm lelkülete; 2. A közösségnek szóló buzdítás; a. Egység és állhatatosság; b. Alázat és önzetlenség; c. Tanúságtétel a világ előtt; 3. Óvás a tévitanítóktól; 4. Öröm és béke; Összegzés.

Bevezetés

A jelen folyóiratban lévő tanulmány-gyűjtemény részeként a Filippiekhez írt levél két szempontból kapcsolódik. Az egyik formai szempont, mégpedig a Fülöp névvel¹ való kapcsolat, a másik a tartalom fontossága, az a tanítás, mely miatt a filippiek közössége tagjainak viselkedése, s különösen a hozzájuk intézett páli szavak a mindenkori keresztény számára igen megszívlelendőek.

A levél a történelmi jelentőségű Filippi városához kötődik. Fontos város volt, Makedónia központja, s az Adriai és az Égei-tengert összekötő út mentén feküdt. II. Fülöp makedón uralkodó alapította Krisztus előtt 358-357-ben.² Körülbelül kétszáz évvel később római fennhatóság alá került. Hírnevet hozott neki Marcus Antonius győzelme Brutus fölött. Jelentősége ekkor növekedett meg, mivel római veteránokat telepítettek le itt, s megkapta a *colonia* rangot,³ és a vele járó

¹ HAAG, H., *Bibliai Lexikon*, Budapest 1989, 466-467; Vogt, K. (szerk.), *Stuttgarter Bibliai Kislexikon*, Gummersbach 1974, 104. A lexikonok a Fülöp név magyarázatánál a görög személynév alapján „lóbarát” jelentést jelölik meg, ami tulajdonképpen a szó egyszerű fordítása. A Bibliában 6-7 különféle személy viselte ezt a nevet. Filippi városához sem a 12-höz tartozó apostolnak, sem az ApCsel-ben szereplő diakónusnak nincs konkrétan köze, hanem csak a makedón uralkodóház tagjainak.

² Más vélemény szerint újjáépítésről volt szó – mégpedig a régi Krenidesz-forrásra kell gondolni –, s a király ekkor nevezte el saját nevééről. Pál apostol idejében már újra nagy jelentőségű város Filippi. GÁL, F., *Pál apostol levelei*, Budapest 1992, 239.

³ Vö. BYRNE, B., *Levél a Filippieknek*, (Jeromos Bibliakommentár II., Az Újszövetség könyveinek magyarázata), Budapest 2003, 329.

kiváltságokat. E méltóságról az Apostolok Cselekedetei is említést tesz.⁴

Lényeges szempont számunkra, hogy Európa megújulása Filippihez kapcsolódik, hiszen itt kezdte meg Pál Európa lelki értelemben vett meghódítását a második térítő útján. Valószínű, hogy túlnyomórészt pogányokból álló közösséggel találkozott itt Pál, mivel a nevekből származó következtetést megerősíti az a tény is, hogy a városnak nem volt zsinagógája, s egy „imahelyen” kezdte meg az igehirdetést.⁵

A levél valószínűleg akkor keletkezett, amikor Pál apostol fogásban volt. Ez a körülmény mégsem könnyíti a helymeghatározást, mert Róma, Caesarea és Korintus mellett Efezus is szóba kerül, s talán ez áll legközelebb a valósághoz, mivel ott hosszasan tartózkodott Pál, s Epafroditus váratlan látogatása, s a két helység közti viszonylag kisebb távolság ezt alátámasztja.

A levél hitelességét, páli szerzőségét nem lehet kétségbe vonni. Az apostol egyik levelében sem ütött meg olyan bensőséges hangnemet, mint ebben. Joggal nevezhették „gyöngyszemnek”, a szív érzésének áradása miatt.⁶ Talán a szerzői szándék az volt, hogy mintaközösséget alakítson a filippiekből, hogy ne legyen bennük, közöttük semmiféle viszály, egyenetlenkedés. Pál kitarja lelkét, s megmutatja, hogy csak két dolog határozza meg életét: az evangélium hirdetése, és az emberek üdvöztetése. A levél nem összefüggő tanítást tartalmaz, hanem egyéni és közösségi ügyek alapján vet föl hitbeli kérdéseket és erkölcsi intelmet, melyek közül mi főképp erkölcsi étellel kapcsolatos tanításokat emelünk ki. Ehhez először érdemes egy pillantást vetni Pál apostol tanítása egészének hitbeli alapelemeire.

A. Szent Pál etikájának alappillérei

Szent Pál apostol életéről, személyéről levelei és az Apostolok Cselekedetei tájékoztatnak bennünket. Tudjuk, hogy Tarsus-környéki –

⁴ ApCsel 16,12: itt arról olvashatunk, hogy Makedóniának ebben a részében Filippi volt az „első telepes város”, mely utal az említett különleges helyzetére. Vö. *Ó- és Újszövetségi Szentírás*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest 1997, 1245.

⁵ Vö. BYRNE, *op. cit.*, 329.

⁶ Vö. HOLZNER, J., *Szent Pál*, Budapest 1982, 454-455. De más, csupán közismeretnek növelő források is a „Pál szívéhez nőt egyház”-ként említik. Landeszman, Gy. – D. Major, K. – Nyíri, T. – Raj, T. – Scheiber, S. – Tarjányi, B. (szerk.), *Ábel-Zsuzsanna. Képes Bibliai Lexikon*, Budapest 1987, 48.

római polgárjogot is kapott – zsidó családból származott. Erkölcsi érzékének, s az erkölcs fontosságának igazolását érezhetjük abból, hogy jeruzsálemi tanulmányai után a farizeusi hagyományokhoz, életvitelhez nagyon ragaszkodó, a zsidóság alapjait harcosan is őrző, keresztényeket üldöző Saulat ismerjük meg először benne. Már ebből is következik, hogy életét nem lehet értelmezni, megérteni a „pálfordulás” nélkül, melyről az ApCsel 9. fejezetében olvashatunk, amikor isteni beavatkozás eredményeként a vakbuzgó farizeus Jézus Krisztus követőjévé, elkötelezett hirdetőjévé vált a hitből fakadó meggyőződés erejével, s a szeretet krisztusi cselekedeteinek képviselőjévé.⁷ Fontos megjegyezni, hogy megtérése után apostoliságát nem egyfajta neofita szenvedélyesség igazolja, nem is az a karizmatikus erő, melynek birtokában van (vö. 1Kor 12,1-6.), hanem a hűség és a kitartás, mellyel a legnehezebb körülmények között is hirdette az evangéliumot. Nagyon tudnia kellett mit tehet és mit nem, hisz a zsidókból lett keresztények a mózesi törvény megtartását követelték tőle, a pogányságból megtértek felé – és aztán mindenki felé – a törvény igájával szemben a krisztusi ember szabadságának védelmét kellett képviselnie. E küzdelemből fakadó tapasztalatai is szükségszerűvé tették, hogy a gyakorlati élet etikájának keresztény alapelveit jogosan keressük Pál írásaiban.

Amint Jézus Krisztus, úgy Szent Pál sem alakított ki zárt etikai rendszert, erkölcsi tanítást. Mégis a legnagyobb érdeklődéssel fordulhatunk felé, hisz ő az első, aki erkölcsi szempontból is értelmezi Mestere tanítását. Igaz, hogy Pál legtöbbször a keresztény közösségekben felmerülő egyedi problémák kapcsán foglalkozik és ad választ erkölcsi kérdésekre,⁸ s ez természetes is a Jézus halála és feltámadása utáni keresztények életében, viszont állásfoglalásai igen gyakoriak, sokféle problémával foglalkoznak, s fontos teológiai összefüggésekbe kerülnek.⁹ Ezeket megfontolva beszélni kell Szent Pál végidő-szemléletéről, törvényértékeléséről és a testvéri viselkedés sajátosságairól.

1. A végidő motiváló szerepe Pál apostol gondolkodásában

Szent Pál sokat tanult a zsidó apokaliptikából. Az apokaliptika – mint a jövőről leplet lerántó szemléletmód – sajátossága az volt, hogy

⁷ Vö. GÁL, *op. cit.*, 7-9.

⁸ TARJÁNYI, Z., *Az erkölcssteológia története és alapfogalmai*, Budapest 2005, 17-18.

⁹ WEBER, H., *Allgemeine Moraltheologie*, Graz-Wien-Köln 1991, 74.

az élet minden területén ösztönözhetette a zsidóságot a minél erkölcsösebb cselekvésre, hiszen hátra van még az utolsó korszak, a végidő *aiónja*, melyben ki fog nyilvánulni az Isten uralma, s emiatt az embereknek készen kell állniuk bizonyos cselekvésekre. Itt leginkább arra gondoltak, hogy e korszak Isten melletti küzdelem vállalását, az Isten mellett állást kifejező erkölcsi cselekedeteket fog megkívánni Isten választottaitól.

Szent Pálnál már nem apokaliptikáról beszélünk, hanem *eszkatológiáról*, végidőről, hisz felismerte, hogy ennek *fordulópontja Jézus Krisztus*, így a végidőben már benne vagyunk. Jézus által itt van, jelen van. S ez az igazi újdonsága az apostol eszkatológiájának, hogy a végidős esemény origója Krisztus, aki már több mint titokzatos jövő. Benne az üdvösség már *jelen van* (ezt nevezzük *prezentikus eszkatológiának*),¹⁰ teljes kinyilvánulása azonban még várat magára, s növekedése feladatot jelent az emberek számára is, s nem utolsó sorban erkölcsi feladatot. Már nem várunk más Megváltót, más üdvösségközvetítőt, mert akit várni kellett eljött! A keresztény emberi cselekvés *motiválása* így sokkal erősebb lehet, mert a világ már a Megváltó Krisztus működése révén sokkal pozitívabb színben tündöklök, mint korábban bármikor, a remény megalapozott, tehát az emberektől is nagyobb odaadás követelhető meg iránta.¹¹ A rezignálttá vált zsidó apokaliptikát alaposan fölülírja a Krisztus-esemény, mely felszítja a keresztény ember aktivitását. A keresztény ember – én, te, mi – ennek fényében *nem maradhat enervált*.

Szent Pál eszkatológikus gondolkodásából következik, hogy az apostol sohasem tartotta elfogadhatónak a világból való elmenekülésnek a lehetőségét, hiszen Krisztusban az Isten annyira a világ mellett döntött, annyira a világért áldozta fel magát engedelmességből és szeretetből, hogy e példa alapján a – mindenkori – keresztény ember is köteles *szeretetből és Isten iránti engedelmességből a világ felé fordulni*.¹² Arra hivatott, hogy „itt és most” szolgáljon másokat, s végrehajtsa saját életében azt, amit Isten Krisztusban kinyilvánított a világnak. Ilyen értelemben a keresztény ember nem menekülhet ki a világból egy viláridegen szebb jövőbe. (S félreértés ne essék, az igazi szerzetesek és remeték is viszsza-vonultságukat a *világért* teszik, elfordulásuk csak a világ bűneire, bűnös körülményeire, bűnalkalmaira vonatkozik, s ezért vonzzák az

¹⁰ WEBER, *op. cit.*, 80-81.

¹¹ HÄRING, B., *Krisztus törvénye I.*, Pannonhalma-Róma 1997, 29.

¹² Vö. WEBER, *op. cit.*, 76.

embereket, akik tanácsért, lelki feltöltődésükért keresik fel őket, közösségeiket.)

Nem véletlen tehát, hogy Szent Pál az ember feladatát megdönthetetlen realizmussal, a *világban teljesítendő küldetésnek* tekinti. Ezzel óvni is akar attól a gnosztikus szellemi áramlattól, mely a világot tagadó spiritualizmust hirdetett, és az élet feltételeinek, valamint a testnek elbogatellizálását, tönkretételét is elfogadhatónak tartotta etikai szemléletében. Ez szemben áll a megváltás krisztusi valóságával, aki konkrét földi életével, a szenvedés és a halál vállalásával váltotta meg a világot és az „egész” embert, a *test megváltását* is beleértve. Ebből nem következhet más, mint a testi viselkedés szeretetet kifejező erkölcsi bizonyítása Jézus szándéka szerint (vö. Gal 5,6; 1Kor 6,16-20). A krisztusi embernek mint Isten teremtményének, őszövetségi alapon is az a feladata, hogy a világ hiányait igyekezzen erkölcsi viselkedésével betölteni, kifejezve, hogy nem a bűn és a romlás igaztalan útját akarja járni, hanem az Istennek tetsző cselekedetek útját.¹³ A világ sem őszövetségi, sem Jézusi alapon nem átugorható játéktér az ember számára, hanem cselekedeteinek szükségszerű környezete, mely Szent Pál lenyűgöző megfogalmazása szerint: „sóvárogva várja Isten fiainak megnyilvánulását” (Róm 8,19). Pál apostol ily módon legyőzi a világ és etika nélküli kereszténység veszélyét.

2. A törvény értéke és érvényessége

A törvény témája Szent Pál minden erkölcsi kérdésfelvetését érinti. Amiről szó van, illetve megvitatás tárgya, az őszövetségi, zsidó törvények érvényessége, értéke. Két szempontot kell itt megvizsgálni Pál szerint: Nem szabad engedni *Isten cselekvésének elsődlegességéből*, abszolút érvényéből, valamint be kell mutatni, hogy a keresztény ember *nem törvénytől* él.

Az első gondolatra figyelő Pál az evangélium egyik leglényesebb pontjának tartja, hogy az ember számára az üdvösség gyökere a hívő részéről a kereszt és a föltámadás tényéből áradó *kegyelem hitben történő elfogadása*. Ezt nem pótolhatja, hatását nem eredményezheti semmilyen törvénytulajdonos kapcsolatos erőfeszítés, még ha emberileg igen nagynak mondható is. „Mert ha a törvény útján igazzá válhat az ember, Krisztus hiába halt meg” (Gal 2,21). Krisztus megváltó erejének

¹³ WEBER, *op. cit.*, 81.

elismerése magával vonja, hogy Isten ajándéka, kegyelme nagyobb minden emberi cselekedetnél.¹⁴ Ezért a törvényt a maga helyén kell kezelni. Ami benne pozitív, az a kegyelem befogadásának elősegítése. Szó sem lehet tehát törvényteljesítés alapján elérhető önmegváltásról, vagy ez maximum délibábszerű gondolat lehet. A törvényteljesítésből fakadó öndicséret kísértése pedig nem más, mint gőgöt eredményez, ami épp az ellenkezőjét éri el, nem az üdvösséget. Pálnál még az a szempont is ide kapcsolódik, hogy a törvény parancsai csábítanak annak áthágására. Lélektani megfigyelés ez, amelynek szerepe lehet a cselekvésben, de az apostol elsődleges szempontja marad az emberekben a helyes kiindulópont kialakítása: helyzetünk a bűnös, s a bűn félelmetes hatalom, melyből egyedül Isten kegyelme tud kiragadni.

A második gondolattal Szent Pál szorosan ki akarja egészíteni az elsőt, annak szükségszerű tartozékaként. *A keresztyén ember nem törvénytől, nem törvényen kívüli.* Akiket Krisztus megváltott, azokra érvényes az ennek megfelelő erkölcsi viselkedés.¹⁵ Bár sokan szeretnék ma is úgy értelmezni, nem igaz Pál szerint az, hogy számukra a szabadság szabadosságot jelent, vagyis nekik minden meg van engedve. A megoldás, hogy a Krisztust követőknek feladata a szolgálat a felebaráti szeretetben, s ezt törvénynek nevezi, „Krisztus törvényének”. Tevékeny emberi együttélésről van tehát szó, mely gondoskodásban, és a világban történő helyes életvitelről szól. Vannak kötelességek, tilalmak, melyeknek teljesítése az elfogadott üdvösségnek tanúsítása, továbbadása, s természetes, hogy ezek motivációja nem előírások teljesítése, hanem a lélek ösztönzéséből fakadó gyümölcsök megtermése. A zsidó törvények relatívva tétele, és a krisztusi erkölcs bizonyítása múlhatatlan eredménye tanításának. A törvény témájával elsősorban a Rómaiakhoz és a Galatákhöz írt levélben foglalkozik.

3. A testvéri viselkedés

Szent Pál nem langyos cselekvések gyűjteményét állítja a keresztyének elé. „Krisztus törvénye” a szeretet törvénye (Gal 6,2). Központi magvát az evangéliumokban is a szociális viselkedés adja, s nincs ez másképp az Apostol esetében sem. Leveleiben találunk jellegzetesen erkölcsi jellegű tanító részeket. Sok témát érint rövid megjegyzések,

¹⁴ WEBER, *op. cit.*, 75-76.

¹⁵ WEBER, *op. cit.*, 76.

parancsok formájában, de nagyobb tematikus részek is előfordulnak valamilyen kulcsfogalomhoz kapcsolódva. Fontosak a bűnkatalógusok (vö. Kol 3,5-8; Róm 13,13; 1Kor 5,10-11; 6,9-10; 2Kor 12,20-21; Ef 4,7), az erénykatalógusok (Fil 4,8; Ef 4,2-3; Gal 5,19-23). Kiemelhető az első Tesszalonikai levél, melyben a szent életre, a szexualitásban gyakorolt fegyelemre és a kapzsiság megtagadására akar tanítani. A Római és a Galata levél elől jár a vizálykodás és a harag elkerülésére megfogalmazott intelemben. A korintusi közösségben a pártoskodás volt a legnagyobb probléma, ezért nekik a szakadás helytelenségére és a testvéri élet hogyanjára próbál válaszokat adni. Általános a világhoz való hasonulás kritikája, mely helyett a tobzódás elkerülését, a testszerinti élet helyett a krisztusi életstílust szorgalmazza. Mindezek mellett a további témák felsorolása is tekintélyes. Több levélben találkozunk az irigység és a versengés elítélésével (Vö. 1Kor 3,3; Gal 5,20; Fil 1,15), elveti a gyilkosságot és a vitát (Róm 1,29; 2Kor 12,20), a megszólást és a pereket (Róm 1,29; 2Kor 12,20), pozitívan figyelmeztet az egységre (1Kor 12), alapvetőnek tartja a bőkezűséget és a kölcsönös segítségnyújtást (2Kor 9; Gal 2), s a testvéri szeretet sok részletére kitér (vö. Róm 13,8-10; 14; 1Kor 8; 13,1-8; Gal 5,14; 6,20; 1Tessz 4,9; 5,14).¹⁶ A pogánykeresztény közösségek különleges helyzetére reflektálva foglalkozik a szexualitás elferdüléseivel több levelében is, míg a pozitív oldal felé kiegészítést nyújtanak a házasságról és a szüzességről szóló fejtegetései az 1Kor 7-ben. Tanulságosak figyelmeztetései az egyszerűsége, alázatra és türelemre. Alkalmilag bukkan föl a rabszolgaság, az állami tekintélyvel szembeni viszony, valamint a munka és a tulajdon témája.

B. A Filippi levél motivációi a keresztény életvitelre

1. A hálaadás és az öröm lelkülete (Fil 1,1-11)

Az Apostol láthatóan szoros kapcsolatban állt lelkileg azzal a közösséggel, amelyet „Krisztus Jézus összes szentjének Filippiben” nevez, s a hálaadás tör fel szívéből rájuk gondolva, bármikor történik is ez. Velejár ezzel az érzéssel az öröm, mely az evangélium hirdetésében megmutatkozó közös törekvés háttéréből fakad. Az evangélium szolgálatában részt venni hűségesen egészen Krisztus napjáig igen nagy feladat. A keresztény embernek sok küzdelmet, nehézséget kell elszenvednie

¹⁶ WEBER, *op. cit.*, 77-79.

ezért. A cél mégsem lehet más, mint „Krisztus Jézus napja”, a „parúzia” elérése, ezért Pál erőforrásként saját szorult helyzetéből utal arra, hogy hívei is részesei a neki juttatott kegyelemnek, de nekik is hasonló árat kell fizetniük az evangelizációban való részvételükért.¹⁷ Mégis megmaradhat az öröm, mert a külső gyengeség és szenvedés által meg fog mutatkozni az evangéliumi örömhír ereje. Ebben a küzdelemben „tisztának és kifogástalannak” lenni feltételezi, hogy a Krisztust követők a megismerésben és megértésben tökéletesednek, mert szükséges megítélni, hogy „mi a helyes”. Az erkölcsi cselekvés feltételei között kell ma is számon tartani azt, amit az evangélium alapján az egyház élénk tár, amit a filippiek számára autentikus értelmezőként Szent Pál megtehetett, illetve imádságával kialakítani segített. Ilyen volt az ószövetségi törvény után a krisztusi követelmény újdonságának felismerése, és megvalósítása. Mert az új erkölcsiség alapja Krisztus, akinek kegyelmét felhasználva az „igazság gyümölcsei” Isten dicsőségére az emberek által, az emberek között megnyilvánulnak,¹⁸ a halál utáni életben pedig érdemszerző tetteknek bizonyulnak, s az üdvösségben való részesülést jelentik.

2. A közösségnek szóló buzdítás (Fil 1,12-2,18)

a. Egység és állhatatosság

A „Krisztus evangéliumához méltó élet” feltételezi az Isten Országa polgárainak erőfeszítését, akiknek, mint kötelességet kell teljesíteniük a keresztény hitből eredő életvitelt. Ezért szólít fel Pál szilárdságra, mely a csatasorban egymás mellett állók összefogásához hasonlítható, s talán mind az előre menetelhez, mind a védekezéshez szükséges. A filippiek kis közösségének szilárdságát úgy veszi Pál, mint a végső győzelem előízét, s mivel vannak ellenállók, velük szemben az állhatatosság az, ami erőszak nélkül is a legbeszédesebb, s elgondolkztatja őket, hogy milyen hatalommal állnak szemben. Ma is igen fontos szempont, hogy a hitvallás gondolkodóba ejtheti az ellenfeleket.¹⁹ S a jelen részben Pál nem annyira a nyílt üldözésekre utal, hanem a nem keresztény polgá-

¹⁷ Vö. BYRNE, *op. cit.*, 331-332.

¹⁸ A „gyümölcsök” az evangéliumi szóhasználatban a jótetteket jelölik, de tartalmuk miatt a „lélek gyümölcseinek” nevezzük az erényes tetteket, illetve tökéletességeket, melyekre való készség a Szentlélek kegyelme által jellemzői a keresztény viselkedésnek.

Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusának Kompendiuma*, Budapest 2006, 390.

¹⁹ GÁL, *op. cit.*, 244.

roknak akár naponta jelentkező zaklatására, akik – talán nem teljesen rossz szándékkal, de – az igazság ellen lépnek fel, s nem az üdvösséget, hanem a kárhozatot kockáztatják. Ha pedig nyílt üldözés, illetve annak eredményeként a halállal is számolni kellene, Pál jogosan és hitelesen biztat fogságából, hogy számára „az élet Krisztus, a halál pedig nyereség” (1,21). S itt nem a testből való kiszabadulás görög filozófia szerinti megoldásával találkozunk, amely szerint a börtön-testből, mintegy azt megtagadva távozik a szabad lélek, hanem azzal a Krisztussal való közösség fokozása jelenik meg Pál szavaiban, aki már keresztül ment a halálra és feltámadt. A feltámadás, mint végső cél, és eszkatologikus jövő, betör a jelen életbe, s végérvényesen értelmessé teszi azt a halál ellenére is, mert Krisztus feltámadt! Az emberi élet megoldása a Krisztussal való sorközösség felismerése.²⁰

b. Alázat és önzetlenség

Nem véletlen, hogy ezután következik Jézus Krisztus alázatának és önzetlenségének bemutatása, a *Krisztológiai himnuszban*. De érdemes az előtte lévő néhány versre is odafigyelni. Az elsőben szerepel Krisztus, a „szeretet” említésében az Atya, mint a szeretet forrása, s a „lelki közösség”, mint a Szentlélek műve. A 2Kor 13,13-mal összevetve szentháromsági utalást fedezhetünk fel benne.²¹ Az apostol szavai mintegy sugallják, hogy az egyenetlenségek akkor szűnnek meg a közösségben, ha a szentháromság kitárulását elfogadva, az alázat és az önzetlenség Krisztusi példáját megértve, követve végzik szolgálatukat a keresztyének.²² Jézus Krisztusban történelmi jelentőségű példa áll a keresztyének előtt, mert nem egyszerű emberként, hanem, mint Isten Fia mutatott követői számára kötelező mintát. Viselkedése a keresztyén erkölcsiség legmélyebb fundamentumát rakja le.²³ A *Krisztus himnusz* az ember számára a legfontosabbat, a megtestesülés és a megváltás titkát foglalja össze, ami az „isteni mivolt” kifejezésével kezdődik. Jézus a megtestesülés előtt is létezett, praeegzisztenciája következtében „Isten formájában”, azaz természetében volt. Nem közönséges ember, hanem Istenember. Ez

²⁰ BÖCKLE, F., *A morálteológia alapfogalmai*, Bécs 1975, 24.

²¹ „Az Úr Jézus Krisztus kegyelme, Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!” – Így szól pontosan az idézet, mely liturgikus áldás-formulává is vált a liturgiában.

²² Vö. GÁL, *op. cit.*, 245-246.

²³ HOLZNER, *op. cit.*, 457.

a tény hallatlan jelentőséget ad minden tettének, így emberré levésének is, hogy nem ragaszkodva a személyének kijáró dicsőséghez, „szolgai alakot” vett fel. Ez a kifejezés a meg nem váltott emberi egzisztenciára vonatkozik, mely a szellemi erők, és a halál foglya.²⁴ A „kiüresítette önmagát” szókapcsolat az erőtlenné és hatástalanná lett ember, a bűn által végtelenül gyengévé vált emberrel való azonosulásra, s a belőle való megváltás, felemelés előkészítésére vonatkozik. Az Isten Fia a lázadás és a kevélység helyett erőtlennek látszó erőnyeket valósít meg, s feje tetejére állítva a profán emberi gondolkodást, olyan önzetlenséget állít az emberiség elé, melyre egyedül lehet tartósan érvényesülő etikát építeni.²⁵ Az *egó*-n való ilyen mértékű túllépés példátlan, s attól a személytől, akinek istensége miatt az egész emberiséget megváltó cselekedet valósulhatott meg, áldozathozatalában egyszeri és megismételhetetlen módon, s örök érvénnyel. Az elidegenedett világban a „keresztthalál” történő megalázkodásnál nincs megdöbbentőbb esemény, hisz ez a halálnem a megaláztatás szélsőségét jelöli. „Ezért Isten fölmagasztalta őt”: az „igaz ember” elismerésére, jutalmára ezzel Jézus méltóvá vált. S az ember vallásosságát örökre meghatározó módon, megkapta a világ feletti uralom egyedülálló helyzetét, vagyis azt a nevet, mely „minden más név fölött van”: *Küriosz*, Úr, akit megillet „minden térd” meghajlása, az „égen a földön és az alvilágban”, mindenütt, s ebben a hódolatban semmi és senki teremtmény nem állítható vele párhuzamba a bálványimádás botránya nélkül. Pál szándéka a himnusszal elsősorban az, hogy az önzetlen és alázatos magatartásra ösztönözze a filippi híveket oly módon, hogy vegyék észre életük elrejtettségét Krisztus sorsában, s a hozzá való tartozás adjon számukra biztos alapot, a Krisztusban felmutatott győzelemben való részesülés csálhatatlan reménye által. A Krisztusban megérett gyümölcs, őt utánozva, így számukra is élvezhetővé válik.

c. Tanúságtétel a világ előtt

Az keresztény ember világban való létének legfontosabb fogalma a tanúságtétel. VI. Pál pápa az evangelizáció leghatékonyabb formájának tartotta.²⁶ Ennek a háttérében megtalálható az alázatból fakadó

²⁴ BYRNE, *op. cit.*, 334.

²⁵ BODA, L., *A keresztény nagykorúság erkölcssteológiája*, Budapest 1985, 76.

²⁶ VI. PÁL., *Evangelii nuntiandi*, 21.; Vö. BODA, L., *Adjátok meg Istennek, ami Istené*, Budapest 1992. 31-39, ahol a szerző a vallásos alapmagatartás fogalmai között tárgyalja a tanúságtétel jelentőségét, s annak minden formáját fontosnak tartja, mert ha-

engedelmesség, mellyel a filippiek elfogadták az „életet tápláló” krisztusi tanítást. Nem könnyű Krisztust követni „zúgolódás és huzavona nélkül”, de Pál „kedves” tanítványai ezt tették. Az engedelmesség szerepe azért is fontos minden későbbi kor kereszténye számára, mert az Isten kegyelme által motivált szándék, az ő tetszésének megfelelő végrehajtás, vagyis az emberi akarat együttműködése nem képzelhető el nélküle. Márpedig a keresztény ember mindenkori feladata a „gonosz, romlott nemzedék” közepette is csillagként ragyogni. Mindezek fényében a „félelemmel és rettegéssel” munkálni az üdvösséget szokványos ösztönzési kifejezésnek fogható föl,²⁷ s talán két mozzanatot hangsúlyoz. Egyrészt az ember nem lehet sohasem abszolút biztos üdvössége fölől, mindig küzdelemmel jár a jóban való kitartás, s ezt önnevelésben, erkölcsös viselkedés munkálásában állandóan gondolni kell.²⁸ Másrészt az isteni teremtető erő nagyságáról és hatékonyságáról sohasem szabad elfeledkezni, ami miatt mindig indokolt az iránta való engedelmesség és alázat, mely akkor marad meg az emberben, ha a másik iránt is gyakorolja. Az apostol újra utal a munkája betetőzésére, mely az áldozat, ha Isten úgy akarja, a vértanúság. Mivel nem ismeri még saját fogságának végét, logikusan merül föl benne ez a gondolat. De akár ezt a véget is nagy örömmel fogadja Krisztustól, aki így szerzett üdvösséget az embernek. Sőt! Örömmel beszél erről, hiszen „a hitből fakadó életnek van olyan öröme, amely nem szűnik meg”.²⁹

3. Óvás a tévtanítóktól (Fil 3,1-21)

Ebben a részben új témát indít Pál apostol. Meg akarja védeni a filippi közösséget az ellenséges támadástól. Olyan judaizáló vándorprédikátorokról van szó, akik a mózesi törvény megtartását akarták ráerőltetni pogányságból megtért keresztényekre.³⁰ Nagyon kemény szavakkal illette őket: „kutyák”, akik erőlyesen felhívják magukra a figyelmet, és

tékonyága ennek a legmagasabb. Nem véletlen, hogy a II. Vatikáni Zsinat papokra és hívekre egyaránt vonatkoztatja, vö. *Lumen Gentium* 10; 41. s a gyökerei: ApCsel 1,5; Jn 1,7.

²⁷ Magyarázatra enyhébb (vö. BYRNE, *op. cit.*, 336.), és szigorúbb értelmezést is találunk (vö. GÁL, *op. cit.*, 246-247).

²⁸ Utalást találunk itt a sportolók edzésére, küzdelmére, melynek eredménye a felkészítő, a segítő számára is öröm. Hasonló kifejezések találhatók a következő helyeken: Gal 2,2; 1Kor 9,24; 2Tim 4,7.

²⁹ GÁL, *op. cit.*, 247.

³⁰ Vö. BYRNE, *op. cit.*, 336.

be akarják cserkészni az óvatlanokat, „kontár munkások” és „megcsonkítottak”, akik félremagyarázással téves tanítást terjesztenek. Egyértelműen a zsidó törvények ártértékelésére, s az új, krisztusi megváltás fényében működő kegyelem elsődlegességét hirdető szemlélet félreérthetetlen elsőbbségének megfogalmazására ösztönzik Pált. Nem lehet kitérnie, hisz a keresztény életvitel lényegéről, a zsidóságtól való jogos eltérésről van szó. Pál rámutat, hogy nem fizikai jegyek, testi jelek teszik alkalmassá az embert Isten igazi dicséretére, hanem a lelki körülmélttség, a szív Lélek általi megtisztítása, vagyis „a Krisztusban való lét”, az új erkölcsi élet, melyet a hit, a megtérés és a kegyelem idéz elő. Kézenfekvő, s igen meggyőző, hogy Pál saját sorsára hivatkozik. Kifejti a régi hagyomány akadályozó szerepét Krisztus követésének megvalósításában. A törvény tettei helyett a megigazulás erejét bizonyítja, mely a feltámadásból fakad. Élete igazi értelmének tartja, hogy vállalhatja a Krisztussal való közösséget, a szenvedést is, mert ez biztosítéka a feltámadásban való részesedésnek, ez a teljes sorsközösség, a szenvedés és dicsőség megvalósulása, ígéretben birtokolt, mégis biztos sorsa minden Krisztust követőnek. Rajta kívül senki sem tudja az embert elvezetni az üdvösségre. Márpedig a keresztény hívő szellemi hazája a mennyben van. Gyarló testünket ő fogja alkalmassá tenni az örök életre, megdicsőült testének mintájára. Az üdvösség rendjében ezért nincs jelentősége többé az öszövettségi külsőségeknek, a test pedig a teremtésnek megfelelő helyreállításban részesül, a megváltás kegyelme révén pedig nem vész el, hanem „átalakul”, hogy alkalmassá váljon a halhatatlanságot jelentő örök dimenzióra. A feltámadt Krisztus példája és közvetítője az igazi emberiségnek.³¹ Nem lehet tökéletesebb cél az ember számára, ezért ne hagyja senki magát elcsábítani az új létmódtól, melyet a keresztények „az Úrban” már most élveznek.

4. Öröm és béke (Fil 4)

Az öröm hirdetése feltűnő ebben a levélben. Keretbe is foglalja ezt az írását Pálnak. Az öröm forrása az Úr, aki megszerezte a bűnbocsánatot és az üdvösséget. „Az Úr közel van”, ezért az öröm forrása is mindig közel van, okunk van mindig örülni, belső derüvel élni, mely nem felületes, vagy félreérthető külsődleges nevetést jelent. Az öröm jelzi a bensőben jelen lévő bizalmat, aminek következménye bajaink,

³¹ Vö. BYRNE, *op. cit.*, 337-338.

nehézségeink aggódás nélküli Istennek ajánlása, s így megszületik a béke. Isten békéje, mely valóban meghaladja az értelmet, hiszen Krisztustól jövő adomány.

Ebben a fejezetben, az erkölcsi figyelmeztetésnél erénykatalogussal találkozunk, pozitív tartalmakkal, melyek az embert vonzóvá teszik földi körülményei között. Érdekes, hogy Pál apostol az „erény” = *areté* kifejezést csak itt használja.³² A hívők, ha megvalósítják az evangéliumot, akkor ezeknek a készségeknek alkalmazására is képesek lesznek. A mai világnak sem kellene az erényektől idegenkednie, mert ezek jóra indítanak, mindenkinek vannak erényes oldalai, melyek az evangéliumra koncentráltan felerősödnek, biztosítják a harmonikus beilleszkedést a közösségbe, s „a béke Istene” jelenlétének biztonsága erősíti őket, mígnem elhangzik Krisztusnak boldogító, végső bebocsátást engedélyező szava: „Menj be Urad örömébe”.³³

Összegzés

Szent Pál jelentősége óriási abban, hogy a hit következményeként beszél az erkölcsről. Látásmódja megmentette az Egyházat attól a gnosztikus-spirituális szellemtől, mely a kereszténységen belül is egy etika nélküli utat, s egy irreális világba való élményszerű lelki felemelkedést próbált érvényre juttatni. Meg tudta fogalmazni a keresztény ember erkölcsét az ószövetségi Törvénnyel, és a pogány erkölccsel szemben is, rámutatva, hogy Jézus egy minőségileg új, Istentől jövő erkölcsi értékkel ajándékozta meg az emberiséget, melyet Ő köteles hirdetni, továbbadni. S ez nem más, mint a szeretet jézusi törvényének folytatása, kibontása, cselekedetekben történő felmutatása a világban. Szent Pál évében, azonosulva az ő törekvésével, s kicsit beletekintve abba, mi is felfedezhetjük újra keresztény létünk értékeit, s rádöbbenhetünk, mily fontos feladatunk környezetünkben ezek minél hitelesebb megélése és továbbadása.

Ennek fontos illusztrációját láthattuk a Filippi levélben. Pál erkölcsi tanításának alapmotívumai valamilyen módon mind megfogalmazódnak benne. Igaz ez még akkor is, ha ez a – Pál számára igen kedves – közösség sem élhetett teljesen problémák nélkül. Az örömben élés evangéliumi lelkülete mögött az evangélium befogadása melletti rendíthetet-

³² Vö. GÁL, *op. cit.*, 252.

³³ Mt 25,14-30. A talentumokról szóló példabeszéd visszatérő formulája.

len kiállást szorgalmazza. Vannak veszélyek, melyek miatt erősíteni kell a Krisztushoz való ragaszkodást. Az alázat, az önzetlenség és az engedelmesség Krisztustól tanult, az emberek felé gyakorolt megvalósítása felvértezi a keresztényeket a megingás nélküli elkötelezettségre. Az egyéni haszna is megmutatkozik, amennyiben az öröm és a béke a jelen élet ajándéka lesz, az Úr eljövetele után pedig a végnélküli öröm Isten Országában.

FÜLÖP APOSTOL NÉHÁNY ÁBRÁZOLÁSA

TARTALOM: 1. Előzmények; 2. Fülöp apostol mint közbenjáró; 3. Fülöp apostol az evangéliumi ciklusban; 4. Fülöp apostol hagiografikus ikonjai; 5. Fülöp apostol alakja a Kárpát-vidék ikonfestészetében; 6. Összegzés; Függelék: Részlet Szent Fülöp apostol szláv hagiográfiájából.

1. Előzmények

Fülöp apostol ikonográfiája a rá vonatkozó újszövetségi szövegrészek és a szent apostol kanonizált és apokrif hagiográfiája nyomán alakult a kora keresztény időszaktól. Keleti és nyugati ábrázolásai nyilvánvaló módon több ponton rokonságot mutatnak. Különösen a középkor végéig rokon szemlélettel mutatták meg alakját a keresztény templomokban, hiszen a képi rend és egyes elemei alapvetően a kánoni forrásokat, elsősorban az Újszövetség Fülöp apostolra vonatkoztatható sorait vették alapul megjelenítéseihez.

Az ötödikként kiválasztott tanítvány több olyan jelentős újszövetségi esemény részese, amelyek a későbbiekben számos ábrázoláson megjelennek. Az ókeresztény művészetben kezdetben nem különül el alakja, az apostolok egyikeként látható a katakombafestészetben, az Utolsó vacsora jelenetekben, vagy a Krisztus mellett trónoló tanítványokat ábrázoló szarkofág domborműveken. A kora bizánci időszakból többek között ravennai mozaikokon látható képmása, az Emmánuel Krisztust és tanítványait ábrázoló clipeusok sorozatában. Ekkor rögzül jellegzetes arcábrázolása, amely fiatal, szakálltalan ifjúként mutatja sötét rövid hajjal. A Jézust körülvevő szűkebb csoporthoz tartozott. Az Egyház tanítása szempontjából különösen jelentősek az Utolsó vacsoránál elhangzott szavai, kérése és az azokra adott jézusi válasz. Mégis az, hogy az apostol ábrázolások között egyértelmű elsőbbséget élvező Péter és Pál mellett Fülöp apostol önálló ábrázolása is megjelenik akkor, amikor nem a tizenkét tanítvány közös vagy összetartozó ábrázolásáról van szó, ez inkább a megrendelők egyéni választásán múlhatott. Többek

között Orosz földön is nagy népszerűségnek örvendett a Fülöp név, így alakját más patrónusokkal együtt, különféle szentek, vértanúk csoportjában is szerepeltetik.

2. Fülöp apostol mint közbenjáró

A közép bizánci időszakban egyre nagyobb jelentőséget kapott a hajót és a szentélyt elválasztó építmény, amelyet a görögök templónak neveztek. Márvány ballusztrádból, oszlopokból és architrávból (koszmitisz) állt, amelyen általában szentek félalakjait faragták ki. Fülöp apostol alakja is fennmaradt az egyik ebből az időszakból származó, a 9-10. századra datált, sérült, fekvő téglalap alakú márványlapon, amelyen három apostol látható egy-egy álló formátumú mezőben (*Jakab Alpheus, Fülöp és Lukács*, Athén, Bizánci Múzeum).¹ A három apostol alak itt szinte ritmikusan ismétlődik azonos beállításuk és sziluettjük révén: szigorú frontalitásban láthatók, a kilépő jobb lábuk csak jelzi a mozgást, maguk elé tartott jobbjukat áldásra emelik, baljukkal feltehetően írástercset tartottak. A középben ábrázolt Fülöp apostol kék chitont és vörösesbarna himationt visel. Legépebben fennmaradt alakján jól megfigyelhető a dombormű különleges technikája. A keretsávokat és a figurákat a körvonalukon belül a márványalap finom alávésésével kimélyítették. Az így kialakított formákat alapozással töltötték ki és megfestették. A szokásos festett domborművektől abban is különbözik ez az eljárás, hogy a nagyobb, eltérő színű foltok között kiemelkedő keskeny keretsávokat hagytak meg, amiktől a megoldás a rekeszszománc technikát idézi. A dombormű méreteiből rekonstruálva feltehetően egy 4,5 m széles templón része lehetett, az oszlopok feletti architráv töredékeként egy ún. Nagy Deészisz, Könyörgés egyik elemét alkotta az alakok szigorú frontalitása ellenére.

Napjainkra ebből az időszakból főképp csak a márvány templonok maradtak fenn, de a kutatás szerint a szegényebb templomokban minden bizonnyal fából is készültek ilyen építmények, amelyeken a faragványokat festett ábrázolásokkal helyettesítették. Egy másik változat is élt, amikor a fa ikonok márvány architrávra kerültek fel. Mivel a legkorábbi bizánci templonok csak töredékesen maradtak fenn, csak nagy

¹ CHATZIDAKIS, M., *Byzantinisches Museum. Die Griechen Museen*, Athén 1975, 16, 23 (3. kép).

körültekintéssel lehet következtetni felépítményükre és képi rendjükre.² Az architráv fölött vízszintesen elnyújtott, több ábrázolást megjelenítő ikontáblák, episztilionok hangsúlyozták a templónok felső részét, a templónok legalapvetőbb képi elemeként, de különálló ikonok is készülhettek ide. Mária és Krisztus ikonjai eleinte csupán két oldalról keretezték a templónt, majd a Királyi kapu kétoldalán helyezték el őket közvetlenül az alsó parapeten.

Az episztilionok csoportjába tartozik az a 11. század végére – 12. század elejére (mások szerint a 12. századra) datált, oldalt megcsontított ikon, amelyen Fülöp apostol is látható. (*Fülöp apostol, Tiró Szent Teodór és Szent Demeter vértanúk*, Szentpétervár, Állami Orosz Múzeum).³ A szentek relieves árkádívekben háromnegyed alakosan láthatók, beállításuk frontális, ahogyan a korábbi példán is. Fülöp apostol fiatal férfiként látható, szakálltalan, rövid hajú, ahogyan keleti ábrázolásainak ikonográfiában ez hagyományossá vált. Sötét chiton, világos himation a viselete, baljában írástekerceszt tart, melynek tetejét jobbjával is érinti. Az ikonon görög nyelvű névfeliratok kísérik az ábrázoltakat, feltehetően Deészisz részeként készül.

Az egységes táblaként megfestett episztilionokon kezdetben még nem válnak szét a témák: egymás mellett szerepelhetnek a Deészisz alakjai, középen a Trimorfion, azaz Krisztus trónusa mellett álló Isten-szülő, Keresztelő Szent János, és más jelenetek, szentek élete, vagy az Ünnepsor jelenetei. Festett árkádívek választottak el egymástól az egyes ábrázolásokat, a tematika később, a 12. század után a templón ikonosztáziónná való alakulásában vált szét külön sorokra. Ismert egy ohridi episztilion, amelyen középen Krisztus, mellette a tizenkét apostol félalakjai sorakoznak.⁴

Az egyház folytonos imáját ábrázoló ún. Összetett Deészisz nemcsak a templónokon, vagy később az ikonosztázionokon volt jelen. Ezt ábrázolja többek között a Szent Kereszt ereklyét őrző bizánci ereklyetartó, a *Limburgi sztaurotéka* borítója (964-965, Limburg, a székes-egyház kincstára). A közel négyzetes, aranyozott ezüst középmező tizenkét részre osztott, amelyekben a korszak egyik klasszikus iparművészeti technikájával, rekeszzománcként egész alakos figurák sorakoznak. A középső sor három mezeje a hagyományos egész alakos Deésziszt

² ЛАЗАРЕВ В., *История византийской живописи*, Москва 1986, 99.

³ Патріарх Димитрій (ЯРЕМА), *Иконопис Західної України XII–XV ст*, Львів 2005, 111-113 (113. kép).

⁴ Вѣ. РАДОЙЧИЋ С., *Иконе Србије и Македоније*, Београд, 1962.

jeleníti meg: a központban a trónoló Krisztus, hozzá fordulva Keresztelő János és az Istenszülő, a széleken arkangyalok. A felső és alsó sorban a tizenkét apostol áll hagyományos szembenézetben, köztük a jobb alsó mezőben, tekerccsel kezében Fülöp apostol.⁵

Fülöp apostol legkorábbi ismert ikonábrázolásai között van a közép bizánci periódusból fennmaradt önálló egész alakos ikonja is (*Fülöp apostol*, 10-11. század, Sínai, Szent Katalin kolostor). Az álló téglalap formájú tábla kimélyített képmezejét teljesen kitölti alakja, frontálisan áll, csak jelzésszerűen lép ki egyik lábbal. Ruházatának kemény redővetése a korszak elefántcsont plasztikai ábrázolásaival mutat rokonságot.⁶ Fülöp baljával összehajtott írástekerccset fog, jobbajával Krisztus nevét formázó ujjtartással áldást oszt. A határozott szembenézet ellenére az apostol tekintete erősen jobbra irányul, ahol a képmező jobb felső sarkában Krisztus Fülöp felé áldást osztó félalakja látható. A kis méretű ikon a képi kompozíció alapján nem templónra, hanem feltehetően magánimádság céljaira készült, személyes közbenjárót megjelenítő ábrázolásként.

A tizenkét apostol és köztük Fülöp apostol emlékezetének szentelt egyházi ünnepnap (szünaxisz, június 30.) kapcsán is kialakult egy önálló képtípus. Egyik bizánci változata a *Tizenkét apostol* önálló ikonja (14. század első negyede, Moszkva, Képzőművészeti Múzeum). A Paleologosz-dinasztia uralkodása idején készült ikonon a figurák két sorban, szorosan egymás mellett állnak, ugyanakkor az eltérő fej- és testtartások, taglejtések mozgalmasságot fejeznek ki. Az alakok között megfigyelhető kölcsönhatás jól érzékelteti az apostolok közti lelki egységet. Fülöp apostol a hátsó sorban, a bal szélén áll az ikon felirata szerint.

3. Fülöp apostol az evangéliumi ciklusban

A tizenkét apostol egyikeként Fülöp számos evangéliumi jelenetben is jól felismerhető. Itt csak röviden utalva, szerepel többek között a Lábmosás, az Apostolok áldozása, a Mennybemenetel, Pünkösöd, az Apostolok elküldése, az Istenszülő elszenderedése, az Utolsó ítélet jelenetekben. Alakja csupán a hozzá megtévesztésig hasonlóan, fiatalként ábrázolt Tamás apostollal cserélődik fel néha.

⁵ ONASCH, K. – SCHNIEPER, A., *Ikony. Fakty i legendy*, Warszawa 2002, 46-47.

⁶ WEITZMANN, K. – CHATZIDAKIS, M. – MIJATEV, K. – RADOJČIĆ, S., *Ikone sa Balkana. Sinaj, Grčka, Bugarska, Jugoslavija*, Beograd, Sofija, 1970. XII. 14-15. kép.

Fülöp apostol alakja Ünnepekbe foglaltan nemcsak ikonokon, hanem a templombelső monumentális műfajaiban is megjelenik. Nem szokványos, hogy a *Daphni* kolostortemplom egyik csegyének mozaikján (11. század második fele) a Vízkereszt-jelenet egyik szemlélőjeként látható. Az Epifániához kapcsolódó ábrázolása talán szavaira való sajátos utalásként is értelmezhető („Mutasd meg nekünk az Atyát” /Jn 14, 8/). Deésziszként felépített képsorban jelenik meg *Cefalu* székesegyházának apszisában. Az 1148 körül készült mozaikon bal oldalt, az alsó sor jobb szélén látható alakja áldó kézzel és tekerccsel, a trónoló Krisztus ábrázolásához kapcsolódóan.⁷ Hasonlóképp *Vlagyimirben*, a Szent Demeter-székesegyház freskóin (1195 körül) Fülöp apostol a kórus alatt a nagyboltozat északi oldalán látható trónon ülő alakként, baljában nyitott könyvvel, jobbjaival oldalra mutató gesztussal.⁸

A monumentális technikával készült ábrázolások között Fülöp apostol vonatkozásában a *Dečani* Megváltó-templom freskóit kell kiemelni (1335-1350). A templom rendkívül gazdag ikonográfiai programjában több mint húsz önálló képciklus látható. Egy sor másodlagos jelenet mellett számos donátor portrét, a Menologion, a Teremtés könyve, az Istenszülő-Akathisztoszhoz készült ábrázolásokat, a Zsinatok és az Isteni Liturgia ábrázolásait is megfestették itt.⁹ Ezeken kívül az Istenszülő, Krisztus, Szent Demeter, Szent György, Csodatévő Szent Miklós, János apostol életjelenetei sorakoznak több regiszterben. A 14. században a szerb templomok igen magasra épültek, szükségessé vált a jelenetek több sorra, illetve – részben az összetett boltozatok, számos kiegészítő kupola miatt – több kisebb mezőre bontása. Ebből következően a falkép kezdte elveszíteni monumentalitását, és a fajsúlyos, lakonikus formák helyett a freskó felnagyított, részletező ikonként készült. E stílárius veszteségek mellett, az ikonográfia szempontjából a freskók viszont annál érdekesebbek. A részletgazdag elbeszélés a jelenetek pontos magyarázó feliratozását kívánta meg. *Fülöp és Theophanész* álló alakján túl, a mellékhatókban itt készült néhány jelenet Fülöp apostolnak hagiográfiájából (*Fülöp elhívja Nathánaelt, Fülöp az etióp királynő tisztjét tanítja, Fülöp megkereszteli, Az Úr Szentlelke elragadja Fülöpöt* (ugyanabban a jelenetben: *Az udvari tiszt és Fülöp a kocsin*). A jelenetek forrása Fülöp az Apostolok Cselekedeteiben leírt térítése (ApCsel 9,26-40). A freskók

⁷ JIA3APEB, i. m., 300. kép.

⁸ JIA3APEB, i. m., 315. kép.

⁹ JIA3APEB, i. m., 260.

stílusában és ikonográfiájában erőteljes nyugati hatások figyelhetők meg, ami arra utal, hogy az Adria-parti Kotorból való kevéssé képzett *pictores graeci* is résztvettek a munkában.¹⁰

4. Fülöp apostol hagiografikus ikonjai

Fülöp apostol életútját bemutató hagiografikus ikonjai igen ritkák. Oroszországi példái maradtak fenn, feltehetően ikonográfiájuk is ott került kidolgozásra, ami az apostol sajátos helyi tiszteletével függött össze, ahogy ez több, ugyancsak itt kiteljesedő megemlékezéshez kapcsolódó képtípus esetében is nyomon követhető. Első ismert helyi ábrázolása az irodalomban csak megemlített orosz 16. századi ikon, amely Fülöp apostolt életének jeleneteivel ábrázolja (Szentpétervár, Állami Orosz Múzeum). A 16. század végén és a 17. században tisztelete sajátosan összekapcsolódik az I. Egyetemes Zsinaton fellépő Gangrai Ipatiosz felszentelt vértanúéval. Közös, hagiográfiával kísért ábrázolásaik különösen Kosztroma városában váltak elterjedtté és népszerűvé.

Az egyik Fülöp apostolt és Gangrai Szent Ipatioszt életükkel ábrázoló ikon 1670-ben készült, Kosztromában. Az ikon keretsávján alul felirat olvasható: „7178 évben május hónap (...) megfestették Szent Fülöp apostol és Szent Ipatiosz felszentelt vértanú ikonját a szenvedésekkel és csodáikkal, a gör (...) szerzetes Kirill és szerzettestvérei idején, az ipatijevi monostor és Szent Fülöp apostol és Szent Ipatiosz felszentelt vértanú templomába hittel és lélekből jövő szeretettel megfestetett ez az ikon”.¹¹

Az ikon középmézejében a 17. századi gyakorlatnak megfelelően tájháttér előtt láthatóak az alakok: Fülöp apostol és Ipatiosz vértanú, amint az ég felhősávjában, középen trónoló, az angyalokkal körülvett Istenszülőhöz fordulnak. A középmézőt tizennégy hagiografikus oldalkép veszi körül. Az első hat kép Fülöp apostol életútját mutatja be, némelyik mezőbe két, vagy több jelenetet is belefoglalva, amelyeket kis hegyek vagy épületek választanak el. A jelenetek a következők: 1. A *Szentlélek alászállása* (felirata: „Szent apostolok gyülekezete Evangélista János házához...”); *Fülöp apostol lánytestvérével Miriamnával és*

¹⁰ A Dečani freskóciklusokban a ciklusokon belül is megnő a jelenetek és a másodlagos figurák száma, pl. a Szenvedéstörténet 43 jelenetes. Emiatt csökken a monumentalitás. JIA3AΠEB, i. m., 177.

¹¹ АНТОНОВА, В. – МНЕБА, Н., *Каталог древнерусской живописи*, Москва 1963, II. 464. Az ikon tájháttérét a 19. században alaposan átfestették.

*Bertalan apostollal elindulnak téríteni Trákiába; Hierapolisz városában meggyógyítja a vak Sztachioszt; 2. Meggyógyítja Nikanorát, a város hegemonjának feleségét, akit kígyó mart meg; 3. A pogányok újszülött gyermekeket visznek áldozatul a Sárkánykígyónak; az apostolok megölik a Sárkánykígyót; 4. Fülöp és Bertalan keresztfeszítése fejjel lefelé; 5. A pogányok a városvezetővel és a pogány papokkal együtt a szakadéokban; 6. Az apostolok testének levétele és a nép megkeresztelése.*¹² Az aranyozott háttérű, tarka, világos színvilágú ikonon a figurák mozgása kicsit darabos, a korszaknak megfelelően részletgazdag kalligráfiájú a festésmódja. Jelentőségét elsősorban a tematikája adja.

Az orosz ikon hagiográfiája eltér a *Legenda Aureából*, illetve más nyugaton ismert forrásokban, aktákban is elbeszélte változattól, amely az Újszövetséggel együtt vált a nyugati Fülöp apostol ábrázolások alapjává. A jelenetek pontosabb értelmezését a szent hagiográfiájának szláv változata segíti elő. Ebben a november 14-én ünnepelt szent életrajzában az újszövetségi említéseinek interpretációit sajátos, apokrif ízü, részletekben gazdag, hosszú leírás követi.¹³ Eszerint igehirdetése közben számos csodát tett. Tanított Galileában, majd Görögországban, Arábiában, Etiópiában, Szíriában, Kisázsiaiban. Galileában egy csecsemőt támasztott fel. Görögországban egy városparancsnok meg akarja öletni, azonban megvakul és csak az apostol imájára tér vissza látása. Frigiában Hierapoliszban a városparancsnok utasítására letartóztatták, az utcán végigvonszolták ütlegetve és szidalmazva őt, majd börtönbe zárták, végül átfúrták lábait, és kötéllel is kikötve feszítették fel egy magas keresztfára, közben kövekkel dobálták. 90-ben, 87 évesen nyert vértanúhalált.¹⁴

¹² A további jelenetek már Gangrai Szent Ipatiosz életét beszélik el: 7. Istentisztelet a templomban és Ipatiosz püspökké szentlése; 8. Az Első Egyetemes Zsinaton Ipatiosz leleplezi az eretnek Áriuszt; 9. A folyón csodás módon feltűnő tüzek utat mutatnak Ipatiosznak; Ipatiosz imája nyomán embereket gyógyító forrás támadt; 11. Ipatiosz legyőzi a sárkányt; 12. Ipatiosz meggyógyítja a betegeket; 13. Ipatiosz megölése és testének megtalálása; Ipatiosz temetése. Ismertek más korábbi Ipatioszt ábrázoló ikonok, így 15. századi hagiografikus ikonjai, amelyek még részletesebben mutatják be szenvedéstörténetét, a szent „hét haláláról” szóló apokrif legendát, amelynek több pontja rokonítható a Fülöp legendában elbeszélte csodákkal és szenvedésekkel. АНТОНОВА – МНЕБА, I. 238.

¹³ A legenda oroszul és szerbül is azonos megfogalmazással megjelent. Lásd szerbül: Поповић, Ј. (szerk.), *Житија светих за новембар*, Београд 1977, 403–414.

¹⁴ БУЛГАКОВ С. В., *Настольная книга для священноцерковных служителей*, Москва 1993 (reprint az 1913-as kiadása nyomán), I. 453–454.

A függelékben is olvasható elbeszélés érzelmekre ható, kissé didaktikus megfogalmazásában számos kép toposz-szerűen ismétlődik, ugyanakkor nemcsak jól illusztrálja a csodatételeket, hanem Fülöp apostol elképzelt érveléseit is bemutatja az eretnekekkel való vitáiban. A szláv hagiográfiában végül az apostol vértanúságának sajátos módja is utólagos értelmezést nyer.

Az ikon ikonográfiájának elterjedésében közrejátszott az ipatijevi kolostor alapítási legendája. Az elbeszélés szerint 1330-ban, amikor a Godunov nemzetség őse, alapítója, egy Cset nevű tatár murza Moszkvába utazott Kosztromán át, ott súlyosan megbetegedett. A halált várta, amikor megjelent neki látomásban az Istenszülő, az előtte imádkozó Fülöp apostol Gangrai Ipatiosz felszentelt vértanúval. Cset elmélyült imába kezdett és felgyógyult betegségéből. Megkeresztelkedett, a kereszttségben a Zacharia nevet vette fel, és hálaképp monostort és Szent Fülöp és Szent Ipatiosz mellékkápolnával Életadó Szentháromság-templomot alapított Kosztromában. A templomban látomását ábrázoló ikont állíttatott.¹⁵ A Godunov családból származó cárok a későbbiekben, forrásokkal és feliratos ikonokkal is igazolhatóan jelentős támogatást nyújtottak a kolostornak. Borisz Godunov a 16. század végén falait, kapuzatát építteti meg, 1600-ban, amikor rettentő éhínség rázta meg a Moszkvai Ruszt, több ikont is festtetett.¹⁶ A nevezetes kolostorban 1613-ban Mihail Fedorovics Romanov kapta a minden oroszok cárja koronáját. A látomást ábrázoló régi ikon még 1913-ban eredeti helyén volt, de időközben több másolatban terjedt el ikonográfiája az ipatijevi kolostor és Kosztroma környékén.

5. Fülöp apostol alakja a Kárpát-vidék ikonfestészetében

A Fehéroroszországtól délen Erdélyig húzódó ún. Kárpáti régióban, amely művészetében, hagyományaiban, egyházi és kulturális kapcsolataiban önálló egységet mutat és sajátosan összekötő szerepet tölt be Kelet és Nyugat között, Fülöp apostol ikonográfiájában a régi tradícióhoz való ragaszkodás figyelhető meg. Önálló vagy életút-ábrázolásai nem készültek. Alakja mindig a tizenkét apostollal közös ábrázolásokon tűnik fel.

¹⁵ БУЛГАКОВ, II. 1469-1470; АНТОНОВА – МНЕБА, 465.

¹⁶ АНТОНОВА – МНЕБА, I. 154-155.

A Kárpát-vidéken az ikonosztázion a 16. század folyamán alakul több soros rendszerré. Az ebből az időszakból fennmaradt ikonok nyomán az ikonosztázion egyik lényegi ikonsora a Deészisz volt. Ezt három, vagy öt fekvő alakú ikonként festették meg két változatban. Az összetett Deészisz változatában a trónoló Krisztus elé az Istenszülő és Keresztelő Szent János vezetésével arkangyalok, főapostolok, liturgia-szerzők, vértanúk járulnak. De már ekkor ismert az ún. Apostolos Deészisz, ahol a trónoló Krisztus mellett a tizenkét apostol egészalakos figurái sorakoznak. Ez a tradíció a Balkánon már a 15. században igazolható (Félalakos *Apostolos Deészisz*, 15. század vége, Ohrid, Narodni muzej).¹⁷

Az apostolos Deészisz kompozíciója a közbenjárás gondolatán túl arra is utal, hogy a kiválasztott tanítványok nemcsak elsőként léptek a hithirdetés útjára, hanem elsőek voltak a Krisztusért vállalt halálban, így közvetlenül a közelében foglalhatnak helyet, hiszen itt az Utolsó ítélet összetett ábrázolásaiból kiemelt egyik részjelenetről van szó. A Kárpát-vidéken az egyik korai ilyen változat a *Sztara Szkvariava-ról* származó Deészisz két ikonja (16. század, Lviv, Nemzeti Múzeum).¹⁸ A táblákon fent két apostol, alattuk egy-egy jelenet kapott helyett. Az egyik ikonon baloldalt áll Fülöp apostol, mellette Bertalan vagy Jakab, mindketten jobbra indulnak, de az elől haladó apostol hátrafordul, visszatekint Fülöp felé. Fülöp apostol ábrázolása hagyományos, fiatal, szakálltalan, mindkét kezével az írástekercset tartja a hagyományos beállítás szerint. Alattuk: Преполовление (Ötvened közepe) és Az Istenszülő születése ünnepek ábrázolása ugyanazon a táblán. Az ikon az egykori Deészisz bal szélén állhatott, hiszen az Apostolsor ekkor már kötött rendjében a két legfiatalabb apostol, Fülöp illetve Tamás zárták a sort.

Galíciában több Apostolos Deészisz is fennmaradt ebből az időszakból.¹⁹ A bartnei Deésziszén Fülöp apostol jobboldalt utolsóként áll, bal lábával lendületesen kilépve mintegy Krisztus trónusa felé igyekszik (*Deészisz Bartnéból*, 1530, Sanok, Muzeum Historyczne).²⁰ A mozgást követve a szürkés-világoskék chiton és a vállán átvetett vörös hi-

¹⁷ WEITZMANN és mások, i. m., 208. kép.

¹⁸ Димитрій (ЯРЕМА), 395-396.

¹⁹ Hasonló a Rohatyni Szentlélek-templomból származó Deészisz, 16. század második fele. Lásd HORDYNSKY, S., *Die Ukrainische ikone, 12-18. Jahrhundert*, München-Graz 1981, kat. 110.

²⁰ DAŃ-KALINOWSKA, B., *Ikony*, Olsanicza 2001, 34.; KŁOSIŃSKA, J. – ZINOVIEFF, M., *Icônes de Pologne*, Paris 1987, kat. 12., a 16. század végére datálva.

mation hangsúlyos redőket vet. Az apostol jobb kezével maga előtt tartja az összetekert rotuluszt, baljával előremutat. A század végi ikonokon az írástekerics helyett már kétrét hajtott, félig nyitott fehér papírlapot is tarthat kezében. A korszak ikonfestészeti sajátosságai ezen az ikonon is megfigyelhetők: monumentalitásra, lényeglátásra való törekvés, ennek megfelelően viszonylag szűk színskála, csak a legfontosabb vonalrajz alkalmazása, szigorúan kötött ikonográfia, amely részben moldvai közvetítéssel érkezett délről.

A középkori ikonosztázionon Fülöp apostol ábrázolása mellékalakként az alapképek sorában is gyakran megjelent. Az 1565-ben festett dolinai *Pantokrátor-Krisztus apostolokkal* ikon kompozíciója tulajdonképpen egy Apostolos Deészis változata (Lviv, Nemzeti Múzeum).²¹ Az ikon középmezéjében a félalakos Krisztus látható, a háttérben feje mellett, hozzá forduló kéztartással az Istenszülő és Keresztelő Szent János félalakja. A keretsávon kétoldalt külön kis mezőkben az apostolok figurái sorakoznak Krisztus felé forduló beállításban. A baloldalon a legalsó mező ábrázolja Fülöpöt, amint lendületesen maga elé tartja írástekercsét. Az ikon sajátossága az, hogy itt egészalakosak az apostolok figurái, holott általában Krisztust a szegélyképeken kísérő apostolok félalakosak (lásd a *Humori* kolostorból származó Pantokrátor ikon²² vagy a *Ricsyciáról* való Pantokrátor, 15. század vége – 16. század eleje). Az apostolok sorrendje egy ikonosztázionon mindig megegyezett a Pantokrátor ikonon és a Deészisz sorban.

Jóval ritkább volt az ikonográfiai változat, amikor az apostolok az Istenszülő a gyermekkel ikon keretsávján jelennek meg, hiszen hagyományosan Mária mellett ezekben a mezőkben ószövetségi személyek szerepelnek. Ezen ikonográfia egyik változata a *Dlugie*-ről származó Istenszülő-ikon, amelyen az apostolok félalakjai körmezőkben láthatók (15. század utolsó negyede, Sanok, Muzeum Historyczne).²³ Ez a megoldás a Balkánon is ismert volt (*Hodigitria Faromeni apostolokkal*, Szófia, Egyházi Múzeum, 1541).²⁴ Fülöp apostol ezeken az Istenszülő ikonokon is az apostolok sorát záróként látható, a már hagyományosnak

²¹ СИДОР, О., „Ікони майстрів Олексія і Дмитрія в колекції Національного Музею у Львові”, in *Літопис Національного Музею у Львові*, No. 1(6), 2000, 89-152.

²² NICOLESCU, C., *Icoane vechi romanesci*, Bucuresti 1976, 27.

²³ BISKUPSKI, R., *Ikony ze zbiorów Muzeum Historycznego w Sanoku*, Warszawa 1991. 21-22. kép. Lásd még a Velyka Szusycia-i Istenszülő apostolokkal ikon ikonográfiáját. ГЕЛИТОВИЧ, М., *Богородиця з дітям і похвалою*, Львів 2005, 23, kat. 4.

²⁴ WEITZMANN és mások i. m., 124. kép.

tekinthető beállítások egyikében. A tanítványok sorrendje nem volt teljesen kötött, többnyire egy-egy összetartozó párt alkottak. Így a mellékmezők első sorában fent mindig Péter és Pál állt. Alattuk a négy evangélista következett, János – Máté, Márk – Lukács, majd a három alsó sorban néha helyet cserélve: Simon – András, Jakab – Bertalan, végül Tamás és Fülöp (lásd *Istenszülő apostolokkal Nowosielceről*, Sanok, Muzeum Historyczne). Az Apostolos Istenszülő a gyermekkel ábrázolásokon az alsó sorban középen Joákim és Anna figurái is helyet kaptak.

A történelmi munkácsi egyházmegyében is fennmaradt ebbe a tematikai csoportba tartozó ikon, a *Becheróról* származó *Istenszülő a gyermekkel és apostolokkal* (16. század eleje, Szvidnik, Múzeum ukrajinskej kultúry vo Svidniku). A Hodigitria típusú ikonon az apostolok félalakosak. Fülöp apostol az alsó sorban középen álló Szent Anna és Joákim mellett jobbra az első alak, azaz zárja a fentről induló apostolok sorát. Az ikon legközelebbi stílusis analógiái a 15. századi Istenszülő a gyermekkel és apostolokkal Žohatynról²⁵ és a 16. századi Istenszülő a gyermekkel Terloról (Krakkó Muzeum Narodowe).²⁶

Fülöp apostol ikonográfiaja és helye a Kárpát-vidéki ikonosztázionon a 17. században nem változott. Bár az apostolokkal kísért alapképek festésének gyakorlata kikopott, a 17. század első harmadában a Deészisz-sor már egyértelműen apostolos Deészisz, majd Apostol-sort fog jelenteni. Fülöp apostol változatlanul az ikonsor egyik szélén jelenik meg, fiatalon, kezében a szokásos összetekert írással.

A 18. században részben a nyugati ikonográfia hatására új attribútumokkal egészülhetnek ki az apostolok ábrázolásai. Fülöp apostol kezébe az írástekercsen kívül a kereszt kerül, egyenesen tartva vagy a föld felé irányítottan, még pontosabban utalva vértanúságára (*Szent Simon és Fülöp apostolok* Darváról, 18. század második fele. Ungvár, Kárpátaljai Megyei Boksay József Művészeti Múzeum; illetve *Apostol-sor* Rakowáról, 18. század. Sanok, Muzeum Etnograficzne;²⁷ *Simon és Fülöp apostolok* Szambir környékéről, 18. század eleje, magántulajdon).²⁸ Ez a változás az apostolokat ábrázoló ikonsor jelentésében beálló szemléletváltást példázza. Az apostolok már nemcsak a Krisztushoz

²⁵ CZAJKOWSKI, J., *Ikona karpacka w Parku Etnograficznym w Sanoku*, Sanok 1998, kat. 7.

²⁶ KŁOSIŃSKA, J., *Ikony. Muzeum Narodowe w Krakowie*, Katalog zbiorów. I. Kraków 1973, kat. 29.

²⁷ CZAJKOWSKI, i. m., 180, kat. 135.

²⁸ СИДОР, О., *Давня українська ікона в приватних збірках*, Київ 2003, kat. 153.

intézett imák közvetítői, hanem egyre hangsúlyosabban maguk is a hit példái, hiszen épp Krisztushoz való tartozásuk miatt vállalták vértanúlálukat, amelyre az attribútumok példaszerűen utalnak.

A 18. században az Apostolsorban álló Fülöp apostol ikonokon a szent nemcsak hagyományos kereszttjét tartja, hanem nyitott könyvvel látható, amelynek felirata a képi tanítás kiegészítéséül szolgál. A korszak legjelentősebb ikonfestői a munkácsi egyházmegyében Spalinszky Mihály és Tádé. *Sátoraljaiújhelyen* és *Ungváron* az ikonosztázion ikonjait festették meg barokk kompozíciók és stíluseszközök alkalmazásával. Mindkét helyen Fülöp apostol fiatalon, kereszttel kezében látható. A kezében tartott nyitott könyvben az Apostolok cselekedeteiben (ApCsel 8,32) általa az etiópiai királyné udvari tisztjének magyarázott Izajás idézet olvasható egyházi szláv nyelven („Mint a juhok, úgy vitték leöltni. Ahogy a bárány sem ad hangot nyírója előtt, ő sem nyitotta szóra ajkát” – az ungvári ikonon még folytatva „Ki sorolhatja fel nemzedéke vétkeit”). A 19. század elején készült kenézliői ikonosztázion Fülöp apostol ikonján a küldetésére vonatkozó idézet szerepel: „Az Úr angyala így szólt Fülöphöz: – Kelj fej, és menj délre (a ...) vezető útra...” (ApCsel 8,26). A vele valószínűleg azonos műhelyben festett magyarkomjádi ikonosztázionon (Budapest, Néprajzi Múzeum) pedig Fülöp saját szavai olvashatók könyvében: „Mutasd meg nekünk az Atyát, s az elég lesz nekünk János 14 fej.” (Jn 14,8).

6. Összegzés

Fülöp apostol ábrázolásainak e néhány példája az apostol megjelenítéseinek a keleti egyházban kialakult tipológiáját illusztrálja. Első pillantásra szembetűnő a keleti ikonográfia szűkszavúsága. Ugyanakkor e rövid áttekintés is jól példázza sajátos másfajta értékeit. Hiszen kitűnik, hogy nemcsak a központi, kiemelt ábrázolások esetében, de a kevésbé szembetűnő szentek megjelenítéseiben is a keleti ikonográfia ugyanolyan módszerrel, gonddal és szemléletmóddal dolgozik. A képi program nyelvezete áttekinthető és világos, alapja az Egyház tanítása, forrásai, különféle funkcióban és technikában alkalmazható. De mindezek előtt, minden ábrázolás szorosan kapcsolódik liturgikus szerepéhez, része egy magasabb szintű egységnek, a templombelső képi programjának, amelyben egyszerre van jelen a földi Egyház története és a mennyei Jeruzsálemet láttató alakok. Fülöp apostol is így jelenhet meg életútját bemutató hagiografikus ábrázolásokon vagy az Egyház imáját megjelení-

tő kompozíciókban, ikonosztázionon vagy a monumentális műfajokban. Megfogalmazása századokon keresztül az Egyház mindennapjaihoz illeszkedett, s ikonográfiája is az újkorban új személyesebb szempontokkal egészülhetett ki Európa látásmódjának változásával.

Függelék

– Részlet Szent Fülöp apostol szláv hagiográfiájából²⁹ –

Ezután (Fülöp apostol) a Szentlélek kegyelméből méltónak mutatkozott és Krisztus hirdetője lett a pogányok között, mert osztályrészül jutott neki, hogy Kisázsiába és Szíriába menjen igét hirdetni. Előtte Galileában térített. Itt egy alkalommal találkozott egy asszonnyal, aki karjaiban vitte elhalt gyermekét és vigasztalanul siratta. Meglátva őt Krisztus apostola megsajnálta és kinyújtva kezét a meghalt gyermek fölé mondá: „Kelj fel! Így parancsolja ezt neked Krisztus, akit hirdetek.” És a gyermek azonnal életre kelt. Az anya meglátva feltámasztott fiát élő és egészségesen, örömeiben az apostol lábaihoz borult és háláját fejezve ki fiának feltámasztásáért keresztséget kért tőle, mert hinni kezdett Krisztus Urunkban, akiről prédikált. Az apostol miután megkeresztelte az anyát és gyermekét, pogány országokba indult. Hirdetve az Evangéliumot Görögországban, Krisztus erejéből számos csodát tett, betegséget gyógyított, és feltámasztott egy halottat is. Ez a csoda nagy ámulatot keltett az ott élő zsidókban, és ezért azok híradást küldtek Jeruzsálembe a főpapoknak és zsidó fejedelmeknek, hogy érkezett hozzájuk egy ismeretlen Fülöp nevezetű férfi, aki Jézus nevét hirdeti, amellyel ördögöt űz ki és minden betegséget meggyógyít, sőt eme Jézus névvel egy halottat is feltámasztott, és már sokak hinni kezdtek Jézusban. Nemsokára érkezett Jeruzsálemből Görögországba egy főpap tudósokkal, igen dühödten és felingerelve Fülöp ellen. Felöltve főpapi viseletét, fennhéjázón és büszkén beült az ítélő székébe nagy számú nép, úgy zsidók, mint pogányok jelenlétében. Odavezették Fülöp apostolt is és a csoportosulás közepére állították. Rávetve szigorú tekintetét a főpap mérgesen kezdte mondani:

²⁹ Поповић, Ј. (szerk.), *Житија светих за новембар*, Београд 1977, 403-414. A szöveg eredeti forrása: *Жития святых, Св. Димитрия Ростовского, Минея Чети*, Москва, Синодалная Типография, 1891. (egyházi szláv); ugyanaz. oroszul uo., 1903. Eltekintettünk a szöveg első részének fordításától, amelyben újszövetségi említések alapján Fülöp életének az elhivatásától a Húsvétig tartó szakaszát beszéli el.

„Nem volt elég neked Judea, Galilea és Szamaria, ahol megigézted az egyszerű és tudatlan embereket? Most már ide is eljöttél az okos hellénekhez, hogy terjeszted a kísértést, amit Jézustól tanultál, a mózesi törvény ellenfelétől, amiért őt elítélték, keresztre feszítették és szégyenteljes halált szenvedett, és csak az akkor tartott Húsvét ünnepe miatt volt eltemetve, ti a tanítványai pedig elloptátok Őt titokban, és sokak megtévesztésére elhíreszteltétek mindenhol, hogy Ő maga támadt fel a holtak közül”.

Amikor a főpap ezeket elmondta, a tömeg ezt kezdte kiabálni Fülöpre: „Mit válaszolsz erre, Fülöp?”

És a nép között óriási zajongás támadt: egyesek azon voltak, hogy Fülöpöt rögtön öljék meg, mások, hogy vezessék el Jeruzsálembe, és ott végezzék ki. Akkor a szent apostol szólásra nyitotta ajkát és mondá a főpapnak: „Hiába kedvelted meg a hívságot és mondasz hazugságot! Miért keményedett meg szíved és nem akarsz megvallani az igazságot? Nem ti ütöttétek rá a pecsétet a sírra és állítottátok az örséget, és amikor az Urunk feltámadt a sír pecsétjét fel nem törve, nem ti adtatok-e aranyat a katonáknak, hogy azt hazudják, mintha álmukban Jézus tanítványai ellopták volna a halott Krisztust? Hogy nem érzel szégyent a valóság elferdítése miatt? Maguk a sír pecsétjei szolgálnak majd az Ítélet napján a ti hazugságaitok világos leleplezéseként, mint bizonyítékai valóságos Krisztus feltámadásának.”

Az apostolnak ezen szavai még inkább feldühítették a főpapot, és esztelen haragjában rárontott az apostolra, hogy maga megragadja és megöli, de abban a percben megvakult és elfeketedett. A jelenlévők látva a történeteket, varázslatnak tulajdonították ezt, és rávetették magukat Fülöpre azzal, hogy megölik mint varázslót, de őket is elérte ugyanaz a büntetés, mint a főpapot. Eközben a föld szörnyen megrázkódott, és mindenki megremegett a félelemtől, és megismerték Krisztus nagy erejét. Fülöp apostol látván az ő testi és lelki vakságukat sírni kezdett miattuk és imával fordult Istenhez, kérve, hogy világosítsa meg őket. És íme, a szent imája nyomán, fentről gyógyulás érkezett minden bajbajutottnak. Ez a csoda sokakat arra készítetett, hogy Krisztushoz forduljanak és higgyenek benne. De a főpap változatlanul elvakítva mérgétől, nemcsak hogy nem akart az őt ért büntetés után sem jobb belátásra térni és megismerni az igazságot, hanem újból sok szidalmat kezdett okádni Urunkra, Jézus Krisztusra. De akkor őt még nagyobb büntetés érte. A föld hirtelen megnyitotta mélységeit és elnyelte, ahogyan egykor Dátánt és Abiront.

A főpap pusztulása után szent Fülöp ott sokakat megkeresztelt és püspökként egy tiszteletre méltó férfiút állított nekik, akit Narkisszosznak hívtak, ő maga pedig Parfiába ment. Útközben Istentől kért segítséget munkáihoz. És akkor, amint imára hajtotta térdét, az égből egy aranyszárnyú sas ábrázolása tűnt fel, a keresztre feszített Krisztuséhoz hasonlóan széttárt szárnyakkal. A jelenés révén megerősítve Szent Fülöp újra elindul a hithirdetésre és bejárta az arábiai és kandakiai városokat, hajóra szállt és tengeren utazott a szíriai Azot városába. Éjszaka hatalmas vihar támadt a tengeren és már mindenki reménytelennek látta életüket. Akkor a szent apostol felkelt, hogy imádkozzon, és azonmód az égen világosságghordozó kereszt jelenése tűnt fel, amely bevilágította az éjszaka sötétjét, és a tenger hirtelen elcsendesedett, a hullámok megnyugodtak. Azot partjaihoz érve Fülöp kiszállt a hajóból és egy Nikoklid nevű vendégszerető házában szállt meg, akinek egy Charitina nevű leánya volt, aki az egyik szemére betegségben szenvedett. Amikor belépett Nikoklid házába, az apostol hirdetni kezdte a jelenlévőknek Isten ígését, és mindenki örömmel hallgatta őt. A hallgatóság körében ott volt Charitina is; olyan lelki elragadtatás járta át az apostol tanításától, hogy betegségéről is megfeledkezett. Ő pedig látván ezt az odafigyelést Isten szava iránt, megparancsolta a lánynak, hogy szólítsa Jézus Krisztus nevét és helyezze beteg szemére a kezét. Ahogy Charitina ezt megtette, abban a percben szeme meggyógyult, és Nikoklid egész házanépe megtért Krisztushoz és felvette a keresztséget.

Azotból Fülöp apostol a szíriai Hierapoliszba indult, ahol Krisztust hirdetve, a nép között szörnyű haragot támasztott, akik még azzal is megfenyegették, hogy megkövezik. De az egyik befolyásos Ir nevezetű polgár megoltalmazta a nép felháborodásától.

„Polgárok! – fordult ő a néphez. – Hallgassátok meg tanácsomat, ne tegyetek semmi rosszat ennek az idegennek addig, amíg meg nem tudjuk, valós-e a tanítása, és ha nem lesz az, akkor elpusztítjuk”.

A nép nem mert ellenkezni Irrel, aki ezután elvezette Fülöpöt saját házába. Az apostol elmondta nála szokásos beszédét és szent hitre térítette Irt és egész háza népét, szomszédait, megvilágosítva őket a szent keresztség titkával. A polgárok megtudván, hogy Ir felvette a keresztséget, éjszaka összegyűltek és körbevették az ő házat azzal a szándékkal, hogy felégetik álmában Irt az apostollal és minden háznépvel együtt. Felismerve szándékukat az apostol félelem nélkül eléjük állt; ők pedig, mint vadállatok fogukat csikorgatva elfogták és elvitték a tanácsukhoz. A tanács vezetője, akinek Arisztarch volt a neve, meglátván az apostolt

kinyújtotta kezét és megragadta a hajánál fogva, de ebben a percben a keze elszáradt és elvesztette látását és hallását. Ekkor a nép érzései megváltoztak: dühüket e csoda láttán elképedés váltotta fel, és kérlelni kezdték az apostolt, hogy gyógyítsa meg városvezetőjüket Arisztarchot. Fülöp pedig azt mondta: „Ha nem hiszitek el az általam hirdetett Istent, akkor nem gyógyul meg”.

Közben mellettük egy temetési menet haladt, és a nép az apostol felett gúnyolódni kívánván mondta: „Ha feltámasztod ezt a halottat, akkor Arisztarch és mi hinni fogunk Istenedben”.

Az apostol égre emelte szemeit, sokáig imádkozott és aztán a halotthoz fordulva szelíd hangon mondta: „Teofil!” És azonmód a halott felemelkedett a hordágyon, felült és kinyitotta szemét. Akkor újra mondta neki Fülöp: „Krisztus parancsolja neked: Kelj fel és beszélj velünk!”

A halott, felkelve nyughelyéről az apostol lábaihoz borult a következő szavakkal: „Megköszönöm neked, Isten szent szolgálja, ebben a percben nagy rossztól mentettél meg: két fekete és rossz szagú etióp elvonszolt engem, és, ha nem előzted volna meg ezt és nem mentettél volna meg engem tőlük, akkor engem a sötét tartaroszba vetnek”.

Akkor mindenki, aki látta ezt a dicsőséges csodát, egyhangúlag dicsőítették az Egyetlen Valóságos Istent, akiről Fülöp prédikált. Az apostol kezével jelezte a népnek, hogy csendesedjenek el egy időre és megparancsolta Irnek, hogy rajzoljon kereszt jelet Arisztarch megsérült tagjaira. Amint Ir ezt teljesítette, azonmód Arisztarch elszáradt keze meggyógyult, és látni és hallani kezdett és teljesen meggyógyult. Ezek a csodák, amelyeket Fülöp Krisztus erejéből vitt végbe, Krisztushoz fordították Hierapolisz lakóit, és mindenki nekiindult, hogy széttörje bálványait. Elsőként a megtértek között Teofil szülője volt, aki tizenkét arany idolt tört szét és szétszította az aranyat a szegények között. Az apostol mindenkit megkeresztelt és Irt tette meg püspöküknek. Ilyen módon Hierapoliszban megalapítva az Egyházat és megerősítve az új hitben újonnan megvilágosítottakat, szent Fülöp más országokba indult téríteni. Végigjárva Szíriát és a hegyi Ázsiát, megérkezett Lídiába és Míziába, és végighaladva ezeken az országokon a Valóságos Istenhez térítette a pogányokat. Ott csatlakozott hozzá szent Bertalan apostol, aki abban az időben a szomszédos városokban prédikált és Isten Fülöpnek segítségül küldte. Követte őt még Fülöp lánytestvére is, egy Mariamna nevű szűz, és mindnyájan együtt szolgálni kezdték az emberi nem megváltásának ügyét. Átkelve Lídián és Mízián és örömmel hirdetve Isten szavát, a hitetlenektől számos támadást, verést és szenvedést tűrtek el, hol börtön-

be zárták őket, hol kövekkel dobálták meg, de eltekintve az összes üldözéstől, Isten kegyelméből életben maradtak a krisztusi hit terjesztésében rájuk váró feladatok érdekében. Az egyik lídiai városban találkoztak Krisztus legkedvesebb tanítványával Evangélista Szent Jánossal, és vele együtt Frígia országába indultak. Hierapolisz városába érve, ott hirdették Krisztust. Ez a város tele volt bálványokkal, amelyek előtt minden lakója hódolt; a hamis istenek között volt még egy sárkánykígyó, amelyiknek egy külön templomot építettek, ahová ételt hordtak neki és számos és különféle áldozatbemutatót végeztek; az esztelenek tiszteltek továbbá más férgek és kígyókat. Szent Fülöp mindenek előtt lánytestvérével együtt imával fegyverkezett fel a sárkánykígyó ellen, amiben Evangélista Szent János is segített nekik, aki abban az időben velük volt. Mindnyájan együtt imával, mintegy lándzsával legyőzték a sárkányt és Krisztust erejéből elpusztították. Ezután Evangélista János elvált tőlük, nekik engedve át Hierapoliszt az Isteni ige hirdetésére, ő maga pedig más városokba ment, mindenhol terjesztve a szent örömhírdetést. Szent Fülöp pedig Bertalannal és Mariamnával Hierapoliszban maradtak, szorgosan igyekezve eltüntetni a bálványimádás sötéttségét, hogy az eltévelyedetteket megvilágosítsa az igazság megismerésének világossága, dolgoztak nappal és éjjel az igaztalanokat Isten szavára tanítva, megokosítva a tudatlanokat és ráirányítva az eltévelyedetteket az igaz útra. A városban élt egy ember, akit Sztachiosznak neveztek, aki már negyven éve vak volt. A szent apostolok az ima erejével megvilágosították testi szemeit, Krisztus prédikációjával pedig lelki vakságát világosították meg. Megkeresztelve Sztachioszt, a szentek megszálltak házában. És elterjedt az egész városban a hír, hogy a vak Sztachiosz visszanyerte látását. A házához tömegek kezdtek gyülekezni. A szentek mindenkinek, aki hozzájuk eljutott, a Jézus Krisztusba vetett hitet tanítottak, és mindenkit a szent apostolok imával meggyógyítottak, ördögöket űztek ki, úgy hogy az emberek nagy száma hitt Jézusban és megkeresztelkedett.

A város parancsnokának feleségét, akit Nikanorának neveztek, egy kígyó marta meg, és betegen, már halálán feküdt. Hallván a szent apostolokról, akik Sztachiosz házában tartózkodtak, akik egyetlen szóval minden betegséget meggyógyítanak, az asszony férje távollétében megparancsolta rabszolgáinak, hogy vigyék el őt hozzájuk és ott kettős gyógyulást nyert: testit – a kígyó marásától és lelkit – az ördögi kísértéstől, és az apostolok tanítása révén hinni kezdett Krisztusban. Amikor a városparancsnok hazatért, a rabszolgák átadták neki, hogy a felesége valamilyen idegenektől, akik Sztachiosz házában laknak, megtanult

Krisztusban hinni. Nikanor szörnyű haragra gerjedt, megparancsolta, hogy az apostolokat azonnal fogják el, Sztachiosz házát pedig égessék el, amit teljesítettek is. Nagy tömeg gyűlt össze, és a szent apostolokat, Fülöpöt, Bertalant és a szent Mariamna szüzet ütlegetve végigvonszolták a városon, gúnyolódva rajtuk, és végül börtönbe vetették őket. Ezután a városparancsnok az ítélet székébe ült, hogy ítéletet mondjon Krisztus híthírdetői felett, és összegyűltek hozzá a bálványtisztlő papok és az elpusztult sárkánykígyó papjai, panaszokat sorolva a szent apostolok ellen és mondván: „Parancsnok! Bosszuld meg a mi isteneik meggyalázását, mivel amióta ezek a vándorok megérkeztek, városunkban kiürültek nagy isteneink szentélyei, és a nép elfelejti, hogy nekik a szokásos áldozatokat bemutatassa; a mi híres Kígyó istennőnk elpusztult, és az egész város törvénytelenességgel telt meg. Öld meg ezeket a varázslókat!”

Akkor a parancsnok megparancsolta, hogy vegyék le Szent Fülöpről a ruhát, azt gondolván, hogy abban rejlik a varázserő, de levéve ruháját, semmit sem találtak. Ugyanúgy tettek Szent Bertalannal is, és az ő ruháiban sem találtak semmit. Amikor ugyanezzel a szándékkal Mariamnához közeledtek, hogy levegyék ruháját és lemeztelenítsék szüzi testét, a lány szemeikben hirtelen tüzes lángnyelvűvé változott, és a tisztességtelenek félelemmel futottak el tőle. A szent apostolokat az uralkodó keresztrefeszítésre ítélte. Elsőként szenvedett Szent Fülöp. Átfúrva talpait és azokon köteleket bujtatva át, fejjel lefelé keresztre feszítették a sárkánykígyó pogány szentélyének ajtaja előtt, és közben kövekkel is dobálták. Utána a templom falánál keresztre feszítették Bertalant. Hirtelen nagy földrengés támadt, a föld szétnyílt és elnyelte a városparancsnokot az összes pappal és a hitetlenek nagy számával együtt. Akik életben maradtak, hívők és pogányok egyaránt, nagy félelemben estek és siránkozások közepette kérelték a szent apostolokat, hogy könyörüljenek rajtuk és kérjék az Egyetlen Valóságos Istenüktől, hogy a föld ne nyelje be őket ugyanúgy, ahogy az előzőeket. Gyorsan ugrottak, hogy levegyék a keresztről a felfeszített apostolokat. Szent Bertalan nem volt túl magasra felakasztva, így őt gyorsan levették. De Fülöpöt nem tudták gyorsan levenni, mert ő magasán volt felakasztva, de különösen azért, mert ez volt az Istenről küldött különös sorsa, azért hogy apostola ezen szenvedések és kereszthalála révén átmehessen a földről az égbe, amerre talpainak járása egész életében irányult. Ilyen módon függve Szent Fülöp Istenhez imádkozott ellenségeiért, hogy az Úr engedje el nekik bűneiket és világosítsa meg eszüket az igazság megismerésére. Az Úr meghallgatta imáját és abban a percben megparancsolta a földnek, hogy bocsássa ki

élve az általa elnyelt áldozatokat, kivéve a városparancsnokot és a kígyó papjait. Akkor mindenki hangos szóval megvallotta és dicsőítette Krisztus erejét, kinyilvánítva készségét a keresztségre. Amikor le akarták venni szent Fülöpöt a keresztről, akkor meglátták, hogy már átadta Istennek szent lelkét, és holtan vették le. Édes testvére Szent Mariamna egész idő alatt végignézhén testvérenek Szent Fülöpnek a szenvedéseit és halálát, szeretettel ölelte és csókolta a fáról levett testet és örült, hogy Fülöp méltónak mutatkozott a Krisztusért való szenvedésre. Szent Bertalan elvégezte minden Istent hívő fölött a keresztséget és püspökként Sztachioszt állította nekik. Az újonnan megtértek tisztességgel eltemették Szent Fülöp Apostol testét. Azon a helyen, ahol a szent apostol vére folyt három nap alatt egy szőlővessző nőtt ki, annak jeleként, hogy szent Fülöp Krisztus nevében kiontott véréért az örök boldogságban részesül Urával annak Országában.

Szent Bertalan pedig a boldog Mariamna szűzzel Szent Fülöp temetése után néhány napot Hierapoliszban töltött, és újra megerősítve a Krisztus-hitben az alapított egyházat onnan Alban városába ment, nagy Arméniába, ahol keresztre feszítették. Szent Mariamna Likaoniába indult, és ott sokakat a szent hitre térítve, békésen hunyt el. Mindezzért Istenünknek dicsőség most és mindörökkön örökké. Ámen.

FÜLÖP APOSTOL LELKISÉGE ÉS TEOLÓGIÁJA

TARTALOM: 1. Lelkiség és teológia; 2. Fülöp apostol az evangéliumi hagyományban; 3. Az apostoli lelkiség és teológia; 4. A figyelmes szeretet lelkisége és teológiája; 5. Az egymásért érzett felelősség lelkisége és teológiája; 6. Az engedelmesség lelkisége és teológiája; 7. A személyes meggyőződésen alapuló lelkiség és teológia elsőbbsége.

1. Lelkiség és teológia

Lelkiség és teológia, lényegében ugyanannak az éremnek a két oldala: (1.) amiből élünk és (2.) ami által éltetünk. Csak a szentháromságos istenfogalommal rendelkező kereszténység tudja, hogy valóságosan ez a forrás nem egy személytelen, vak erő, hanem személyes és tökéletes isteni energia, *Aki* által számunkra ugyanannak az éremnek a két oldala már nem amiből, hanem *Akiből* – vagy *aki által* – élünk (lelkiség), és nem ami által, hanem *Aki által* éltetünk (teológia). A teológia magvető hit, továbbadása annak, amit maga Krisztus ugyancsak Lélekben vetett a mi lelkünk szántóföldjébe, hogy ott, mint a búzaszem, elhaljon és szárba szökve sok magot teremjen (vö. Jn 14,24). Az Ő Egyháza, mint a hit hirdetője és tanúja ugyanabban a Lélekben, ugyanazt a magot (vö. *logoi spermatikoi*), ugyanúgy adja tovább az Isten ígéjére éhező maszületett lelkeknek. A *Ruah Jáhve*, a *Pneuma tu Theu*, Isten Szent Lehellete, amit szabadon lehel ki és lélegzik be ott és akkor, amikor csak akar (vö. Zsolt 104,29-30). Vö. „az én ígéim Lélek és Élet” (Jn 6,63), „Senki sem veheti el tőlem, mert van hatalmam, hogy odaadjam, és van hatalmam, hogy visszavegyem” (Jn 10,18). Ahogyan Söveges Dávid benedekrendi szerzetes érzékelteti János evangéliumának idevonatkozó soraival: „a pneuma ott pneumál (és akkor), ahol (és amikor) akar (Jn 3,8)”.¹ A héberben és a görögben ugyanaz a szó fejezi ki a Lelket, mint a lehelést, a lélegzetest és a szelet is, ami a Lelket kivéve mind a levegő megmozdulásából fakadó történés, ugyanakkor ennek a megmozdulásnak az okozója is

¹ SÖVEGES, D. OSB., *Fejezetek a lelkiség történetéből*, Pannonhalma 1993, 9.

utal. Ebből az összefüggésből következik a lelki életben az a felismerés, miszerint a lelkek megkülönböztetését az emberi lélek belső megmozdulásait előidéző inspirátorok (okozók) megkülönböztetésével azonosítjuk. – Vö. „Innen fúj a szél!”² – Ha zöngétlen pártjával íránk, akkor a *lélekzet*, vagy a *fuvallat*, *sugallat*, esetleg a szellőt idéző *szellem* kifejezések is ezt az összefüggést közvetíthetik számunkra a magyar nyelvben. A régebbi magyar fordítások ezért kísérleteztek is a „Szent Szellet” elnevezéssel, de eretnekgyanus hangzása alapján végül nem kapott bizalmat, s a „Szentlélek” fordítás vált általánosan elfogadottá.³

A Pneuma azonban nem azonos, hanem csak kapcsolatban van az emberi pszüchével vagy lélekkel, ami lényegében nem egyéb, mint az emberi természet azon alkotója, ami által az ember megmozdítható, lelkesíthető, alapvetően befolyásolható, érdeklődő nyitott, várakozó, vágyakozó, epekedő (vö. *erősz*), nőies, befogadó és tanítványi lehet, és mint a nemek között a feminin, az által termékeny és gyümölcsöző, hogyha nyitott, fogékony és befogadó marad, illetve amennyiben valóban fogan és helyet ad annak akivel értelmes, teljes, végérvényes, igazi önmagává válhat. Az erények rendjében ezért a megélt tolerancia, a gyengéd, el-fogadó/viselő(s) önfeláldozó, engedelmes szeretet felel meg neki. Ahogyan Krisztus számára a hitelesség, a tévedhetetlenség, vagy a vétkezhetetlenség abszolút kritériuma volt, hogy csakis az Atya Lelkének, vagyis a Szentléleknek az inspirációit kövesse – és ne a hazug, gonosz, irigy és megátalkodott ellenséges lelkekét, mint amilyen a Sátán (Mt 4,1; Mk 1,13; Lk 4,2;), vagy Belzebub (Mt 12,24; Mk 3,22;) –, ugyanannyira fontos, hogy az ember – főképp, ha keresztény – akkor Krisztus Lelke által lelkesített és vezérelt életet éljen. Mert csak „akiket Isten Lelke vezérel azok Isten Fiai” (Róm 8,14).⁴

² „Legyen elég a tanítványnak, ha olyan, mint mestere, s a szolgának, ha olyan, mint ura. Ha a ház urát Belzebubnak nevezik, mennyivel inkább háza népét!” (Mt 10,25).

³ Vö. SÖVEGES, *op. cit.*, 9. – Azért meg kell jegyeznünk, hogy vannak újabb, többnyire szektás fordítások, amelyek más fogalmakat igyekeznek elfogadtatni.

⁴ Vö. „Én azt hirdetem nektek, amit Atyámnál láttam, ti azt teszitek, amit atyátoktól tanultatok” (Jn 8,38). – „Azt teszitek, amit atyátok tett.” De tovább erősködtek: „Nem házasságtörésből születünk, egy atyánk van, az Isten” (Jn 8,41). – „Jézus ezt válaszolta: „Ha Isten volna az atyátok, akkor szeretnétek engem. Mert az Istentől való vagyok, tőle jöttem. Hisz nem magamtól jöttem, hanem ő küldött” (Jn 8,42). – „A sátán az atyátok, és atyátok kedvére igyekeztek tenni, aki kezdettől fogva gyilkos, nem tartott ki az igazságban, mert nincs benne igazság. Amikor hazudik, magából meríti, mert hazug, és a hazugság atyja” (Jn 8,44). – „Ábrahám, a ti atyátok örült, hogy megláthatja napomat. Meg is látta, és örült neki” (Jn 8,56).

A *lelkiség* lényegében az az életforma, ahogyan egy keresztény ember megéli a mindennapok tetteiben a krisztushoz fűződő jegyesi szeretetet. Ezzel szemben a *teológia* nem egyéb, mint az a tanítás, ami ebből az életformából kisugárzik, függetlenül attól, hogy az illető megszólal-e, vagy épp hallgat, hogy férfi-e vagy nő, hogy szegény-e vagy gazdag, hogy milyen vallású vagy rítusú, vagy, hogy mi a foglalkozása. Lényegében azt jelenti, ahogyan az illető egész élete és lénye Istenről beszél. Ezért a szentek az egyház legfőbb tanítói és teológusai. Ha valaki nem él Isten Szent Lelkében újjászületett életet, nem mehet be az Isten Országában (Jn 3,3), és nem taníthat isteni tanokat, mert fogalma sem lehet róla. A lelkiség és a teológia között a legfőbb kapcsolat ezért a „lélek” vagy „szellem”, ami az illető lelkiséget lelkesíti és irányultságát, értékrendjét szellemileg befolyásolja, vagy teljesen meghatározza. Egy lelkiség lehet távolabbról is befolyásolt és megélt, ahogy egy szerzetesi lelkiséget is lehet másod- vagy harmad-rendi tagként megélni a világban, de teljességgel és mindent meghatározóan is valaki élete alapvető normájává lehet. Természetesen a lelkiség lényege elsősorban nem a szerzetességről szól, hanem épp fordítva, a szerzetességnak kellene erről szólnia, mert Krisztus követése, mindenkitől teljes szívet, teljes lelket, teljes elmét, és minden erőt követel. Amelyik szerzetesség nem ezt hirdeti, és nem ezt szolgálja, az csak szemfényvesztés és magamutogatás. Egyedül csak az Isten iránti feltétel nélküli bizalom lehet az alapja a világban Krisztushoz hasonlóan megélhető minden felebaráti szeretetnek, mint a házasság, a barátság, a szülők vagy épp gyermekeink, ismerősök vagy idegenek, barátaink, vagy ellenségeink szeretetének, de az igen. A lelkiség mögött tehát mindig inspiráció, belátás, szellemiség áll: Szent és Isteni vagy tisztátalan és démoni, de senki sem szolgálhat két úrnak. Kinek-kinek a lelkisége mutatja meg az érdeklődési körét, értékrendjét, tűrőképességét, beszámíthatóságát, erejét. Ezért kutatják oly hevesen, és teljesen érthetően a Biblia szereplőit, különösen nagy hatású és nagyigényű emberek tekintetében, hogy milyen lélek munkálkodik bennük. Így a prófétáknál és egyéb kiválasztottaknál, akárcsak a messiásjelölt Jézus Krisztusnál is. Hiszem, hogy még a magasságbeli Istennel kapcsolatban sem káromlás föltenni azt a jogosan megjelenő, örökké izgalmas és igen nagyhorderejű kérdést, aminek Ő biztosan nem fél elébe állni, hogy milyen lélek lakik benne, milyen értékek vezérlik és mi a célja közöttünk végbevitt és önmagában megélt tevékenységének, hiszen titkon minden teológia ezt fürkészi.

„A Lélek ugyanis mindent átlát, még Isten mélységeit is – írja Szent Pál apostol. Ki ismeri az ember benső dolgait, ha nem a benne lakó emberi lélek? Hasonlóképpen Isten titkait sem ismeri senki, csak Isten Lelke. Mi nem a világ lelkét kaptuk, hanem az Istentől eredő Lelket, hogy megismerjük, amit az Isten a kegyelemben ajándékozott nekünk. Erről beszélünk is, de nem az emberi bölcsesség tanította szavakkal, hanem ahogy a Lélek tanít, lelki embereknek lelkieket nyújtva. A testi ember nem fogja fel, ami az Isten Lelkéből ered. Balgaságnak tartja, s nem képes megérteni, mert lelkileg kellene megítélnie. Noha a lelki ember mindent megítél, őt nem ítéli meg senki. Hiszen ki látta át Isten gondolatait, hogy oktatná őt? Mi azonban birtokában vagyunk Krisztus gondolatainak” (1Kor 2,10-16).

A Szent Lélekről szóló hiteles keresztény „pneumatológia” a hívő ismeret erre vonatkozó válaszát is magában hordozza, talán ezért olyan fontos része ez kezdettől a patrisztikus teológiának és egyre jobban a modern nyugati teológiai érdeklődésnek is. Látnunk kell, hogy ha Isten Lelkét félreértjük, vagy rosszul ítéljük meg, és nem kellően értékeljük, annak életünk minden területére vonatkozóan messzemenő következményei vannak, beleértve az istenképünk alakulását, vagy az üdvösség tényleges elérhetőségét is.

A tanítás, a teológia lényegében a minket lelkesítő Lélek kisugárzása, továbbadása, megosztása, a szerinte való élet inspiráló erejének segítségével. A szentháromságos és pneumatológiai szemléletű krisztológiák alapvető közös felismerései azt tükrözik, hogy az Atyától eredő Lélekben öröktől fogva nemzett, született és mindenre megtanított, azaz egész valósága szerint Inspirált Örök Logosz, a Fiú Isten, akin Isten Lelke öröktől fogva nyugszik: minden tetteben egyszerre elképesztően kreatív és ugyanakkor rabszolgaian engedelmes. Természetesen elsősorban öröktől fogva ismert, szeretett és szerető Atyja iránt nyilvánul meg mindez Krisztusban, aki kezdettől fogva mindent őszintén megmutatott neki, de a teremtet világ irányában is felfedezhető, amelynek üdvösségszerző szolgálatában Szent Lelke által az Atya őt mindvégig lelkesíti.

2. Fülöp apostol az evangéliumi hagyományban

Fülöp apostol azon túl, hogy mind a négy szinoptikus apostol-listában ötödik helyen szerepel, nem büszkélkedhet olyan magasztos és közismert titulussal, mint amilyen például apostoltársa Szent János ti., hogy „Teológus”, vagy Péter a „köszikla”, de még csak olyanal sem,

mint a „hitetlen” Tamás. Görög neve is annyit jelent csupán, hogy „lókédvelő” vagy a „lovak barátja”.⁵ Figyelemre méltó tény azonban, hogy lelkiségének és teológiájának apostoli, sőt krisztusi hitelességét elsőként éppen Teológus Szent János írásai veszik észre és adják tovább. János apostol evangéliumi üzenetének megfogalmazásában eszerint szükségét érzi és feladatának tartja az apostoltárs, Fülöp tevékenységének és Krisztussal való kapcsolatának megfigyelését és igényes bemutatását evangéliuma egészében.

A szinoptikus evangéliumokban és az ugyanilyen eredetű – lukácsi – „Apostolok Cselekedeteiben” Fülöp apostol az ötödik helyen áll, legtöbbször András, János, Bertalan és Tamás közvetlen társaságában (Mt 10,3; Mk 3,18; Lk 6,14; ApCsel 1,13). Küldetése különösen is kötődik Andráséhoz, akivel együtt a szkíták hatalmas és igen fejlett kultúrájú népei nagy térítőinek tartják őket, akik valószínűleg mérhetetlen toleranciával és bölcsességgel tudták inkulturálni, vagyis a kultúra kemény határait átvinni és meghonosítani az evangéliumi üzenetet. Fülöp a maga görögös nevével Péterrel és Andrással együtt a Galileai tó parti, nevében is halászfalura utaló Betszaidából származott, amit valószínűleg egyszerűen elmosott az áradó Jordán és a helyére Fülöp negyedes fejedelem Juliász városát építtette, Augustus császár leányának tiszteletére. Pogányok lakta vidék volt ez Jézus korában, a pogányok Galileája, amelyre Korozainnal és Kafarnaummal együtt fenyegető pusztulást prófétált Jézus hitetlenségük miatt (vö. Lk 10,13). Úgy látszik erre is igaz, hogy Isten azt választotta ki, ami az emberek szemében gyenge vagy értéktelen, hogy megszégyenítse az erőseket, és azokat, akik értékesebbnek gondolják magukat másoknál (vö. 1Kor 1,27; Lk 16,15).

3. Az apostoli lelkiség és teológia

A három szinoptikussal ellentétben Jánosnál nincsen tételes apostollista. Az első nagy jelenet, amelyben Jánosnál Fülöp szerepel, a Natánael elhívásának története. Sokan egy keleti szír hagyomány nyugaton is elterjedt állítása alapján az egyedül a János evangéliumban emlí-

⁵ Vö. [http://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Andr%C3%A1s_\(apostol\)](http://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Andr%C3%A1s_(apostol)); bár Jacobus de Voragine: Legenda aurea-ja a latin *Philippus* elnevezéshez igen jámbor értelmezéseket is társít, mint pl. a „lámpás szája”, amit világos prédikációja miatt vélelmez, vagy a „kezek szája”, amit állandó jócselekedetei miatt tulajdonít neki, de megemlíti a *philos* és a *hyper* szavakból származtatott „aki az odaföntvalókat kedveli” jelentést is. Vö. <http://mek.oszk.hu/04600/04626/html/legenda0045.html>.

tett és Fülöp által hívott Natánaelt a szinoptikusoknál szerepelő, és ún. patronimikus vezetékneven ismertté vált Bertalannal apostollal azonosítják, és így a tizenkettő egyikének tartják. Herbert Haag és más exegéták többek között R. Schnackenburg kételyei alapján vitatják ezt az azonosítást, és főleg az erőlködésnek tartják a bizonygatása érdekében tett erőfeszítéseket.⁶ A jelenet András és Péter meghívása után János evangéliumának már a legelső fejezetében szerepel, rögtön azután, hogy Kéfás a Péter nevet kapja Jézustól. „Másnap Jézus Galileába akart indulni. Ekkor találkozott Fülöppel, és így szólt hozzá: „Kövess engem!” (Jn 1,43). Szokványos, egyetemes értékű, alapvető üzenet ez minden keresztény ember számára, amely mindent magában foglal, és minden hiteles lelkiség és teológia számára kötelező! Miről van itt szó ugyanis? – Arról, hogy mindig Isten a kezdeményező, Ő a Mester a Tanító, az Atya, a legelső Magvető a Fiú örök nemzésétől fogva a világ teremtésén át az isteni bölcsesség és erő egyetlen és egyedülálló eredete.⁷ Fülöp felé ezt a követésre hívó Istent képviseli az a Krisztus, aki bizonyos értelemben maga is szolgál, fiú és tanítvány, de „*akit* – ugyanakkor – *az Atya* – már – *megszentelt és a világba küldött*” (Jn 10,36). És Fülöp követi őt.

János üzenete világos: Fülöp követendő lelkiségén keresztül üzeni, tanítja, azt, ami helyes, vagyis műveli a hiteles „követendő” teológiát. Fülöp élete és vele minden krisztusi lelkiség csakis Krisztus által kezdeményezett, megtermékenyített és az Ő Lelke által inspirált lehet. *Krisztust követni* a keresztény ember számára *maga a lelkiség*. Aki ezt teszi, annak van keresztény lelkisége, aki meg nem ezt teszi annak nincsen. Jézus többször számon kéri hallgatóin „Miért mondjátok nekem: Uram, Uram! – ha nem teszitek meg, amit mondok?” (Lk 6,46). „Nem jut be mindenki a mennyek országába, aki mondja nekem: – Uram, Uram! Csak az, aki teljesíti mennyei Atyám akarátát” (Mt 7,21kk.). Vagy ahogyan később tanítja: „Ha teljesítitek parancsaimat, megmaradtok szeretetemben, amint én is megtartottam Atyám parancsait, és megmaradok szeretetében” (Jn 15,10).

Az, akit hívtak, és követte a hívást, annak életében és tevékenységében is részesedik, akit követ. Ennek legelső mintája maga a Fiú, aki az Atyát követve a Szentlélek által fogantatva, vezetve és inspirálva

⁶ HAAG, H., „Natanael”, in *Bibliai Lexikon*, Budapest 1989, 1311.

⁷ Vö. – „Ti ne hívásatok magatokat rabbinak, mert egy a ti mesteretek, ti pedig mindnyájan testvérek vagytok. Atyának se szólítsatok senkit a földön, mert egy a ti Atyátok, a mennyei. Tanítónak se hívásatok magatokat, mert egy a ti tanítótok, Krisztus” (Mt 23,8-10).

hiánytalanul részesedik mindabban, ami az Atyáé, bármennyire nem örvend ennek emlegetése első hallásra mindenkiben egyetértésnek, de még a Lélek lehelésében is.⁸ Mivel minden „érte, általa és benne teremtetett” (vö. Róm 11,36), és Ő minden teremtmény elsőszülötte, azért nem meglepő, hogy Fülöp, akit Jézus meghívott, később maga is vonzó és hívó személlyé lesz, amikor találkozva Natánaellel, hirdeti neki Krisztust, és így szól: „Megtaláltuk azt, akiről Mózes írt a törvényben, akiről a próféták is írtak: Jézust, a József fiát, aki Názáretből származik” (Jn 1,45). – Fülöp láthatóan nem traktálja Natánaelt saját érveivel, hanem a találkozás és tapasztalás evidenciájában hisz. Nem fontoskodik, a legyszerűbb utat járja, meggyőződésre biztatja Natánaelt, és elvezeti őt Krisztushoz. Ezzel minden lelkivezető és lelkiatya példaképévé válik. Hiszen Krisztust senki sem pótolhatja, de megjelenítheti, szemléltethetővé teheti, ha Isten Lelke lakik benne és Krisztus Lelke vezérli, és elvezethet hozzá. Ahogyan még Krisztus sem önmagához, hanem az Atyához akar elvezetni mindenkit, aki benne hisz, az „eredetnélküli ősforráshoz”, ahonnan minden jó származik.

Úgy gondolom, érdekes és ideillő, nagy jelentőségű üzenet, hogy a Szentháromságról szóló tanításukban az egyházatyák megkülönböztetik az okot (*aitia*), a kezdetet (*arkhé*) és a forrást (*pégé*),⁹ és kijelentik, hogy minden eredetnek, ami Istenben és rajta kívül van egyedüli oka és kezdete, vagy latin terminológiával a princípiuma az Atya személye, vagy ahogyan Zizioulasz görög metropolita magyarázza, személyesen az Atya.¹⁰ A forrás (*pégé*) elnevezés viszont némileg mást jelent és másra is vonatkoztatják az immanens szentháromságtanban, mint az üdvörténetiben. Az immanens Szentháromságban a Fiú az Atyával együtt forrása a Szentlélek számára az egy és oszthatatlan isteni természetnek, ami mind-

⁸ „Ha nem is az eredet, de az örök megnyilvánulás szintjén az Atya megadja a Fiúnak az ún. „spiratív” működést”. EVDOKIMOV, P., *L'Orthodoxie*, Paris 1959, 139. Vö. OROSZ, L., „A Filioque-kérdés a mai ortodox teológiában”, in *Szemelvények a budapesti növendékpapság Magyar Egyházirodalmi Iskolájának munkáiból*, Budapest 1982, 282-286.

⁹ Vö. „A Szentlélek származására vonatkozó görög és latin hagyomány” (*L'Osservatore Romano*, 1995. szept. 13. 1. old.), in *Teológia* 1-2 (1996) 66-67.

¹⁰ Zizioulasz pergamoni metropolita a fenti hivatalos megnyilatkozásra reagálva hívja fel a figyelmet a kappadókiai atyák által bevezetett és Szent Atanáz kora óta nyugaton is használt (*aitia*) „ok” fogalmára, amely az Atyára vonatkozóan a szabad, önkéntes és személyes tényezőre mutat a Lélek immanens eredetének kifejezésében, pontosítva az eddig használt forrás (*pégé*) és kezdete (*arkhé*) személytelenebb és inkább a természetre vonatkozó fogalmait.

hármukban egy és ugyanaz. A keleti hagyomány viszont megkülönböztetve ettől az egyébként kifürkészhetetlen lényegtől az üdvörténetet, ez utóbbiban gond nélkül állítja, hogy a személy szerint kizárólag az Atyától eredő Lélek a világ számára a Fiú által bukkan elő, tehát az Atyától és a Fiútól is (*Filioque*) kapjuk (vö. „Vegyétek a Szentlelket! [Jn 20,23]). Ugyanígy az üdvösség történetében a megtestesülő Fiú, aki öröktől fogva kizárólag az Atyától születik (tegyük hozzá: anya nélkül) most a Szentlélektől is fogantatik (*Spirituque*)¹¹ és Szűz Máriától is születik. A természetben legjobban egy vízforrás szolgáltathatja modelljét annak, hogy a tiszta víz, amely titokzatos módon sokmindenen átsűrődve bukkan elő valahol egy hegyoldalon, nyilvánvalóan nem onnan származik, és nem is ott keletkezik, ahol a végül a felszínre tör, és ahol meríteni lehet belőle. A nem elég körültekintő teológia számára megtévesztő, zavarba ejtő és félreérthető lehet, hogy bár a Lélek közvetlenül érzékelhető forrása a világ számára a megtestesült Krisztus, de annak mégsem Ő a végső eredete és közvetlen forrása, hanem az Atya. A Jézus megnyitott oldalából kifolyó vér és víz János tanúsága szerint is (19,34) a Lélek kiadásának eseménye, hiszen: „hárman tanúskodnak: a Lélek, a víz és a vér, és ez a három egy” (1Jn 5,8). De evangéliumában más pünködsdi jelenet sincs, csak a Lelkét a kereszten kilehelő Krisztus bemutatása, annak ellenére, hogy egész teológiájában oly fontosnak ítéli a Lélekben való újjászületést és életet. Ezért nem jelenthet mást a keletiek számára, János evangéliumának szavaival megfogalmazva, a Nicea Konstantinápolyi zsinat hitvallásával megerősítve, hogy az egyedül az Atyától eredő Lélek a Megtestesült Fiú által „bukkan elő”,¹² vagy Ciprusi Szent Gergely szavaival élve Krisztus által „valósul meg” vagy „tündöklék fel” (*ekfanszisz*) a világ számára. Így a Lélek személyes valósága az Atyától származik, de teremtetlen energiájának örök megvalósulása a Fiútól árad ki. A Fiú így számunkra maga lesz a Lélek közvetlen lehelőjévé és forrásává, akiben mint Isten tökéletes képmásában megtestesülése óta számunkra is tükröződik, ami az Atya által öröktől fogva szemlélhető, az Ő

¹¹ Athenagorasz pátriárka hívta föl a figyelmet arra, hogy nem csak a Fiú van jelen, mikor az Atyától előjön a Lélek, hanem a Lélek is ott van, mikor az Atya szüli a Fiút, hiszen ők hárman mindig jelen vannak. Ez maga a csoda! – Vö. CLÉMENT, O., *Dialogues avec le patriarche Athénagoras*, Paris 442, in OROSZ, „A Filioque kérdés”, 286.

¹² Vö. NAGY SZENT BAZILEIOSZ, „38. levél” (amit testvérének Nüsszai Gergelynek írt a lényeg és az egyedi valóság megkülönböztetéséről), in Vanyó, L. (szerk.), *A kappadókiai atyák*, (Ókeresztény Írók 6), Budapest 1983, 245., vö. NÜSSZAI SZENT GERGELY, „Az általános fogalmakról”, *uo.*, 743.

örök szeretetének eredete és előbukkanása (*ekporeuszisz*) a Lélekben, aki a Fiún nyugszik és benne örvendezik, de szüntelen vissza is árad az Atyához, viszonzva a semmit magának vissza nem tartó isteni szeretetet, amit öröktől megtapasztal és elnyer.¹³ A szeretet örök és Istenben is szüntelen beteljesedésre vágyó személyes árama¹⁴ a Szentlélekben az Atyától ered. Ez az Atya és Fiú közötti végtelenül mély *szeretetkapcsolat* minden bizonnyal a teremtet élet számára is oly nélkülözhetetlen *megszentelő kegyelem* alapja és isteni Ősmintája, amit a teremtetlen Isteni Lélek Szabad együttműködése tesz lehetővé és vált örökké valóvá.¹⁵ Ebben a helyzetben nagyon fontos lehet, hogy a Fiú nem csak részese, befogadója vagy birtokosa, hanem továbbküldője, és ilyen közvetett (értsd: közvetítő) értelemben eredete és forrása is a birtokolthatatlan és kisajátíthatatlan isteni szeretet bizonyóságaként és zálogaként kapott Szentléleknek (vö. 2Kor 1,22; 5,5; Ef 1,14).¹⁶ János evangélista azt tanítja, hogy az az Isten kenyere, aki alászállt a mennyből, amit az Atya ad, az Atya tör meg a világnak (Jn 6,33). Benedek pápánk a „Deus caritas est” című enciklikájában is erre utal, amikor az Isten asztaláról alászálló *agapéban* részesülve, beteljesedik a mi vágyakozó (*erósz*) szeretetünk, és így megelégtetve magunk is képesek leszünk az isteni *agapé* kezdeményezésére mások felé, mert van már mit megosztanunk a többi Isten szeretetére éhező társunkkal.¹⁷ Az egyház egész önmagát és szentségeit is Krisztussal, a fővel a Lélekben egyesülve joggal tudhatja az Istentől eredő kegyelem forrásának, hiszen a szentségeket kiszolgáltató pap, vagy az Isten szeretetét felebarátja felé megélő ember maga válik a kiáradó Szentlélek eredendően krisztusi előbukkanásának – szentségtani patrisztikus fogalommal élve – reálszimbólumává, aki – mint ilyen – már nem csak jelezheti Isten hatékony és üdvözítő szeretetét, hanem meg is valósíthatja azt. A beteljesedett képiség, a megvalósult hasonlóság krisztusformájú misztériumában ezért nagyon sokat jelenthet a *Filioque*

¹³ PALAMASZ GERGELY, *Capita Phisica, Theologica...*, 36, in PG 150, 1145 AB.

¹⁴ XVI. Benedek pápa is merészel beszélni erről az isteni *erószról* „Az Isten szeretet” című enciklikájában, vö. *Deus caritas est*, Budapest 2006, 15-16.

¹⁵ Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Spirit and Institution*, (Explorations in Theology IV), San Francisco, 1995. (Tit. orig.: *Pneuma und Institution*, Einsiedeln, 1974), 39. 217k. 233.

¹⁶ A fogláló vagy teljes megváltásunk pecsétje és záloga a páli hagyomány szerint, akit senki sem kötözhet meg, sajátíthat ki, vagy tehet zsebre. Minden bizonnyal ezt is jelenti, hogy a Lélek „tetszése szerint osztogat” (vö. 1Kor 12,11), és „ott fúj, ahol akar” (vö. Jn 3,8).

¹⁷ XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 13.

elfogadható keleti értelmezési lehetőségének tartalma és annak megértése. Ugyancsak XVI. Benedek pápa írja: „lehetetlen az ember számára, hogy csupán ajándékozó, lehajló szeretetben éljen. Képtelen mindig csak adni, kapnia is kell. Bizony, az ember forrássá válhat, amelyből élő víz folyói fakadnak (Jn 7,37-38), de hogy ilyen forrássá válhasson, mindig újra innia is kell az első ősforrásból, Krisztusból, kinek szívéből Isten szeretete árad”¹⁸ (*proeinai*). – Tegyük hozzá, ahogyan Krisztus is szüntelen visszatér az Atyához, hogy szomját oltsa abból az ősforrásból, amelyből személy szerint öröktől fogva ered.

„Megtaláltuk azt, akiről Mózes írt a törvényben, akiről a próféták is írtak: Jézust, a József fiát, aki Názáretből származik” – idézi János Fülöpöt. Tehát ez minden, amit Fülöp állít: hogy másokkal együtt megtalálta azt, akiben Mózes és a próféták által közvetített ígéretek mind beteljesednek. Ez a hit persze sokmindent megmagyaráz. Aki erről meggyőződött, annak valóban mindene megvan ahhoz, hogy kövesse az utat, amire rátalált, annak a világosságnak fényében, amit Isten gyűjtött számára. De Natánael, az írásokat a fügefa alatt tanulmányozó írástudó nem győzhető meg ilyen könnyen, és először szkeptikusan kérdezi: „Származhat-e valami jó Názáretből?” (Jn 1,45). Fülöp már tudta, hogy igen, ahogy Betlehemből is származhatott, amely a legkisebb ugyan Júda nemzetségei között, de mégis belőle születik, aki Isten népét kormányozni fogja (vö. Mik 5,1). Natánael kérdése, hogy származhat-e valami jó Názáretből, persze legalább annyira érvényes lehetett Betszaidára is, ahonnan Fülöp maga, meg Péter és András is származott és a nemzetek apostolává lett. Isten, akitől minden jó származik a teremtés óta, származtathat jót olyan kis porfészekből is, mint amilyen Názaret és Betsaida. Fülöp biztatására, a Jézussal való találkozásban nem sokára Natánael is biznyságot nyer erről. Mert a Natánael-történet úgy folytatódik, hogy Natánael valóban elmegy látni Jézust, aki meglepő köszöntéssel fogadja őt: „Íme egy igaz izraelita, akiben nincs álnokság” (Jn 1,47). – Jézus talán semmit sem gyűlölt annyira, mint a kétszíniséget, a hazugságot, vagy képmutatást. Egyenesen a Sátántól származtatja azokat, akik ezt az utat követik (vö. Jn 8,44), és óva inti tőle tanítványait (vö. Mk 8,15). Annál nagyobbra becsüli az őszinteséget.

¹⁸ XVI. BENEDEK, *Deus caritas est*, 13.

4. A figyelmes szeretet lelkisége és teológiája

Ahogy Jézus, úgy a szeretett János is meglepően figyel a részletekre. Szemükben becses és értékes az az egyszerű és következetes fülöpi apostoliság, amely által Natánael eljutott a Messiással való találkozásig, és a belé vetett hit megszilárdulásáig. Minden bizonnyal azért, mert ez is a krisztusi lelkiség alapvető üzenetéhez tartozik, ami a roppant következetes jánosi teológiában biztosan nem lehet véletlen, és jelentéktelen. Az őszinte szeretet nem csak azt segít felismernünk, amiben testvérünk szükségét szenved, hanem azt is, hogy hogyan segíthetünk rajta anélkül, hogy megsértenénk, vagy megaláznánk őt. Visszacsend ebben Jézus nagy óhaja: „Bárcsak megérténétek, amit jelent, hogy irgalmasságot akarok és nem áldozatot!” (Mt 9,13; 12,7). – Vö. „Mert nem az áldozat kell nekem, hanem a szeretet, nem az égőáldozat, hanem az Isten ismerete” – mondja az eredeti ózeási szöveg (Oz 6,6). Eredetileg azt hirdeti itt a próféta, hogy igaz istenismeretre csak a tevékeny szeretet vezet, ami ezért minden más cselekedet és tanítás alapja és hitelesítője. János levelei ugyanezt visszhangozzák: „Szeretteim, szeressük egymást, mert a szeretet Istentől van, és mindenki, aki szeret, Istentől van, és mindenki, aki szeret, Istentől való és ismeri Istent” (Jn 1,47).

Ezen a ponton látszik megfelelőnek megvizsgálnunk János Fülöpre vonatkoztatott tanításának következő jelenetét: „Amikor Jézus körültekintett és látta, hogy nagy sokaság közeledik hozzá, így szólt Fülöpnek: »Honnan vegyünk kenyeret, hogy ezek ehessenek?«” (Jn 6,5) – Fülöp bizalmas kapcsolatát és másokkal való figyelmes törődését jelezheti, hogy Jézus éppen tőle kérdezi meg ebben a helyzetben, hogy „Mit tegyünk?” – Azonban azt is mutatja ez a jelenet, hogy Jézus mellett Fülöpnek és minden más követőjének van még mit látnia és tanulnia ahhoz, hogy az isteni gondoskodás mélységét és nagyságát teljességgel felfoghassa! – „Fülöp így válaszolt neki: »Kétszáz dénár árú kenyér sem elég nekik, hogy mindenki kapjon valami keveset!«” (Jn 6,7). – Ekkor még nem érthette, hogy az kérdezi őt erről, aki maga „az Isten kenyere, aki leszállt az égből, és életet ad a világnak” (Jn 6,33kk). Idéztük már tanulmányunkban ezeket a sorokat, de újra föl kell idéznünk, hogy megjegyezzük, soha nem lehetünk elbizakodottak. Jézus is szüntelenül imádkozott, és kereste az Atyát, mindenkinek örökre szüksége van ugyanerre, aki őt követni akarja. Ezért is tanította Jézus tanítványait imádkozni, méghozzá szüntelenül imádkozni (vö. Lk 11,1; 21,36; 1Tessz 5,17).

5. Az egymásért érzett felelősség lelkisége és teológiája

„Azok között, akik felzarándokoltak, hogy az ünnepen imádják az Istent, volt néhány görög is. Ezek Fülöphöz fordultak, aki a galileai Betszaidából származott, és kérték: »Uram, látni szeretnénk Jézust«. Fülöp elment, és szólt Andrásnak. Aztán András és Fülöp odamentek és elmondták Jézusnak. Jézus ezt válaszolta: »Elérkezett az óra, amikor megdicsőül az Emberfia«” (Jn 12,20-23). – Fülöp apostol láthatóan a helyén áll. Tudja, mit tegyen! Segítséget kér a szintén betszaidai vegyes vidékről származó apostoltól, Andrástól, megbeszélve vele az ügyet, és ezzel is alkalmasságát bizonyítja arra, hogy nemsokára az alakuló apostoli kollégium teljes jogú tagjává váljon. Az egyéni és a közös küldetés magától értetődő egysége, a valódi jézusi tanítványi körben megélt küldetés egységének tapasztalata saját missziójában is megmutatkozik majd. A hagyomány szerint sokat dolgozott együtt Andrással, és magával vitte két szentéletű szűz leányát, akik szintén belülről voltak részesei felmerhetetlen jelentőségű munkájának, amelynek gyümölcseiből szinte az egész kisázsiai térség részesedett. A kiválasztottság tudata nem fölényes klerikalizmus, hanem alázattal töltötte el. Leányainak szerepeltetésével ma is példát ad a főlenteltek és a királyi papságban élők egyetlen közös küldetésébe vetett hitéről, és annak gyakorlati megvalósíthatóságáról. Fülöp mindezt a Lélekben élte meg, öröme telt benne, és a vértanúk dicsőséges méltósága formálódott ki számára általa, amit Hierapoliszban el is nyert. Jézus és János apostol olyan tanítása fogalmazódik meg ehhez a jelenethez kapcsolódva, ami megint csak minden keresztény számára együtt és külön-külön is nélkülözhetetlen. Az üdvösségünk nem privát ügy, hanem mindenkit érintő, ahogy a mennybéli angyalok örvendeznek egy megtérő bűnösön, úgy kell nekünk is szolgálunk és ünnepelnünk egymás valódi sikereit legalább a lelkiek terén (Lk 15,10).

Jézus a görögökkel hozzá jövő Fülöpnek és Andrásnak azt válaszolja: „Ha a búzaszem nem hull a földbe és nem hal el, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz. Aki szereti életét, az elveszíti, de aki gyűlöli életét ebben a világban, az megmenti az örök életre. Aki nekem szolgál, az engem kövessen, s ahol én vagyok, ott lesz a szolgálom is. Aki nekem szolgál, azt megtiszteli az Atya”. (Jn 12,24-26). Eszerint sokan meg fogják ismerni Jézust, az önfeláldozó és alázatos apostoliság által, aminek sikerét és jutalmát maga az Atya garantálja.

6. Az engedelmesség lelkesége és teológiája

„Fülöp így szólt Jézushoz: »Uram, mutasd meg nekünk az Atyát, és az elég nekünk!« (Jn 14,8). – Fülöpnek meg kellett értenie, hogy milyen fontos kételkedés nélkül elfogadnia, azt az utat, ahogyan az Atya akarja kinyilvánítani magát, tudniillik a Fiúban és egyelőre nem másként. Jézus megtanítja Fülöpöt a megelégedés lelkeségére és boldogságára, hogy amit Isten szeretetben és bölcsességben ajándékozik, azt soha ne akarjuk ostobán és kevélyen lekicsinyelni vagy felülmúlni, mert Ádám kísértése a mindent tudni akarásra, minket is csapdába csalhat. Ne legyünk erőszakosak Isten szeretetével szemben, hanem fogadjuk el az utat, amit ő készített nekünk magához a Fiúban.

Jézus erre ezt mondta: „Annyi ideje veletek vagyok, és nem ismertél meg engem, Fülöp? Aki engem lát, látja az Atyát. Hogyan mondhatod te: Mutasd meg nekünk az Atyát?” (Jn 14,9). – Fülöpöt biztosan nem megszegyeníteni akarja itt Jézus, ez nem az Ő „módszere”, hanem kérdésének tárgyilagosabb megfogalmazását sürgeti, és valódi súlyát és jelentőségét akarja érzéltetni és nyomatékosítani, mert az Atya megismertetése és a hozzá való eljutás lehetővé tétele Jézusnak is a legfontosabb szándéka, hiszen néhány pillanattal később maga mondja: „Aki szeret engem, az megtartja tanításomat, s Atyám is szeretni fogja. Hozzá megyünk és benne fogunk lakni” (Jn 14,23).

7. A személyes meggyőződésen alapuló lelkeség és teológia elsőbbsége

„Amikor hazatértek, felmentek a felső szobába, ahol meg voltak szállva, mégpedig Péter és János, Jakab és András, Fülöp és Tamás, Bertalan és Máté, Jakab, az Alfeus fia, Simon, a Zélóta és Júdás, a Jakab fia (Ap Csel 1,13). – A tanítványok láthatóan „lakva ismerték” Jézust, erről szól Lukács beszámolója az Apostolok Cselekedeteiben, és innen indultunk János evangéliuma kezdetén is. Jézus Péterrel és Andrással együtt Fülöpöt is meghívta, hogy részesei legyenek életének, és belülről ismerhessék meg annak részleteit. Az első inspiráció a Szentlélektől mindig mások által ér el minket, vagyis mikrokozmoszunk, saját kis belső világunk határait. Valószínűleg főképp ezt jelenti az a kijelentés is, hogy „a hit, hallásból ered”, vagyis rendes úton csak Lélek-hordozó (*Theophoros*) személyiségeken keresztül juthat el másokhoz, amint ahogy csak a kovásszal kapcsolatba került tészta kel meg (vö. Mt 13,33).

A szavahihető, mellettünk álló tanúk bátorítása főleg addig rendkívül nagy jelentőségű, míg „belülre” kerülünk a közöttünk lévő Isten Országa határain, ami nem mellékesen, de paradox módon olyan formán valósul meg, hogy a Lélek által valójában Ő jön be hozzánk. A perichorézisz ilyen értelmezése, ami szerint az isteni az emberivel egyesült, hogy Krisztus megtestesülése által az emberi is egyesülhessen az istenivel, eredetileg Nazianzoszi Szent Gergely értelmezése a Krisztusban lévő két természet egyesülésére vonatkozóan,¹⁹ amely megelőzi azt a jelentést, amelyet később Damaszkuszi Szent János²⁰ a Szentháromság személyeinek egymásban való és egymást átjáró létének kifejezésére adott neki.²¹ Isten tiszteletét tette a teremtmények világában, hogy felajánlja és lehetővé tegye a teremtet világ számára ugyanezt az Ő országában.

Fülöp az Egyház meggyőződése szerint példamutatóan járta végig a maga útját. Lelkisége és lelkesültsége nyilvánvalóan krisztusi ihletésű és a Szentlélekben vezetett, ezért élete hiteles, teológiája egyetemes, aminek fényében követni lehet Krisztust, és célba lehet érni Isten Országában. Legyen érte hála Istennek, és legyen hála a tanúknak – mindenk előtt Teológus Szent Jánosnak –, akik számunkra följegyezték és megőrizték ennek a világító életnek a bizonyítékait. Hozzon mozgásba minket is ugyanaz a Lélek, amely őket, a szenteket, Krisztussal, a Fővel egyetemben egész életükben az igazság szolgálatára lelkesítette, hogy amit továbbadunk, az ezentúl is tiszta világosság, és figyelemre méltó teológia maradjon!

¹⁹ NAZIANZOSZI SZENT GERGELY, *Ep.* 101, 6 (SC 208, 38). Nazianzoszi Gergelynél a *perikhórészisz* fogalom még a Krisztusban lévő két természet viszonyát jelöli. Vö. KASPER, W., *Jézus Krisztus Istene*, Budapest 2003, 295.

²⁰ DAMASZKUSZI SZENT JÁNOS, *De fide orthodoxa* 8 (18-31); III, 5 (118sk), KASPER, *Jézus Krisztus Istene*, 295.

²¹ Vö. KASPER, *Jézus Krisztus Istene*, 295.

JANKA GYÖRGY

FÜLÖP APOSTOL BÖJTJE – „Νήστεία του αγίου Φιλίππου” – ADALÉKOK A KERESZTÉNY BÖJT TÖRTÉNETÉHEZ

TARTALOM: 1. A böjt fogalma; 2. Vallástörténeti vonatkozások; 3. Böjt az Ószövetségben; 4. Böjt az Újszövetségben; 5. Böjt az ókeresztény korban; 1/ Fajtai; 2/ Heti böjtnapok; 3/ Időszaki böjtök; 4/ Szentségi böjtök; 6. Böjt a szerzetességben; 7. A középkor böjti fegyelme; 8. Böjt az újkorban; 9. Böjt a XX. században; 10. Görög katolikus vonatkozások; 11. Kitekintés a mai ortodox gyakorlatra; 12. Összegzés.

1. A böjt fogalma

A νήστεία görög szó koplalást, böjtölést, nem evést jelent. A latin megfelelője ieiunium: nem evés, koplalás, éhség, böjt, böjtölés. A szanszkrit abhōjana egy üres és száraz állapotot fejez ki. A héber s’ûm, arab s’aum szó ezeken felül a testi funkciók szüneteltetését, leállítását is jelzi, a táplálékfelvétel mellé értve a szexualitást is.¹ A magyar böjt szó Buhtus személynév formájában először 1211-ben bukkan fel, 1372 után / 1448 körül „beytfew seredara viradolan”, illetve „bewytrewl” grammatikai funkciójú szuffixummal ellátott alakban a Jókai kódexben fordul elő. Eredete és etimológiája ismeretlen.²

Mindezek figyelembe vételével azt mondhatjuk, hogy a böjt tudatosan és önkéntesen az egyébként szokásos szilárd, vagy folyékony táplálékfelvétel teljes, vagy részleges leállítása vallási, vagy kultikus okokból, egy meghatározott alkalommal, vagy periodikus ismétlődéssel.³

¹ HALL, S. G. – CREHAN, J. H., „Fasten/Fasttage III”, in Krause, G. – Müller, G. (hrsg.), *Theologische Realenzyklopädie*, Berlin – New York 1983, Band 11, 42.

² „Böjt”, in Benkő, L. (főszerk.), *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, Budapest 1967, I. köt., 359-360.

³ PAUS, A., „Fasten I”, in Kasper, W. (hrsg.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg – Basel – Rom – Wien 1995, III. Band, 1187.

2. Vallástörténeti vonatkozások

A bűjt számos vallásban megtalálható. Egyik legősibb motívuma a rossz elhárítása és a megtisztulás. Már Plutharkhosz beszél arról, hogy a bűjt a gonosz démon elhárítására szükséges. A primitív vallásokban a sámán, vagy a gyógyító ember bűjtől, hogy mágikus erőre tegyen szert az istenségnél. Bűjtöltek a harcosok az ütközet előtt, a vadászok a vadászat előtt, a szülők gyermekek születése előtt, a fiatalok a felnőtté avatási rítus előtt, a jegyesek a lakodalom előtt, az áldozó papok az áldozat bemutatása előtt. Minden új életszakaszt egy hosszabb-rövidebb ideig tartó általában teljes bűjt, megtartóztatás vezetett be. Voltak, akik a húsfogyasztást azért tiltották, mert úgy gondolták, hogy a megölt állat húásával annak démoni lelkét is magukhoz veszik. Mások csak bizonyos állatfajták fogyasztását tilalmazták. A mágusok a kecskehúsban epilepsziát okozó betegségdémont, a disznóhúsban bőrbetegséghez vezető és nemi vágyat fokozó démont hittek, ezért ezeket tabuként kezelték. A püthagóreusok a bab fogyasztását utasították el mondván, hogy a babban az elhaltak lelkei lakoznak, és ezek nyugtalan és gyötrelmes álmokat okoznak.

A bűjt fontos eszköz volt az ókori filozófiai iskolák életcéljának eléréséhez is. A cinikus *εγκρατεία* (önuralomra törekvés), a sztoikus *ευδαιμονία* (a belső szabadságban megvalósuló boldogság), az epikureus *ἡ ἔδονή* (a zavartalan lelki nyugalom) ideálja elképzelhetetlen a bűjt nélkül.⁴

Egyébként a beavatási bűjt gyakorlata nem csak a primitív népeknél jelenik meg, gondoljunk csak a keresztelési szertartás ördögűzésére, vagy az áldozás és a papszentelés előtti bűjtre.

Vallástörténeti szempontból a bűjt egy másik dimenziója úgy tárul fel, mint egy eksztatikus, vagy prófétai állapotra való előkészület. Az indián varázsló éhezik, hogy álomban kapcsolatot vegyen fel a védőszellemmel, a kínai áldozat bemutató pedig azért, hogy ösével kerüljön összeköttetésbe. A misztériumvallások az inkubációt gyakorolták: az istenség szentélyében aludtak, hogy üdvhozó, megvilágosító álomban részesüljenek. A muszlim hívő hívő az erő éjszakájának időpontjában bűjtől (amikor Mohamed az első kinyilatkoztatást megkapta), hogy különleges áldásban részesüljön.

⁴ GRÜN, A., *Bűjt Test és lélek imája*, Pannonhalma 1993, 14-16.

A nagy vallásalapítók mind böjtöltek legalább egy hónapot, mielőtt küldetésüket beteljesítették: Mózes a Sinai hegyen 40 napot és éjszakát (Kiv 34,28), csakúgy, mint Illés (1Kir 19,7), Jézus a pusztában böjtölt nyilvános működése megkezdése előtt (Mt 4,1) Mohamed a Hira hegyen, mielőtt a Korán kinyilatkoztatott neki, Buddha a Bodhi fa alatt, mielőtt megvilágosodott.⁵

A böjt a gyásznak is kísérőjévé vált. Az egyiptomiak böjtöltek a fáraó halálakor, Homérosznál olvassuk, hogy Priamosz böjtölt Hektor halála után. A kultikus gyászböjt mintájává vált a Démétér-kultusz azon mozzanata, amikor Démétér Hádész által elrabolt lánya Perszephoné keresésére indulása előtt tíznapos böjtöt tart és mondja: „böjtöltem és kykeont ittam” (ez utóbbi egy árpalisztból, reszelt sajtból és mézből álló borral felöntött italkeverék volt).

A böjt a bűnbánatnak is nyomatékot ad. Különösen az Ószövetségben találunk erre sok példát.

3. Böjt az Ószövetségben

Az Ószövetségben a böjt a lélek megalázkodása Isten előtt. (Lev 16, 29-31: az engesztelés napjának leírása). Böjtölnek gyász esetén: Dávid Saul halála után hétnapos böjtöt tartott (1Sám 31,13), gyászolt Jonatán halála után (2Sám 1,11-12) és Ábner Nér fia halála után (2Sám 3,35). Jonatán újhoid másodnapján semmit sem evett, mert apja, Saul, meg akarta öletni barátját, Dávidot (1Sám 20,35). Anna, Sámuel anyja, meddőségén bánkódva nem nyúlt az ételhez (1Sám 1,7). Böjtölésre és sírásra adott okot Izrael fiainak az ellenség pusztító támadása (Bír 20,26: Gibeá lakói nagy pusztítást okoznak). Szent böjtöt hirdettek országos csapás, a sáskajárás idején (Joel 1,14), bűnbánatukat böjttel erősítették meg, miután eltávolították a Bál és Astarte szobrokat és visszatértek az Úrhoz, és Sámuel választották meg bírának (1Sám 7,6).

Böjttel készültek az Istennel való találkozásra: Mózes a Sinai hegyen (Kiv 34,28), Dániel, amikor Istenhez fordította az arcát, böjtölt (Dán 9,3). Böjt előzte meg a nehéz feladat vállalását: Eszter három napot és három éjjelt böjtölt, mielőtt hívatlanul bement a királyhoz (Eszter 4,16). A sokféle ok és alkalom összekapcsolódik abban, hogy az ember Isten működését alázatosan befogadja, és jelenlétébe emelkedjék.

⁵ HALL – CREHAN, „Fasten/Fasttage III” (1. láb.), 42-43.

A böjt megnyilvánulási formái: napnyugtáig semmit sem vettek magukhoz, utána is csak kenyeret és vizet; zsákszerű darócruhát öltöttek, földet, vagy hamut szórtak fejükre, hangosan jajgattak, nem mosakodtak, illatszerrel nem kenték meg magukat, a csupasz földre ültek, ruhájukat, hajukat megszagatták, megtépték, s mindezzel szándékuk komolyságát érzékeltették.

A zsidó liturgia egy nagy böjtöt írt elő kötelezően: az engesztelés napját (Jóm Kippur: Lev 16). A fogság után más közös böjtök is kialakultak a nagy nemzeti szerencsétlenségek évfordulóin: 1. Jeruzsálem elfoglalásának napja, 2. A templom lerombolásának napja (Jer 52,6-12), 3. Gedalja meggyilkolásának napja (Jer 41), 4. Jeruzsálem ostroma megkezdésének napja.

A próféták ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy az önmegtagadás akkor éri el célját, ha őszinte benső megtéréssel és az embertárs iránti szolidaritással párosul. Szép példa erre Iz 58, mely visszaköszön az előszentelték liturgiájának kedvelt sztihirájában: „Íme, ez a böjt tetszik nekem: oldd le a jogtalan bilincseket... minden ígát törj össze... törd meg az éhezőnek kenyeredet és a bujdosó szegényeket vidd be házádba” (Iz 58,6-8). A fogság után egyre jobban kidomborodik a böjt érdemszerző jellege (Tób 12,8 Ráfáel szavai: „Jó az imádság böjttel és az alamizsna igazsággal”).⁶

4. Böjt az Újszövetségben

Az Újszövetségben Jézus negyven napos böjttel kezdi meg messiási küldetését (Mt 4). Az Üdvözítő saját szavai szerint nem eltörölni jött a törvényt, hanem beteljesíteni (Mt 5,17). Ugyanakkor megparancsolja követőinek, hogy múlják felül az írástudók és a farizeusok igaz voltát (Mt 5,20). Őszintén tagadják meg magukat és vegyék föl keresztyüket (Mt 10,38-39). Böjtjük Isten őszinte szeretetéből, belülről fakad, így a rejtekben is látó mennyei Atyától kapják meg jutalmukat, nem pedig az emberek elismerésétől (Mt 6,16-18). A holdkóros fiú meggyógyítása kapcsán felhívja a tanítványok figyelmét az ima és a böjt hitet erősítő szerepére (Mt 17,21). A Mk 2,19-20-ban („Vajon böjtölhet-e a násznép, míg velük van a vőlegény? Amíg náluk van a vőlegény, addig nem böjtölhetnek. Eljönnek azonban a napok, amikor elveszik tőlük a

⁶ GIRARD, R., „Böjt”, in Léon-Dufour, X. (szerk.), *Biblikus Teológiai Szótár*, Budapest 1986, 149-151.

vőlegényt: akkor majd böjtölnek azon a napon”) a böjtölés eszkatológikus távlatot kap: jelentése elsősorban már nem a gyász, hanem az eljövendő Úrra való várakozás. Itt a böjt a „hit böjtje”, mely majd a színről-színre látásban és a keresést felváltó találkozásban fog feloldódni.

Az apostoli kor egyháza a böjt tekintetében még a zsidó hagyományt vette alapul, de már jézusi szellemben élte meg. Pál és Barnabás az első missziós út előtt böjtölt és imádkozott (ApCsel 13,2-3), valamint szintén imádság és böjt kíséretében rendelték az újonnan megalkuló egyes egyházakba presbitereket (ApCsel 14,23). A második korintusi levélben Pál apostol kétszer is említi, hogy mindenben Isten szolgájaként viselkedett: fáradtságban, virrasztásban, böjtölésben (6,5), és gyakran volt éhségben, szomjúságban, gyakori böjtölésben, hidegben és mezítelenségben (2Kor 11,27).

5. Böjt az ókeresztény korban

1/ Fajtái

Damaszkuszi Szent János szerint a böjtnek több fajtája lehetséges. Beszél napkeltétől napnyugtáig tartó teljes böjtről (ieiunium, μνοφαγία), valamint meghatározott ételektől való tartózkodástól (abstinentia, ξήροφαγία). Utóbbi esetben tartózkodtak a hús és állati származékok, úgymint zsír, tej, vaj, tojás, leves, lédús természetű gyümölcs, bor fogyasztásától. Ehhez hozzájárulhatott a fürdés mellőzése is. (Tertullianus: *A böjtökről* 1,4.).⁷ Így tehát a megtartóztatás gyakorlatilag a kenyér, víz, só és száraz növények fogyasztását jelentette. Az egyszeri étkezés azt jelentette, hogy kezdetben csak naponta egyszer, este, az alkonyati istentisztelet elmondása után étkeztek. Ismeretes még a στατίον vagy statio böjt, ez a nap 9. órájáig (15 óra) tartott.⁸ A középkorban az egyszeri étkezés délután háromra került, később többször is ettek egy keveset (collatio), így az egyszeri étkezést az egyszeri jóllakás parancsa váltotta fel. A suprapositio a teljes böjt kiterjesztését jelentette a következő napra, néha a nagyhétre.⁹

⁷ TERTULLIANUS, „A böjtökről”, in Vanyó, L. (szerk.), *Tertullianus művei*, (Ókeresztény Írók 12), Budapest 1986, 854.

⁸ HERMASZ, „A pásztor”, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 307.

⁹ MIHÁLYFI, Á., *A nyilvános istentisztelet*, Budapest 1918, 136.

2/ Heti böjtnapok

Már a Didakhé rendelkezik a heti két böjti nap megtartásáról, de ezeket más napokra helyezi, mint amik zsidóknál szokásosak voltak. „Böjtjeitek ne legyenek együtt a képmutatókkal... ti a negyedik napon és az előkészületi napon böjtöljetek” (8,1).¹⁰ A Didaszkália XXI. fejezete szerint a negyedik nap – szerda – Jézus fogságának napja Kaifás házában, a péntek pedig a kereszthalál napja, így ez a két böjti nap Jézus szenvedésére emlékeztet.¹¹

A szombati böjt római szokás. Cassianus ezt a *Keleti szerzetesek szabályai* című könyvében azzal magyarázza, hogy Péter apostol is böjtölt szombaton, amikor Simon mágussal kellett megküzdenie (III. 10).¹² Valószínűbb azonban az összefüggés a nagyszombati böjttel, s később ez nyugaton kiszorította a szerdai böjtöt, míg keleten megmaradt a szerda és a péntek. Később keleten annyi módosítás történt, hogy a húsvét, pünkösd, és a vízkereszt utáni, valamint a Vámos és farizeus vasárnapját követő szerda és péntek szabad napok lettek.

3/ Időszaki böjtök

Nagyböjt – Euszebiosz Egyháztörténetében (V. 24,12) Ireneuszt idézi a húsvéti vitával kapcsolatban: „Hiszen nemcsak a napról folyik a vita, hanem a böjtnek a módjáról is. Egyesek ugyanis azt vélik, hogy egy, mások azt, hogy kettő, ismét mások pedig azt, hogy több napon át kell böjtölniük. Vannak olyanok, akik negyven nappali és negyven éjszakai órát számítanak napjukra”.¹³ A Didaszkália már hat nap böjtöt ír elő a nagyhéten: hétfőtől csütörtökig a kilencedik órában kenyeret, sőt és vizet fogyasztottak, nagypénteken és nagyszombaton teljes böjtöt tartottak imádságban és virrasztásban, s a prófétákat, az evangéliumokat, valamint a zsoltárokat olvasták a szombatot követő éjszaka harmadik órájáig.¹⁴ Ez a hatnapos böjt volt a húsvéti böjt ἡ νηστεία του πασχα. A

¹⁰ DIDAKHÉ, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 97.

¹¹ DIDASZKÁLIA, in Vanyó, L. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 307.

¹² CASSIANUS, J., *A Keleti szerzetesek szabályai*, Pannonhalma-Tihany 1999, 45.

¹³ EUSZÉBIOSZ, *Az Egyház története*, (Ókeresztény Írók 4), Budapest 1983, 233.

¹⁴ DIDASZKÁLIA, (11. láb.), 213.

40 napos nagyböjt a negyedik század első felében vált általánossá, ennek értelmében említi a Nikaiai Zsinat V. kánonja.¹⁵ Ez a τεσσαρακοστή, vagy latinul Quadragesima.¹⁶ A hamvazószerda a VII. században vált általánossá nyugaton. II. Orbán pápa 1091-ben iktatta törvénybe Beneventóban. A hamvazószerda előtti szélsőséges karneváli mulatozást XIV. Benedek pápa tiltotta be 1748-ban.¹⁷ Keleten a nagyböjtben a kezdeti időkben csak szombaton és vasárnap volt liturgia, az előszenteltek liturgiájáról a trullloszi zsinat 52. kánonja rendelkezett, míg 700 körül a latinok már naponta végeztek szentmisét a nagyböjtben is. Általános volt az ünneplés, zajos mulatságok és az esküvők tilalma.

Advent – A karácsony a negyedik században vált egyházi főünnepé, és a húsvét mintájára előzte meg böjti időszak. Nyugaton a gall és ambrozián liturgiában Szent Márton napjától (november 11.) számították az adventi készüléket (Quadragesima Sancti Martini). Keleten Fülöp apostol ünnepét követően kezdődött a karácsony előtti böjt, ezért ezt Fülöp apostol böjtjének „νήστεια του αγίου Φιλίππου” is nevezték.

Péter-Pál böjtje – 600 előtt jelenik meg az Apostolfejedelmek ünnepét megelőző böjti időszak, mely Mindenszentek vasárnapját követő hétfőtől június 28-ig tart.

Nagyboldogasszony böjtje – Maurikiosz császár (582-602) rendelkezte el az Istenszülő elszenderedése ünnepe előtti böjtöt, mely augusztus 1-től 14-ig tart.

Böjti napot tartottak még Keresztfelmagasztalás (szeptember 14.) valamint Keresztelő János fejevétele (augusztus 29.) ünnepén. Karácsony, Vízkereszt, valamint Húsvét vigíliáján szintén böjtöltek, viszont Karácsony, Húsvét és Pünkösd utáni héten teljes felmentés volt minden böjt alól (καταλυσis ἐν παντί).

Kántorböjtök – A nyugati egyházban elterjedt negyedévi böjti napok (ieiunium quattuor temporum) időszaka. I. Callixtus (217-222) valamint I. Leó (440-461) intézkedései nyomán negyedévenként három szigorú böjti napot kellett tartani, amit VII. Gergely (1073-1075) a nagyböjt első hete, pünkösd utáni hét, keresztfelmagasztalás, valamint Szent Luca (december 13.) ünnepe utáni hét szerda, péntek és szombati

¹⁵ Erdő, P., (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5) Budapest 1983, 286.

¹⁶ Kiszámításának módját hozza mind latin, mind keleti vonatkozásban: RUSZNÁK, M., *A görög egyház böjti fegyelme*, Budapest 1909, 18-19.

¹⁷ NILLES, N., *Kalendarium Manuale utriusque Ecclesiae Orientalis et Occidentalis*, Oeniponte 1897, II. köt., 65-70.

napjára rendelt el. A latin egyházban a II. Vatikáni Zsinatig a kántorböjti szerda hústilalmi, a péntek és szombat szigorú böjti nap volt.¹⁸

4/ Szentségi böjtök

A keresztség szentségének felvétele előtt már a Didakhé böjtöt ír elő: „A keresztelendő és a keresztelő böjtöljön a keresztelés előtt, ha lehetséges, a többiek is; a keresztelendő egy vagy két napig böjtöljön” (7,4).¹⁹ Hasonló módon írja Jusztinosz az I. Apológiában, hogy a katekumeneket megtanítják imádkozni és böjtölni: együtt böjtölnek és imádkoznak a keresztség előtt (LXI. 2.).²⁰ Hippolütosz a *Traditio Apostolica*-ban csütörtökön rendeli el a fürdést, pénteken a böjtöt és az ördögűzést, szombaton a virrasztást, vasárnap pedig a keresztelést. (XX.).²¹ Tertullianus a keresztségről írt művében arra szólít fel, hogy „sűrű könyörgések közepette, böjtöléssel térdenállva és virrasztva imádkozással kell belépni a keresztségi fürdőbe, és a múltban elkövetett minden bűn megvallásával” (XX. 1.).²²

A szentelések előtti böjtről az Apostolok Cselekedete is beszámol. Barnabás és Saul, mielőtt a Szentlélek ihletésére missziós útnak indult volna, böjtölt a kézrátétel előtt (ApCsel 13,2-3). Hasonlóképpen a missziós úton „az egyházak élére (kézrátétellel) előjárókat rendeltek és imádkozva, böjtölve az Úr oltalmába ajánlották őket, akiben hittek” (ApCsel 14,23).

A bűnbánat szentségének kiszolgáltatása kapcsán is nagy hangsúlyt kap a böjt. A Didaskália írója arra buzdítja a püspököt, hogy „szabjon ki böjti napokat a bűnösre bűnének megfelelően: két hetet, hármat, ötöt, vagy hetet” (VI.).²³ Tertullianus bűnbánatról írt műve szerint a bűnbevallással együtt kell járnia a böjtnek, az imádságnak, a sírás-

¹⁸ DIÓS, I., „Kántorböjt”, in Diós, I. (főszerk.), *Katolikus Lexikon*, Budapest 2001, VI. köt., 135-136.

¹⁹ DIDAKHÉ, in Vanyó, L. (szerk.), *Apostoli Atyák*, (Ókeresztény Írók 3), Budapest 1980, 97.

²⁰ JUSZTINOSZ, „I. Apológia”, in Vanyó, L. (szerk.), *A II. századi görög apologéták*, (Ókeresztény Írók 8), Budapest 1984, 112.

²¹ HIPPOLÜTOSZ, „Traditio Apostolica”, in Erdő, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 93.

²² TERTULLIANUS, „A keresztségről”, in Vanyó, L. (szerk.), *Tertullianus művei*, (Ókeresztény Írók 12), Budapest 1986, 185.

²³ DIDASKÁLIA, in Erdő, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 131.

nak és a könnyezésnek is (IX. 4.).²⁴ Ezt a gondolatot viszi tovább Cyprianus a bukottakról írt munkájában, amikor kifejti, hogy „a bűn súlyosságának feleljen meg hosszas siratása! A mély sebet sokáig kell kezelni, a bűnnél nem lehet kisebb a bünbánat! ... A Sátán konyhája után inkább a böjtre kell vágódnod!” (35.).²⁵

Az eucharisztikus böjtöt a harmadik században már általánosan gyakorolták. A Traditio Apostolica szerint „minden hívő, mielőtt még ételt érintene, siessen magához venni az eucharisziát. Ha ezt hittel veszi magához, nem árthat neki az sem, ha valami halálos mérget adnak neki” (XXXVI.).²⁶ Tertullianus feleségéhez címzett művében szintén arról beszél, hogy az eucharisziát minden más étel előtt kell ízlelni (VI.).²⁷ Jeruzsálemi Szent Kúrillosz negyedik katekézisében azt mondja, hogy „böjtöléskor tartózkodunk a bortól és a hústól..., hogy lemondva az érzéki dolgokról a lelki és szellemi asztalt fogjuk élvezni” (IV. 27).²⁸

6. Böjt a szerzetességben

A kereszteny böjti praxisnak új impulzusokat adott a szerzetesség.

Nagy Szent Bazil Bővebben kifejtett szabályaiban a böjt az önmegtartóztatás fontos eszköze. Bibliai példákon keresztül mutatja be, hogy a mértéktelenség vitte bűnbe Ézsaut, sőt az egész emberiséget az összülők vétke által. Ugyanakkor a böjt érdemesítette Mózeszt, Illést, és Dánielt a legnagyobbak közé (XVI.).²⁹ A szerzetes számára alapelv, hogy az étkezés célja nem az élvezet, hanem a létszükséglet kielégítése, és csak kellő mértékkel történhet (XVIII.).³⁰ A táplálék legyen egyszerű, könnyen, olcsón beszerezhető. A böjt minősége függhet az életkortól, foglalkozástól, testi állapottól, egészségtől. Mindenképpen kerülendő a

²⁴ TERTULLIANUS, „A bünbánatról”, in Vanyó, L. (szerk.), *Tertullianus művei*, (Ókeresztény Írók 12), Budapest 1986, 164.

²⁵ CYPRIANUS, „A bukottakról”, in Vanyó, L. (szerk.), *Szent Cyprianus művei*, (Ókeresztény Írók 15), Budapest 1999, 239.

²⁶ HIPPOLÍTOSZ, „Traditio Apostolica”, in Erdő, P. (szerk.), *Az ókeresztény kor egyházfegyelme*, (Ókeresztény Írók 5), Budapest 1983, 102.

²⁷ TERTULLIANUS, „Feleségemhez”, in Vanyó, L. (szerk.), *Tertullianus művei*, (Ókeresztény Írók 12), Budapest 1986, 222.

²⁸ *Jeruzsálemi Szent Kúrillosz összes művei*, (Vanyó, L. szerk.), (Seminarium Centrale Budapestinense 4), Budapest 1995, 52.

²⁹ NAGY SZENT BAZIL, *Életszabályok I*, Nyíregyháza 1991, 86-87.

³⁰ *Ibid.*, 93.

luxus, tobzódás és pazarlás, hisz „egy a szükséges” (Lk 10,41) – oktatja követőit Szent Bazil atya.³¹

Szent Benedek regulájának alapelve szintén a mértékletesség. Ez, ha nem volt böjt, napi két főtt ételt jelentett, valamint egy font kenyert. Alkalomszerűen kiegészülhetett az étkezés gyümölcscsel, vagy friss zöldséggel. Böjti napon egyszer ettek, délután három óra körül. Nagyböjtben csak este volt étkezés. A gyermekek kisebb adagot kaptak, mint a felnőttek. Húst csak a betegeknek rendelt Benedek.³² A Regula 39. fejezete foglalkozik az étkezéssel, a 40. az italfogyasztással. Itt is bepillantást nyerhetünk Szent Benedek pedagógiájába és emberismertébe, amikor így ír: „Bár azt olvastuk, hogy »a bor egyáltalán nem való szerzetesnek«, de mivel korunkban lehetetlen a szerzeteseket erről meggyőzni, legalább abban egyezünk meg, hogy ne igyunk a telítettségig, hanem mértékletesebben; hiszen »a bor elszakítja Istentől még a bölcseket is« (Sir 19,2)”. Az erőtlenség gyengeségét figyelembe véve napi egy hemina (kb. 3 dl) bort engedélyez. Indokolt esetben az előljáró rendelkezhet másként is. Mint mindenben, itt is az önkéntes lemondás a legértékesebb, szemben a parancsokkal, vagy tiltásokkal.³³ A nagyböjtben minden szerzetesnek a könyvtárból ki kell vennie egy könyvet és azt szigorú felügyelet mellett elejétől a végéig el kell olvasnia. A szent negyven napban kéri a regula szerzője, hogy „szolgálatunk szokott mértékéhez adjunk hozzá valamit: külön imádságokat, ételben és italban önmegtartóztatást”. De lehet ez még alvásban, beszélgetésben, tréfálkozásban vagy másban való önmegtartóztatás is, de a túlzásokat kerülendő, minden önkéntes lemondás az apát áldásával és beleegyezésével történjen.³⁴

Szent Ágoston regulájában azt kéri szerzeteseitől: „(14) Testeteket az ételben és az italban böjttel, önmegtartóztatással fékezzétek meg, amennyire egészségetek megengedi. Ha azonban valaki nem tud böjtölni, legalább étkezésen kívül ne vegyen magához semmi ételt, hacsak nem beteg”.³⁵ A 42. zsolnárhoz fűzött magyarázatában költői módon fejtegeti: „Az ember számára ebben az életben ez az igazságosság: böjt, alamizsna, imádság. Azt akarod, hogy imád repüljön föl Istenhez? Adj neki két szárnyat: böjtöt és alamizsnát.”³⁶

³¹ *Ibid.*, 92-100.

³² SZENT BENEDEK *Regulája*, Pannonthalma 1995, 86-88.

³³ *Ibid.*, 88-89.

³⁴ *Ibid.*, 98-101.

³⁵ SZENT ÁGOSTON *Regulája*, Budapest é.n., 64.

³⁶ *Ibid.*, 65.

Az egyiptomi szerzetesek különösen is nagy hangsúlyt helyeztek a böjtre. Rendkívüli esetekben előfordultak a negyven napos böjtök étlen-szomjan, például Alexandriai Makárioszról feljegyezték, hogy egyik nagyböjtben hétköznaponként semmit sem evett, csak vasárnaponként fogyasztott néhány káposztalevelet.³⁷ Mások egész életükben úgy böjtöltek, mint a nagyböjtben. Egy öreg szerzetes azt mondta, amikor kihirdették a nagyböjt kezdetét: „Íme, ötven éve nem figyelek oda, hogy mikor kezdődnek és végződnek a böjtök. Egész életem böjtölés.”³⁸

Bár voltak, akik 2-4 nap teljes böjt után vettek táplálékot magukhoz és egy-egy súlyosabb bűn után is két nap teljes böjt volt az elégtétel, a negyedik századra a napi egyszeri étkezés vált általánossá. Atanáz szerint Remete Szent Antal naponta egyszer evett napnyugta után, az is előfordult, hogy csak minden második nap, de legtöbbször négynaponta étkezett.³⁹ Jeromos Remete Szent Pál életével kapcsolatban azt említi meg, hogy hatvan éven keresztül napi fél kenyeret evett.⁴⁰ Egy öreg szerzetes azt mondta: „ha valaki egyszer eszik naponta, az szerzetes; ha kétszer, az testi ember; ha háromszor, az állat”.⁴¹

A fő táplálék a kb. 12 cm átmérőjű 15 dkg-os kenyér volt, melyet búza, árpa, lencse, vagy csicseriborsó lisztjéből sütöttek. Ebből átlag kettő volt a fejadag: egyiket a 9. óra után, másikat este ették meg, ha nem érkezett vendég. Összehasonlításképpen egy egyiptomi férfi átlagosan tíz ilyen kenyeret evett meg naponta.⁴² Zöldségek közül salátát fogyasztottak frissen, vagy sóban, illetve ecetben tartósítva. A borsót, babot, lencsét megfőzték, néha megsütötték, vagy egyszerűen csak beáztatva fogyasztották. Többen a zöldséget, vagy gyümölcsöt evők közül lemondtak a kenyér fogyasztásáról.⁴³

Bort és vizet is csak mértékkel fogyasztottak. Remete Szent Antal nem ivott bort. Makáriosz ahány pohárral ivott a vendégségben, utána annyi napig nem ivott vizet. Palládiosz azt mondta: „jobb bort inni belá-

³⁷ REGNAULT, L., *Így éltek a 4. századi egyiptomi szerzetesek*, (Bizánc világa VIII), Budapest 2004, 71-72.

³⁸ *Ibid.*, 73.

³⁹ SZENT ATHANASZIOSZ, *Szent Antal élete*, in *A III-IV. század szentjei*, (Ókeresztény Örökségünk V), Budapest 1999, 52.

⁴⁰ SZENT JEROMOS, *Szent Pálnak, az első remetének élete*, in *Szent Jeromos: „Nehéz az emberi léleknek nem szeretni”*, Budapest 1991, 47.

⁴¹ REGNAULT, *Op.cit.*, 74.

⁴² *Ibid.*, 74-78.

⁴³ *Ibid.*, 78-79.

tással, mint vizet göggel”. A vízzel is óvatosan bántak, mert azt tartották, hogy a sok víz elősegítheti a kísértést és az éjszakai képzelődést. Makárioszról azt tartották, hogy úgy mérte a vizet, akár a kenyeret. Remete Pál egy nagyböjtöt négy liter vízzel bírt ki, egy másik szerzetes hetente nyolc liter vizet vett magához, ami a sivatag melegében igen nehéz lehetett, hozzávéve, hogy a víz sokszor keserű volt.⁴⁴

7. A középkor böjti fegyelme

A nyugati egyház böjti fegyelme a virágzó középkorban rögzült kánonjogi formában. Wormsi Burchard (965-1025) patrisztikus és zsinati források alapján állította össze böjti szabályzatát, ami befolyásolta Gratianus dekrétumát is. Burchard a teljes böjttel szemben inkább a finomabb ételektől való megtartóztatást javasolta. Ez vezetett oda, hogy az abstinencia elsősorban a hústól való megtartóztatás szinonimája lett, és ezzel háttérbe szorult a böjt felszabadító és gyógyító jelentése. Nem véletlen, hogy a virágzó középkor legjelentősebb pápája, III. Ince (1198-1216), egyik hamvazószerdai beszédében a helyes okokból való böjtölésre szólította fel híveit.

Aquinói Szent Tamás († 1274) teológiájában a böjt a temperantia (mértékletesség) erényéhez kapcsolódik. A 2Pt 1,6 alapján tanítja, hogy a böjt, az önuralom Isten megismerésére, nem pedig a saját dicsőségre kell hogy szolgáljon. A böjt a bűnbánat eszköze is. Tilalmazza a húsevést, megengedi a bor és hal fogyasztását.⁴⁵

Az 1311-ben megtartott XV. Egyetemes Zsinat Vienne-ben a begárdok és a beginák tévedéseivel szemben leszögezi, hogy az ember nem juthat el a tökéletesség olyan fokára, hogy ne kellene böjtölnie és imádkoznia. (DH 892).⁴⁶

8. Böjt az újkorban

A reformátorok elítélték a katolikus egyház nyilvános böjtölési gyakorlatát, felmentéseit. A napok és időpontok szabályozását, a tiltott és engedélyezett ételeket és a különféle felmentéseket a farizeusi törvényekhez hasonlították, melyek alól Krisztus felszabadította az emberisé-

⁴⁴ *Ibid.*, 84-87.

⁴⁵ HALL – CREHAN, „Fasten/Fasttage III” (1. lábj.), 55.

⁴⁶ DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P., *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, (Szent István Kézikönyvek 9), Budapest 2004, 296.

get. A Confessio Augustana (1530) visszaélésnek és emberi találmánynak minősítette a böjti szabályokat.

Maga Luther többször is hangot adott abbéli meggyőződésének, amit elsősorban a Római levél alapján alakított ki, hogy az ember hit által, nem pedig cselekedetei, vagy a törvény által igazul meg. A böjtölésről nem voltak kedvező tapasztalatai kolostori élete során, úgy érezte, hogy az érzékiséget nem csökkenti, hanem éppen felkorbácsolja. Ezért inkább a bőséges evés-ivást javasolta teológiai kételyek, vagy lelki búskomorság ellen.

Zwingli szerint a keresztyén ember szabadsága azt is jelenti, hogy eldöntheti akar-e böjtölni, vagy nem.

Kálvin rendszerében a böjtnek három célja lehetséges: 1) a test legyőzése, 2) a lélek előkészítése az imára, vagy az elmélkedésre, 3) az Isten előtti bűnbevallás, alázat kifejezése. Míg az első eset a személyes szférára tartozik, addig a második és harmadik esetben lehet magán, vagy nyilvános böjtről beszélni. Kálvin értelmezésében a böjt készséges-sé teszi, és Istenhez emeli a lelket, ugyanakkor babonás dolognak véli a törvényi szabályozást. Különösen igazságtalannak látja a szegények megfosztását a hústól egyetlen élvezeti eledelüktől akkor, amikor a gazdagoknak módjukban áll a böjt betűjét betartva, kulináris specialitásokban tobzódni.⁴⁷

A Trienti Zsinat (1545-63) 25. sessiója csupán egy általános buzdítást fogalmazott meg az egyház törvényeinek, így a böjtnek a megtartására is. Speciális intézkedést nem tartalmazott.

A pápák azonban kénytelenek voltak felelmei szavukat egy-egy tévedés kapcsán dekrétum vagy levél formájában. VII. Sándor pápa 1666. március 18-án rendeletben ítélte el a laxista morálteológusok tévedéseit, közülük négy böjtre vonatkozót (DH 2049-2052). Ezek között volt olyan, mely a lovagolva utazót feltétel nélkül felmentette a böjt alól, függetlenül attól, hogy hova, mennyi idő alatt kellett eljutnia.⁴⁸ XIV. Benedek pápa többször is foglalkozott a böjt kérdésével leveleiben. Óvott a meggondolatlan dispenzációktól, hiszen a böjt Krisztus kereszthordozásában való részesedés. A püspököket felszólította, hogy ha indokolt, ne a teljes egyházmegyéét, hanem csak egyes személyeket mentse-nek fel. San Domingo kapcsán, ahol az európaiak számára meglehetősen rendkívüliek és veszélyesek voltak az életkörülmények, azt javasolta,

⁴⁷ HALL – CREHAN, „Fasten/Fasttage III” (1. lábj.), 55-57.

⁴⁸ DENZINGER – HÜNERMANN, *Hitvallások* (46. lábj.), 455.

hogy orvosi véleményt figyelembe véve határozzanak a böjtölés szabályairól.⁴⁹ Az egyház széleskörű terjedése az újvilágban további problémákat vetett fel a böjtölés terén, ezért a XIX. században elég gyakran éltek a felmentés lehetőségével különösen Észak-Amerikában.

9. Böjt a XX. században

A latin egyház böjtölési gyakorlatát a XX. században alapvetően a két kódex szabályozta. A XV. Benedek (1914-1922) által kihirdetett, 1917-es *Codex Iuris Canonici* szerint az abstinencia a hústól való tartózkodást követelte meg, a tej, tojás, zsír használatát megengedte. (1250. kánon). A böjt (ieiunium) napi egyszeri jóllakással járó főétkezést (ebéd) és két étkezést (collatio-t) jelentett reggel és este (1251. kánon). Az esztendő összes péntekje abstinencia, azaz hústilalmi nap volt (kivéve, ha meghatározott ünnepek péntekre estek). Böjti nap volt a nagyböjt összes napja, a kántorböjti napok, Pünkösöd, Nagyboldogasszony, Mindenszentek, és Karácsony vigiliája (1252. kánon). A hústilalom betöltött 7. éves kortól, a böjt 21. és 60. éves kor között volt kötelező (1254. kánon).⁵⁰

A II. Vatikáni Zsinaton (1962-65) a *Sacrosanctum Concilium* konstitúció 110. pontja foglalkozik a böjttel mint a bűnbánat gyakorlatával. A böjtöt korunk követelményeinek, a különböző vidékek lehetőségeinek, valamint a hívők életkörülményeinek megfelelően kell gyakorolni. Nagypénteken azonban, és lehetőség szerint nagyszombaton is, változatlanul maradjon meg a böjt.⁵¹

VI. Pál pápa (1963-1978) 1966. február 18-án kiadott *Paenitemini* konstitúciójával újra rendezte a böjti fegyelmet.⁵² Ennek szellemét követte az 1983-ban II. János Pál pápa (1978-2005) által kihirdetett új *Codex Iuris Canonici*. E szerint bűnbánati napok az egyházban az év összes péntekjei és a nagyböjt (1250. kánon). A húsevéstől való tartózkodás az év minden péntekjén kötelező, kivéve, ha főünnepel esik egybe. Szigorú böjt (hústilalom és böjt) van elrendelve hamvazó szerdán és nagypénteken (1251. kánon). A hústilalom betöltött 14. évtől, a böjt a nagykorúság időpontjától betöltött 60. évig kötelező (1252. kánon). A hústilalom és a böjt pontosabb meghatározása, valamint a

⁴⁹ HALL – CREHAN, „Fasten/Fasttage III” (1. láb.), 57.

⁵⁰ *Codex Iuris Canonici*, Roma 1933, 340.

⁵¹ Cserháti, J. – Fábián, Á. (szerk.), *A II. Vatikáni Zsinat tanítása*, Budapest 1986, 124.

⁵² *Bűnbocsánat és Oltáriszentség Szertartáskönyv*, Budapest 1976, 305-317.

bűnbánat más formáival való helyettesítésének elrendelése a püspöki konferencia hatáskörébe tartozik (1253. kánon).⁵³

A Magyar Katolikus Püspöki Kar 1966. december 13-án rendelkezett a máig hatályos gyakorlatról: szigorú böjt (böjt és hústilalom) van hamvazószerdán és nagypénteken. Az év többi péntekje (ha nem esik rá egyházi, vagy állami ünnep) bűnbánati nap, melyet „hústól való tartózkodással, vagy az irgalmas szeretet, illetve a jámbor áhítat valamely gyakorlatával” kell megtartani.⁵⁴

10. Görög katolikus vonatkozások

Az uniók létrejöttékor fontos szempont volt a szertartás megőrzése. Az 1646-ban 63 pap által aláírt ungvári unió első feltétele volt a görög egyház szertartásainak megtartása. Ebben implicite benne volt az ünnepek és böjtök megtartása is.⁵⁵ Az erdélyi románok uniós okmányára 1698. október 7-én Atanasie püspök saját kezűleg írta rá, hogy csak úgy egyesül, ha az egész rítus, a liturgia, a böjtök sértetlenül maradnak.⁵⁶

De Camillis munkácsi püspök (1689-1706) 1690. május 1-jén, a szatmárnémeti zsinaton a papok lelkére kötötte, hogy ne mulasszák el a szokott egyházi böjtöket, istentiszteleteket, beszédeket, szentmiséket. Az 1701-ben a szepességi görög katolikus paróchiák ellenőrzésére rendelt vizitáció kérdőpontjaiban már részletezi is, mit ért a böjt megtartásán: megtartják-e a keleti egyház által előírt négy böjti időszakot, valamint hetente a szerdát és a pénteket. Megkérdezi továbbá, hogy gyónnak-e a négy böjtben.⁵⁷

Olsavszky Emmánuel munkácsi püspök (1743-1767), amikor 1751-ben a máramarosi részekén vizitációt végzett, csak megkérdezte, hogy megtartják-e a böjtöket, ennek mikéntjét nem részletezte.⁵⁸

A XIX. század folyamán már többször találkozunk a böjt szigorából enyhíteni akaró törekvésekkel. 1821-ben Ungváron egyházmegyei zsinatot tartottak, ahol radikálisan szerették volna a böjti fegyelmet eny-

⁵³ Erdő, P. (szerk.), *Az Egyházi Törvénykönyv*, Budapest 1986, 843-845.

⁵⁴ *Ibid.*, 844-845.

⁵⁵ LACKO, M., *Unio Uzhorodensis*, Roma 1965, 98-100.

⁵⁶ NILLES, N., *Symbolae*, Oeniponte 1885, I. köt., 207.

⁵⁷ JANKA, GY., „De Camillis püspök zsinatai”, in Véghseő, T. (szerk.), *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai Nyíregyháza, 2006. szeptember 29-30.*, (Colleganea Athanasiana I. Studia, vol. I), Nyíregyháza 2008, 179-182.

⁵⁸ ПЕКАР, А., *Нариси Історії Церкви Закарпаття, II*, Рим 1997, 330.

híteni: a nagyböjt sértetlenül hagyása mellett a Péter-Pál böjtöt négy napra (VI. 25-28), a Nagyboldogasszony böjtöt nyolc napra (VIII. 7-14), a karácsonyi böjtöt 18 napra kívánták csökkenteni (XII. 7-24). Pócsy Elek püspök (1816-1831) végül nem hirdette ki a zsinati döntéseket, de a Szentszéktől kért engedélyt 1827-ben, és a karácsonyi böjten úgy enyhített, hogy csak a szerdát és a pénteket kellett szigorúan megtartani, a többi napokon még húst is lehetett enni.

Popovics Vazul püspök (1837-1864) 1842. március 12-i körlevelével felhatalmazta a paróchosokat, hogy híveiket, amennyiben azok nem tudják a régi módon a böjtöket megtartani, hétfő, szerda és péntek kivételével a szigorú böjt alól felmentsék.⁵⁹

Pankovics István püspök (1866-1874) 1873-ban a szatmári főesperesség híveinek a nagy drágaságra és a szűkölködésre való tekintettel dispencziót adott úgy, hogy a karácsony előtti böjtben Szent Miklós ünnepéig csak szerdán és pénteken, Szent Ignác napjáig hétfőn, szerdán és pénteken kellett böjtölni, a többi napokon nem. A nagyböjtben az első és az utolsó hét kivételével csak hétfőn, szerdán és pénteken kellett böjtölni. A Péter-Pál böjtöt négy napra csökkentette (VI. 25-28).⁶⁰

Az eperjesi egyházmegyében Tóth Miklós püspök (1876-1882) 1881-ben levelezett a böjt ügyében a Szentszékkal. Azt jelentette Rómába, hogy a hívek nem tartják a görög böjti fegyelmet, hanem a latint. Ez nem volt szerencsés megfogalmazás – amint arra rámutatott Rusznák Miklós, az eperjesi egyházmegye liturgikus tudósa –, mert nem arról volt szó, hogy a hívek a latin böjti fegyelmet követték volna, hanem arról, hogy a görögöt annak teljes szigorával képtelenek voltak megtartani. Rusznák rámutatott, hogy egy átlagos évben 168 böjti napot kellett volna megtartani, amire a hívek a helyi viszonyok, az életmód, és az egészségi állapot változása miatt nem tudtak vállalkozni. Tóth püspököt a Hitterjesztés Kongregációja arra utasította, hogy a pápától kérjen dispencziót, amit ő meg is tett,⁶¹ de átfogó rendelkezés nem történt.

Vályi János eperjesi püspök (1883-1911) a fentiekkel ellentétben 1883. november 15-én arról informálta a bécsi apostoli nunciust,

⁵⁹ PIRIGYI, I., *A magyarországi görögkatolikusok története*, Nyíregyháza 1990, II. köt., 63, 222.

⁶⁰ JANKA, GY., „Egyházi élet a munkácsi egyházmegyében Pankovics István püspöksége idején a gebei protokollumok tükrében”, in Ivancsó, I., (szerk.), *Ecclesiam Aedificans. A 70 éves Keresztes Szilárd püspök köszöntése*, Nyíregyháza 2002, 219-220.

⁶¹ RUSZNÁK, *A görög egyház böjti fegyelme* (16. lábj.), 46-56.

hogy a hívek még ezekben a modern időkben sem szegik meg a böjtöt, hanem régi szokás szerint megtartják.⁶²

Végül az eperjesi egyházmegyében Nyárádi Dénes apostoli adminisztrátor (1922-1927) 1926-ban az 1891-es Lembergi szinódus böjti rendelkezéseit hirdette ki.

A munkácsi egyházmegyében Gebé Péter püspök (1924-1932) az eperjesi gyakorlatra hivatkozva ugyanazt a lemergi böjt fegyelmet vette át.

1891-ben a halicsi metropólia püspökei Lembergben szinódust tartottak, melyen a megváltozott viszonyokra való tekintettel enyhítettek a böjti fegyelmen. E szerint nagyböjtben az első és az utolsó hét hétfő, szerda és péntekje szigorú böjt, a többi nap hústilalmi. A nagyböjt többi hetében a hétfő, szerda, péntek hústilalmi nap. A másik három időszakai böjtben a hétfő, szerda és péntek hústilalmi nap, a többi napon lehet húst enni. Az egynapos böjtök hústilalmi napok. Az esztendő szerdái és péntekjei hústilalmi napok. Amennyiben ezeket valaki nem tudja megtartani 5 Miatyánkot és 5 Üdvözlégyet kell elimádkoznia, ha pap, még az 50. zsoltárt is.⁶³

A hajdúdorogi egyházmegye böjti fegyelmét Ivancsó István tekintette át részletesen „A böjti fegyelem alakulása a Magyar Görög Katolikus Egyházban a püspöki rendelkezések alapján” című tanulmányában az *Athanasiana* tudományos folyóirat 14. számában.⁶⁴ Körlevélben böjti felmentést részletesen először Dudás Miklós püspök (1939-1972) adott 1941-ben, majd a háborús általános felmentést követően 1947-ben adott ki böjti szabályozást. E szerint szigorú böjt nagy-péntek, karácsony és vízkereszt vigíliája, IX. 14. és VIII. 29. Enyhített böjt hústilalommal, de tejes, vajas, tojásos és zsíros ételek fogyaszthatók: nagyböjt hétfő, szerda, péntekjei, a három időszakai böjt szerda és péntekjei, valamint az esztendő többi péntekjei. A többi napokon lehet húst fogyasztani. Akik élnek a felmentéssel a böjt iránti kötelezettségükért 3 Miatyánkot, 3 Üdvözlégyet, az „Oltalmad alá sietünk” imádságot, és jócselekedetet végezzenek.⁶⁵

Lényeges változás történt 1967-ben, amikor Dudás püspök VI. Pál pápa (1963-1978) „Paenitemini” apostoli konstitúciója (1966), valamint a Magyar Püspöki Kar rendeletének (1966) figyelembe vételével

⁶² ПЕКАР, А., *Нариси Історії Церкви Закарпаття*, II, Рим 1997, 332.

⁶³ *Ibid.*, 332-333.

⁶⁴ IVANCSÓ, I., „A böjti fegyelem alakulása a Magyar Görög Katolikus Egyházban a püspöki rendelkezések alapján”, in *Athanasiana* 14 (2002) 109-132.

⁶⁵ IVANCSÓ, I., *A Magyar Görögkatolikuság körlevélben közölt liturgikus rendelkezéseinek forrásgyűjteménye*, Nyíregyháza 1998, 143.

újra szabályozta a böjti fegyelmet. Kiemelte, nem arról van szó, hogy csökkenne a bűnbánattartás jelentősége, hanem „az Egyház az idők szavát megértve a bűnbánat olyan új formáit keresi, amelyek inkább megfelelnek céljának, és jobban alkalmazkodnak az egyes korokhoz”. Ilyen például az állapotbeli kötelességek állhatatos teljesítése, a mindennapi munka és az élet keresztjeinek (betegség, szegénység, szenvedés) türelmes elviselése, de szükséges vezeklési gyakorlatokkal a test fegyelmezése is. Ezért két szigorú böjti napot határoz meg (nagyböjt első napja, és nagypéntek), hústilalmi nap a nagyböjt szerdái és péntekjei, valamint az időszakai böjtök péntekjei. A többi régi böjti nap bűnbánati napnak minősül, amit hústilalommal, vagy e helyett imádsággal, vagy jócselekedettel kell megtartani. Az egyházi és állami ünnepeken, ha péntekre esnek, nem kell a hústól tartózkodni. Egyes híveknek vagy családoknak jogos okból a paróchus is felmentést adhat.⁶⁶

1982-ben Timkó Imre megyéspüspök (1975-1988) újra összefoglalta a hatályos böjti fegyelmet. Célja kettős volt: hogy a böjt szelleme a könnyítések során erkölcsi kárt ne szenvedjen, valamint, hogy az egyház tagjaira nagyobb terheket ne rójon, mint amilyeneket elviselni képesek. Az 1967-es rendelkezést megismételte, illetve kiegészítette a szabad hetek és napok felsorolásával, valamint hozzáfűzte a böjtlés morálteológiai és jurisdikcionális szempontjait.⁶⁷

A szentségi böjttel kapcsolatos intézkedések a hajdúdorogi egyházmegyében az Apostoli Szentszék utasításait követik. Így kezdetben éjfélről kellett tartani az áldozás előtti böjtöt, ami XII. Piusz pápa (1939-1958), valamint VI. Pál pápa (1962-1978) konstitúciói nyomán előbb három órára, majd egy órára mérséklődött az áldozás pillanatától visszafelé számolva, s a tiszta víz és a valódi orvosság nem töri meg a böjtöt. 1974-ben ez kiegészült azzal, hogy pontosan meghatározott ünnepi alkalmakkor kétszer is lehet naponta áldozni, valamint, hogy betegek és öregek esetében a szentségi böjt minimális ideje negyed óra.⁶⁸

A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy a keleti egyházban az áldozás előtti gyónást is nagyon komoly előkészületnek kellett megelőznie. Ez először egy hét szigorú böjt volt, amit később három napra csökkentettek. Ez idő alatt naponta részt kellett venni az istentiszteleteken, több időt kellett az imádságnak és a jócselekedeteknek szentelni, ki

⁶⁶ *Ibid.*, 248-251.

⁶⁷ *Ibid.*, 319-322. A böjti fegyelem helyesbítése: *Ibid.*, 327-328.

⁶⁸ IVANCSÓ, „A böjti fegyelem alakulása” (64. láb.), 130-132.

kellett békülni a haragosokkal. Ezért is lehetett, hogy De Camillis püspök az évi négy gyónást a négy időszaki bűjt idejére helyezte. Ám a hívek közül egyre többen kezdték halogatni a gyónást, mivel nehezen szánták rá magukat erre a szigorú előkészületre, amit tetézett az, hogy a papság igen nehéz elégtételeket adott a régi görög gyakorlat (Nomokanon) alapján, amelyet annak idején a nyilvános bűnösökre szabtak ki. Ezért már az 1720-as zamosci zsinat kimondta, hogy a bűnbánat szentsége előtti bűjt, bár jó és dicséretes szokás, de nem kötelező feltétele a gyónásnak, a papokat pedig felszólította, hogy olyan penitenciákat adjanak, amiket a hívek el is tudnak végezni.⁶⁹ E gyakorlat szélesebb körű elterjedése vezetett oda, hogy egyre kevesebb lett azok száma, akik elmulasztották a húsvéti gyónást, és egyre több azoké, akik eleget tettek az évi többszöri gyónás és áldozás kötelezettségének.

A Keleti Egyházak Törvénykönyvének (CCEO) 880-883. kánonjai foglalkoznak az ünnepek és bűnbánati napok megtartásával.⁷⁰ A 882. kánon előírja: „A bűnbánati napokon a krisztushívők kötelesek a bűjtöt, vagy a megtartóztatást megtartani a sajátjogú Egyházuk részleges jogában megállapított módon”. Ez érvényben hagyta, és nem változtatta meg a „Paenitemini” konstitúció alapján elrendelt megyéspüspöki rendelkezéseket (1967, 1982, 1983).⁷¹

11. Kitekintés a mai ortodox gyakorlatra

Az egyház bűjti előírásainak összhangba hozása a mai idők követelményeivel már a II. világháborút követő Pánortodox Konferencián felvetődött (1961, 1963, 1964, Rodosz; 1968, Chambésy), utóbbi a hat legfontosabb téma közé sorolta. A téma fontosságát az is illusztrálja, hogy mindhárom Pánortodox Zsinat Előkészítő Konferencia is napirendjére vette a kérdést.

Az I. Pánortodox Zsinat Előkészítő Konferencia (1971) a bűjt jelentőségét és mai betartását a lelki élet belső megújulásának, valamint az egyház és a világ közötti kapcsolat vonatkozásába helyezte.

⁶⁹ ПЕКАР, А., *Наруци Ісупові Церкви*, 338-339. PELESZ, J., *Geschichte der Union der ruthenischen Kirche mit Rom*, Wien 1880, Band II, 434-435. MANSI, J. D., *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, 35, 1495-1497.

⁷⁰ HOLLÓS, J., *Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez I. Teljes szöveg fordítása*, Téglás 2003, 258-260.

⁷¹ HOLLÓS, J., *Jegyzetek a Keleti Egyházak Törvénykönyvéhez II. Teljes szöveg rövid magyarázatokkal*, Téglás 2003, 199-200.

A II. Pánortodox Zsinat Előkészítő Konferencia (1982) arra a megállapításra jutott, hogy az egyes ortodox egyházak véleménye és gyakorlata annyira eltérő, hogy nem tudnak egységesen nyilatkozni, ezért a témát a következő konferenciára napolták, addig mindenütt maradjon meg az eddigi gyakorlat. Ugyanakkor próbálják meg a híveket, hűen a hagyomány folytonosságához, a börtben várható változásokra előkészíteni.

A III. Pánortodox Zsinat Előkészítő Konferencia (1986) megállapította a tényt, hogy sok hívő manapság nem tart meg minden börti előírást akár hanyagságból, akár a megváltozott életkörülmények miatt. Az egyház, aki „nem akarja a börtös halálát, hanem, hogy megtérjen és éljen” az ilyen eseteket anyai gondoskodással és szeretettel kell hogy vizsgálja. A helyi egyház feladata, hogy megállapítsa és eldöntse az irgalmas „Oikonomia” és elnézés mértékét, és enyhítse a bört szigorát akár személyes okok (betegség, katonai szolgálat, munkaviszonyok, a szörványban való élet), akár általánosabb szempontok (különleges klimatikus viszonyok az adott országokban, az előírt börti eledel beszerzésének nehézségei, gazdasági okok) figyelembe vételével. Természetesen minden hívőnek kötelező a szentáldozás előtti bört. Szokásos módon a börtölés a börtbanat jele, s akkor is, amikor egy lelki fogadalom, vagy egy szent cél eléréséhez, vagy egy Istentől való kéréshez kapcsolódik. Fontos a bört kísértés idején, vagy veszedelemben. Megelőzi a bört a felnőtt keresztséget, a házasságkötést, az egyházi rend felvételét. A zárándoklatoknál, vagy más hasonló estekben is üdvös. A Konferencia végül Damaszkuszi Szent Jánost idézi: „Jó dolog minden nap börtölni, de, aki börtöl, ne ítélje el azt, aki nem börtöl”.⁷²

12. Összegzés

„Fülöp apostol börtje” azaz a karácsonyi börti időszakhoz kapcsolódóan adalékokkal szolgáltunk a keresztyén bört történetéhez. Rövid fogalmi tisztázás és néhány vallástörténeti mozzanat bemutatása után csodálatos gazdagságban tárult fel a Biblia tanúsága, majd az ókeresztyén kor gyakorlata mind az időszak, mind, pedig a szentségi börtök vonatkozásában. Az ókori szerzetesek szinte utólérhetetlen tökélyre

⁷² PAPANDREOU, D., „Das Panorthodoxe Konzil”, in (Nyssen, W. – Schulz, H-J. – Wiertz, P. (hrsg.), Pezolt, M. (bearb.), *Handbuch der Ostkirchenkunde*, Düsseldorf 1997, Band III, 262-271.

fejlesztették az önmegtagadásnak e formáját, amit a középkor jogi szabályokba rendezett. Az újkor hajnalán a reformátorok kritikával illették a katolikus gyakorlatot, melyet a Trienti Zsinat, valamint a pápák továbbra is igyekeztek megőrizni. A legújabb kor megváltozott körülményei új kihívást jelentettek, amik végső soron a szabályok enyhítéséhez vezettek, de új szempontok is megjelentek, mint az állapotbeli kötelességek állhatatos teljesítése, a mindennapi munka és az élet keresztjeinek türelmes elviselése, melyek a test fegyelmezésével összekapcsolódva a bőjt eredeti értelméhez is visszavezetnek. A görög katolikus egyház gyakorlata a kezdeti szigortól szintén az enyhülés felé mutatott, de ez a könnyítés összekapcsolódott a szentségek mind gyakoribb és rendszeresebb vételével, amely egy sajátos és gyümölcsöző lelkiség kialakulását eredményezte. Az ortodoxia a legújabb korban szintén a történelmi hagyomány és a modern világ összeegyeztetésén fáradozik, mely megpróbálja a bőjt értékét nem feladva, de ugyanakkor a hívek helyzetét és életét respektálva, anyai gondoskodással és szeretettel az irgalmas oikonomia szempontjait megvalósítani. Mindezekből úgy látjuk, hogy a jövő útja a paragrafusok előírásain túl, elsősorban a mély egyéni meggyőződésből, hitből és szeretetből vállalt önkéntes megtartóztatáson keresztül vezet.

„AZ EGYHÁZ LEGJOBB ERŐI...” KATEKÉTAKÉPZ(ÖD)ÉSÜNK SÚLYPONTJAI

TARTALOM: Bevezetés; 1. A katekéta egészséges ember; 2. A katekéta hívő ember; 3. A katekéta biztonságos tudással rendelkező ember; 4. A katekéta bibliai ember; 5. A katekéta egyházas ember; 6. A katekéta imádságos ember; 7. A katekéta virrasztó ember; 8. A katekéta empátikus ember; 9. A katekéta az öröm embere; 10. A katekéta példamutató ember.

Bevezetés

II. János Pál pápa *Catechesi Tradendae* című apostoli buzdításában – a katekéták fáradtságot, gondot, anyagi áldozatot nem kímélő képzésének fontosságáról gondolkodva – igen felelősségteljes kijelentést tesz: „Az Egyház tudja, hogy legjobb erőit kell bevetnie a hitoktatásba”.¹ Jelen tanulmányunkban a katekétaképzés azon súlyponti elemeit igyekszünk megfogalmazni, amelyek meglátásunk szerint elengedhetetlenül szükségesek ahhoz, hogy „az Egyház legjobb erői... alkalmas kiképzést kapjanak”.²

A címünkben lévő zárójel magyarázata az, hogy jelezni szeretnénk: az előadott alapelvek egyként érvényesek azokra, akik képeznek – s azokra, akik „képződnek.” Azaz: azoknak, akik a katekéták képzésében tevékenykednek, ugyanazon elvek szerint kell végezniük a munkájukat, mint amilyeneket a leendő katekétáktól elvárnak. Ez fordítva is igaz. A leendő katekétáknak már tanulmányaik („képződésük”) során magukévá kell tenniük azokat az irányelveket, amelyek alapján majd hitoktatói tevékenységüket végzik. A *Katekézis Általános Direktóriuma* ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Alapvető jelentősége van a képzésben használt pedagógiának. Általános elv, hogy a katekétaképzés pedagógiájának összhangban kell lennie a katekézisben alkalmazandó pedagógiá-

¹ II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Catechesi Tradendae Apostoli Buzdítása A Katolikus Egyház Püspökeihez, Papjaihoz És Híveihez Korunk Hitoktatásáról (CT)*, Róma 1979, II/15.

² *Op. ult. cit.*

val. Nagyon nehéz lenne a katekétának a katekézis közben olyan stílust és érzékenységet improvizálni, melyre a saját képzése során nem szoktatták rá.”³ Mindez rendkívüli felelősséget ró a katekétaképzésben részt vevő munkásokra, akiknek – ezen általános elv alapján – tevékenységük során újra meg újra szembesülniük kell nemcsak szakmai, de legalább annyira személyes hitelességük kihívásaival is.

A másik előzetes megjegyzés: Magától értetődő, hogy az elméleti képzést minden pedagógusképzéssel foglalkozó felsőoktatási intézményben gyakorlati felkészítés egészíti ki. Óralátogatások, gyakorló tanítások, különböző korosztályoknál zajló pedagógiai „terepgyakorlatok” sora szükséges ahhoz, hogy egy fiatal eljusson a pedagógiai diplomáig. A hitoktatók felkészítése során ugyanakkor – miközben a gyakorlati munkát is magas szinten igyekszünk megkövetelni – ezt a szempontot is megelőzi az a meggyőződésünk, hogy az *elméleti képzés* és a *spirituális megalapozás* elválaszthatatlan egymástól. Ha nem tudunk lelki embereket nevelni, nem képezzük „a legjobb erőket” az Egyház katekizise számára. A katekétaképz(ő)dés alább megfogalmazott „tízparancsolata” ebben a szemléletben íródott.⁴

1. A katekéta egészséges ember

Alapvetően fontos megállapítás, hogy az ember kapcsolataiban él, és akkor egészséges, ha kapcsolatai, „útjai” járhatóak. A három irány: *fölfelé, befelé, kifelé*. Akkor egészséges az ember, ha járható az útja Isten felé, önmaga felé és embertársai felé, vagyis ha rendben van Istenével, önmagával és környezetével; ha egészséges a kapcsolata a transzcendenssel, az immanenssel és a homo sapiens-szel. Ez a hármas irány összefügg, az utak nem tekinthetők egymástól függetlenül. Egyszerre és egyformán kell jó kapcsolatban lennünk Istennel, teremtet világával, a természettel és embertársainkkal. Aki rendben van Istennel, az – elkerülve mind a nárcizmus kísértését, mind az önbizalomhiányból fakadó fé-

³ *A Katekézis Általános Direktóriuma (DCG / KÁD)*, Róma 1997, II/237.

⁴ Nyilvánvaló, hogy a sokszínűség ajándék; távol álljon tőlünk, hogy egy nem létező „ideális hitoktató” alakjának megrajzolásával a katekéták színes sokrétűségét uniformizálni akarjuk. Mindenki saját adottságainak megfelelően, személyiségét kibontakoztatva, Istentől kapott karizmáit megélve lesz jó hitoktató. A súlypontok, amelyeket megfogalmazunk, ugyanakkor keretet adnak, amelyen belül ez a gazdagító sokszínűség megvalósítható, sőt elvárható. A szívárvány színeit igyekszünk kibontani – tudva, hogy épp a mindig más színösszetétel egzakt pontossággal le nem írható változatossága adja a valódi és teljes szépséget.

lelmet – önmagát is helyesen értékeli és helyesen szereti; ebből fakadóan pedig megfelelő nyitottsággal és Istentől tanult szeretettel fordul a rábízottak felé is. Aki viszont a *hárm-as-egy kapcsolat* bármely irányát túlhangsúlyozza vagy elhanyagolja, veszélyezteti, „elrendetleníti” ezt a belső rendet.⁵

Miért tartjuk elsődlegesnek a katekéta e kontextusban értelmezett egészséges mivoltát? Mert ez garantálja a szükséges kiegyensúlyozottságot: a katekéta Istennel és Istenről szól, ugyanakkor ezt két lábbal a földön állva, megfelelő realitásérzéssel teszi. „Rendben” kell lennie – még egyszerűbben fogalmazva (bocsánat a kifejezésért): normálisnak kell lennie – ahhoz, hogy képes legyen helyesen vezetni a rábízottakat. Ebben a rendben fogja biztosan és pontosan tudni, ki a rábízott, akit vezet; ebben a rendben tudja megfelelő módon mutatni és kövegni az utat, amelyen a rábízottat vezeti; és ebben a rendben megmaradva soha nem fogja szem elől téveszteni a célt, ahová a rábízottat vezetni akarja.

2. A katekéta hívő ember

Amint a *katekézis* szó jelentéstartalmából következik, minden kateketikai dokumentum hangsúlyozza, hogy a katekézis feladata nem csupán egy tan átadása, hanem hívő keresztény életre nevelés; ezért a katekéták képzésében is elsődleges ez a szempont. Élet csak élőtől származik: élő és megküzdött hit kell ahhoz, hogy valaki a hit továbbadója lehessen.

Bár nyilvánvaló, hogy az „élő és megküzdött hit” magában hordozza a hit aktusát és a hit tartalmát egyaránt, elsődlegesen mindennek előtt a hit aktusára figyelünk. Gyakorta beszélünk ugyan arról, hogy korunkban milyen nehéz szólni a hitről, igazán hitelesek azonban katekétaként is csak akkor leszünk, ha e felületes panasz helyett a valódi, az egzisztenciális nehézséget fogalmazzuk meg. Azaz: a hitről nem csupán beszélni nehéz; *hinni nehéz!*⁶ A hit ugyanis nem csupán intellektuális döntés, a hittételek értelmi elfogadása. A hit válasz Isten üzenetére. Ez az üzenet azonban nem az információ, hanem a kommunikáció műfajában hangzik el, így a válasznak is ebben a műfajban kell megszületnie.⁷

⁵ Vö. GYÖKÖSSY, E, *Bevezetés a parakletikus lelkigondozásba*, Budapest 1983, 2-6.; GYÖKÖSSY, E., „Másokról másokért”, in *Magunkról magunknak*, Budapest 1992, 213kk.

⁶ Vö. RATZINGER, J, *A keresztény hit*, Bécs 1976, 15kk.

⁷ Egyszerű példával szemlélítve: az információ műfaja például a rádiós vízállásjelentés.

Isten ugyanis nem csupán információkat közöl magáról, hanem *önmagát közli* az emberrel. A válaszban ezért szintúgy a teljes embernek benne kell lennie; ez értelmi, érzelmi, akaratilag döntést egyaránt jelentő, teljes önatadást igénylő felelet, amely azon túl, hogy egyszeri „igen”, napi kihívás is. A hit alapszava, az *amen* ugyanis a „rád bízom magam”, a „megbízom benned” jelentését hordozza. A Szentírásban a hitet nem fogalom fejezi ki; nem elvont fogalom van, hanem magatartás, a „rád bízom magam” alapmagatartása. A hit – mielőtt megfogalmazott hittartalom lenne – alapvetően a bizalom aktusa.

Mindebből az is következik, hogy hitünkkel soha nem vagyunk készen. Nincsenek istenbirtoklók, csak istenkeresők meg istentalálók. És minden Istenre találásunk egy újabb és mélyebb és egyre alázatosabb keresés kezdete. Örömteli, boldogító küzdelem ez, amelynek kisugárzása nélkülözhetetlen összetevője a hitátadás folyamatának.

Amint Pál apostol „a szülés fájdalmait viseli” a rábízottakért (vö. Gal 4,19; 1Kor 4,15b; Filem 1,10), úgy – élő és „vajúdó” hite révén – a hitoktató is közreműködőjévé, átvitt értelemben „szülőjévé” válik a hitben azoknak, akik az általa oktatott és nevelt közösségben, az ő lelki erőterében ismerkednek Istennel.

3. A katekéta biztonságos tudással rendelkező ember

A hitoktátónak biztonságos tudásra van szüksége a teológiai ismereteket illetően, hogy eligazodjon és eligazítson a hit dolgaiban.

Amint fentebb a hit aktusának a hittartalmat megelőző prioritásáról, ugyanakkor nehézségeiről szóltunk („hinni nehéz”), ugyanilyen erőteljesen szeretnénk itt hangsúlyozni a magabiztos hitbéli tudás fontosságát. A hit értelmes és ésszerű mivolta, igazolhatósága, az egyház tanításának megalapozottsága és áttekinthetősége át kell hogy hassa az egész katekézist. – Aki végigolvassa *A Katolikus Egyház Katekizmusa* lapjait, annak számára nem kétséges, hogy a hittartalom logikus, pontos, meggyőző átadásával találkozunk, és szíve mélyén felujjong a „tudom, kinek hiszek” intellektust is meggyőző, értelemmel is vállalható felismerésének örömeiben. Ugyanezt a boldogító meggyőződést, a hit logikus, pontos, értelmes voltának tapasztalatát éljük meg szertartásaink szövegeinek,

Itt az objektív, tényszerű közlés a fontos; a közlő személye nem lényeges. A kommunikáció műfajában történik például a szerelmi vallomás. A szavak másodlagosak, lényeg a közlő személye. A kinyilatkoztatás „műfaja”: vallomás...

liturgikus énekeink, imádságaink dogmatikai tartalmának megismerése kapcsán is. A katekéta felkészültsége, megbízható teológiai tudása, a hittartalom személyes meggyőződéssel átítatott, meggyőző ismerete a katekézisben nem kevésbé lényeges, mint a fentebb említett, a hit-aktus „bizonytalanságából” fakadó tapasztalat alázata.

Az a katekéta-jelölt, aki nem veszi komolyan teológiai tanulmányait, aki nem fordít kellő figyelmet elméleti felkészültségére, önmagáról állítja ki alkalmatlansága bizonyítványát.

Nem térünk ki rá, de nyilvánvaló, hogy a teológiai ismeretek mellett a katekéta szakmai hitelességéhez szükség van a pedagógiai, didaktikai és andragógiai ismeretek minél magasabb szintű elsajátítására is. Nem kétséges azonban, hogy ez az ismeretszerzés a katekétaképzésben nem a fő csapásirány; az említett szakterületek segéd tudományként jelennek meg a teológia szolgálatában.

4. A katekéta bibliás ember

„Aki az Írást ismeri, Isten szívét ismeri” (Nagy Szent Gergely). A Biblia szeretetének, az Isten szava iránti tiszteletnek és fogékonyságnak a katekéta alap-adottságai közé kell tartoznia.

Szándékosan nem elégszünk meg azzal a megközelítéssel, hogy a katekéta biblikus műveltséggel, biblikus tudással rendelkező ember legyen. Ez a hitoktatónak tanulmányaiból, képzettségéből fakadóan is magától értetődő tulajdonsága. Hogy *bibliás ember*, az ennél jóval többet jelent: azt, hogy az Isten Igéje mindennapi kenyér az életében. Hogy övé az ezekieli titok (vö. Ez 3,1-3); ebből merít, ebből él, ebből tanít. A bibliás ember életében a Szentírás-olvasás: tusakodás, küzdelem. Isten Igéje nekem jön, megtámad, elállja utamat, bekerít, hogy semerre sem marad egérút számomra. S ennek a tusakodásnak csak egy üdvösséges vége van: az, hogy Isten szeretetének foglya leszek, akit ő vezet és használ föl tetszése szerint. Belenyúl legbensőbb életembe, kiforgat berozsodásodott önmagamból, s rádöbbsen, mit kíván itt és most, tőlem. Így érint meg az Isten Igéje; s ha így érint meg, továbbadása nem száraz, élettelen szöveg, hanem ihletett üzenet lesz.

Dosztojevszkij alábbi mondatai a papnak üzennek, de a katekéta is megrendült lélekkel teheti magáévá szavait: „Micsoda könyv, és micsoda tanulságok! Micsoda könyv a Szentírás! Micsoda és milyen erő adatott vele az embernek! Nyissa ki a pap a nép előtt ezt a könyvet,

és kezdje olvasni! Fölös szavak nélkül, kérdés nélkül, fölényeskedés nélkül, meghatottan és szelíden; ő maga is örüljön, hogy olvas nekik, és hogy hallgatják, megértik őt, maga is szeresse ezeket az igéket! Csak ritkán álljon meg, hogy megmagyarázza egyik-másik – az egyszerű embereknek érthetetlen – szót. Ne féljen, mindent megértenek! Sirjon is az Isten papja, s meglátja, hogy válaszul megrendül hallgatóinak szíve is! Csak egy kicsiny, parányi mag kell, vesse el az egyszerű ember lelkébe, és az nem hal el, hanem élni fog a lelkében egész életen át. Benne rejtőzik bűneinek homálya és bűze közepette is, mint egy fénypont, mint nagy intelem.” A bibliás ember így tudja – és csak a bibliás ember tudja így – közvetíteni az Ige üzenetét.

A bibliás ember szívében mélyen él *az Isten Igéjének ereje iránti bizalom*. Hiszi, hogy „a kicsiny, parányi mag” rendkívüli erőt rejt. Belső bizonyossága az üzenet hatékonysága: „Amint az eső és a hó lehull az égből, és nem tér oda vissza, hanem megitatja a földet, termékennyé és gyümölcsözővé teszi, úgy lesz az én igém is; nem tér vissza hozzám eredménytelenül, hanem megteszi, amit akarok és véghezviszi, amiért küldtem”.⁸ Az Isten szavára is igaz ugyanis Jézus példázata: Úgy van ez, mint a földműves, aki elveti a magot. Mindegy, hogy ott van vagy nincs ott, figyeli, hogy mikor kel ki vagy nem, alszik vagy ébren van; a mag kicsirázik, fölnő, és termést hoz.⁹ Isten Igéjének elvetett magjában is ott duzzad a Szó ereje; ezért a bibliás ember szívbeli nyugalommal, a csirázás, a növekedés, a termés saját életében már megtapasztalt bizonyosságával veti a magot, és a jó gazda szemével, csöndes várakozásával „hizlalja a termést”.

5. A katekéta egyházas ember

Amikor az „egyházas ember” kifejezést használjuk, korántsem valamiféle betanult egyházas viselkedésre, szóhasználatra, ekkleziasztikus öltözködésre, nem egyfajta „klerikális stílusra” gondolunk. Sokkal inkább annak az alapvető ténynek egyértelmű tudatosítására, hogy *a Jézus Krisztussal való találkozás autentikus helye az egyház*. Nemcsak azért, mert kétezer éve az egyház őrzi az örömhírt az egymást követő generációk számára, hanem még inkább azért, mert eleve benne fogantatott: *vagyis a leírt evangélium már az egyház ölni keletkezett*.

⁸ Iz 55,10-11

⁹ Vö. Mk 4,26-29

Ezért a katekéta szilárd és biztos meggyőződése, hogy az egyházban meglévő bármily sok gyöngeség, gyarlóság ellenére sem jöhet szóba a „Jézus Krisztus igen, egyház nem” oly sokakat kísértő alternatívája. A katekéta gondolkodásában és érzelmvilágában egyaránt tudatosodnia kell: *Jézus Krisztus és az egyház elválaszthatatlanul tartozik össze*. Az egyház „anyánk és keresztünk” (Rahner), amelyet szenvedélyesen szeretnünk kell.

Az egyház iránti szeretetünk nem azt jelenti, hogy ne látnánk, illetve, hogy tagadnánk annak gyöngeségeit. II. János Pál pápa az ezredfordulón bocsánatot kért „a történelem folyamán az egyháziak által az egyház nevében elkövetett bűnök” miatt. Bár ezen a téren jócskán vannak tévedések és tudatos ferdítések, vélhetően szándékos történelemhamisítás is, nyilvánvaló, hogy a valódi bűnöket nem letagadunk, hanem megbánnunk kell. – Az őkeresztény kor atyái a hold képével illették az egyházat. A hold nem saját fényével világít, hanem a nap fénye sugárzik át rajta. Az egyháznak tudnia, újra meg újra tudatosítania kell, hogy hivatása az Igazság Napja, Krisztus világosságának tovább sugárzása. Sajnos a holdbéli kráterek, a sötét foltok, a holdfogyatkozások is beleférnek a képbe, de az egyház élete nem szólhat másról, mint a Világ Világosságáról. Gyarló mivoltunk tapasztalata ugyanakkor alázattal fogadott ajándék is lehet: az egyház épp azért tud hitelesen tanúskodni az Isten végtelen irgalmáról és emberszeretetről, mert maga is naponta rászorul erre az irgalomra és szeretetre.

A hitoktató az egyház megbízásából, az egyház nevében tanít. *Missio canonica*-ja küldetés, amelyhez munka- vagy megbízási szerződése csupán keret. Krisztus követőjeként az egyház katekétája: hitátadása az egyházban, az egyházzal, az egyházért végzett evangéliumi szolgálat – a krisztusi minta alapján. „Egyetlen hitoktató van, Krisztus, s mindenki más csak annyiban nevezhető hitoktatónak, amennyiben Krisztus hírnöke és tolmácsa, amennyiben Krisztus tud szólni az ajkán keresztül. Tehát mindenki, aki hitoktatást végez, akármilyen beosztása legyen is az egyházban, gondosan törekedjék arra, hogy tanításával és magatartásával Krisztus életét és tanítását adja tovább. Nehogy azok szívét és lelkét, akiket tanít, magához láncolja, vagy a saját véleménye és lelki adottságai szerint alakítsa őket. Főleg attól kell óvakodni, hogy saját véleményét és gondolatait úgy adja másoknak, mintha ezzel Krisztus tanítását és életét közölné” (CT I/6).

6. A katekéta imádságos ember

Az imádság a hit életének természetes közege, amely a hitet újra meg újra tudatosítja bennünk. Aki a Krisztus-hitet élete középpontjává akarja tenni, annak számára magától értetődő az *imádságos élet kibontakoztatásának vágya*. Váltakozhat imaéletében a jabboki küzdelem¹⁰ meg a Tábor-hegyi elragadtatás,¹¹ de a vágy nem hiányozhat; s ez a vágy és az akarat a kegyelem révén meghozza életében az imádság tapasztalatát is.

Liturgia és katekézis elválaszthatatlan egymástól. Alapvető elvárás, hogy a katekéta – imádságos egyéniségén, személyes jámborságán túl – legyen a liturgikus közösségnek is aktív tagja. Hittanóráin ne csak az ismeretek szintjén közvetítse a szertartástani tudnivalókat, hanem tudja megosztani megélt liturgikus élményeit, sőt mindenekelőtt erre hívja meg a rábízottakat is. A liturgikus katekézis nem valamiféle különös, az ősegyházból ránk maradt szokás, hanem „a hitoktatás hagyományos módja, az egyház természetének és lelki megvilágosodást célzó koncepciójának szerves része”,¹² amely arra is rávilágít, hogy a katekézis célja nem a „vallási ismeretek” közvetítése, a személyiség „jó irányba terelése”, hanem az egyén bevezetése az egyház életébe.

A. Schmemmann idézett írása levonja a következtetést a liturgikus lelkiségből fakadó *hitoktatói magatartásra* vonatkozóan is: „»Ízleljétek és lássátok, hogy milyen édes az Úr« – előbb ízleljétek, majd lássátok, azaz értsétek meg... Fontos, hogy a gyermek először a templomban hallja az Isten szót, mert ennek a szónak ez a természetes közege – a hittanórán nehezebben érthető, idegen és elvont marad. Gyermekkorunkban még fel tudjuk fogni – nem értelmünkkel, hanem egész lényünkkel –, hogy nincs a világon teljesebb boldogság, mint a templomban, a templomi szertartás során magunkba szívni a Mennyei Országok illatát, azét az Országét, amely »igazság, béke és öröm a Szentlélekben«”.¹³

¹⁰ Az imádkozó ember prototípusa a Jabbok gázlójánál Istennel birkózó Jákob, aki a hajnalig tartó küzdelem végén így szól: „Nem engedlek el, amíg meg nem áldasz” (Ter 32,27).

¹¹ Az Úrszínváltás eseményére utalunk, ahol Péter, Jakab és János az istenközeltség élményét élik meg: „Uram, jó nekünk itt lennünk!” (vö. Mt 17,1kk ph).

¹² SCHMEMMANN, A., *Liturgia és élet*, Zsámbék 1997, 12.

¹³ *Op. ult. cit.*

Nem lényegtelen szempont, hogy a katekéta ne csak a tanításban, az imádságban is felelősséget érezzen a rábízottak iránt, s akiket Isten felé akar vezetni, azokat fohászaiban is vigye az Úr elé.

7. A katekéta virrasztó ember

„Az Egyház igazi tanítója – tanítói hivatásában – legyen »didaktikos«, vagyis ügyes. Hasonlítson az órához, amely szabályosan ketyeg, amikor előre jelzi és mutatja az időt. Legyen olyan, mint a gázlámpa, amelyben fény van, és ezt a világosságot árasztja maga körül, hogy az emberek megtalálhassák a helyes utat és járhassanak rajta. Olyan legyen, mint a kocsis: nemcsak másnak mutatja a falu és vidék útjait, hanem maga is velük utazik. Fény ő, amely nem gyűjthat lángra másokat, ha maga nem ég. *Kakashoz is hasonlíthatjuk*: amikor kukorékolásával másokat igyekszik felébresztetni, összeveri szárnyait, hogy önmaga éber legyen.”

Egészen Nagy Szent Gergelyig visszavezethetjük a *Homiletisches Reallexikon* (1741) szövegéből idézett kakas-hasonlatot. A nagy egyházatyá megköveteli a szónoktól: „Beszéljen inkább tetteivel, mint szavaival az emberekhez! Ne csak szavaival mondja, merre tartsanak, életével hagyjon lábnyomokat maga mögött! Mert a kakas is – amit szóvá tesz az Úr, midőn vázolja a prédikátor képét – összeütögeti szárnyait, mielőtt kukorékolna. Veri magát, hogy felébredjen. Így először a jó gyakorlásával önmagát ébressze fel az, aki az igehirdetés szavával akar hatni. Aki ugyanis átalussza életét, az nem ébreszthet fel szavaival másokat. A szárnyak lendületet jelentenek: azt tegyük, ami tovább sodor minket! Ezután vezethetünk másokat is helyes életre. Saját testünket ütögetni a szárnnyal, ezt fejezi ki: gondolkodjunk el magunkról. Ismerjük fel, mi terhel és mi akadályoz, s ezt megtéréssel távolítsuk el. Ezután teremthetünk rendet mások életében is. A hithirdető először bánja meg saját hibáit, ezután figyelmeztethet másokat arra, hogy mi ártalmas nekik. Mielőtt azonban egy szó is elhagyná ajkát, hirdesse életével, amit majd mond.”¹⁴

A felszólítás uralja az idézett szöveget, de az atyák teológiájában mélyebb összefüggésekre is találunk a kakaskukorékolással kapcsolatban. A kakas hirdeti a reggelt, mert megsejti a hajnalt, mielőtt virradna. Ezzel válik a keresztény remény jelképévé. Pontosán ezért kezdte a kakaskukorékolás idején első imáját az ősegyház. Jeruzsálemben – a

¹⁴ NAGY SZENT GERGELY, *PL* 77, 124 kk.

feltámadás templomában – ebben az órában olvassák fel a föltámadás örömhírét minden vasárnap.

Mindezt szem előtt tartva elmélkedik Szent Gergely a Vulgáta Jób szövegéről: „...kinek köszönheti értelmét a kakas?” (Jób 38,36). Majd így gondolkodik: „Kit jelképez itt a kakas, ha nem a szent prédikátort, mint annyszor más helyütt is? Ő fáradozik azon, hogy jelen életünk sötétségében meghirdesse az eljövendő fényt szava erejével. Ezt mondja ugyanis: »Múlóban az éjszaka, a nappal pedig közel!« (Róm 13,12) Szava megszakítja álmunkat és így szólongat: »Itt az óra, hogy felébredjünk az álomból!« (Róm 13,11). Majd ismét: »Ébredjetek, igazak, és ne vétkezzetek!« (1 Kor 15,34)»¹⁵

Az *eszkatologikus irányú lelkiesség* fejeződik itt ki magas teológiai szinten. A katekéta (Gergelynél a prédikátor) az a személy, aki hűvét és a parúzia között áll, és hirdeti Isten uralmának hajnalát.

„A mai kultúrának az a nagy kísértése, hogy álommá legyen. A régi aszkéták azt mondták, hogy a legnagyobb bűn a feledékenység. Ma mindent felejtene az emberek. Felejtik Isten létezését, felejtik a másinak a létezését, talán még a saját létezésüket is. Álomkultúránk van, amelyet a kábítószeres és a televízió népesítenek be. Mintha valami alvajárók lennének, csak megfordítják a televízió kapcsolóját. Úgy vélem, hogy a keresztények egyik feladata az *ébresztés* volna. Ébreszteni azzal, amit Kierkegaard a »létben való elmélyedés«-nek nevezett. Ki kell szakítani az embereket ebből az álmodozásból, és elvezetni az alapvető csodálathoz. A keresztényeknek kell megtanítaniuk másokat arra, hogy áldják az életet» (O. Clement). Mindez kiemelten vonatkozik a katekéta gondolkodására és életszemléletére.

A „virrasztó szemlélet” magában hordozza a korunk mentalitásában „leírt” értékek felvállalását is: szegénység, tisztaság, engedelmeség, alázat, szolgálat, szenvedés stb. Ezek az értékek ugyanis eszkatologikus horizontú gondolkodást feltételeznek, erre vezetnek, és egyúttal megadják (avagy hiányuk elveszi) a katekéta és az általa végzett katekézis személyi hitelét.

8. A katekéta empatikus ember

Van némi túlzás abban a – már-már lelkipásztori közhelynek számító – kifejezésben, hogy „lejárt a nagy tömegeket mozgatni tudó

¹⁵ NAGY SZENT GERGELY, „Moralia”, in *Job* XXX, 3,9.

evangelizációk ideje”. Nyilvánvaló, hogy ma is van létjogosultsága a nagy létszámú összejöveteleknek, a hit- és egyházélményt nyújtó találkozóknak, zárandólatoknak, búcsúknak stb. Az azonban egyértelmű tapasztalat, hogy korunk embere számára sokkal inkább a *lélektől lélekig* erő *személyes szónak* van valódi megszólító ereje. Személyes törődéssel, érzékenységgel, empátiával kérdezni, figyelni, adni, szeretni – ez a katekézis „evangéliumi stílusa”.

Az evangéliumi találkozás-történetekben Jézus mindig teljes figyelemmel fordul a vele kapcsolatba kerülő emberek felé. A tömeg közepén is személyes beszélgetést folytat a vér folyásos asszonnyal. Nevén szólítja Zakeust, a megbélyegzett vámost. Átérzi a gyermekéért aggódó szülő élethelyzetét. Teljes empátiával fogadja a bűnös asszony felettébb furcsa és botránkoztató köszöntését. A szamariai asszonnyal folytatott beszélgetést a pasztorálpaszichológia a nondirektív lelkigondozás mintapéldájaként emlegeti. – Az evangéliumok teljes spektrumában folytathatjuk a sort: Jézus találkozásai, dialógusai empatikus, személyes figyelemmel folytatott párbeszédek.

Ennek a személyes odafordulásnak az alaptörténete egy, az Apostolok Cselekedeteiben olvasható találkozás is. Fülöp diakónus és az etióp tisztviselő ismert történetében Fülöp otthagyja a sok embert az egyért. Az Úr angyala hívja el a sikeres és tömeges térítéstől, s a Lélek indíttatására lép oda ahhoz, akinek akkor és ott személyes kísérésre van szüksége (vö. ApCsel 8,26 kk).¹⁶ – Egyre inkább elszemélytelenedő világunkban fontosabb, mint bármikor, hogy a katekéta szemléletében, munkájában jelen legyen ez a személyesség, a rá bízottak iránti, egyénre szabott figyelem, az empátia.

A katekézis anyagelrendezési elvei, illetve tananyagának rendezési modelljei között majd minden kateketika jegyzet beszél a szituációs elvről, illetve a szünbiotikus anyag-elrendezésről. Ez az elv, ez a modell valójában nem más, mint az empatikus odafordulás „legitim” kateketikai kifejezőmódja. Nyilván nem arról van szó, hogy elvetjük a különböző módozatú tantervi elrendezéseket, hanem arról, hogy nyitottan és empátiával kísérjük a ránk bízottakat, igyekszünk észrevenni, sőt keresni a különböző élethelyzetek adta alkalmakat, és minden ziccért kihasználnunk, amelyben élni tudunk a személyes megszólítás lehetőségével.

¹⁶ Gyökössi idézett munkájában (*Bevezetés a parakletikus lelkigondozásba*) egyenesen második pünkösdnek nevezi ezt a bibliai történetet, és így bontja ki belőle – a Kolosszei levél hivatkozásával kiegészítve – a személyes kísérés Szentlélek által inspirált (parakletikus) mozzanatait.

9. A katekéta az öröm embere

Örömet sugárzó, bizalommal teli, mosolygós katekézishez örömet sugárzó, bizalommal teli, mosolygós katekéták kellenek!

A II. Vatikáni Zsinat utáni katekézis egyik legfontosabb jellemzője a kériumatikus jelleg. Ez a kifejezés az ősegyház kériumájára, első ígehirdetésére utal, amelynek lényegi tartalma az Úr Jézus szenvedéséről, haláláról és feltámadásáról szóló örömuzenet volt. Ennek az ígehirdetésnek azonban nem csupán a tartalmi összetevőire figyelünk; legalább annyira lényeges az, hogy ez a tartalom: *örömuzenet*. – Nincs esély arra, hogy a ránk bízottak életet meghatározó, életet átjáró, életet boldogító jó hírként fogadják szívükbe az evangéliumot, ha nem tudjuk az általunk képviselt tanítást örömuzenetként közvetíteni.

„Az igazi öröm nem világtól idegen rajongás, nem is »belső emigráció«. Éppen ellenkezőleg. Akkor tapasztaljuk meg, amikor önmagunktól elszakadunk és a testvér felé tartunk. Csak az odaadás adja meg nekünk azt a vidám szembenézést a valósággal, azt a szívbeli közelséget mindenkihez, azt a mindenre rávetődő csendes világosságot, amelyet örömmel mondunk. Az öröm útja az *önzetlenségen* át vezet.”¹⁷ Boros László az örömmel kapcsolatban a „mennybemenetel lelkiségét” igyekszik megfogalmazni; gondolataival azonosulva úgy idézzük alábbi mondatait, hogy egyúttal visszautalunk a „virrasztó emberről” mondottakra is: „Aki a kettőt össze tudja kapcsolni életében: a nagyinak a mértéktelenségét és a kicsinynek a szűkösségét, az Krisztus mennybemenetelét éli át saját emberi valóságában. »A legnagyobbban sem fér el, mégis a legkisebben is megfér« – ez lenne a találó fogalmazás a keresztyén »mennybemeneteli magatartására«. Nyugalom a nyugtalanságban, béke a békétlenségben, saját határaink elfogadása a határtalan utáni szüntelen vágyakozásban, megelégedés a legjelentéktelenebbel és szüntelen törekvés a tökéletesebb felé: ez az a magatartás, amely Krisztus mennybemenetelével az életszentség alaptörvénye lett. Az ilyen ember magában sűríti a menny és a föld közötti feszültséget. A menny átvétel benne a földibe, a földi pedig örök maradandóságra jut. Az ilyen ember egész lényével örül. Megszületett az öröm embere. Istentől.”¹⁸

¹⁷ BOROS, L., „Elmélkedés az örömről” in *Az emberben felénk hajló Isten*, http://www.szepe.hu/irodalom/vallas/boros/ember/ember_04.html

¹⁸ *Op. ult. cit.*

10. A katekéta példamutató ember

Szent Pál apostol azt írja Timóteusnak: „Légy a hívek példaképe beszédben, viselkedésben, szeretetben, hitben és tisztaságban!”¹⁹ A felszólítás egyrészt bizalmat szavaz annak, akihez szól: képes vagy arra, hogy példakép légy a hívek előtt. Másrészt felerősíti a megszólított abbéli felelősségét, hogy hivatását teljes odaadással élje.

A *példa* szóval kapcsolatosan az Értelmező Szótár többféle magyarázata közül kettőre érdemes figyelni. 1. Követendő cselekvés, magatartás, személy. 2. Tanulságul szolgáló tett, esemény, helyzet, személy. Ez utóbbi azért fontos, mert nem kell megijedni, amiért a tökéletestől oly messze vagyunk, hanem tudatosan bennünk, hogy kudaraink is példaadók lehetnek...

Légy a hívek példaképe *beszédben*. – Egy kínai közmondás így figyelmeztet: „Csak akkor szólj, ha bizonyos vagy benne, hogy amit mondani akarsz, szebb, mint a csönd.” Sokan azt hiszik, a csönd üres szemetesláda, amelyet minduntalan tele kell dobálni hulladékszavakkal. Példánkkal tanítsunk a csönd értékére! Álljunk mindannyiszor sarulevére Isten Szava elé, hogy üzenetét méltatlan ajkunkra vehessük. Kenetteljes, üres, semmitmondó szavainktól szabadulni, a kimondott szó értékét adó csöndet mindinkább keresni napi feladatunk. Elhallgatni, ha szavunk kotnyeleskedés, szólni, ha hallgatásunk cinkosság, szavunkban mindig benne lenni s az „érett és tűnődő, kevés szavú alázatot” tanulni – valóban példa lenne.

Légy példakép *viselkedésben*. – Viselkedésünk a szavaink és tetteink szinkronja. Milyen zavaró, ha egy tévéfelvételnél elcsúszik egymástól a kép és hang! Hittanosaink bizony nagyon érzékenyek tudnak lenni – joggal –, ha e szinkron terén ellentmondást látnak. – Ez nem azt jelenti, hogy „vigyázz mások jelenlétében, hogyan viselkedsz”, nem jelent különleges, „egyházias” viselkedést, „csupán” átlátszó életet. – A „viselkedem” visszaható ige. Lehetséges lépcsők a példaképig: elviselem magamat; viselem magamat; viselem magamat másokkal szemben; viselem magamat mások iránt; elviselem a másikat; viselem a másikat (= „hordozzátok egymás terhét”).

¹⁹ 1Tim 4,12 – Ez az idézet szerepel a püspök által a papoknak adott mellkereszt hátoldalán.

Példakép a *szeretetben*. – Aki próbálta már, tudja: az élet legnagyobb örömeit a viszonzatlan szeretet-cselekedetek jelentik. A lábmosó Jézustól tanult megelőző szeretettel, a szeretet sebeit is tudva „szeretni bolondulásig” – csalódásokkal terhes, göröngyös, fáradtságos, boldogságos szűk ösvény ez. – Egykor tizenhárom óra van. Az első korintusi levél tizenharmadik fejezetére, azaz a Szeretethimnusz szentírási helyére utaló, azt rögzítő játékos mondás akár hittanos közösségeink mottója is lehetne.

Légy példakép a *hitben*. – Elsősorban saját megküzdött hited révén, újra meg újra imádkozva a hit ajándékáért. Légy otthon a tanításban, a „tudom, kinek hiszek” határozottságával képezd magad a teológiában, s tudd: Vele kell szólnod, mielőtt Róla szólnál.

Adj példát a *tisztaságban*. – „Ki megy föl az Úr hegyére? A tiszta kezű, az ártatlan szívű...” Közelíts tiszta szívvel, előítéletmentesen, bizalommal a másikhoz. Bánj tiszta kézzel, eszközként a rád bízott anyagiakkal. Készülj tisztán a szerelemre, a házasság gyönyörűsége beteljesedésére, s éld talpig hűségesen frigyedet, hogy az Krisztus és az Egyház misztériumának sugárzó visszfénye legyen.

„Légy a hívek példaképe...” Úgy, hogy mindeközben tudd gyarlóságodat, „példa-kép-telenségedet” is. Ahogy egy prófétai lelkű öreg pap mondta volt: „Amit csinálunk, az mind kontárság; de gyönyörű dolog Isten mellett kontárkodni”.

A katekéta írja az ajtófélfára vagy kösse a kezére az 1 Tim 4,12 üzenetét!

„Az egész Egyház nevében mondunk köszönetet annak a sok férfinak és nőnek, akik laikus létükre, bárhol a földön, a hitoktatásnak szentelik magukat, és nemzedékeket oktatnak a hitre. Amit ti tesztek, bár sokszor alázatosan és észrevétlenül, mégis nagylelkű odaadással és buzgón, a laikus apostolkodás legnagyobb öröme formája” (Catechesi Tradendae IX/66).

SUMMARIA

Apostolo Filippo nei testi liturgici della Chiesa bizantina (István Ivancsó)

La Chiesa bizantina festeggia San Filippo, uno dei dodici Apostoli di Gesù, il 14 novembre. Il titolo della festa è “Memoria del Santo Apostolo Filippo, degno di ogni lode”. Dopodiché il canonico Ferenc Rohály negli anni cinquanta del secolo scorso ha tradotto l’intera Minéi, alcuni anni fa padre Atanasio Orosz l’ha rielaborato e l’ha fatto uscire in forma di stampa, possiamo prendere nelle nostre mani anche i testi interi del Santo Apostolo Filippo.

Nel nostro lavoro presentiamo la figura di Santo Filippo da un triplice punto di vista, in sintonia con il *Sacrosanctum Concilium* Costituzione Liturgica del Concilio Vaticano II e con il *Catechismo della Chiesa Cattolica*. Il punto di partenza deve essere – innanzitutto – il mistero pasquale di Gesù Cristo. Infatti, il nostro Santo visse con Lui, morì con Lui e risorse con Lui, e così si gode della vita eterna. Con questo itinerario da a tutti noi un buon esempio: possiamo seguire la sua vita, perché durante il suo pellegrinaggio nella vita terrena Egli fu un semplice uomo, un nostro fratello; perché ci aiuta nel nostro cammino verso il Regno dei Cieli; ma soprattutto perché Egli ha raggiunto il suo scopo: vivere nella vita eterna. I testi liturgici di Santo Filippo verificano cosa che sta scritto nel *Catechismo*: “Quando nel ciclo annuale, la Chiesa fa memoria dei martiri e degli altri santi, essa »proclama il Mistero pasquale« in coloro »che hanno sofferto con Cristo e con lui sono glorificati; propone ai fedeli i loro esempi, che attraggono tutti al Padre per mezzo di Cristo; e implora per i loro meriti i benefici di Dio«”.

In questo quadro d’insieme prendiamo in considerazione i fondamenti della venerazione del nostro Santo. Dai suoi testi liturgici verifichiamo che Egli ha raggiunto la sua meta: sta nella vita eterna. Ecco, un ottimo esempio: “Ritirando dalla corsa i tuoi piedi belli, o Filippo, hai percorso gioioso la salita verso il cielo” (exapostiláron). Poi raccogliamo le citazioni che trattano del suo esempio di vita affinché noi

possiamo seguirlo. Uno degli esempi è: “Ponendo la pratica, o beato, come ascesa alla verace contemplazione, e la contemplazione come fine di una pratica innamorata di Dio” (al Signore, ho gridato). Infine, presentiamo i testi nei quali si trovano riferimenti per le intercessioni di San Filippo. Eccone un esempio: “Per le sue preghiere, salva le anime nostre, tu che solo sei pietoso” (allo stico). Prima della conclusione dello scritto raccogliamo gli epiteti dai testi liturgici di San Filippo. Abbiamo trovato ben undici epiteti. Sì, perché anche Lui ha meritato ciò che scrive il *Catechismo* dei Santi, generalmente: “*Canonizzando* alcuni fedeli, ossia proclamando solennemente che tali fedeli hanno praticato in modo eroico le virtù e sono vissuti nella fedeltà alla grazia di Dio, la Chiesa riconosce la potenza dello Spirito di santità che è in lei e sostiene la speranza dei fedeli offrendo loro i santi quali modelli e intercessori”.

È veramente una cosa degna e giusta concludere il nostro riassunto con una citazione dai testi liturgici di San Filippo: “Santo Apostolo Filippo, intercedi presso il Dio misericordioso perché conceda alle anime nostre la remissione delle colpe”.

Infine, non viene dimenticato che questo lavoro è dedicato al nostro novello Vescovo, Eparcha Filippo.

L'esegesi dei Padri greci e la loro immagine in S. Paolo (Atanáz Orosz)

Il documento della Pontificia Commissione Biblica *L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa* e il papa Benedetto XVI, nell'introduzione del suo libro *Gesù di Nazaret* presentano l'esegesi canonica e l'esegesi dei Padri come un complemento necessario per superare i limiti dell'esegesi storico critica. Apparentemente il metodo storico critico non riesce a cogliere ed a presentare adeguatamente l'unità di tutta la Scrittura.

Nella loro esegesi, i Padri della Chiesa non avevano delle ambizioni accademiche, ma – talvolta servendosi pure dei mezzi scientifici – cercavano soprattutto l'intelligenza spirituale delle Scritture. I Padri hanno raggiunto un alto grado di penetrazione della parola di Dio, perchè sono stati divinizzati dalla grazia del Signore. Loro sapevano che, soltanto a partire dello Spirito Santo, può essere inteso il vero significato delle Scritture. Cercando il significato letterale e il significato spirituale della Bibbia, i Padri Cappadoci ricorrevano spesso a un linguaggio apofatico. L'amore condiscendente di Dio ha permesso

il linguaggio antropomorfo dappertutto nelle Scritture. Nondimeno, il vero significato rimane sempre in armonia con l'insieme delle Scritture e con l'insegnamento della Chiesa. Sant'Ireneo e Origene, condizionati dall'opposizione all'esegesi gnostica, cercavano sempre di essere fedeli alla regola della fede ecclesiale. Oltre ogni significato letterale, Origene coglie nella Scrittura sempre un messaggio spirituale che lo Spirito Santo vuole comunicare. Quasi tutta la tradizione esegetica della Chiesa è erede del Maestro Alessandrino.

Sulle lettere di S. Paolo, c'erano alcuni commenti sin dal 2° secolo. Di tutti i commenti di Origene sul *corpus paulinum*, ci sono rimasti solo dei frammenti tramandati da altri. Atanasio commentava le lettere ai Corinzi, Gregorio Nazianzeno ci trasmetteva persino un'icona dell'apostolo "archetipo" nel suo *Apologeticum* (Ep. 2, capp. 49-54). L'immagine più completa di S. Paolo si trova nelle 250 omelie del Crisostomo e nei commenti sistematici di Teodoreto di Ciro. Ambedue i rappresentanti della "*theoria storica*" della scuola antiochena danno un approccio letterale all'epistolario paolino, ma S. Giovanni non trascura mai le applicazioni pratiche. In un'omelia sulla lettera ai Colossesi, il Crisostomo denuncia come motivo di tutti i mali la non frequentazione delle Scritture. E già nel primo dei sette *Panegirici di San Paolo*, Giovanni esprime la propria ammirazione per colui che fu il modello del suo apostolato. Lo compara ad una "anima di diamante" e, nel secondo panegirico, esorta tutti i fedeli ad imitare questo "modello della virtù".

Perché questo "paolinismo" non diventa evidente che a partire dal 360? Certamente l'utilizzazione di Paolo dalla parte dei marcioniti e di certi ambienti gnostici impediva un atteggiamento più positivo per lungo tempo. Ma la maturazione della comunità cristiana dal punto di vista dottrinale e il sorgere di un accentuato interesse per un proselitismo nel 4° secolo possono spiegare positivamente questo fenomeno.

Nella parte finale di questo lavoro, offriamo un riassunto dell'ermeneutica greca moderna di S. Paolo attraverso una compilazione esegetica del Nicodemo Agiorita († 1809). "Le 14 Epistole del divino apostolo Paolo commentate in greco da Teofilatto di Bulgaria" sono un adattamento in neogreco dei commenti dell'arcivescovo di Bulgaria († 1108). Nicodemo si presenta soltanto come "traduttore", ma certamente ha un merito grande della rinascita del "paolinismo" nella Chiesa greca moderna. Nel suo prologo quest'umile monaco, sviluppa la concezione che Paolo esponga la teologia e l'etica in maniera più distesa che i Vangeli stessi. Nicodemo si riferisce soprattutto ai 4 volumi

esegetici di Teofilatto di Bulgaria, ai Padri Cappadoci ed a molti rappresentanti delle scuole antiochena ed alessandrina. Tra i testimoni più tardivi e spesso invocati sono Massimo il Confessore, Giovanni Damasceno, Fozio, Gregorio Palamas e Giorgio Coressio. Nondimeno, più invocato sembra essere il Crisostomo, spesso citato già nel prologo. Nicodemo invita i fedeli a leggere il commento alla lettura liturgica dell'Apostolo, in modo da comprendere quel che viene letto, sulla base del principio crisostomico "per comprendere le Lettere di Paolo, è necessaria una vita pura". Il monaco atonita continua l'ottimismo del Crisostomo e di Gregorio Nazianzeno quanto all'imitazione di questo "archetipo": "Le Lettere di Paolo hanno tale potenza soprannaturale da trasformare gli uomini e renderli... da cattivi, buoni". Ritornando continuamente sull'Apostolo, verremo trasformati quanto ai comportamenti e alla nostra vita. Tale idea ascetica della "vita pura" e della *lectio continua* rende possibile che il monachesimo neogreco risalì alle origini neotestamentarie dell'etica e della fede cristiana. Un tale ritorno alle origini attraverso l'esegesi dei Padri ci sembra desiderabile pure nella Chiesa Cattolica di oggi.

La memoria di Santo Filippo apostolo (Tamás Véghseő)

Il presente saggio presenta in grandi linee le fonti scritturistiche, agiografiche, della tradizione patristica, della pietà popolare e della letteratura apocryfa, nonché i dati dell'archeologia che riguardano la persona del Santo Filippo apostolo. Le poche notizie che ci sono pervenute su Filippo devono essere valutate con cautela, perché a partire dall'epoca dei padri apostolici la persona di San Filippo apostolo viene confuso sistematicamente con San Filippo diacono che è ricordato negli Atti degli Apostoli. Oltre il nome, i due santi hanno in comune anche di aver avuto diverse figlie che alla loro volta sono ricordate nella tradizione cristiana.

Parrocchia di Santa Maria in Vallicella **– Oratorio di San Filippo Neri** (Krisztián Vincze)

Una delle chiese nel centro storico di Roma è la Chiesa Nuova,

nota anche come la chiesa di Santa Maria Vallicella che è legata all'opera di San Filippo Neri. Nel Cinquecento si trova nella zona "Vallicella" una piccola chiesa di cui alcuni dicono che il suo fondatore sia San Gregorio Magno. In questa chiesa si conservava un'immagine della Vergine Maria che è diventata un oggetto molto venerato dai fedeli della Città Eterna. Con la costituzione delle Congregazione dell'Oratorio affidò Papa Gregorio XIII questa chiesa a San Filippo. Poi la chiesa è venuta ricostruita secondo i progetti di Matteo da Città di Castello. Nel 1605, dopo la morte di San Filippo, fu terminata la facciata. Lo sviluppo dell'edificio intero e la decorazione finale duravano per tutto il secolo successivo. Da una porta laterale della chiesa si può passare non soltanto alla sacrestia ma anche alle camere private di San Filippo. In queste camere si trovano delle reliquie e dei ricordi del Santo. Sotto la direzione dei membri dell'Oratorio è attivo anche oggi il gruppo dei volontari che – conformandosi alla spiritualità di San Filippo – si occupa degli anziani e delle famiglie in difficoltà.

Chiamata dell'apostolo Filippo

(Endre Gáncz)

Nel vangelo canonico di Giovanni la storia della chiamata di Filippo forma una eccezione tra i racconti di chiamata del quarto vangelo, siccome in modo unico combina le caratteristiche delle chiamate degli apostoli contenute nel vangelo di Giovanni e nei vangeli sinottici. Nel caso degli altri racconti in Gv 1,35-51 non è Gesù a chiamarli direttamente, ma sono sempre quelli a trasmettere il lieto annunzio sul Messia riconosciuto, i quali si sono già prima incontrati con lui, i quali lo hanno già conosciuto. È l'apostolo Filippo l'unico tra gli apostoli nel vangelo di Giovanni, il quale è stato chiamato direttamente da Gesù. Però, anche nel suo caso il risultato di ciò è che se ne va e condivide con un altro la notizia sul Messia scoperto.

Le caratteristiche della fede cristiana

(István Seszták)

Quelli però che erano stati dispersi andavano per il paese e diffondevano la parola di Dio. – Filippo, sceso in una città della

Samaria, cominciò a predicare loro il Cristo. E le folle prestavano ascolto unanimi alle parole di Filippo sentendolo parlare e vedendo i miracoli che egli compiva. Da molti indemoniati uscivano spiriti immondi, emettendo alte grida e molti paralitici e storpi furono risanati. E vi fu grande gioia in quella città. V'era da tempo in città un tale di nome Simone, dedito alla magia, il quale mandava in visibilio la popolazione di Samaria, spacciandosi per un gran personaggio. A lui aderivano tutti, piccoli e grandi, esclamando: «Questi è la potenza di Dio, quella che è chiamata Grande». Gli davano ascolto, perché per molto tempo li aveva fatti strabiliare con le sue magie. Ma quando cominciarono a credere a Filippo, che recava la buona novella del regno di Dio e del nome di Gesù Cristo, uomini e donne si facevano battezzare. Anche Simone credette, fu battezzato e non si staccava più da Filippo. (Atti 8,4-13)

La storia dell'apostolo Filippo e dei samaritani, che è il modello chiaro delle prime comunità che volevano comprendere la persona di Cristo, allo stesso tempo è un buon esempio di poter analizzare le caratteristiche della fede cristiana. *Ma quando cominciarono a credere a Filippo, che recava la buona novella del regno di Dio e del nome di Gesù Cristo, uomini e donne si facevano battezzare.* Lo sviluppo della Chiesa dei primi tempi in gran parte dipendeva da quella fede, che significava un'adesione esistenziale. L'altro aspetto della fede è quel contenuto, che non è altro che la comprensione del mistero della novità della persona di Gesù e della sua buona notizia. Il nostro breve presente lavoro vuole trattare questi due aspetti della fede di ogni tempo, che da anche una risposta a poter capire anche il vero significato della rivelazione cristiana.

Der Brief an die Philipper hat Aktualität

(János Soltész)

Die philippische Gemeinde war dem Apostel Paulus in besonderer Weise ans Herz gewachsen. Das mag verschiedene Gründe gehabt haben; vor allem aber hatten sich die Philipper durch Gehorsam und Treue ihrem Apostel gegenüber von Anfang an ausgezeichnet.

Die Philipper hatten nicht bloß die Bewährungsprobe für sich bestanden, sondern sie hatten offenbar auch begriffen, daß es, hat man selber erst einmalden Glauben an das Evangelium gewonnen, für dieses

Evangelium etwas zu tun gilt. Eine Gemeinde ist nur dann vor dem Absterben und endlichen Untergang bewahrt, wenn sie lebendig und aktiv bleibt. In diesem Brief Paulus stellt dafür viele grundlegende Motivationen dem Christen.

Wie Jesus hat auch Paulus kein ethisches System entwickelt. Seine Ausserungen sind weithin durch entsprechende Probleme in den Gemeinden bestimmt, sie zielen nicht auf eine geschlossene Darstellung, sondern wollen Antwort auf bestimmte Einzelfragen geben. Immerhin sind diese Stellungnahmen so häufig und stehen in einem so typisch theologischen Zusammenhang, daß Paulus mit Recht als der „erste christliche Ethiker“ bezeichnet werden kann.

Die Frage nach dem Gesetz steht an der Spitze aller ethischen Themen des Paulus und erweist sich zugleich als eines, bei dem besonders eindringlich zum Ausdruck kommt, welche Bedeutung theologisches Denken für die Ethik besitzt. Denn in der Frage nach dem Gesetz verbirgt sich im Grunde die nur theologisch zu beantwortende Frage nach dem Verhältnis von Moral und Heil. Bei Paulus das Entscheidende ist das Bekenntnis zum Primat des göttlichen Handels, durch den alles menschliche Handeln, somit auch alles moralische, grundsätzlich relativiert wird. Daneben hält Paulus jedoch ebenso deutlich an der Bedeutung und Unersetzbarkeit des Ethischen fest. In der Auseinandersetzung mit einer libertinistischen Gnosis verteidigt er unmißverständlich die Notwendigkeit einer ethischen Bewährung, die in vielfältigen Bereichen und Bezügen auch von denen zu erbringen ist, die durch Christus erlöst sind.

Durch das jetzt stärker werdende Motiv der präsentischen Eschatologie – in Christus ist das Heil bereits gekommen – wird die gegenwärtige Welt in einem merklich positiveren Licht gesehen und damit vermehrt der Einsatz auch in ihr gefordert. Die Teilhabe an der göttlichen Herrlichkeitsfülle ist die Berufung der Glaubenden. Wie die Philippen, sollen wir uns auch genauso christlich verhalten.

Quelques représentations de l'apôtre Philippe

(Bernadett Puskás)

L'iconographie de l'apôtre Philippe s'est développée suivant les textes de l'Évangile concernant sa personne et suivant sa hagiographie canonisée et apocryphe.

A Byzance ses représentations apparaissent dans le programme visuel de l'icônostase. La figure de l'apôtre Philippe fait part de Deesis Grand, avec d'autres figures des Saints ou des douze apôtres représentant la prière perpétuelle de l'Église devant le trône du Seigneur. Selon la tradition Philippe est représenté toujours comme un homme jeune, sans barbe, dans sa main gauche un rotulus.

Ses rares icônes individuelles étaient peintes pour la prière personnelle. L'apôtre Philippe apparaît aussi dans les représentations des Fêtes, sur les icônes et dans les genres monumentaux également.

Le programme iconographique l'église du Sauveur de Dečani contient des scènes de sa vie dont la source sont les Actes des Apôtres où sont décrits les moments de la vie de l'apôtre Philippe. Les icônes hagiographiques de l'apôtre Philippe sont connues aussi. Elles étaient répandues à la fin du 16ème siècle et au 17ème siècle à Kostroma, où son respect se lie au celui-là du Saint Ipatios, martyr de Gangra. La source de l'iconographie des scènes hagiographiques de l'apôtre Philippe peintes sur les icônes russes est la version slave de la vie des saints qui présente en détails les miracles de l'apôtre accomplis pendant ses routes missionnaires et les événements de son martyre.

Dans la peinture des icônes de la région des Carpathes la tradition classique fut réalisée. Saint Philippe apparaît comme le membre du Deesis Apostolique dans le troisième rang de l'icônostase. On le voit aussi parmi les apôtres qui entourent le Christ ou la Mère de Dieu sur le bord de l'icône dans rang premier de l'icônostase.

Au 18ème siècle Philippe est peint avec la croix dans sa main qui est l'attribut du son martyre. Dans cette représentation c'est le témoignage personnel de la foi qui est accentué. Selon la preuve des iconostases de Ungvár/Uzhorod/, de Sátoraljaújhely, de Kenézlő et celui Magyaromjât /Musée Ethnographique de Budapest/, dans les icônes de ce temps-là Philippe tient aussi le livre ouvert, dans lequel on peut lire les phrases de l'Évangile lui concernant qui complètent l'enseignement visuel des icônes (Actes des Apôtres 8, 26, 8,32), ou parfois ses propres mots qui figurent ici (Jn 14,8).

The Spirituality and Theology of Saint Philip the Apostle (Tamás Kruppa)

The spirituality and the theology are the two sides of the same

shield. An authentic Christian *spirituality* is from what we live and the Christian *theology* is that radiates from our life towards the world and the people. – Saint Philip's own spirituality was authentic that is why the Holy Scriptures and the tradition conserved it for us. It was inspired only and exclusively by the Holy Spirit of God, who is the Spirit of Jesus Christ and the Spirit of the Church too. This is the secret, how a person can be perfectly free and creative and at the same time how to live authentically and exemplary too.

What are Saint Philip's especial attributes?

Firstly, the apostolicity, which is not selfish and egocentric, but altruistic and abandoned, as we can see it in the scene of invitation Natanael to see Jesus (John 1,45).

Secondly, he is very perceptive in the love is not obtrusive and is not violent when he call somebody to Jesus, he is very simple in his words, and sincerely believe in the force of the contemplation with own eyes. He does not want to be more than an instrument of the grace, and the slave of the meeting.

Thirdly, he stands on his own place, he knows where he comes from and what he wants to do. He is collegial with other apostles as e.g. Andrew. He is a quiet, confident, serviceable responsible man, who knows what he has to do in a particular situation and he does it in right time.

Fourthly, Philip's spirituality is obedient, extrovert, disciplinal and submissive, so he can learn new things again and again from God, from Christ and from other people too.

Finally, his spirituality is very personal which proceeds from his own conviction, because he was followed Christ so practically than spiritually; lived, suffered and worked together with Him, hence he appropriated the essence and gained the same Spirit which inspired Jesus Christ oneself forevermore.

„Le jeûne de l'apôtre Philippe”.
Les contributions à l'histoire du jeûne chrétien
(György Janka)

À propos du jeûne de Noël nommé le „jeûne de l'apôtre Philippe”, l'étude traite l'histoire de la jeûne chrétien. Après l'éclaircissement de la notion et la présentation de quelques phases de

l'histoire de religion elle présente le témoignage de la Bible et puis la pratique de l'âge paléochrétien concernant des jeûnes temporaires aussi que sacramentaux. Les moines de l'antiquité avaient jeuné à un niveau très élevé, pendant le Moyen Âge leur pratique était rangée en règles juridiques. Aux temps modernes les réformateurs avaient critiqué la pratique catholique, mais le concile de Trente et les papes s'efforçaient la sauvegarder plus tard aussi.

Les circonstances changées du temps contemporain ont mené à l'allègement des règles, mais des nouveaux aspects sont apparus aussi. Au-près de l'abstinence, c'est l'accomplissement persévérant des devoirs de condition, le support indulgent du travail quotidien et des peines de la vie qui sont avancés au premier plan. Après la rigueur du départ la pratique de l'Église gréco-catholique s'est dirigée sur le allègement elle aussi, mais ce soulagement se lia avec les acquisitions plus fréquentes et systématiques des sacrements ce qui résulta la formation d'une spiritualité particulière et productive. Aux temps contemporains l'orthodoxie s'efforce d'accommoder la tradition et le monde moderne et essaye ne pas abandonner la valeur du jeûne mais cependant en respectant la situation et la vie des fidèles elle veut réaliser les aspects de la „oikonomia” miséricordieuse. Par conséquent on voit que la voie de l'avenir mène non pas par la suite des paragraphes, mais par l'abstinence assumée volontairement motivée par la profonde conviction personnelle, par la foi et par l'amour.

NÜSSZAI SZENT GERGELY¹

A legutolsó katekézisekben két negyedik századi egyházdoktorról, Bazilról a mai Törökország területén található Kappadókia püspökéről és Nazianzi Gergelyről beszéltem. Ma egy harmadikkal, Bazil testvérével, Nüsszai Szent Gergellyel egészítem ezt ki, aki meditációra hajlamos emberként nagyszerű képességgel rendelkezett a reflexió irányában, valamint olyan intelligenciával, mely nyitottá tette saját korának kultúrája felé. Ezáltal bizonyította, hogy a kereszténység történetében ő eredeti és mély gondolkodó.

335-ben született. Keresztény nevelését különös gonddal felügyelte bátyja, Bazil – akit „atyjának és tanárának” nevezett² – és nővére Makrina. Tanulmányait végezve különösen a filozófiát és retorikát szerette. Kezdetben a tanításnak szentelte magát, és megházasodott. Később bátyjához és nővérehez hasonlóan ő is egészen az aszketikus életnek kötelezte el magát. Miután Nüssza püspökévé választották, buzgó lelkipásztorként tűnt ki, s ezáltal megszerezte a közösség megbecsülését.

Amikor az eretnek ellenfelei sikkasztással vádolták meg, arra kényszerült, hogy rövid időszakra elhagyja püspöki székét, de később diadalmasan tért vissza,³ s folytatta az igaz hit védelméért folytatott küzdelmet.

Különösen Bazil halála után – többé-kevésbé összegyűjtve Bazil lelki örökségét – Gergely az ortodoxia győzelmében működött közre. Számos zsinaton vett részt; megkísérelte az egyházak közötti viták rendezését; aktív szerepe volt az egyház újjászervezésében; az „ortodoxia oszlopaként” vezető szerepet játszott a Konstantinápolyi Zsinaton 381-ben, mely a Szentlélek istenségét mondta ki. Theodózius császár számos nehéz hivatali feladattal bízta meg, fontos homíliákat és temetési beszé-

¹ A Szentatya két beszéde Nüsszai Szent Gergelyről 2007. augusztus 29-én és szeptember 5-én az általános audiencián hangzott el. A fordítás az angol szövegváltozatból készült.

² Vö. NÜSSZAI SZENT GERGELY, *Ep.* 13,4, in *SC* 363,198. A többi idézet is Nüssza püspökétől származik, így a továbbiakban csak a mű címeit és helyeit tüntetem fel.

³ Vö. *Ep.* 6, in *SC* 363, 164-170.

deket tartott, és több teológiai mű megírásának szentelte magát. Mindemellett 394-ben egy másik, Konstantinápolyban tartott zsinaton is rész vett. Halálának időpontja ismeretlen.

Gergely világosan kifejezte tanulmányainak célját, azt a legfőbb célt, amely felé teológusként minden munkáját irányította: hogy ne töltse életét hiábavaló dolgokkal, hanem hogy találja meg azt a világosságot, amely képessé teszi, hogy meglássa, ami igazán érdemes. ⁴

Ezt a legfőbb jót a kereszténységben találta meg, amelynek köszönhető az, hogy „az isteni természet utánzása” lehetséges. ⁵

Éles elméjével és óriási filozófiai és teológiai ismeretével a keresztény hitet védte az eretnekekkel szemben, akik a Fiú és a Szentlélek istenségét tagadták (mint Eunómiosz és a makedónianusok) vagy Krisztus tökéletes emberségét veszélyeztették (mint Apollinarisz).

Az ember teremtésére reflektálva magyarázta a Szentírást. Egyik központi témája a teremtés volt. A teremtésben a Teremtő visszatükröződését látta, s itt találta meg az utat, amely Istenhez vezet.

De szintén írt egy fontos könyvet Mózes életéről, akit úgy mutat be, mint egy Isten felé utazó embert. Számára a Sínai hegyre való fölmenetel, az emberi életnek az igaz élet felé, azaz az Istennel való találkozás felé tartó fölemelkedésének a képévé vált.

Értelmezte az Úr imádságát, a „Mi Atyánkot”, mint ahogyan a Boldogságokat is.

A „Nagy kateketikai beszédében” ⁶ a teológia alapvető irányait vázolta föl, nem azzal a céllal, hogy egy magába záruló teológiát nyújtson, hanem, hogy tájékozási rendszert kínáljon a katekéták számára, mintegy keretként tartva eléjük a hit pedagógiai értelmezéséhez oktatásuk során.

Gergely híres még a lelki tanításáról. Egyetlen teológiai megközelítése sem volt akadémikus reflexió, hanem a lelki életnek, a megélt hit életének kifejeződése. Mint a „misztika nagy atyja” számos tanulmányában rámutatott – mint például a „Keresztény hivatásról” vagy „A keresztény tökéletességről” című munkáiban – arra az útra, melyet a keresztényeknek vállalniuk kell, ha az igazi életet, a tökéletességet el akarják érni.

⁴ Vö. *In Ecclesiasten hom.* 1, in SC 416, 106-146.

⁵ Vö. *De Professione Christiana*, in PG 46, 244 C.

⁶ *Oratio Catechetica Magna*.

Dicsérte a megszentelt szüzességet,⁷ és nővére életét – aki számára mindig vezető és példa volt⁸ – mint ennek az életnek kiemelkedő modelljét ajánlotta.

Gergely sokféle beszédet és homiliát mondott, s számtalan levelet írt. Az ember teremtését kommentálva kiemeli azt a tényt, hogy „Isten a legjobb művész, aki úgy kovácsolja természetünket, hogy az a királyi méltóság gyakorlására alkalmas legyen. A lélek által adott felsőbbrendűség és a test igazi elrendezése által, oly módon rendezi el a dolgokat, hogy az ember igazán alkalmas a királyi hatalomra”.⁹

Látjuk mégis, hogy az ember, a bűn hálójába fogva, gyakran visszaél a teremtéssel, és nem gyakorolja az igazi királyságot. Ezért – azaz, hogy igazi felelősséggel cselekedjen a teremtmények felé – Isten által kell betöltődni, világosságában kell élnie.

Valóban, az ember annak az eredeti szépségnek a visszatükröződése, amely maga az Isten. „Minden, amit Isten teremtett, nagyon jó volt” – írja a szent püspök. És hozzáteszi: „a teremtéstörténet”¹⁰ tanúsítja ezt. Az embert is azok közé a nagyon jó dolgok közé sorolja föl az Isten, akiket olyan szépséggel ékesített föl, amely messze felülmúl minden jó dolgot. Mi más jó lehet egyenértékű azzal, aki hasonló volt a tiszta és romolhatatlan Szépséghez? [...] Az örök élet képe és visszatükröződése igazán jó volt; nem, nagyon jó volt, az élet sugárzó jelével az arcán”.¹¹

Az embert az Isten kitüntette s minden teremtmény fölé helyezte: „Az égbolt nem lett az Isten képére teremtve, sem a hold, sem a nap, sem a csillagok szépsége, sem más dolog, mely a teremtésben megjelenik. Egyedül te (emberi lélek) voltál annak a természetnek a képére alkotva, amely fölülmúl minden értelmet, romolhatatlan szépség hasonlatossága, az igaz istenség jele, az áldott élet edénye, az igazi világosság képe, amire ha valamikor rátekintesz, azzá válsz, ami ő, mert a te tisztaságodból érkező visszatükrözött sugár által utánzod azt, aki benned ragyog. Semmilyen létező nem képes fölélni a nagyságodhoz.”¹²

Amikor az emberi lét ezen dicséretén elmélkedünk, nézzük azt is, hogy a bűn által hogyan alacsonyított le az ember. Próbáljunk meg visszatérni az eredeti nagysághoz. Csak ahol az Isten jelen van, ott éri el

⁷ *De Virginitate*.

⁸ *Vita Macrinae*.

⁹ *De Hominis Opificio* 4, in PG 44, 136 B.

¹⁰ Vö. Ter 1,31

¹¹ Vö. *Homilia in Canticum* 12, in PG 44, 1020 C.

¹² In *Homilia in Canticum* 2, in PG 44, 805 D.

az ember az igazi nagyságát. Az ember ezért fölfedezi magában az isteni világosság reflexióját – megtisztítván szívét újra, amint kezdetben volt: Isten tiszta képe, kivételes szépség.¹³

Így, megtisztítva magát, az ember láthatja Istent, amint a tiszta-szívűek teszik.¹⁴ „ha okos és figyelmes életmóddal lemosod szivedről a rossz dolgokat, melyek ráakódtak, az isteni szépség feltündököl benned... Szemlélvén önmagadat, látni fogod magadban azt, aki a szived óhaja, és áldott leszel”.¹⁵ Le kellene mosnunk ezért a szívünkben felhalmozott összes gonoszságot, és fölfedezni Isten világosságát magunkban.

Az ember célja ezért az Isten kontemplációja, Akiben egyedül képes megtalálni beteljesedését.

Bizonyos mértékig elővételezhetjük ezt a célt ebben az életben. Szüntelenül munkálkodni kell a lelki élet, az Istennel dialógusban lévő élet felé. Más szavakkal – és ez a legfontosabb tanítás, melyet Nüsszai Szent Gergely ránk hagyományozott – a teljes emberi beteljesedés a szentségben áll, az Istennel való találkozásban megélt életben, mely így világítótá válik mások és a világ számára.¹⁶

Nüsszai Szent Gergely mindenekelőtt nagyon emelkedett emberi méltóság fogalmával rendelkezett. A szent püspök azt mondta, hogy az ember célja az, hogy hasonlóvá tegye magát Istenhez, és hogy célját mindenekelőtt a szeretet, az erények megismerése és gyakorlása által érje el. Ezek az erények „ragyogó fénysugarak, melyek az isteni természetből fénylenek”,¹⁷ a jóhoz való hűség örök mozgásában, folyosóként állnak előttünk. Ebben a vonatkozásban Gergely hatásos képet használ, amely Pál Filippiekhez írt levelében is jelen van: épekteinómenos¹⁸ azaz „nekifeszülök” annak, ami nagyobb, az igazság és szeretet felé. Ez az eleven kifejezés mély valóságot jelent. A tökéletesség, melyet szeretnénk elérni, nem szerezhető meg egyszer s mindenkorra; a tökéletesség haladást jelent, folyamatos készség az előrehaladáshoz, mert sohasem érünk el tökéletes hasonlóságot Istennel, mert mi mindig úton vagyunk.¹⁹

¹³ Vö. *Oratio Catechetica* 6, in SC 453, 174.

¹⁴ Vö. Mt 5,8

¹⁵ In *De Beatitudinibus* 6, in PG 44, 1272 AB.

¹⁶ „Kedves fivéreim és nővéreim! Nüsszai Szent Gergely tanításának bizonyos szempontjait adom nektek elő, akiről a múlt szerdán beszéltem.” – A Szentatya szeptember 5-i beszédének bevezető részét az összefüggés és az érthetőség miatt itt a lábjegyzetben közlöm. (A fordító)

¹⁷ In *De Beatitudinibus* 6, in PG 44, 1272 C.

¹⁸ Vö. Fil 3,13

¹⁹ Vö. *Homilia in Canticum* 12, in PG 44, 1025 D.

Minden lélek története egy olyan szeretet története, amely minden alkalommal megtelik és ugyanakkor nyitott új horizontok felé, mert Isten folyamatosan terjeszti ki a lélek lehetőségeit, hogy képessé tegye a még nagyobb jóra. Maga Isten, aki a jó magvait bennünk elültette, és akitől a szentség minden kezdeményezése ered, „alakítja a kötömböt..., és fényesítve, tisztítva lelkünket, formálja Krisztust bennünk”.²⁰

Gergely mély lelkesedést érzett az iránt, hogy elmagyarázhassa: „Valójában az istenihez való hasonlatosságunk egyáltalán nem a mi munkánk, nem az ember bármilyen képességének a teljesítménye, az Isten nagy ajándéka, melyet születésünk első pillanatával természetünknek ajándékozott.”²¹ Mert a lélek számára nem az a kérdés, hogy Istentől valamit megismerjünk, hanem hogy Istent magunkban bírjuk.²² Ráadásul, amint Gergely figyelmesen vizsgálja, „Az istenség tisztaság, szenvedélyektől való szabadság, és minden gonoszság eltörlése: ha mindezek a dolgok benned vannak, Isten valóban benned van”.²³

Amikor Istent magunkban bírjuk, amikor az ember szereti Istent, azzal a kölcsönösséggel, amely a szeretet törvényéhez tartozik, akkor ő azt akarja, amit Isten maga akar.²⁴ Így együttműködik Istennel, hogy önmagában az isteni képet formálja. Azaz „lelki születésünk szabad választás eredménye, s bizonyos értelemben önmagunk szülei vagyunk, önmagunkat alkotva olyanná, amilyenek mi magunk kívánunk lenni, és akarataink által formálva magunkat, összhangban a modellel, melyet választunk”.²⁵ Ahhoz, hogy fölemelkedjen Istenhez, az embernek meg kell tisztulnia. „A mód, amely elvezeti emberi természetünket a mennybe, nem egyéb, mint ennek a világnak a gonoszságaitól való elkülönülés... Olyanná válni, mint az Isten, azt jelenti, igazzá, szentté és jóvá válni... Ezért – a Prédikátor szerint²⁶ – ha »Isten a mennyben van«, vagy ahogyan a próféta mondja »Istent tetted menedékeddé«,²⁷ szükségszerűen következik belőle, hogy ott kell lenned, ahol Isten található, mivel egyesültél vele. Mivel Ő azt parancsolta, hogy Istent »Atyának« hívjuk, amikor imádkozunk, azt mondja neked határozottan, hogy a Mennyei

²⁰ Vö. *In Psalmos* 2,11, in PG 44, 1272 C.

²¹ Vö. *De Virginitate* 12,2, in SC 119, 408-410.

²² *In De Beatitudinibus* 6, in PG 44, 1269 C.

²³ *In De Beatitudinibus* 6, in PG 44, 1272 C.

²⁴ Vö. *Homilia in Canticum* 9, in PG 44, 956 AC.

²⁵ *In Vita Moysis* 2,3, in SC 1ff., 108.

²⁶ Préd 5,1

²⁷ Zsolt 73,28

Atyához legyél hasonló, s hogy Istenhez méltó életet élj, amint az Úr rendeli számunkra, amint az Isten még világosabban parancsolja nekünk valahol másutt ezt mondván: »Legyetek tökéletesek, amint a ti Mennyei Atyátok tökéletesek«²⁸ »²⁹.

A lelki aszkézis ez utazásában Krisztus a modell és Tanító, megmutatja nekünk az Isten képének a szépségét.³⁰ Mindannyian reá tekintve, a „saját életünk festőjeként” találjuk magunkat, aki rendelkezik az akarattal, hogy megalkossa a művet, valamint az erényeket, mint az Ő színeit.³¹ Így tehát, ha az ember méltónak találtatik Krisztus Nevére, hogyan kellene viselkednie? Ez Gergely válasza: „Az embernek mindig meg kell vizsgálnia legbensőbb mélységeiben saját gondolatait, szavait és cselekedeteit, hogy lássa, vajon Krisztus felé irányulnak-e, vagy elsodródznak Tőle”.³² És ez a pont fontos, amiatt az érték miatt, amit az a „keresztény” szónak ad. A keresztény az, aki magában hordozza Krisztus nevét, akinek az életének ezért hasonlítania kell Krisztushoz. Mi, keresztények nagy felelősséget veszünk magunkra a keresztséggel.

De Krisztus jelen van a szegényben is – mondja Gergely – mely miatt sohasem szabad őket bántalmazni: „Ne vesd meg őket, azokat, akik tétlenül fekszenek, mintha emiatt nem lennének méltók semmire. Gondolj arra, kik ők, és föl fogod fedezni, miben áll méltóságuk: Ők a Megváltó személyét jelenítik meg. És ez így történik: mert jóságában az Úr nekik adja saját személyét, úgy, hogy ezáltal azok, akik keményszívűek és a szegények ellenségei, könyörületre indulhassanak”.³³ Gergely, amint említettük, beszél fölemelkedésről: fölemelkedni Istenhez a szív tisztaságán keresztül az imádságban, de fölemelkedni Istenhez a felebarát szeretetén keresztül is. A szeretet az a létra, amely Istenhez vezet. Következésképp, Nüsszai Szent Gergely erősen ajánlja minden hallgatójának: „Légy nagylelkű ezekkel a fivérekkkel és nővérekkkel! Adj az éhezőknek abból, amivel saját gyomrod megfosztod!”³⁴

Gergely egészen világosan emlékeztet, hogy mindannyian Isten-től függünk és ezért fölkiált: „Ne gondold, hogy minden a tied! Kell, hogy legyen egy rész a szegények, Isten barátai számára is. Valójában az

²⁸ Mt 5,48

²⁹ In *De Oratione Dominica* 2, in PG 44, 1145 AC.

³⁰ Vö. *De Perfectione Christiana*, in PG 46, 272 A.

³¹ *Ibid.*, in PG 46, 272 B.

³² *Ibid.*, in PG 46, 284 C.

³³ In *De Pauperibus Amandis*, in PG 46, 460b C.

³⁴ *Ibid.*, in PG, 465 B.

igazság az, hogy minden Istentől, az egyetemes Atyától származik, s hogy fivérek és nővérek vagyunk, és ugyanahhoz a családfához tartozunk.”³⁵ A kereszténynek ezért meg kellene vizsgálnia magát. Gergely tovább hangsúlyozza: „De mi haszna a böjtölésnek, a húsevéstől való megtartóztatásnak, ha a gonoszsággal, mindaz, amit teszel, gyötri testvéredet. Mit nyersz Isten szemében, ha nem eszed saját ételedet, de később helytelenül cselekedve, kiragadod kezükből a szegények ételét?”

Fejezzük be a három nagy kappadókiai atyáról szóló katekéziszünköt, felidézve Nüsszai Gergely lelki tanításának azt a fontos szempontját, ami az imádság. Ahhoz, hogy a tökéletesség felé való úton haladjon, és hogy Istent magában üdvözlje, hogy az Isten Lelkét hordozza magában, a szeretet Istenét, az embernek bizalommal, imádságban Istenhez kell fordulnia: „Az imádság által sikerül Istennel lenni. De bárki, aki Istennel van, távol van az ellenségtől. Az imádság a szeretet védelmezője és támasza, a harag fékezője, a büszkeség lecsendesítője és kontrollja. Az imádság a szüzesség őrzője, a házasságban a hűség védelmezője, az örködők számára remény, a gazdálkodóknak bőséges aratás, a tengerészek számára biztonság.”³⁶ A keresztény mindig imádkozik, az Úr imádságából merítve ihletet: „Ha az Isten Országának eljöttéért akarunk imádkozni, kérnünk kell Őt ezért az Ige erejével, hogy a romlástól eltávolíttassam, megszabadíttassam a haláltól, a tévedés láncaitól; hogy a halál soha ne uralkodhasson rajtam, hogy a gonosz hatalma soha ne hatalmaskodjon felettünk, hogy az ellenség soha ne uralkodhasson rajtam, s ne tegyen engem rabjává a bűn által, hanem a Te Országod eljöhessen hozzám úgy, hogy a szenvedélyek, amelyeknek most uralma és kormányzása alatt állok, eltávolodhassanak, vagy jobban elcsendesülhessenek, kitöröltsenek.”³⁷

Befejezván földi életét, a keresztény így képes lesz békésen Istenhez fordulni. Erről beszélvén, Szent Gergely, nővére Makrina halálára emlékezett. Leírta, hogy amikor haldokolva feküdt, ezt az imádságot intézte az Istenhez: „Te, akinek a földön a hatalmad van arra, hogy elvedd a bűnöket, »bocsáss meg nekem, hogy enyhülést leljek«,”³⁸ és hogy feddhetetlenül találta meg a te színed előtt, azon időben, amikor kiürsítettem testemtől, hogy lelkem szent és szeplőtelen legyen,³⁹ elfogadtassék

³⁵ *Ibid.*, in PG, 465 B.

³⁶ In *De Oratione Dominica* 1, in PG 44, 1124 AB.

³⁷ *Ibid.*, 3, in PG 44, 1156 D – 1157 A.

³⁸ Vö. Zsolt 38,14

³⁹ Vö. Ef 5,27

a te kezedbe, »mint tömjénfüst a te színed előtt«⁴⁰. Szent Gergely e tanítása mindig jelentőségteljes: nemcsak beszélni Istenről, hanem hordozni Istent magunkban. Cselekedjük ezt, elköteleződve az imádság felé és élve a minden testvér iránti szeretet lelkületében!

Fordította: Sivadó Csaba

⁴⁰ Zsolt 141,2; *Vita Macrinae* 24, in SC 178, 224.

PAOLO MIELI

A TÖRTÉNELEM IGAZSÁGOT FOG SZOLGÁLTATNI XII. PIUSZNAK

– Interjú a „Corriere della Sera” főszerkesztőjével –

Időnként előfordul, hogy a történelem színpadra lép, majd onnan teljesen a feje tetejére állítva kerül le. Ez történt meg 1963. február 23-án, amikor a berlini Szabad Népszínpad bemutatta Rolf Hochhuth *Der Stellvertreter* («A helytartó») című drámáját. A bemutató után ugyanis szárnyra kelt egy olyan „fekete legenda”, mely mind a mai napig végigkíséri a világ történetírását – katolikus berkeken belül is – és táptalajt biztosít a XII. Piuszal szembeni gyűlöletkampányhoz, „nemtelen bűnözőként” és holokausztal kapcsolatos „hallgatása” miatt nácibarátként aposztrofálva őt.

Pacelli pápa halálának 50. évfordulóján „Hitler pápájának” fekete legendája visszatérő motívum az újságokban. Most egy zsidó származású, nagy tekintélynek örvendő történész beszél a témáról, aki egyben a legjelentősebb olasz napilap, a *Corriere della Sera* főszerkesztője is. A beszélgetésünk harmadik résztvevője lapunk főszerkesztője volt.

Gyakran esik szó Hochhuth darabjáról, ugyanakkor a Pacelli pápa magatartásával kapcsolatos zavarbeejtő kérdések már évekkel korábban is megfogalmazódtak. Mikor született valójában az un. „XII. Piusz-probléma”?

A vízvázlasztó kétségkívül a *Helytartó* bemutatója volt, ugyanakkor bizonyos vádak, még ha nem is olyan éles megfogalmazásban, mint Hochhuth drámájában, már a háború kitörése előtt is megfogalmazódtak. 1939 májusában Emmanuel Mounier az elsők között róttá fel XII. Piusznak, hogy Albánia olasz megszállásával kapcsolatban miért burkolózik hallgatásba, és ezzel miért hoz zavarba ezeket. Hasonló természetű szemrehányást fogalmazott meg egy másik francia katolikus értelmiségi, François Mauriac 1951-ben a Léon Poljakov könyvéhez írt előszóban, amikor sajnálatát fejezi ki amiatt, hogy az üldözött zsidókat nem vigasztalhatta az, hogy a pápa világos és egyértelmű szavakkal elítéli „számtalan az Urban testvérünknek keresztre feszítését”. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy maga a könyv – mely antiszemi-

tizmus-témában a legelső tanulmányok egyike – számos érveléssel igazolja a pápa hallgatását. Lényegében – írja a zsidó Poljakov – a pápa azért hallgatott, mert nem akarta az egyébként is kétségbeesett helyzetben lévő zsidók esélyeit tovább rontani.

Tehát a zsidó történészek részéről érkező első elemzés igen óvatosságnak mondható?

Úgy vélem még ennél is többről van szó. Poljakovtól eltekintve XII. Piusz megítélésével kapcsolatban a zsidó közösségek kiemelkedő képviselőinek első értékelései világszerte nem csupán óvatosak, hanem kifejezetten elismerőek és meleg hangúak voltak.

Közrejátzott ebben az óvatos megfogalmazásban az a tény, hogy az első igazi vádak a pápával szemben – már a világháború alatt – szovjet részről érkeztek?

Az biztos, hogy XII. Piusz antikommunista pápa is volt, s itt aláhúznám, hogy antikommunista is. Az elmúlt évtizedek vitáiban gyakran felrötták neki azt, hogy ez a szemlélete akadályozta őt a helyes ítéletalkotásban. Idézzük fel azt a két híres beszédét, melyeket még pápává választása előtt mondott Franciaországban (1937) és Magyarországon (1938), s melyekben erőteljesebben ítélte el a kommunista rezsim üldözéseit, mint a náci rendszer bűneit. Itt azonban tennünk kell egy kitérőt: a holokausztról folytatott diskurzus – ahogyan azt ma érzékeljük – évtizedekkel a második világháború után fejlődött ki. Emlékszem arra, hogy az ötvenes-hatvanas években még csak nagyon általánosan beszéltünk a deportáltakról és a koncentrációs táborokról. Tudtunk arról, hogy a zsidókat érte a legnagyobb szerencsétlenség, de a holokauszt teljes tudatosulása csak sokkal később ment végbe.

A harmincas években csak igen kevesen voltak tudatában annak, hogy a zsidókra milyen sors várhat. Persze, Németországban már lezajlott a „kristályéjszaka”. De nyilvánvaló az is, hogy mai ésszel könnyű olvasni és értelmezni az akkori tényeket és eseményeket. És azt is tudnunk kell, hogy a Németországból elmenekült zsidókat a világon sehol sem fogadták tárt karokkal, még az Egyesült Államokban sem. Szóval, ez meglehetősen összetett probléma volt. A nyugati, civilizált világ – néhány kivételtől eltekintve – nem értette meg és nem fogta fel mindazt, ami történt. Ezért amikor a harmincas évek végi pápáról beszélünk, akkor megérthetjük azt, hogy érzékenyebben reagált a keresztények szovjetunióbeli üldözésére, mint arra, ami a náci Németországban történt. És ez egyáltalán nem azt jelentette, hogy álruhába bújt náci lett volna.

A harmincas évek: a vitába gyakran XI. Piuszt is belevonják...

A Pacelli bíborossal – XI. Piusz államtitkárával – szemben felhozott vádak egyike az, hogy enyhített a nemzetiszocializmust elítélő megnyilatkozások hangnemén. A Pacellit ért – véleményem szerint nem teljesen jogos – vádak között szerepel konkrétan az is, hogy tompította a nemzetiszocializmust elítélő enciklika¹ megfogalmazásait. Mindazonáltal – Pacelli pápa tevékenységét történész szemmel vizsgálva – megemlítenék néhány fontos részletet. A háború elején kritikával illette a francia egyház passzivitását a német megszállással és a Vichy-kormányzattal szemben, elítélte a szlovák pap, Jozef Tiso – igencsak nyilvánvaló – antiszemitizmusát, majd pedig – ahogyan azt Renato Moro nagyszerűen vázolja könyvében² – nagy veszélyt vállalva segítséget nyújtott a Hitler elleni merényletekhez 1939 és 1940-ben. Folytatom: amikor 1941-ben Németország megtámadta a Szovjetuniót, a nyugati világban kialakult egyfajta ellenállás azzal szemben, hogy a nyugat szövetséget kössön azzal a szovjet állammal, mely addig a náci Németország oldalán vett részt a háborúban. Ekkor XII. Piusz nagyon sokat tett azért, hogy létrejöjjön Nagy-Britannia, az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti szövetség. És végül a legfontosabb: Róma német megszállása alatt – ahogyan azt két könyv is bemutatja: Enzo Forcella híres könyve³ és az Andrea Riccardi tollából nemrégiben megjelent mű⁴ – az egyház minden segítséget felajánlott: szinte minden bazilika, minden templom, minden szeminárium, minden rendház befogadta és segítette a zsidókat. Olyannyira sikeresen, hogy a kétezzer római deportált mellett tízezer megmenekült. Nem azt akarom mondani, hogy mind a tízezret XII. Piusz egyháza mentette meg, de kétségtelen tény, hogy a többségüket igenis az egyház mentette meg. Az pedig teljességgel elképzelhetetlen, hogy XII. Piusz ne tudott volna arról, mit tesznek Rómában a papjai és az apácák.

Ez eredményezte azt, hogy hosszú éveken át a zsidó közösségek legjelentősebb személyiségei ismerték el XII. Piusz érdemeit. Több tucatnyi idézetet lehet erre hozni. De ezeknek ma már alig találjuk nyomát. Idézi őket például Andrea Tornielli egyik szép könyvében.⁵ Sokat lehetne beszélni erről, csak néhány példát hoznék: 1944-ben Isaac Herzog jeruzsálemi főrabbi ezt nyilatkozta: „Izrael népe sohasem fogja

¹ A *Mit brennender Sorge* című enciklikáról van szó.

² *La Chiesa e lo sterminio degli ebrei*, Il Mulino 2002.

³ *La resistenza in convento*, Einaudi 1999.

⁴ *L'inverno più lungo*, Laterza 2008.

⁵ *Pio XII il Papa degli ebrei*, Piemme 2001.

elfelejteni azt, amit a vallás örök alapelveit követve, melyek minden hiteles civilizáció alapjait képezik, XII. Piusz és nagyszerű megbízottjai tesznek szerencsétlen sorsú fivéreink és nővéreink érdekében történelmünk legtragikusabb óráiban. A világban működő isteni gondviselés élő példái ők.”

Ugyanabban az évben Joseph Vancouver törzsszörmester ezt írja: „A római zsidóságról szeretnék beszélni, arról a csodáról, hogy itt több ezer zsidót találtam. A templomok, a kolostorok, a szerzetesek és az apácák, de legfőképpen a pápa a zsidók segítségére és megmentésére siettek, kimenekítve őket a náci és a kollaboráns olasz fasiszta kivégzőosztagok karmaiból. A német megszállás hónapjaiban nagy veszélyek közepette nagy áldozatot hoztak azért, hogy elrejtésük és élelmezzék a zsidókat. Nem egy szerzetes az életével fizetett a mentőakció sikeréért. Az egész egyház megmozdult a cél érdekében, nagy hűségről téve tanúbizonyságot. A náci megszállás kellős közepén a Vatikán volt az egész művelet központja”. Idézem továbbá egy egykori katona, Eljahu Lubisky, a Bet Alfában található szocialista kibuc tagjának levelét, amit 1944. augusztus 4-én a *Hashavua* című hetilap közölt: „A menekültek mindegyike arról számol be, hogy a Vatikán milyen dicséretes segítséget nyújtott. A zsidók megmentése és elrejtése érdekében a papok saját életüket kockáztatták. Maga a pápa is részt vett a zsidók megmentésében.” Még mindig 1944-ből, október 15-i keltezéssel olvashatjuk a római zsidó közösségek rendkívüli megbízottjának, Silvio Ottolenghi-nek a sorait: „Testvéreink ezrei találtak menedékre a kolostorokban, a templomokban és a Vatikán extarterritoriális épületeiben. Július 23-án azt az utasítást kaptam, hogy kérelmezzek kihallgatást Öszentségénél, akinek kifejeztem a zsidó közösségek háláját azért a hősies és szeretetteljes segítségért, amit a katolikus klérus nyújtott nekünk a kolostorokban és a kollégiumokban. [...] Jeleztem Öszentségének hittestvéreim azon szándékát, hogy tömegesen járuljanak elé köszönetnyilvánítás céljából. De erre csak a háború végén kerülhet csak sor, hogy ne hozzuk nehéz helyzetbe azokat, akiknek északon még szükségük van a védelemre.”

Mindez még a háború alatt történt. Mi történik ma...

Sajnálatos módon ma olyan erős figyelem irányul XII. Piuszra, hogy még egy szokványos történészvita is éles polémiává változik.

A kérdés olyannyira égető, hogy a Yad Vashem Intézetben elhelyezett híres fénykép és a képaláírás problémája még mindig nem megoldott. Az imént felsorolt idézetek ellenére sem. Mi történt?

Az történt, hogy az évek folyamán elterjedt XII. Piusz fekete

legendája. Emlékezzünk csak J. Cornwell⁶ és Daniel Goldhagen⁷ könyveire, melyekben ezek a vádak a legeggyértelműbb megfogalmazásukat nyerik. A közgondolkodásban kialakult az a nézet, hogy XII. Piusz a náci Führer cinkosa volt. Ez örülség! Gondoljunk csak arra, hogy 1961-ben az Eichmann-perben a pápáról olyan vélemény került megfogalmazásra, amit ma is érdemes újra átolvasni. Gideon Hausner a jeruzsálemi főállamügyész szavait idézem: „1943. október 16-án a római régi zsidó-negyedben nagyszabású razziára került sor. Az olasz klérus részt vett a mentőakcióban, a kolostorok, templomok kapui megnyíltak a zsidók előtt. A pápa személyesen lépett fel a letartóztatott zsidók érdekében”.

És ez mindössze két évvel a Helytartó bemutatása előtt hangzott el...

Pontosan 1963-tól kezdődően indul meg XII. Piusz szerepének revíziója, mégpedig két irányban. Az egyik rosszindulatú megközelítés – az egyházon belül – arra törekedett, hogy XII. Piusz személyével szembeállítsa XXIII. János alakját. Ez egy pusztító erejű akció volt: XXIII. Jánost úgy mutatták be, mint aki a II. világháború alatt olyan pápa lett volna, aki rendelkezett azzal az érzékenységgel, amivel XII. Piusz nem rendelkezett. Ez egy nagyon bizarr feltételezés. A Pacelli ellen irányuló célozgatások hátterében az áll, hogy ellenfelei így nyújtották be neki a számlát antikommunizmusa miatt. Valójában XII. Piusz olyan pápa volt, akinek ténykedése tökéletesen illeszkedett az egyház 20. századi történetébe. Ha olvassuk írásait, vagy meghallgatjuk beszédeit, akkor észrevehetjük, hogy kritikát fogalmazott meg a liberalizmussal szemben is. Ezzel azt akarom mondani, hogy egyáltalán nem volt az antikommunista nyugati világ zászlóvivője.

Nem volt tehát a nyugat káplánja...

Egyáltalán nem volt az. Teljesen megtevesztő az, ha XII. Piuszt úgy mutatják be, mint a hidegháború nagy antikommunista offenzívájának káplánját. Természetesen a pápa antikommunista volt. És ezért az antikommunizmusaért kellett drágán megfizetnie azzal, hogy filmekben, színpadi művekben és más publikációkban meghamisították a róla kialakult képet. De azok, akik nem előítéletekkel közelednek hozzá és a dokumentumok alapját próbálják megismerni Pacelli pápát, megdöbbennek a fekete legenda értelmetlensége fölött. XII. Piusz nagy pápa volt, aki a helyzet magaslátán állt. Olyan mintha ma Rooseveltnek felródnánk azt,

⁶ *Hitler's Pope.*

⁷ *Hitlers willige Vollstrecker.*

hogy nem fogalmazott egyértelműbben a zsidók érdekében. De mégis hogyan lehet egy háború kellős közepén bírálni egy olyan embert, mint a pápa, akinek semmilyen fegyveres eszköz nincs a kezében? A XII. Piusszal szembeni támadások álságos volta feltűnik minden jóhiszemű embernek, és fel kell lépniünk ezzel az álságos támadással szemben. Előbb vagy utóbb csak akad valaki, aki újraolvassa és értelmezi a tényeket az imént idézett tanúságtételek tükrében is.

Van különbség az európai (különösen olasz) és az amerikai historiográfia között ebben a kérdésben?

Szerintem van. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy a XII. Piusszal szembeni ellenérzések a protestáns és angolszász világban születtek. Nem a zsidó világban alakultak ki, viszont a zsidó világ idővel alkalmazkodott azért, hogy ne váljon célpontjává a nemzetközi kampánynak. Vagyis: ha egy pápát azzal vádolnak, hogy teret engedett és segítette az antiszemitizmust, akkor a zsidó világnak törekednie kell a tisztánlátásra. Így jutunk el a Yad Vashem hetedik terméhez, ahol a pápa fényképe alatti felirat „kétértelműnek” nevezi magatartását. Vagy így jutunk el Izrael Állam akkori szentszéki nagykövetének 1998-as akciójához, amikor azt kérte, hogy függesszék fel XII. Piusz boldoggá avatási processzusát. De ebbe nem akarok belefolyni, mert ez nem történelmi kérdés. Van ebben az egész XII. Piusz-ellenességben valami, ami messziről büzlík.

1963 óta irányulnak a reflektorok XII. Piuszra, s keresik a bizonyítékokat a bűnösségére, de mind a mai napig nem találtak semmit. Éppen ellenkezőleg: arra találtak számtalan bizonyítékot, hogy az általa vezetett egyház milyen alapvető segítséget nyújtott a zsidóknak. Ezzel kapcsolatban emlékszem egy nagyon szép gesztusra: 1955 júniusában az Izraeli Filharmonikus Zenekar azt kérte, hogy koncertet adhasson XII. Piusz tiszteletére a Vatikánban, hogy ezzel is kifejezzék hálájukat. A pápa jelenlétében Beethoven hetedik szimfóniáját játszották. Ez jellemezte az akkori légkört. És mikor a pápa meghalt, Golda Meir, izraeli külügyminiszter, később miniszterelnök, ezt mondta: „Amikor népünket a legrémisztőbb vértanúság érte a náci uralom évtizedében, a pápa feleremelte hangját az áldozatok érdekében. A béke jeles munkásának elvesztését siratjuk”. Valaki szerint a pápa nem emelte fel a hangját, mások mégis hallották. Érti ezt? Golda Meir hallotta a pápa hangját. William Zuckermann, a *Jewis Newsletter* főszerkesztője ezt írta: „Az amerikai zsidók hajtának fejet és fejezzék ki gyászukat, mert nagy valószínűséggel ebből a politikusi generációból senki sem nyújtott nagyobb segítséget a zsidóknak a vészkorszakban. Mindenki másnál nagyobb mértékben

részesülhettünk az elhunyt pápa nagylelkűségéből és szeretetteljes jóságából az üldözés és a terror éveiben”. Így tekintettek évekig, évtizedekig XII. Piuszra. Talán mindannyian örültek voltak? Nem, ellenkezőleg: ők voltak azok, akik elszenvedték azokat az üldözéseket, amelyekkel most XII. Piuszt mint bűnrészeszt vádolják. Ha történészként tekintünk a fekete legendára, akkor mást nem mondhatunk mint azt, hogy örültség. Azt gondolom viszont, hogy, néhány polémistától eltekintve, minden történész, aki méltó erre az elnevezésre, küzdeni fog az igazságért – akkor is, ha hozzám hasonlóan nem katolikus.

Milyen eredményekre jutott eddig az izraeli történetírás? Történet fejlődés a történészek ítéletalkotásban? XII. Piuszról még mai is éles vita folyik?

Úgy fogalmaznék, hogy az izraeli történetírás nagyon visszafogott. Valójában a vita még egy olyan kör makacs megátalkodottsága miatt nyitott, mely nem része a zsidó világnak. Véleményem szerint három szempontot kell figyelembe vennünk: Mindenekelőtt XII. Piusznak az antikommunizmusa miatt kell megfizetnie. Másodsorban: a pápa jól ismerte Németországot és németbarát volt – figyelem: nem nácibarát! Végül pedig: a XII. Piusz elleni támadások olyan körökből érkeznek, mellyel szemben tízszer annyi kritikát lehetne megfogalmazni. A holokausz idején ezek a körök megközelíteni se tudták azt a teljesítményt, ami miatt most XII. Piuszt kritizálják.

Mondana néhány példát?

Arra gondolok, ami Franciaországban, Lengyelországban vagy éppen az Egyesült Államokban történt. Gondolkozzunk: a XII. Piuszt vádlók tézise az, hogy mindenki tudta és hogy tudni lehetett (ti. a zsidók üldözéséről). Kérdem én akkor: kikre emlékszünk a korszak kiemelkedő személyiségei közül, hogy felemelte szavát úgy, ahogyan azt XII. Piusz esetében hiányolják? Én egyre sem emlékszem.

Az olasz antifasisztákra is gondol?

Természetesen. Kire tudunk rámutatni, hogy igen, ő megtette a zsidókért azt, amit XII. Piusz nem tett meg? Én nem tudok ilyen emberről. Lehetnek egyes esetek, ahogy az egyház főpapjai között is voltak. Ez a pápa legalább megtette mindazt, amire lehetősége volt. Lehetővé tette tízezer római zsidónak (de Olaszországban máshol is), hogy megmeneküljenek, szemben a kétezer meggyilkolttal. Nem értem, hogy mik az összehasonlítás kritériumai. Azt hiszem, vélelmezhetjük, hogy ezek a vádak és igaztalan támadások azokból a körökből érkeznek, melyeknek nincs rendben a lelkiismeretük.

A fekete legenda tehát a rossz lelkiismeret tipikus esete?

Úgy vélem, igen. Nem tudom másként magyarázni. Tény az, hogy a XII. Piusz iránti gyűlölet egy jól meghatározható szöveggörnyezetben születik: a hidegháború kezdetén. Ne felejtjük el, hogy XII. Piusz tette lehetővé 1948-ban a kereszténydemokrácia győzelmét (Olaszországban). Meggyőződésem, hogy a vele szemben megfogalmazott vádak abból a gyűlöletből táplálkoznak, mely a negyvenes évek második felében és az ötvenes években gyűlemllett fel. A XII. Piusz elleni irodalom a világháború után keletkezik. Olaszországban a nemzeti egység 1947-es megtörése után indul útjára és az ötvenes években érlelődik egyre polemikusabb tónusokat öltve. Ez a felgyűlemllett gyűlölet és ellenérzés robban ki a következő években. Egyébként, ha ez azonnal a háború után történik meg, akkor azok a zsidók, akik az életüket köszönhették az egyháznak, nem engedték volna, hogy mindezek megjelenjenek. Jóval később jelentek meg a vádak, amikor az egyház által megmentett ezek már meghaltak, a gyermekeik pedig elhitték a vádakot. Tényleg, ki szállt és száll szembe a vádakkal? A történészek!

Mindehhez csatlakoztak azok a katolikus hangok, akik XII. Piuszt szembeállították utódjával, XXIII. Jánossal.

Úgy gondolom, egyáltalán nem véletlen az, hogy a két pápa boldoggá avatási eljárása egyidejűleg lett meghirdetve. Egyébként amikor VI. Pál 1964-ben látogatást tett a Szentföldön, nagyon elismerően beszélt XII. Piuszról és nem volt tiltakozás. Senki sem tiltakozott. Pedig már elindult a Helytartó-akció. A vádak hihetetlennek tűntek. Később a lavina egyre erősödött, ahogyan kihalt a túlélők generációja. Én viszont azt gondolom, hogy a történészek igazságot szolgáltatnak XII. Piusznak.

*A katolikusokat említettük. A Civiltà Cattolica azt írta, hogy XII. Piusznak nem volt prófétai hangja. Nem tűnik ez egy kissé anakronisztikus ítéletnek? Talán a pápának október 16-án el kellett volna mennie a gettóba, ahogyan néhány héttel korábban elment a San Lorenzo-negyedbe?*⁸

Őszintén szólva, az ereimben folyó zsidó vér azt mondatja velem, hogy jobb egy olyan pápa, aki ténylegesen segíti hittestvéreimet a túlélésben, mint egy, aki egy látványos gesztussal él. Az a pápa, aki elmegy egy lebombázott negyedben, olyan pápa, aki megsiratja az áldo-

⁸ 1943. július 19-én az amerikaiak és az angolok Rómát bombázták. A San Lorenzo-negyedre érte a legnagyobb kár, ahová XII. Piusz személyes is kiment, hogy együtt imádkozzon a támadás áldozataival. (a ford. megjegyzése)

zatokat, kimutatja szeretetét és együttérzését a város iránt, míg a megjelelése a gettóban ellentmondásosnak tűnhetett volna. Mai ésszel persze mindent lehet mondani, még azt is – ahogyan le is írták – hogy a sínekre kellett volna vetni magát, hogy megakadályozza a deportálásokat. Én azonban úgy gondolom, hogy ezek nagyon könnyelmű kijelentések. Őszintén szólva, valakinek szemére vetni azt, amit a tieid közül sem tett meg senki, kissé visszás. Nem tudok arról, hogy a római antifasiszták közül bárki is elment volna a gettóba, vagy a sínekre vetette volna magát. Ezek komolytalan felvetések.

A katolicizmuson belüli vitákkal kapcsolatosan David Dalin rabbi azt írta, hogy XII. Piusz a legjobb furkósbot a haladó katolikusok kezében a tradicionalistákkal szembeni harcban...

A legkellemetlenebb, de számomra (akkor is, ha kívülállóként nyilatkozok) nyilvánvaló szempont az, hogy a katolikus világban folyó harc, mely szembeállítja XII. Piuszt és XXIII. Jánost, nem nevezhető éppen bátor küzdelemnek, mert mindenki igyekszik rejtve maradni. Nincs egyetlen olyan könyv se, amiben a katolikus világ bármely képviselője egyértelműen kimondaná: XII. Piusz nem, XXIII. János igen. Ezt a küzdelmet a sorok között vívják, finom utalgatásokkal. Számomra a dolog egyszerű: vagy tényleg meggyőződünk arról, hogy a XII. Piusz kollaborált a náciizmussal, vagy pedig a dolgok úgy állnak, ahogy ebben az interjúban azt felvázoltuk, s akkor bizonyos köröknek be kellene látniuk, hogy a két pápa szembeállítására semmi mást nem szolgál, csak a fekete legenda továbbélését. Jól jegyezzük meg: én azt gondolom, hogy a fekete legendának meg vannak számlálva a napjai. XII. Piuszt nem fogja a *damnatio memoriae* sújtani.

Miért mondja ezt?

Történelmi szemszögből olyan sok az érv XII. Piusz mellett és olyan egyértelmű az ellene felhozható bizonyítékok hiánya, hogy ki mondhatjuk: a XII. Piusz elleni kampány ki fog fulladni.

Egy utolsó kérdés XII. Piusz magatartásáról. Hogyan lehet rekonstruálni a holokauszt idején tanúsított tevékeny/tevéleges hallgatásának jellemzőit?

Sokat gondoltam XII. Piuszra úgy, hogy elképzelem: milyen személyiség lehetett. Többen XV. Benedekhez, az első világháború pápájához hasonlították. De a második világháború teljesen más volt, mint az első. Biztos, hogy Pacellit kétségek gyötörték. Ő maga is elgondolkodott 1941-ben a „hallgatása” fölött. Szörnyű döntés előtt állt, ami megingatta meggyőződésében. Aztán a háború után nagyon hosszú ideig,

1958-ig ismét erős pápa volt, aki éreztette jelenlétét, meghatározónak bizonyult Olaszország háború utáni újjáépítésében. Talán a 20. század legjelentősebb pápája volt. Biztos, hogy kétségek gyötörték. A hallgatással kapcsolatban is – ahogy említettem – kérdéseket tett fel önmagának. De éppen ezért gondolom, hogy nagy pápa volt. Személy szerint nagyon megérintett egy dolog. Ha XII. Piusznak nem lett volna tiszta a lelkiismerete, akkor a háború után eldicsekedhetett volna azzal, amit a zsidók megmentése érdekében tett. Ő azonban ezt sohasem tette. Soha sem szólt egy szót se. Pedig megtehetette volna.

Megjelent: „L’Osservatore Romano” (2008. október 8.) – Fordította: Véghseő Tamás.

IVANCSÓ ISTVÁN

ÖTÖDIK GYŰJTEMÉNY LITURGIKUS KIADVÁNYAINKBÓL

TARTALOM: 1. Bevezetés; 1. Évszám nélküli kiadványok; 2. Eddig hiányzó, mostanra előkerült művek; 3. Eddig ismeretlen kiadványok; 4. Egyéb művek; 5. Legújabb kiadványok; 6. Összegzés; 7. Függelék.

1. Bevezetés

Liturgikus kiadványaink gyűjtését évtizedekkel ezelőtt kezdtem el. Publikálásukat is megkezdtem, s az évek során négy gyűjteményben adtam közre.¹ Közben készítettem egy olyan kiadványt, mely a liturgikus dokumentumok kronológiai rendjét követi, táblázatos formában.² Aztán 2006-ban megjelentettem egy összefoglaló könyvet róluk, mely a nyomtatásban megjelent művek teljes leírását és bemutatását tartalmazza.³ Készül a második kötet is, mely a *További művek. Kiegészítések. Kiadatlan művek* alcímet fogja viselni.

Mint az eddigi munkában mindig, most is négy szempont vezérel az anyag összegyűjtésében és feldolgozásában: 1. a magyar nyelvű; 2. a görög katolikus; 3. a liturgikus témájú; és 4. a nyomtatásban megjelent kiadványokat foglaltam bele ebbe a gyűjteménybe is.

¹ Az első: IVANCSÓ, I., „A magyar görögkatolikusság liturgikus könyveinek anyanyelvi fordításai és kiadványai”, in Timkó, I. (szerk.), *A Hajdúdorogi Bizánci Egyházmegye Jubileumi Emlékkönyve 1912-1987*, Nyíregyháza 1987, 158-181. – A második: IVANCSÓ, I., „Újabb liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 4 (1997) 19-36. – A harmadik: IVANCSÓ, I., „További liturgikus kiadványaink”, in *Athanasiana* 13 (2001) 215-235. – A negyedik: IVANCSÓ, I., „Liturgikus kiadványaink negyedik gyűjteménye – Vierte Sammlung der liturgischen Ausgaben”, in *Athanasiana* 18 (2004) 161-179.

² IVANCSÓ, I., *Szinopszis a magyar nyelvű bizánci liturgia emlékeiről (1690-1999)*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 4), Nyíregyháza 1999.

³ Vö. IVANCSÓ, I., *Görög katolikus liturgikus kiadványaink dokumentációja I.*, (Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Liturgikus Tanszék 14), Nyíregyháza 2006. (A továbbiakban: *Dokumentáció.*)

Mostanra negyvenkilenc olyan művet sikerült összegyűjteni, melyek még nem szerepelnek az eddigi gyűjteményekben. Ez már olyan tekintélyes mennyiség, hogy érdemes ismét közreadni, az eddigi módszer szerint leírva őket. A teljes leírásukat pedig a függelékben közlöm.

1. Évszám nélküli kiadványok

A régebbi időkbeli való az a máriapócsi ponyvairódalom közé sorolandó kis füzet, melyet Kiss János állított össze, s a *Tövis korona* címet viseli.⁴ Nyíregyházán adták ki. A szerző úgy próbálta hitelesíteni a művét, hogy a címlapon feltüntette: az egyház által jóváhagyott könyvekből állította össze a füzetet.

Előkerült egy egylapos görög katolikus kiadvány is, mely a címlap tanúsága szerint Stefkó János tulajdona, s a máriapócsi segítő Szűz Anyához szóló *imát* tartalmazza.⁵

Egy töredékes mű is bekerült a gyűjteménybe, mely az Ulicsák Béla áldozópap által egybegyűjtött *karácsonyi énekeket* tartalmazza.⁶ Szatmárnémetiben adta ki, de nem lehet megállapítani, hogy mikor, mint ahogy azt sem, hogy milyen terjedelemben.

Ugyancsak Ulicsák Béla áldozópap adta ki azt a füzetet, amely a *Szent Liturgia* szövegét tartalmazza magyarázattal.⁷ A kézirat gyanánt megjelent kis kiadvány, sajnos, az évszámot nem tünteti fel.

A legutóbbi időkben, mintegy három esztendővel ezelőtt adták ki a máriapócsi bazilita atyák az *imaórákat* tartalmazó kis füzetüket,⁸ mely a kiadási évszámot nem tartalmazza.⁹ Aztán újból megjelentették ezt a füzetet, de már új címlappal, viszont ebben az esetben sem tüntették fel a kiadás évszámát.¹⁰

Szintén pár évvel ezelőtt jelent meg egy *lelkitükör* felnőttek és gyermekek számára.¹¹ A nyíregyházi Örökségünk kiadónál látott napvilágot, de évszám nélkül.¹²

⁴ Függelék, 6. sz. tétel.

⁵ Függelék, 9. sz. tétel.

⁶ Függelék, 10. sz. tétel.

⁷ Függelék, 16. sz. tétel.

⁸ Függelék, 2. sz. tétel.

⁹ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. láb.), 987-988.

¹⁰ Függelék, 32. sz. tétel.

¹¹ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. láb.), 989-990.

¹² Függelék, 3. sz. tétel.

A legutóbbi időben adta ki újabb változatban a sajpópálfalai kegyhely azt az *ősi imádságot*, mely 1863-ból származik.¹³ Nyilván a szükség vezette az egyházközséget, minthogy elfogytak a régebben kiadott szentképek, melyek hátlapjára nyomtatták az imát. A nagyméretű (képeslap formátumú) kép mellett kisebb változatban is (imakönyvbe való szentkép-méretben is kinyomtatták az imádságot.¹⁴

A *máriapócsi kilenced* kis füzetét ismételten kiadták.¹⁵ Új címlappal látták el, mely a restaurált, illetve megtisztított kegykép reprodukciója. Ez igazolja, hogy 2005 után jelent meg, de pontosabb kormeghatározást nem lehet adni róla.

Az előzőekhez hasonlólt lehet mondani a *Jertek, imádjuk Krisztust* című gyermekimakönyvről is.¹⁶ Új címlappal ellátva adták ki újból, de nem lehet megállapítani, mikor. Sőt, itt még a címlap képe sem segít a kor meghatározásában.

A *Máriapócsi zárándokok énekeskönyve* újabb kiadásáról¹⁷ (illetve lehetséges, hogy kiadásairól) ugyanaz állapítható meg, mint az előzőekről. Nem deríthető ki, hogy hányadik kiadás. Ugyanis az 1991-es jóváhagyást és megjelentetési adatokat tünteti fel, ám biztos, hogy a szükségleteknek megfelelően keletkezett az újabb változat. A címlap betűtípusa eltérő az eddigitől, s ez megdönthetetlen bizonyíték arra vonatkozóan, hogy újabb kiadásról van szó.

2. Eddig hiányzó, mostanra előkerült művek

A legújabb időkben sikerül rábukkanni egy eddig hiányzó, de ismert imakönyvre, a Melles Emil-féle *Jertek, imádjuk Krisztust!* című könyv harmadik kiadására, 1916-ból.¹⁸ A dokumentációja alapján lehetett tudni a létezéséről, sőt már a feldolgozása is megtörtént.¹⁹ (A sorozatnak még mindig van hiányossága.)

Eddig csak egy töredékes példány volt ismeretes az *Őrangyal* című imakönyvből.²⁰ Legújban előkerült a hatodik kiadása, amelyben

¹³ *Függelék*, 12. sz. tétel.

¹⁴ *Függelék*, 14. sz. tétel.

¹⁵ *Függelék*, 29. sz. tétel.

¹⁶ *Függelék*, 31. sz. tétel.

¹⁷ *Függelék*, 24. sz. tétel.

¹⁸ *Függelék*, 49. sz. tétel.

¹⁹ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 199-201.

²⁰ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 257-259.

fel van tüntetve a kiadási évszám (1918).²¹ Viszont a többi kiadásról nincs tudósítás, és nincs még belőlük előkerült példány sem. Így nem lehet további pontosítást végezni velük kapcsolatban.

A Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége által megjelentetett *iffúsági imakönyv* első kiadása (1922-ből) előkerült,²² így bele lehetett foglalni a jelen gyűjteménybe. Mivel már eddig is lehetett tudni az imakönyv létezéséről, a róla szóló dokumentumok alapján megtörtént a bemutatása.²³

A Demkó Sándor által kiadott, gyermekeknek szóló *imakönyv* már ismerős volt eddig is 1928-ból.²⁴ Viszont megkerült belőle egy második példány is, amely bővebb, ugyanis római számokkal ellátott pótlapokat is tartalmaz.²⁵ Ez a tüzetesebb vizsgálat alapján derült ki, s így külön műnek számít.

Az 1937-ben kinyomtatott *misszió- emléklap*²⁶ nem volt ismeretlen eddig sem, már megtörtént a bemutatása is a dokumentációja alapján.²⁷ De csak mostanra került elő belőle példány, így most lehetett felvenni ebbe a gyűjteménybe.

Amerikából sikerült meghozatni a *Jézus Szíve ájtatosság* füzetét,²⁸ melyet ott adtak ki 1940-ben. Takács Bazil, a Pittsburghi Görög Katolikus Egyházmegye püspöke hagyta jóvá, illetve engedélyezte a kiadását. Eddig csak egy listáról volt ismerős a mű.²⁹ Két nyelven, magyarul és angolul, párhuzamosan tartalmazza a szöveget.

Ugyancsak Amerikából került elő a *Békeájtatosság* füzeté,³⁰ amely 1943-ban jelent meg. Ez is kétnyelvű füzet, s a címlapja azt is jelzi, hogy ószlávból lett fordítva. Szintén Takács Bazil pittsburghi püspök hagyta jóvá a kiadványt, amely eddig csak egy felsorolásból volt ismerős.³¹

²¹ *Függelék*, 20. sz. tétel.

²² *Függelék*, 21. sz. tétel.

²³ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. láb.), 349-350.

²⁴ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. láb.), 453-458.

²⁵ *Függelék*, 25. sz. tétel.

²⁶ *Függelék*, 4. sz. tétel.

²⁷ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. láb.), 657-658.

²⁸ *Függelék*, 39. sz. tétel.

²⁹ SHEREGHY, B. (ed.), *The United Societies of the U. S. A. A Historical Album compiled on the Occasion of the Seventy-fifth Anniversary of the United Societies*, McKeesport 1978, 169. – Vö. *Dokumentáció* (2. láb.), XXX.

³⁰ *Függelék*, 40. sz. tétel.

³¹ SHEREGHY, *The United Societies of the U. S. A.* (28. láb.), 169. – Vö. *Dokumentáció* (2. láb.), XXX.

Egy kétnyelvű (angol és magyar) *füzet* is előkerült Amerikából, amely a nagyheti és feltámadási szertartásokat tartalmazza.³² Ezt 1951-ben jelentették meg. A kiadáshoz Ivancsó Dániel görög katolikus püspök adta meg a jóváhagyást, illetve engedélyt. Eddig ez a *füzet* is csak egy felsorolásból volt ismerős.³³

Már előzetes ismeretek is voltak az *apostoli és evangéliumi szakaszok* jegyzékéről,³⁴ amit 1951-ben adtak ki Nyíregyházán, de csak most vált teljesen ismertté, hogy sikerült találni belőle egy példányt.³⁵ A/4-es formátumban készített, stencilezett formában kiadott listáról van szó, mely kezdetleges megjelenési formája ellenére is fontos szerepet kapott egyházunk liturgikus életében.

3. Eddig ismeretlen kiadványok

Felbukkant az utóbbi időkben egy olyan, eddig ismeretlen imakönyv, amely a Budapest és New York székhelyű Steinbrener katolikus könyvkiadónál jelent meg. Címe: *Az óhitű keresztények vigasza*.³⁶ Sajnos, a kiadás évszámát nem tüntették fel a könyvben. Nem ismeretlen viszont a kiadó, mert a Melles-féle *Jertek, imádjuk Krisztust!* című imakönyv ötödik, hetedik és nyolcadik kiadását is az jelentette meg.³⁷

Eddig ismeretlen volt az a *búcsúénekeket* tartalmazó kis kiadvány is,³⁸ mely Amerikában jelent meg. A Magyarok Vasárnapja nyomdájában nyomtatták ki. Nem állapítható meg a szerzője, illetve az összeállítója. Nem tartalmaz egyházi jóváhagyást sem. Egyértelműen görög katolikus kiadvány (többek között a paraklisz tropárját és egyéb részeit is tartalmazza), de érdekes, hogy máriapócsi ének nincs benne. Néhány éneket angol nyelven is közöl.

Mivel az eddig összegyűjtött *Oltáregyesületi ájtatosság* című füzetek egyike sem tartalmazza, hogy hányadik kiadás,³⁹ nem lehet tudni, hányszor adták ki. Mindenesetre, előkerült egy olyan *füzet* is,⁴⁰ amelyet

³² *Függelék*, 41. sz. tétel.

³³ SHEREGHY, *The United Societies of the U. S. A.* (28. lábj.), 169. – Vö. *Dokumentáció* (2. lábj.), XXX.

³⁴ Lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 903-904.

³⁵ *Függelék*, 28. sz. tétel.

³⁶ *Függelék*, 17. sz. tétel.

³⁷ Lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 203-204; 206-208.

³⁸ *Függelék*, 15. sz. tétel.

³⁹ Lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 305-326.

⁴⁰ *Függelék*, 22. sz. tétel.

egyházmegyei jóváhagyással jelentettek meg, mégpedig 1923-ban. Így beilleszkedik a sorozatba.

Ugyancsak azt lehet elmondani egy másik ilyen füzetről, az *Ol-táregyesületi ájtatosság* 1927-es kiadásáról is:⁴¹ a kiadási évszámán kívül semmi más nem ismeretes róla.

Nem volt eddig ismerős a *paraklisz* ama füzte,⁴² amelyet Szatmárnémetiben adtak ki 1933-ban. Ismeretlen kiadója, illetve megjelentetője hivatkozik a munkácsi egyházmegyei főhatóság 1905. évi engedélyére, de ezen túl semmi más ismeretet nem lehet szerezni a műből a megjelentetésről és körülményeiről.

Nem volt eddig ismert az Amerikában 1937-ben kiadott *füzet*,⁴³ mely az ifjúság számára készült két nyelven, magyarul és angolul, s a magyar címe a következő volt: *Készítsétek elő az Úr útját*. Takács Bazil püspök hagyta jóvá.

Az ungvári bazilita internátus növendékei részére 1941-ben adták ki azt a kisméretű imádságos *füzetet*,⁴⁴ amely a reggeli és esti közös imádságokat tartalmazza. Fontos dokumentációt lehet kiolvasni a műből: már 1913-ban jóváhagyta az ungvári egyházmegyei főhatóság. Tehát többször is megjelent, de azt nem lehet megállapítani – további adatok hiányában –, hogy ez ténylegesen hányadik kiadása lehet a füzetnek.

Az 1947-ben Amerikában kiadott *búcsúénekek*⁴⁵ csak a legutóbbi időkből bukkant elő. Így csak most lehetett felvenni a gyűjteménybe a kis füzetet, mely a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére tartalmaz énekeket.

Az eddig ismeretlen kiadványok közé kell sorolni az *Imádkozzál* című, 1965-ben kiadott imakönyvet,⁴⁶ ugyanis Amerikában nyomtatták ki. Igaz viszont, hogy újranyomásról van szó, mert az 1935-ös kiadást⁴⁷ változatlanul jelentették meg a bazilita atyák a rendi előljáró engedélyével, amint azt fel is tüntetik benne.

Az *Imádkozzunk!* című gyermekek számára készített kis imakönyvet⁴⁸ 1965-ben Amerikában is kiadták a bazilita atyák. Az eredetije

⁴¹ *Függelék*, 23. sz. tétel.

⁴² *Függelék*, 26. sz. tétel.

⁴³ *Függelék*, 43. sz. tétel.

⁴⁴ *Függelék*, 27. sz. tétel.

⁴⁵ *Függelék*, 42. sz. tétel.

⁴⁶ *Függelék*, 44. sz. tétel.

⁴⁷ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 571-572.

⁴⁸ *Függelék*, 36. sz. tétel.

a máriapócsi Szent Bazil-rendi monostor kiadása volt, 1938-ban, illetve 1947-ben.⁴⁹ Az Amerikában készített újranyomás a rendi előljáró jóváhagyásával történt.

Eddig ismeretlen volt az a kétnyelvű, Kanadában megjelent *füzet* is,⁵⁰ amely Aranyszájú Szent János liturgiáját tartalmazza, és amit 1995-ben adtak ki. A Szent Mihály görög katolikus templom volt a kiadója. Előbb a magyar, aztán az angol szöveget közli Deák István paróchus, a mű összeállítója.

4. Egyéb művek

Csak kevés liturgikus szöveget tartalmaz a hajdúdorogi egyházmegye első püspökének felszentelésére készült alkalmi *füzet*.⁵¹ Mégis be kell venni a gyűjteménybe a jelentősége miatt. Miklósy István felszentelése és székfoglalása 1913. október 5-én történt Hajdúdorogon, s erre az alkalomra jelentették meg az emlékfüzetet, mely az ünnepség teljes menetét leírja.

Semmi közelebbit nem lehet megállapítani a *szentségimádást* tartalmazó kis kiadványról,⁵² amely mindössze egyetlen lap. Mindenesetre, a görög katolikus egyházunkban egy időben népszerű szertartás menetét tartalmazza.

Mivel elveszett a gyűjteménybe bekerült, *parakliszt* tartalmazó kis füzetnek⁵³ a címlapja, semmi biztosat nem lehet mondani róla. Sem a kiadás évét, sem a helyét nem lehet megtudni, sőt még azt sem, hogy rendelkezett-e egyházi jóváhagyással.

Ugyancsak címlap hiányában nem lehet megállapítani a *kottás liturgia*⁵⁴ szerzőjét, nem lehet megtudni a kiadási helyét és idejét. Az sem ismeretes, hogy melyik egyházmegyei főhatóság jóváhagyásával jelenhetett meg, ha egyáltalán volt ilyen jóváhagyás.

A meglehetősen kevés imádságot tartalmazó, Máriapócsot ismertető *füzet* 1921-ben jelent meg.⁵⁵ Mindenesetre, megkapta a püspöki

⁴⁹ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 661-664; illetve a második, 1947-es kiadását: 665-666.

⁵⁰ *Függelék*, 48. sz. tétel.

⁵¹ *Függelék*, 19. sz. tétel.

⁵² *Függelék*, 18. sz. tétel.

⁵³ *Függelék*, 37. sz. tétel.

⁵⁴ *Függelék*, 38. sz. tétel.

⁵⁵ *Függelék*, 8. sz. tétel.

jóváhagyást, s az is tudható róla, hogy Nyíregyházán nyomtatták ki egy későbbi sorozat első kiadásaként.⁵⁶

5. Legújabb kiadványok

Bár már ismerős volt, az eddigi gyűjteményekből kimaradt a *feltámadási szertartás* füzeté,⁵⁷ melyet Simon Attila okleveles kántor állított össze 1998-ban. Keresztes Szilárd megyéspüspök jóváhagyását viseli a mű. Fontos szerepet tölt be, mert teljes egészében kottás kiadvány, így elősegíti a feltámadási szertartás éneklését.

A Katolikus Tábori Püspökség 2004-ben adott ki egy római és görög katolikus *imaönyvet* a magyar honvédség tagjainak számára,⁵⁸ melyben görög katolikus részek is vannak, s ezért helyet kellett kapniuk a gyűjteményben.

Az Orosz Atanáz szerzetespap által végzett fordítói és kiadói tevékenység folytatásaként 2004-ben megjelent a *Ménea* harmadik köteté,⁵⁹ mely a januári és februári hónapokra szóló teljes liturgikus szövegeket tartalmazza.⁶⁰ Ezt a kötetet a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola adta ki.

Keresztes Szilárd jóváhagyásával jelent meg az *imaórák* füzeté⁶¹ 2005-ben, amely paróchiai használatra készült, egészen egyszerű módon. A négy imaóra eredeti szellemiségét tükröző – most a Nagyböjtből használt – liturgikus szövegeket alkalmazza.⁶² Így próbálja segíteni az egyes paróchiai közösségek imádságát, ahol lehetetlen lenne a papi zsolozsmáskönyvet használni. S éppen egy ilyen konkrét igényből született meg a püspöki jóváhagyással ellátott mű, amit már számtalan – fénymásolatban – sokszorosított és terjesztett változata előzött meg, főleg lelkigyakorlatos használatra.

A *paraklisz* szertartásának önálló füzeté⁶³ az előbbihez hasonló módon látott napvilágot 2005-ben.⁶⁴ Megjelentetésével konkrét igényt akart kielégíteni a megyéspüspök, ugyanis meglehetősen régen adták ki

⁵⁶ Ismeretes még a harmadik kiadás is. Lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 327-336.

⁵⁷ *Függelék*, 30. sz. tétel.

⁵⁸ *Függelék*, 1. sz. tétel.

⁵⁹ *Függelék*, 11. sz. tétel.

⁶⁰ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 991-998.

⁶¹ *Függelék*, 5. sz. tétel.

⁶² Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 999-1004.

⁶³ *Függelék*, 7. sz. tétel.

⁶⁴ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 1005-1008.

önállóan, azóta csak imádságos és énekes könyvekben. Emellett a máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriumának évében, a lelki megújulást, szertartásainknak – és ténylegesen a paraklisznak – gyakoribb imádkozását kívánta elősegíteni.

A máriapócsi kegykép harmadik könnyezésének centenáriuma alkalmából – Máriapócs, 2005. december 3-án – végzett ünnepi Szent Liturgiához készítette el Keresztes Szilárd megyéspüspök azt a *kiadványt*,⁶⁵ mely a Liturgia teljes szövegét tartalmazza, tekintettel az ünnepi sajátosságokra is.⁶⁶ Erdő Péter bíboros, metropolitánk ekkor hirdette ki, hogy Máriapócs nemzeti kegyhellyé lett.

Folyamatosan haladt előre a *Ménea* köteteinek kiadása, így 2006-ban már a negyedik,⁶⁷ a március és április hónapokra szolgáló kötet jelenhetett meg Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök jóváhagyásával. A mű a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola kiadásában látott napvilágot.

A legújabb időkből – 2008-ban – jelent meg a népszerű, *Emeljük föl szívünket* című imakönyv,⁶⁸ immár a tizedik alkalommal. Ezelőtt egyetlen egyszer sem tűntették fel a kiadási sorszámot, csak az évszámok és a jóváhagyások dátuma alapján lehet eligazodni közöttük. A jelen esetben azonban beleírták, hogy „a 2000-ben kiadott imakönyv második, javított kiadása”.

Ugyancsak 2008-ban jelent meg a *Ménea* ötödik kötete,⁶⁹ mely a májusi és júniusi hónapok liturgikus szövegeit tartalmazza. A könyv kiadását ismét Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök engedélyezte. Érdekesség azonban, hogy a Krisztus Feltámadásáról Elnevezett Görög Katolikus Szerzetesközösség magánkiadásában jelent meg, Dámóc helymegjelöléssel.

Kocsis Fülöpnek, a hajdúdorogi egyházmegye ötödik megyéspüspökének felszenteléséhez, illetve főpásztori működésének kezdetéhez három liturgikus kiadvány is kötődik.

Az első ilyen dokumentum a *püspökszentelés* szertartását tartalmazza, mely Hajdúdorogon, 2008. június 30-án történt.⁷⁰ A történelem számára érdemes feljegyezni, hogy Keresztes Szilárd nyugdíjba

⁶⁵ *Függelék*, 13. sz. tétel.

⁶⁶ Leírását és bemutatását lásd *Dokumentáció* (2. lábj.), 1009-1010.

⁶⁷ *Függelék*, 33. sz. tétel.

⁶⁸ *Függelék*, 34. sz. tétel.

⁶⁹ *Függelék*, 35. sz. tétel.

⁷⁰ *Függelék*, 45. sz. tétel.

vonuló, egyben az új püspököt felszentelő főpásztor saját maga készítette, bár a füzetben ez nincs feltüntetve.

Címlapját tekintve nem lehet eltérést találni ezen kiadvány és a következő között, mely ugyanazt a *püspökszentelési szertartást* tartalmazza, viszont bilingvis módon.⁷¹ A külalakon mégis feltűnő lehet a kétszeres vastagság. Ugyanis ez a füzet párhuzamosan közli a szertartás szövegét magyarul és olaszul. Ez tehát a második dokumentum Kocsis Fülöp püspök szenteléséhez kötődve.

A harmadik liturgikus kiadvány az új megyéspüspök első szegedi *püspöki liturgiájának* emlékére készült, melyet 2008. július 5-én végzett.⁷² Szépen, igényesen kiállított munka, kétszín nyomással. A lapokat díszes keret övezi. Sok kotta is található ebben a füzetben.

6. Összegzés

Ebben az ötödik gyűjteményben, mely a magyar görög katolikus egyház liturgikus kiadványairól szól, 49 dokumentumot sikerült begyűjteni és bemutatni.

Az eddigi gyűjtő és rendszerező munka folytatásaként 12 olyan kiadványt foglalhattam be ebbe a gyűjteménybe, amelyek egyikében sincs feltüntetve a kiadási évszám. A közelmúltban megjelentetett dokumentumok esetében viszonylag pontos kronológiai sorrendet tudtam követni, a régebbieknél csak feltételezet.

A mostani gyűjteménybe sikerült felvennem 9 olyan liturgikus kiadványt is, amelyek eddig hiányoztak a gyűjteményekből, de biztos ismeretem volt róluk az egyházmegyei levéltár, a korabeli sajtóhíradások alapján, illetve azért, mert egy-egy több kiadást megért „sorozatnak” hiányzó darabjai voltak.

Öröndetes, hogy 11 eddig ismeretlen liturgikus mű is előbukkant, s ezeket is be lehetett sorolni a gyűjteménybe. Valójában ez jelenti a legnagyobb örömet a gyűjtő és feldolgozó munka során.

Meg kell említeni még további 5 művet is. Ezek az „egyéb” kategóriába kerültek, mert a létezésükön kívül semmi biztosat nem lehet róluk megállapítani a dokumentációjuk hiányában. Mindenesetre léteznek, gazdagítják a gyűjteményt, illetve gazdagították a magyar görög katolikus egyház liturgikus életét és gyakorlatát.

⁷¹ Függelék, 46. sz. tétel.

⁷² Függelék, 47. sz. tétel.

Ismét tekintélyesebb mennyiséget jelent a legújabban kiadott liturgikus művek száma. Összesen 12 ilyen kiadványról van szó. Pontosan egy évtizedet ölel fel ezek együttese.

A legutóbbi három liturgikus kiadvány pedig az új görög katolikus püspök, Kocsis Fülöp nevéhez kötődik. Püspökké szentelésére készült a magyar és kétnyelvű változat, valamint első főpásztori liturgiájára az Aranyszájú Szent János liturgiáját tartalmazó füzet.

Remélem, még tovább gazdagodik minden eddigi kategóriában a liturgikus kiadványaink dokumentációja. Ezért folytatni kívánom a gyűjtő és rendszerező munkámat.

7. Függelék

1. RÓMAI ÉS GÖRÖG KATOLIKUS IMAKÖNYV a magyar honvédség számára

Katolikus Tábori Püspökség 2004.

Kiadta a Katolikus Tábori Püspökség, 2004-ben. Felelős kiadó: Dr. Szabó Tamás tábori püspök Írta és szerkesztette: Dr. Hankovszky Béla Társzerkesztő: Gállos Balázs Munkatársak: Gállos Angéla, Mák Ferenc, Németh Ilona, Szegedi János, Tóth István József Könyvterv és tipográfia: Kissik Grafikai Stúdió

© Katonai Ordináriátus, 2004 Hozsanna © OLT – Szent István Társulat, 1991 Éneklő Egyház © OLT – Szent István Társulat, 1984

Nyomta és kötötte: Szekszárdi Nyomda Kft. Felelős vezető: Vadász József ügyvezető igazgató – ISBN 963 214 965 3

12,5 x 9 cm 270 + 119 lap.

2. AZ IMAÓRÁK

© Nagy Szent Bazil Rend

20,5 x 13,5 cm 76 lap.

3. VISSZATÉRÉS AZ ATYA SZERETETÉBE – Lelkitükör felnőtteknek és gyermekeknek

Összeállította: Fedor Péter és Orosz Árpád – Készítette: Örökségünk Kiadó Bt. Nyíregyháza, Bercsényi u. 13. Tel: (06 42) 401-011; (06 20) 9-330-423

20,5 x 13,5 cm 76 lap.

4. MISSZIÓ-EMLÉK

A hajdudorogi egyházmegyei Főhatóság 371/937. sz. jóváhagyásával.

Bárány J. könyvnyomdája Nagykovács

15 x 10,5 cm [4] lap.

5. IMAÓRÁK

Nyíregyháza 2005

Egyházi engedéllyel. 294/2005. szám. Nyíregyháza, 2005. március 8.

Dr. Keresztes Szilárd püspök – Kiadja a Hajdúdorogi Püspöki Hivatal Nyíregyháza, Bethlen G. u. 5. Felelős kiadó: dr. Keresztes Szilárd
ISBN 963 218 052 5

15 x 10,5 cm 64 lap.

6. Ára 10 fillér. TÖVIS KORONA Legújabb alkalmi szent ének. Az egyház által jóváhagyott könyvekből összeállította: KISS JÁNOS (Kótaj, Szabolcs vármegye) Orosz Károly, Nyíregyháza

15,5 x 10,5 cm 8 lap.

7. PARAKLISZ

Egyházi engedéllyel. 600/2005. szám. Nyíregyháza, 2005. május 10.

Dr. Keresztes Szilárd püspök – Kiadja a Hajdúdorogi Püspöki Hivatal Nyíregyháza, Bethlen G. u. 5. Felelős kiadó: dr. Keresztes Szilárd
ISBN 963 218 456 4

16 x 11,5 cm 16 lap.

8. MÁRIAPÓCS – Kiadja: Nagy Szent Bazil Rendje Máriapócson Nyomatott Jóba Elek nyomdájában, Nyíregyházán 1915-1921.

Nihil obstat. Eugenius Bányay canonicus, censor dioecesanus. Nr. 1962-1921. Imprimatur. Nyíregyháza, die 4 Aug. 1921. Stephanus m. p. episcopus Hajdudorogensis – Imprimi potest- Máriapócs, die 6. Aug. 1921. Joachim Homa O. S. Basilii M. Provincialis.

16 x 11,5 cm 35 lap.

9. IMA a máriapócsi segítő Szűz Anyához. 5961. STEFKÓ JÁNOS tulajdona

13,5 x 9 cm 1 lap

10. KARÁCSONYI ÉNEKEK. Kéziratul: ULICSÁK BÉLA áldozópap.
Pátria, könyvnyomda Szatmárnémeti Rákóczi u. 24.
14,5 x 10,5 cm 8 lap [töredékes]

11. MÉNEA III. Január és február hónapokra – Nyíregyháza 2005.
Egyházi engedéllyel: 2153/2004. szám Dr. Keresztes Szilárd
hajdúdorogi püspök – Kiadja a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittu-
dományi Főiskola Nyíregyháza, Bethlen G. u. 19. – Felelős kiadó:
Dr. Pregun István főigazgató. – A fordítást a Rómában 1896-ban gö-
rögül kiadott MÉNAIA III. kötete alapján †Dr. Rohály Ferenc kéz-
irata alapján átdolgozta: Orosz L. Athanáz szerzetespap – Lektorál-
ták: Dr. Ivancsó István Dr. Papp Szabolcs
24 x 17 cm 690 lap

12. IMA (1863-ból)
[A sajjópálfalai kegykép – Nagyméretű]

13. SZENT LITURGIA a máriapócsi csodatevő kegykép harmadik
könyvezésének századik évfordulóján
A Szent Liturgián prezideál Dr. Erdő Péter bíboros, prímás,
esztergom-budapesti érsek a Szentatya személyes küldöttje – A Szent
Liturgiát vezeti Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi megyéspüspök
miskolci apostoli kormányzó – Máriapócs, 2005. december 3.
21 x 15 cm 32 lap.

14. IMA (1863-ból)
[A sajjópálfalai kegykép – Kisméretű]

15. Bucsuénekek a Boldogságos Szüz Mária tiszteletére
Nyomatott a Magyarok Vasárnapja nyomdájában
14,5 x 10 cm 24 lap.

16. Görög katolikus misehallgatáshoz kéziratul: Ulicsák Béla áldozó-
pap
14,5 x 10 cm 24 lap.

17. Az óhitű keresztények vigasza. Ó-hitű imakönyv görög-kath. keresz-
tények számára. Budapest és New-York. Steinbrener Ker. János,
katolikus könyvkiadóhivatala. 760

Nyomatja és kiadja Steinbrener ker. János cs. és kir. könyvnyomdász
Winterbergben.

15 x 10 cm 384 lap.

18. Szupplikáció

11,5 x 7 cm 1 lap.

19. Emlékfüzet az Úr 1912. esztendejében alapított hajdúdorogi egyházmegye első püspökének méltóságos és főtisztelendő Miklósy István urnak 1913. október hó 5-én Hajdudorogon történt fölszentelése és székfoglalása alkalmából

Liebermann nyomda Debreczen Telefon 6-89

20 x 14 cm 14 lap

20. Órangyal Imakönyv gyermekek számára. 1874/1905. sz. egyházmegyei jóváhagyással. Az Unio Könyvnyomda Részvénytársaság tulajdona. VI-ik kiadás. Nyomatott az Unio Könyvnyomda Részvénytársaság könyvnyomdájában Ungvárt 1918.

13 x 10 cm 159 lap

21. Imakönyv a gör. kath. ifjuság számára. Egyházfőhatósági jóváhagyással. Kiadja: A Magyar Görögkatolikusok Országos Szövetsége. Nyomatott Jóba Elek könyvnyomdájában, Nyíregyházán. 1922-319.

15 x 11 cm 157 lap.

22. Oltáregyesületi ájtatosság a gör. kath. egyház szertartásához alkalmazva. A hajdudorogi e. m. főhatóság jóváhagyásával. Jóba Elek könyvnyomdája Nyíregyháza, 281-923.

14 x 11 cm 67 lap.

23. Oltáregyesületi ájtatosság a gör. kath. egyház szertartásához alkalmazva. A hajdudorogi e. m. főhatóság jóváhagyásával. Jóba Elek könyvnyomdája Nyíregyháza, 1184-1927.

14,5 x 10 cm 58? lap.

24. Máriapócsi zarándokok énekeskönyve – A „Görögkatolikus Szemle” kiadása Nyíregyháza, 1991.

Egyházi engedéllyel. 40/1991. szám. Nyíregyháza, 1991. jan. 7. Dr. Keresztes Szilárd püspök. Megjelent a „Görögkatolikus Szemle”

gondozásában a „Görögkatolikus Szemle” kiadásában – A kiadásért felel: Dr. Bacsóka Pál
16,5 x 11,5 cm 47 lap.

25. Vigyázatok és imádkozatok Ima- és énekeskönyv a görögkatolikus ifjuság használatára – Összeállította: Demkó Sándor hittanár – 1928. Magyar Jövő R.-T. könyvnyomdája Miskolc
Méltóságos és főtisztelendő Miklósy István hajdudorogi megyéspüspök úr 451/1928. számú kegyes jóváhagyásával.
13,5 x 8,5 cm 208? lap.
26. Paraklisz A Boldogságos Szűz Máriához Pátria Nyomda Szatmár. 1933.
A munkácsi gkath. egyházmegyei főhatóság 3685-1905. számú jóváhagyásával.
13,5 x 10 cm 24 lap.
27. Reggeli és esti közös imádság * a bazilita internátus növendékei részére 7660:1913 sz. a. egyházhatóságilag jóváhagyva. Kárpátaljai Tudományos Társaság nyomdája. Ungvár, 1941. – 92.
11,5 x 7,5 cm 15 lap
28. Apostoli és evangéliumi szakaszok
29,5 x 21 cm 12 lap
29. Kilenced a máriapócsi könnyező Szűzanya tiszteletére Írta: P. Regős Dénes O. S. B. M.
104/1945. sz. Jóváhagyom. Máriapócs, 1945. VIII. 17. P. Dudás Bertalan OSBM. tartományfőnök. 1062/1945. sz. Az egyházmegyei főhatóság jóváhagyásával és áldásával. Nyíregyháza, 1945. VIII. 24. Miklós püspök
14,5 x 11 cm 48 lap.
30. Feltámadási szertartás Görög katolikus liturgikus füzetek
Egyházi engedéllyel 352/1998. szám. Nyíregyháza, 1998. február 23. Dr. Keresztes Szilárd püspök Szerkesztette: Simon Attila okleveles kántor Lektorálta: Bubnó Tamás karnagy Gebri József főiskolai tanár
Kiadja: a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Nyíregyháza, Bethlen G. u. 17. Felelős kiadó: Dr. Fodor György fő-

igazgató
20,5 x 14 cm 24 lap

31. „Jertek, imádjuk Krisztust!” Görög katolikus imakönyv gyermekeknek

A Szent Miklós Alapítvány megbízásából készítette a Nyírségi Nyomda Kft. Nyíregyháza 1993. – 476 – Felelős vezető: a kft. ügyvezető igazgatója – ISBN 963 00 1605 2
12 x 8,5 cm 96 lap.

32. Imaórák könyve
© Nagy Szent Bazil Rend
20,5 x 13,5 cm 76 lap.

33. Ménea IV. Március és április hónapokra Nyíregyháza 2006
Egyházi engedéllyel: 592/2006. szám Dr. Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök – Kiadja a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Nyíregyháza, Bethlen G. u. 13-19. – Felelős kiadó: Dr. Pregun István rektor – A fordítást a Rómában 1898-ban görögül kiadott Ménea IV. kötete alapján †Dr. Rohály Ferenc kézírata alapján átdolgozta: Orosz Atanáz szerzetespap – Lektorálta: Dr. Ivancsó István – A munkát az MTA a Magyar Tudományos Akadémia és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjában folytatott munka keretében támogatta.
24 x 17 cm 396 lap.

34. Emeljük föl szívünket! * Görög katolikus imakönyv Nyíregyháza 2008

Egyházi engedéllyel: 463/2000. szám Nyíregyháza, 2000. május 31. Dr. Keresztes Szilárd püspök – Minden jog fenntartva, beleértve bárminemű eljárással való sokszorosítás jogát is. A 2000-ben kiadott imakönyv második, javított kiadása. © Hajdúdorogi Püspöki Hivatal
Kiadja: A Hajdúdorogi Püspöki Hivatal
Color Pack Zrt. Nyomda, Nyíregyháza Felelős vezető: Zsukk László vezérigazgató
14 x 10,5 cm 397 lap.

35. Ménea V. Május és június hónapokra Nyíregyháza 2008
Egyházi engedéllyel: 615/2007. szám Dr. Keresztes Szilárd

hajdúdorogi püspök – A Krisztus Feltámadásáról Elnevezett Görög Katolikus Szerzetesközösség magánkiadása Dámóc, Fő u. 142. – A fordítást a Rómában 1899-ben görögül kiadott Ménaia V. kötete alapján †Dr. Rohály Ferenc kézírata alapján átdolgozta: Orosz Atanáz szerzetespap – Lektorálta: Dr. Ivancsó István – A munkát az MTA a Magyar Tudományos Akadémia és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Liturgiatudományi Kutatócsoportjában folytatott munka keretében támogatta.
24 x 17 cm 437 lap.

36. Imádkozzunk! A máriapócsi szent Bazilrendi monostor kiadása, 1938.

A hajdúdorogi püspöki főhatóság 644-1938. sz. jóváhagyásával. Újranyomás Rendielőljáró 20-1965. jóváhagyásával. Matawan, New Jersey
11 x 8 cm 128 lap.

37. Paraklisz a boldogságos szűz Mária tiszteletére

38. Kottás liturgia

39. Ájttatosság Jézus Krisztus, Úristenünk és Üdvözítőnk legszentsége-
sebb szívéhez – Devotion ...to the... most Sacred Heart of Jesus
Christ, Our Lord God and Saviour 1940.

Nihil obstat. Braddock, Pa., 5.-VI.-1940. Dr. Grigássy Gyula, Jézus
Legszentségesebb Szíve Egyesületének Egyházmegyei Igazgatója. –
Imprimatur. Homestead, Pa., 10.-VI.-1940. +Bazil, A Pittsburghi
Görög Katolikus Egyházmegye Püspöke.

13 x 9 cm 16 lap.

40. Ájttatosság Békéért és Győzelemért Ó-Szlávból magyarra fordította
Dolinay Péter esperes – Devotion for Peace and Victory – Copyright
by the Pittsburgh Ordinariate of the Byzantine-Slavonic Rite

Nihil Obstat: Rev. Basil Ivancsó censor deputatus – Imprimatur:
Munhall, Pa. January 30, 1943 +Basil Takach, Ordinary

13 x 9 cm 45 lap.

41. Main Services of Holy Week and glorious Resurrection in the Greek
Rite (Byzantine-Hungarian) Catholic Church – A Nagy Hétnek és a

fényes Föltámadásnak fő-szertartásai a görög szertartású (Bizánci-Magyar) Katolikus Egyházban.

Diocese of Pittsburg (Byzantine-Greek Rite) – Nihil Obstat: Rev. Valentine Orosz censor. – Imprimatur: Homestead, Penna. Februarii, A. D., 1951. +Daniel Ivancho, D.D., Exarcha – Ordinarius.

Copyright – 1951 – by Dr. Julis Grigassy. Printed and Bound in U. S. A. All Rights Reserved.

Braddock, Penna., 1951

13,5 x 9 cm 208 lap.

42. Bucsuénekek a Boldogságos Szűz Mária tiszteletére

A Jó Pásztor Nyomdája 11426 Buckeye Road Cleveland, Ohio 1947

15 x 10 cm 16 lap.

43. Készítsétek Elő az Ur Utját. Füzet az ifjúság számára. – Prepare The Way Of The Lord. Pamphlet for the Youth. – Sz. M. Pert Amboy, N. J. – A. D. 1937.

Nihil Obstat: Rev. Stephanus C. Gulovich, D. D. die 27. Julii, 1937.

– Imprimatur +Basilius Episcopus.

15,5 x 11,5 cm 54 lap.

44. Imádkozzál – Görög katolikus imakönyv – Összeállította: A. Sz. Szt. Bazilrendi áldozópap – Szent Bazilrendiek könyvnyomdája Užhorod 1935

313/35. szám. „Imádkozzál” című imakönyv kinyomtatását engedélyezem. Užhorod, 1935. június hó 4-én. P. Bulyk OSBM. Tartományfőnök. – Kinyomtatása engedélyezve 4872/35. szám alatt. Dr. Hadzsega Bazil püspöki vicarius. – Újranyomás Rendielöljáró 15-1965 jóváhagyásával Matawan, New Jersey

11,5 x 7,5 cm 317 + 3 sztl. lap.

45. Kocsis Fülöp püspökszentelése – Hajdúdorog, 2008. június 30.

Kiadja a Hajdúdorogi Püspöki Hivatal – Tördelés: Projekt-Team DTP Stúdió (Hoho); Nyomda: Grafit-R Kft. – Nyíregyháza – ISBN: 978-963-06-5335-0

21 x 14,5 cm 32 lap.

46. Kocsis Fülöp püspökszentelése – Hajdúdorog, 2008. június 30. (két-nyelvű változat)
21 x 14,5 cm [64] lap.
47. Első szegedi püspöki liturgiám emlékére – Szeged, 2008. július 5. –
Aranyszájú Szent János Liturgiája
www.szeggoke.hu – www.zpformular.hu
21 x 14,5 cm 43 lap.
48. Aranyszájú Szent János Liturgiája * The Holy Liturgy of St John
Chrisostom – Pannichida * Panakhyda – Hamilton, 1995
Szent Mihály Görög Katolikus Templom – St. Mihael's Greek
Catholic Church – 521 West 5th Street, Hamilton, Ontario, L9C 3P7
Pythagoras Publishing (416) 322-8118, e-mail: simandi@idirect.com
21 x 14,5 cm 35 lap.
49. Jertek, imádjuk Krisztust! Görög katolikus ima- és énekeskönyv.
Fordította és összeállította: Melles Emil. Egyházhatósági jóváhagyás-
sal. III. Kiadás. Budapest és New York. Steinbrener ker. János,
kathol. könyvkereskedése. Tulajd.: Steinbrener ker. János és Rupert,
apostoli szentszéki kiadók. 1916. 767.
A hajdúdorogi egyházmegyei főhatóság 1916. évi márc. 31-én kelt
1360. számú intézkedése és jóváhagyásával.
12 x 8 cm 335 + 1 sztl. lap.

KRÓNIKA

Szent Atanáz Díj 2008.

Hittudományi Főiskolánk Tanári Karának egyöntetű határozata alapján, Keresztes Szilárd megyéspüspök jóváhagyásával ebben az esztendőben Tóth Elek nyugdíjas paptestvérünk kapta a Szent Atanáz Díjat. Kettő szempontból kötődik Intézményünkhöz. Egyrészt itt folytatta tanulmányait a papságra készülve. Másrészt pedig az egyházi közigazgatás tantárgyát tanárként oktatta.

Az évzáróval egybekötött ünnepségen az ünnepelt a következő laudációban részesült:

„Hittudományi Főiskolánk 2000-ben, fennállásának jubileumi, ötvenedik esztendejében Szent Atanáz Díjat alapított. A Díj alapításának célja – az alapító okirat harmadik paragrafusa szerint – a következő: »eszközt teremteni az Intézményben kimagasló tevékenységet tanúsított vagy tanúsító személyek iránti megbecsülés kifejezésére«. Intézményünk oktatói testülete örül, hogy az idén ezt a díjat Főtisztelendő Tóth Elek atyának, egykori diákjának, későbbi tanárának adhatja át. A 2008.

május 12-én tartott rendkívüli tanári konferencián egyöntetű szavazás történt erre vonatkozóan.

Anélkül, hogy fatalisták lennénk, elmondhatjuk, hogy Tóth Elek atya sorsa vagy életútja a születése után azonnal megpecsételődött: már néhány óras korában megkereszteltették a szülei. S azóta is az Istenhez való hűségben, a neki és az embereknek tett folyamatos szolgálatában telt és telik az élete. Amíg bírta és tehetett, mindennapos készséges munkájával bizonyította, amióta a test elerőtlenedett, a lélek erősségével, imádságával igazolja ezt. Mondhatnám, nem nehéz, hiszen édesanyja hároméves korában felajánlotta a máriapócsi Szűzanyának, s az ő oltalmazó szeretetében tehetett ezt. De mégiscsak kellett hozzá az emberi küzdelem is. A fábiánházi elemi iskolától kezdve a nagykárolyi, majd a budapesti piarista gimnáziumon és a nyíregyházi Királyi Katolikus Gimnáziumon át, a Számviteli és Pénzügyi főiskolán keresztül, a hívást mégiscsak meghallva és elfogadva, a minisztériumi állást elhagyva, 1953-ban felvételt

nyert a Hittudományi Főiskolára.

Ötven esztendővel ezelőtt, 1958. augusztus 10-én ért célba addigi törekvése: pappá szentelődött. »Örömet hozok áldozatot, sőt magamat is teljesen feláldozom lelketekért« – ezzel a szentírási idézettel kezdte papi életét, s visszatekintve a hosszú életútra, volt hívei, tanítványai, de a hozzátartozói is igazolják, hogy törekedett a megvalósítására. Tiszadonytól, első állomáshelyétől kezdve Rozsályon át Nyírcsaholyig, illetve az utolsó aktív helyig, a nyíregyházi paróchusságig, mind-mind tanúsítják ezt.

Nyíregyházán előbb öt esztendeig az egyházközséget vezette, majd egyházmegyei szolgálatba állt, amikor a püspök úr kinevezte ökonómusnak. Nagy szakmai tapasztalattal rendelkezett előtanulmányai, valamint minisztériumi munkája alapján.

S Tóth Elek atya élete itt kapcsolódik, illetve kanyarodik vissza Főiskolánk életéhez. Ugyanis a püspök úr megbízta azzal is, hogy a kispapoknak tanítsa az egyházi közigazgatást. Lelkes szorgalmával olyan jegyzetet állított össze, mely még ma is alapul szolgál ennek a tantárgynak az oktatásához. Mindannyiunk nevében köszönjük!

De meg kell köszönnünk azt a rendkívüli szorgalmat, azt a lelkiismeretes pontosságot, azt az ap-

rólékos precizitást, amellyel egyházmegyei keretek között – mindannyiunknak példát adva – dolgozott Hittudományi Főiskolánk és Papnevelő Intézetünk érdekében is, a biztos anyagi háttér és ellátottság érdekében. Ha valamit ki kell emelni Tóth Elek atya papi életéből, akkor éppen ezt a minden részletre kiterjedő pontosságot és buzgóságot említhetjük. Amit nem tehetett volna másképp, csak úgy, hogy megvalósította az ezüstmisés jelmondatát: »Szeretlek téged, Uristen, az Úr az én erősségem és oltalmam«.

Még nem tudom, mi fog idézetként az aranymisés szentképén állni, de a Szent Atanáz Díj átadásakor mindannyiunk nevében azt kívánom, hogy még sokáig lehessen az Úr az erőssége és oltalma.

Aranymisés áldozópapként fogadja Hittudományi Főiskolánk hálás szeretetének jeleként a Szent Atanáz Díjat! Isten éltesse!»

(Ivancsó István)

Máriapócsi Teológiai Napok

Az idén is folytatódott a sorozat: 2008. október 17-én és 18-án megrendezte Hittudományi Főiskolánk a Teológiai Napokat Máriapócscon.

Mindkét napon jelentős számban vettek részt rajta a papok. A tudományos jellegű rendezvények közül már évek óta ez a leglátoga-

több a magyar görög katolikus egyház papjai részéről. Bizonyára a rangos előadók neve is biztatást jelentett a részvételre.

Az idei előadásokat kivétel nélkül teológiai tanárok, professzorok tartották. A Szentírás évében természetes, hogy a cím, illetve a téma is ehhez igazodott. A rendezvény a következő címet kapta: „A Biblia a reményteljes jövő könyve”.

Az első nap házigazdája Intézményünk rektora, *Soltész János* volt. Három előadás kapott helyet ekkor. Elsőként *Rózsa Huba* budapesti professzor tartotta meg lendületes előadását „A jövő perspektívája a Pentateuchoszban” címmel. Őt követte ebéd után *Tarjányi Béla*, ugyancsak budapesti professzor elmélkedőbb jellegű előadásával: „Isten Országga mint jövő az evangéliumokban”. Délután még a harmadik előadás is elhangzott, melyet *Kocsis Imre* váci rektor tartott a következő címmel: „A parúzia-tan fejlődése a páli levelekben”.

Este Szent Liturgia volt a kegytemplomban, majd a vacsora után fórum következett *Kocsis Fülöp* püspök úr részvételével, az éjszakába nyúlóan.

A második nap Szent Liturgiával kezdődött a kegytemplomban, majd a három előadással folytatódott. Ekkor *Ivancsó István* volt a házigazda. Előbb *Kocsi György*

veszprémi biblikus tanár tartotta előmondanivalóját a következőről: „Történetkritika és pozitív jövőszemlélet Izraelben”. Utána *Orosz Atanáz*, Intézményünk patrisztikus tanára tartotta meg előadását a Biblia évét összekapcsolva a közben meghirdetett Szent Pál évvel. Előadásának címe: „A görög atyák biblia-értelmezése és Szent Pálképe”. A záró előadás *Fodor György*é, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem rektoráé, egyben biblikus tanárunké volt, aki a tőle megszokott lendületes módon beszélt. „A Jelenések Könyvének értelmezése, jövőképe” volt a témája.

Az előadásokat meglehetősen érdeklődés követte. Mindig volt hozzászólás, illetve kérdés is. Úgy tűnik, érdemes lesz folytatni ezt a sikeres rendezvényt a jövőben is.

(Ivancsó István)

Intézményi véradás

Hittudományi Főiskolánk életében jelentős eseményként tartjuk számon a véradást minden félévben. Fontos az embertársi szeretetnek ez a közvetlen megnyilvánulása. Ezért is érdemes hírt adni róla.

A jelen félévben október 28-án történt Hittudományi Főiskolánkon a véradás, amely bár nem tudományos jellegű, mégis jelentős. Teológus és civil hallgatóink,

valamint dolgozóink szép számmal vállalkoztak a véradásra, hogy ezáltal is segítséget nyújtsanak a rászorulóknak és felebaráti szerepetüket is igazolják általa.

Az elmúlt tanévben az országos második díjat kaptuk meg a felsőfokú intézmények közötti versenyben. Reméljük, most elsők lehetünk a nemes versenyben.

(Ivancsó István)

Dr. Szabó Péter habilitációja

Dr. Szabó Péter tanár úr október 28-án a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán védte meg egyetemi habilitációs dolgozatát, mégpedig *A keleti Egyházak szentségi fegyelme* címmel. A kánonjogi habilitációs bizottságnak – melynek elnöke Erdő Péter bíboros úr volt – arról kellett meggyőződnie, hogy megvan-e a kellő „habitusa” az egyetemi katedrához és tanításhoz a jelölt úrnak. Szabó Péter tanár úr – aki évek óta a Kánonjogi Posztgraduális Intézet és a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanára – számos és kiváló minőségű publikációjával és előadásával már előkészítette ezt az elismerést, a dolgozat megvédésével és egy idegen nyelvű előadás megtartásával pedig nemcsak a Bizottság, hanem az érdeklődők számára is megerősítette azt. – Gratulálunk! Legyen személye bá-

torítás mindannyiunk számára. Isten éltesse! (Seszták István)

Egyháztani konferencia a PPKE Hittudományi Karán

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Dogmatika és Alapvető Hittani Tanszéke közösen szervezte azt az egyháztani Konferenciát, melynek címe *Élő kövekből épülő Egyház* címet viselte. A hat előadásból álló esemény – melynek fő irányvonalát a II. Vatikáni Zsinatot követő ekkleziológiák bemutatása volt – október 28-án délelőtt tartották a Hittudományi Kar nagytermében. Az előadások igen különböző szempontokból vizsgálták az elmúlt évtizedek „egyház-fogalmát”, s így a résztvevőkkel együtt világos rálátást nyerhettünk korunk igen színes, az Egyház lényegét és valóságát meghatározó teológiai palettára. Annak reményében, hogy az előadások minél hamarabb írásos formában is megjelennek, soroljuk fel az előadókat: Nemeshegyi Péter, Balogh József, Puskás Attila, Czopf Tamás, Seszták István és Kránitz Mihály.

(Seszták István)

Szakkönyvek bemutatója

A Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat rendezvényeként szakkönyveket mutattak be Deb-

recenben, 2008. november 11-én. A rendezvény szervezője a Reformációkutató és Kora Újkori Művelődéstörténeti Műhely volt. Helyszíne pedig a Debreceni Akadémiai Bizottság székháza.

A hat bemutatott könyv közül kettő a mi intézményünkhöz, illetve oktatóinkhoz kötődik. Az egyiket *Véghseő Tamás* szerkesztette, mégpedig egy nemzetközi konferencia anyagából. Címe: „Rómából Hungáriába. A De Camelis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai”. A másik könyvet *Puskás Bernadett* készítette s címe: „A görög katolikus egyház művészete a történelmi Magyarországon. Hagyomány és megújulás”.

Mindkét könyvet Intézményünk egyháztörténelmi tanára, *Véghseő Tamás* mutatta be.

(*Ivancsó István*)

VIII. Liturgikus Szimpozion

Hittudományi Főiskolánk Liturgikus Tanszéke immár a nyolcadik liturgikus szimpozionját szervezte Nyíregyházán, 2008. november 13-án.

Ez a rendezvény a Szentírás évéhez kapcsolódott, az előadások témái a Bibliához kötődtek, de – természetesen – liturgikus szempontból.

A félnapos szimpozionon öt

előadást hangzott el, öt előadótól.

1. *Obbágy László*: Liturgikus perikópák és biblikus háttérű liturgikus szövegek mint a katekumenátus útjelzői. 2. *Bohács Béla* (Eperjes): A húsvéti kánon biblikus tartalma (ez majd csak az írásos változatban lesz hozzáférhető, mert egy másik konferencián való részvétele miatt az előadó nem tudott személyesen jelen lenni). 3. *Nyirán János*: Az Arany-szájú-anafora biblikus vonatkozásai. 4. *Orosz Atanáz*: Khrüszosztomosz Szent Pál-homiliáinak továbbélése a görög egyházban. 5. *Ivancsó István*: A Szentírás tisztelete a magyar görög katolikus egyház liturgikus hagyományában.

Az előadások után rövid diszkusszióra is sor kerülhetett.

A rendezvényt *Kocsis Fülöp* püspök nyitotta meg, és *Soltész János* rektor zárta be.

Hála Istennek, szép számmal jelentek meg érdeklődők a rendezvényen, nem csak a papjaink és kispapjaink közül.

(*Ivancsó István*)

UKRAJNA MEGKERESZTELKEDÉSÉNEK 1020. ÉVFORDULÓJA

Négy napon át ünnepelte Ukrajna a Kijevi Rusz megalapítása, illetve a kereszténység felvétele 1020. évfordulóját, amely elsősorban arra lett hivatva, hogy elősegítse a három részre szakadt ukrán pravoszláv egyházak közeledését, egyszersmind erősíteni az ukrán nemzettudatot.¹ Az ünnepségsorozat egyik kimagasló eseménye volt, hogy július 27-én a kijevi Krisztus Feltámadására szentelt pátriárkai székesegyházban ünnepi Szent Liturgiát végzett Ljubomir Husar, Kijev-Halicsi nagyérsek, melyen részt vettek az ukrainai görög katolikus püspökök, sok görög katolikus pap és számtalan hívő, az egész országból.²

Vlagyimir, a kijevi Rusznak (az ősi államnak, mely Ukrajna és Oroszország területén állt fenn, mielőtt a jelenlegi nevét felvette volna) nagyhercege, 988-ban Bizánci II. Bazil hatására fogadta el a bizánciszláv rítust a népe számára, az ortodoxiára térve.

A katolikus paróchiák készen állnak arra, hogy megújítsák keresztségi fogadalmukat, az ortodox közösségek pedig várják I. Bartolomeosz konstantinápolyi ökumenikus pátriárka és II. Alexij moszkvai pátriárka látogatását – írta előzetesen az *Osservatore Romano*. Az Ukrán Püspöki Konferencia nyilatkozata pedig leszögezi: „Mélységesen hisszük, hogy ez az évforduló tudatosabbá teszi bennünk a közös örökségünket, s hogy új fény ragyog fel, mely képes arra, hogy eloszlassa az elmúlt évek számtalan nehézségét”. Ezért lehet szó történelmük „egyik legfontosabb eseményéről”.³

Az Ukrán Püspöki Konferencia Püspöki Szinódusának titkára, Bogdan Dzsurak előzetesen megállapította: „Meg kívánjuk köszönni az Úrnak az 1020 esztendővel ezelőtti történeteket, vagyis azt, hogy az ukrán nemzet beléphetett az Isten gyermekeinek családjába, amit az isteni kegyelem tett lehetővé, s melyet Vlagyimir kijevi nagyfejedelem indított

¹ Vö. „Napi sajtószemle”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 29.

² Vö. „L’Ucraina festeggia 1020 anni di cristianizzazione”, in *Zenit* 24.07.2008.

³ Mindkettőt idézi a *Zenit* 24.07.2008.

el”. Az ünnepségre meghívták koncelebrálni Ukrajna minden egyházmegegyének és exarchátusának képviselőit, hogy „a közös imádság révén dicsőítsék Istent a nagy keresztség nagy adományáért”. Éppen ezért a Szent Liturgia után a Dnyeper ünnepélyes vízszentelés következett, mely azt a célt szolgálta, hogy ezáltal megújítsák a keresztségi fogadalmat.⁴

Az előzetes híradások arról szóltak, hogy a két magas rangú egyházi vezető – I. Bartolomeosz konstantinápolyi ökumenikus pátriárka és II. Alexij moszkvai pátriárka – találkozója fontos lépés lehet a konstantinápolyi és a moszkvai pátriarkátus kapcsolatának javításában. A találkozón szóba kerül az ukrainai görög-keleti vallásúak megosztottsága is. Bartolomeosz és Alexij kijevi tárgyalásain megállapodtak abban, hogy szorosabbra fogják a két autokefál egyházkormányzat szövetségét, együttműködését. Az együttműködést azért tartotta fontosnak a Bartolomeosz, mivel – mint fogalmazott – „mindkét közösségnek döntő szerepe van az ortodoxia egységének fenntartásában”.⁵ Konstantinápoly egyetemes pátriárkája a találkozó után nyilatkozott, mivel maga a megbeszélés zárt ajtók mögött zajlott még július 27-én, Vlagyimir metropolita kijevi palotájában.

A találkozó folyamán kiérződött a feszültség is a két egyházfő beszédéből. I. Bartolomeosz már megérkezése pillanatában hangoztatta: azért jött Kijevbe, hogy együtt imádkozzon az ukránokkal három részre szakadt egyházuk egységének megteremtéséért. Ugyanakkor II. Alexij, Moszkva és egész Oroszország pátriárkája nem a három részre szakadt ukrán pravoszláv egyház egyesülésére kérte Isten áldását, hanem a testvéri szlávok, az orosz, ukrán és fehérorosz nép lelki egységének a megőrzéséért. II. Alexij eleve ahhoz a feltételhez szabta részvételét az ünnepségen, hogy nem kell találkoznia az árulónak és egyháztörőnek tartott Filarettel, a kijevi alárendeltségű Ukrán Pravoszláv Egyház pátriárkájával, aki közvetlenül az ünnepség küszöbén azt mondta, hogy Oroszországnak nincs is köze a Kijevi Ruszhoz. Mindemellett sokatmondó tény az is, hogy I. Bartolomaiooszt az ukrán elnök csókkal üdvözölte, ám Alexij esetében megelégedett egy meglehetősen távolságtartó, hűvös kézfogással.⁶

Mindenesetre a pozitív légkör kialakításához hozzájárult, hogy a két pátriárka közösen vezette az ökumenikus liturgiát Athén és Tirana

⁴ Vö. „L’Ucraina festeggia”, in *Zenit* 24.07.2008.

⁵ „I. Bartolomaioosz és II. Alekszij pátriárka találkozója Kijevben”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 30.

⁶ Vö. „Napi sajtószemle”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 29.

püspökeivel, illetve Vlagyimir kijevi egyházfővel és más helyi egyházi méltóságokkal. Bartolomeosz szentbeszédében hangsúlyozta az egyház egységét, s intett a megosztás veszélyétől, mely Istent sérti és „a Szentlélek azon javait, melyek hatástalanok maradnak, ha megosztásba és közönyösségbe ütköznek”. Alexij azt emelte ki, hogy „az orosz ortodoxia egysége nem kerülheti meg a tényt, hogy az egykori Kijevi Rusz utódai a maguk önálló életét éljék”.⁷

A katolikus püspökök viszont azt szögezték le, hogy „a kölcsönös tiszteletet és testvéri szeretetet tekintve azt látjuk, hogy az ökumené és az egység utáni vágy mind a mai napig tart a területünkön”.⁸

A tudósítások arról is szóltak, hogy előzetesen ugyan voltak nézeteltérések a két egyházi központ között, de a mostani megbeszélések olyan jól sikerültek, hogy Bartolomeosz a jövőben is szívesen venne részt ilyen megbeszéléseken, „különösen, ha felmerül az ortodox felekezetek között valamilyen nézeteltérés”. Egyik ilyen fontos kérdés volt a mostani alkalommal az ukrán keresztények közötti megosztás kezelése.⁹

A *Radio Vaticana* kiemelte, hogy a találkozó egybeesett az Ukrajna keresztény hitre térésének tiszteletére rendezett ünnepségsorozat végével. Az ünnepség végén II. Alexij moszkvai pátriárka kifejezte részvételi szándékát az októberi isztambuli ortodox zsinaton, azok után, hogy a moszkvai pátriárkátus már nyolc éve nem vett részt a közös zsinatokon.¹⁰ I. Bartolomaiosz konstantinápolyi pátriárka pedig azzal a reménnyel búcsúzott el Kijevtől, hogy az ukrán egyházak egyesítésére irányuló törekvések megvalósulnak, hiszen ez egyaránt érdeke a pravoszláv egyháznak és Ukrajna népének.¹¹

A kijevi pátriárkátusnak 2.781 egyházközsége, 22 monostora, 113 szerzetese és apácája, 2.182 papja, valamint 1.825. temploma van.¹²

⁷ „I. Bartolomaiosz és II. Alekszij”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 30.

⁸ Vö. „L’Ucraina festeggia”, in *Zenit* 24.07.2008.

⁹ „I. Bartolomaiosz és II. Alekszij”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 30.

¹⁰ „I. Bartolomaiosz és II. Alekszij”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 30.

¹¹ Vö. „Napi sajtószemle”, in *Magyar Kurír*, 2008. július 29.

¹² Vö. „L’Ucraina festeggia”, in *Zenit* 24.07.2008.

AZ ÖRMÉNY EGYHÁZ SZABAD MŰKÖDÉSE

„Történelmünk egyik legjobb szakaszát éljük meg most mind vallási, mind lelkeségi szempontból” – mondta II. Karekin minden örmények legfőbb pátriárkája és katolikosa, amikor július végén olasz turisták egy csoportját fogadta. Sok évszázad után teljesen szabad az egyházunk működése, és így evangelizálhatja a népet” – folytatta II. Karekin Ecsmiadzinban, az örmény pátriárkátus székhelyén.

Ecsmiadzin azt jelenti: „Az Egyszülött leszállása”. A legenda szerint Krisztus egy arany kalapáccsal jelölte meg a helyet Világosító Gergelynek – a szent apostolnak, aki 301-ben Örményországba érkezett, hogy elsőként térítse a népet a keresztény hitre –, ahol az első templomnak épülnie kell. A IV. századra visszamenő székesegyház körül terül el az a rész, amit örmény „Vatikánnak”, az ország lelki központjának neveznek, ahol – mint II. Karekin aláhúzta – „népünk 1700 esztendőn keresztül megőrizte a Krisztusban való hitét, nagyon nehéz történelmi körülmények között is”.

„Az iszlám iga alatt éltünk – magyarázta II. Karekin, összefoglalva az örmény egyház és örmény állam történetének fő állomásait –, amikor az intolerancia hatalmas volt; a törökök által végrehajtott népiirtás végzetes csapást mért a népünkre, a vallási élet szempontjából is; és ehhez járultak még az ateista kommunizmus évei”. Majd így folytatta a minden örmények pátriárkája: „Népünk a szívében őrizte a keresztény hitet, de az Egyháznak nem volt lehetősége arra, hogy megvilágosítsa, növelje és megérlelje ezt a választást. A keresztény hitet családi örökségként adták tovább nemzedékről nemzedékre, azzal a tudattal, hogy minden gyermeket meg kell keresztelni, ugyanis a keresztséget a nemzethez való tartozás jeleként tekintették. Ha egy gyermek nem lett megkeresztelve, nem lehetett örménynek tekinteni”.

„Ezért – állapította meg II. Karekin – egyházunk előtt az egyik legfőbb feladatként a hívek nevelése áll, és ezért kérelmeztük, majd elnyertük a lehetőséget az örmény egyház történelméről szóló tantárgynak a kötelező iskolai oktatásba való bevezetésére: hogy így tudjuk átadni a fiataljainknak a vallási ismereteket”.

Az örmény egyház legfontosabb feladatai közé tartoznak a templomfelújítások és új templomok építése, valamint a legrászorultab-
bak felé a szociális tevékenység. A pátriárkátus segíti a legszegényebbek
élélmezését, árvaházakat, két öregek otthonát, egy kórházat, ahová in-
gyenesen felveszik azokat, akik nem tudják megfizetni az orvosi ellátást,
két mentőállomást néhány laktanya és börtön mellett. Mindezek mellett
még azzal is foglalkozik, hogy anyagilag támogasson olyan családokat,
amelyek szülők nélkül maradt gyermekeket fogadnak be.

Fontos szempont az egyházak közötti ökumenikus kapcsolat.
„Nagy örömmel mondhatom – állapította meg II. Karekin –, hogy az
örmény egyház őszinte testvéri kapcsolatokat ápol minden keresztény
felekezettel. Ha problémáink vannak, akkor azok a szektákhoz kötődnek,
vagy nagyon gyakran azokhoz a szervezetekhez, amelyek a protestáns
világban éledtek újjá, s a legújabb időkben jelentek meg Örményország-
ban. Minden hagyományos egyházzal – katolikussal, ortodoxszal, angli-
kánnal, kalkedóniakkal – barátságos kapcsolatot ápolunk.

II. Karekin aztán megemlékezett II. János Pál pápának a 2001-
ben Örményországban tett látogatásáról, valamint a Szentatyának, XVI.
Benedek pápának a meghívásáról, amit májusban adott át: „Az örmény
egyházzal – mondta – a kapcsolataink bensőségesek és szeretetteljesek”.
Majd azt kívánta a minden örmények pátriárkája a találkozás végén,
hogy „a keresztény egyházak egyesült erővel le tudják győzni azokat a
nehézségeket, melyeket a modern kor támaszt az egyházakkal és a hí-
vekkal szemben”.

Forrás: „Karekin II: la Chiesa armena, finalmente libera di
evangelizzare. Incontro del Catholicos di tutti gli armeni con un
gruppo di pellegrini italiani”, in *Zenit*, 2008. 08. 28. – Fordítot-
ta: Ivancsó István.

A KÖZÉP-KELET ÜLDÖZÖTT KERESZTÉNYEI

Riminiben, 2008. augusztus 29-én mutatták be a következő kötetet: „Il sangue dell’agnello. Reportage fra i cristiani perseguitati in Medio Oriente [A bárány vére. Riport az üldözött keresztény között a Közép-Keleten]” (Guerini e Associati, 206 p., 17,50 Euro). Olyan nagyon várt könyvről van szó, amely hangot ad az Irakban és Törökországban üldözött keresztényeknek.

A könyvben megtalálható az utolsó interjú Faraj Rahho moszuli káld érsekkel, még az életét elvevő elrablása előtt; olyan iraki keresztények fájdalmas tanúságtételei, akik elmenekülnek a kirablás, megbecsületetés, legyilkolás elől, a vidék falvaiban és Kurdisztánban húzódva meg; a protestánsok lemészárlása Törökországban és az örmény török újságíró, Hrant Dink elleni bűncselekmény. A könyv szerzője Rodolfo Casadei, sok könyv szerzője Afrika és Ázsia határvidékéről, a „Tempi” című hetilap kiküldötte.

A könyv bevezetőjében Magdi Cristiano Allam a következőket írta: „Rodolfo Casadei szenvedélyes tanú. Személyesen ment el meglátni és meghallgatni a nehézségek közepette élő keresztényeket, akik mindenféle zaklatást szenvednek Törökországban, Jordániában, Szíriában, Libanonban és főleg Irakban, az iszlám terrorizmustól leginkább sújtott földön, amely a keresztényeket teljes kisebbségbe kényszerítette, s hogy vessék alá magukat az iszlám ítéletének”. Cristiano Allam különösen aggódott ama a helyzet miatt, mely szerint „ha egy nyugati ember az iszlámra tér, még csak álmában sem gondol arra senki, hogy megszegyenítse, még kevésbé arra, hogy megfenyegesse, ha ellenben egy nyugaton lakó muzulmán tér meg a kereszténységre, kíméletlen háborút indítanak ellene”. Majd így magyarázza tovább: olyan háborút, „amelyben halálos ítéletet hoznak rá a muzulmánok a hitehagyása miatt, de ami egyben kiváltja az olyan nem muzulmánok kritikáját is, akik arra a következtetésre jutnak, hogy ez a megtérés önmagában provokáció, és ezért elítélik a rájuk is leselkedő következmények miatt”.

Rodolfo Casadei egy interjújában arra emlékeztetett, hogy az utolsó iraki háború előtt 800.000 keresztény élt Irakban, míg mára

400.000 külföldre menekült, vagy eltűnt az ország északi részében. Casadei leírja a könyvében, hogy az „üldözésnek valódi és igazi paradigmája” van itt, amely fenyegető levelekkel kezdődik, vagy pedig fenyegetéseket tartalmazó videokazettákkal vagy CD-kel, melyek révén azt mondják a keresztényeknek „vagy megfizetitek az alávetettségi adót, vagy megváltoztatjátok a vallásotokat, vagy pedig elhagyjátok az országot, de ha nem teszitek meg ezeket a dolgokat, elraboljuk családtagjaitokat, és ha ellenálltok, megöljük őket”.

Az üldözés második fokozataként, annak, aki ellenáll, tönkreteszik a gazdaságát. Sokakat elrabolnak, és 50.000 dollárig is terjedő váltságdíjat követelnek értük. Másoknak az üzleteit rombolják porig. Ha valaki a végsőkéig kitart, megölik egy családtagját. Casadei elbeszélte, hogy találkozott olyan családokkal, ahol az apát megölték, egy fiút megölték, egy lányt megerőszakoltak és megölték a házban, fegyveresen támadva éjszaka rájuk rendőrnek öltözött fundamentalisták.

Az üldözés egy másik módja az áttérések erőszakolásán keresztül valósul meg, valamint azáltal, hogy nyilvános helyeken kendő viselésére kötelezik a keresztény nőket. Ebben az értelemben folytatják az üldözéseket Bassora-ban, Bagdadban és Moszulban.

A *Tempi* kiküldötte beszélt még a templomok elleni támadásokról is: „Össze tudtam gyűjteni az Oltáriszentség meggyalázásáról szóló több tanúságtételt is. Fegyveresek törtek be a szentmise alatt a templomba, s ott a hívek szeme láttára borították földre az Eucharisziát, a meggyalázás jeleként.”

A keresztények elleni támadásokat azzal igazolják, hogy ők az angloamerikaiak leszármazottai, és ez Casadei szerint „ez a nagy vád, amely kiváltotta az üldözést, míg valójában az iraki keresztények közül senkinek sincs semmi köze a megszálláshoz”. Majd hozzáfűzte: „Nem pártolták a megszállást, éppen azért, mert féltek attól a választól, amit az kiválthatott. Mindenesetre világos, hogy az amerikaiak csoportjának jelenléte az a vád, ami miatt a dzsihádisták ki akarják söpörni a keresztényeket Irakból”.

A *Tempi* kiküldötte elbeszéli könyvében a moszuli érsekkel való találkozását, mely ötven nappal a február 29-i elrablása előtt történt. Én voltam az utolsó külföldi újságíró, aki találkozott vele, és aki interjút készített vele – emlékszik vissza Casadei. – Elmagyarázta nekem, hogyan működik az üldözés módszere, valamint a vád, amit alkalmaznak”. Monsignor Paulos Faraj Rahha szívbeteg volt, és ezért ápolás és gyógyszer hiányában meghalt. Amikor elrabolták, megölték három keresztényt

is, akik vele voltak. Casadei elmondta, hogy ebben a tragikus helyzetben „a remény egyetlen eleme a kurd regionális kormány. Egy mérsékelt muzulmán kormány, amely igen nagy figyelmet fordít a vallási kisebbségekre”. Így kezdi összegyűjteni Irak minden részéből a vallási kisebbségeket, hogy a pártfogása alá vonja őket. Főleg keresztényekről van szó, de zsidókról is, valamint kisebb csoportokról is. A protestáns csoportokat is befogadja. Ez a fajta tevékenység okozza, hogy a keresztények Kurdisztánba menekülnek és a Ninive síkságára, mely ugyan nem Kurdisztán, de török ellenőrzés alatt áll.

A könyv második része Törökországról szól, és elbeszéli három megölt protestáns keresztény történetét, valamint egy török örmény újságíró legyilkolását. Casadei megmagyarázta, hogy Törökország úgy mutatkozik be, mint egy laikus ország, ahol az alkotmány engedélyezi a vallásszabadságot. De valójában folyik a vallásos kisebbségek üldözése, akiknek nincsenek meg ugyanazok a jogaik, mint a szunnita muzulmán kisebbségnek. Nincsenek meg ugyanazok a jogaik a tulajdont illetően, sem a földek és ingatlanok vásárlásánál vagy eladásánál, de a kultuszhelyek építésénél sem. Teljesen büntetően bánnak azokkal, akik a vallásos kisebbségekhez tartoznak. Létezik ugyan a vallás megváltoztatásának és a megtérésnek szabadsága a törvények szintjén, de a társadalmi gyakorlat ezt bünteti, mert aki elhagyja az iszlámot, a társadalom szélére szorítják. Sajnos, a vallási intoleranciának eme összefüggésében szörnyű gyilkosságok fordultak elő, mint Andrea Santoroé Trebisonda-ban, a protestánsok megölése és Hrant Dink meggyilkolása.

Megrendítő az örmény újságíró alakja. A *Tempi* kiküldötte két hónappal a meggyilkolása előtt találkozott vele. Ő azért harcolt, hogy megismerjék az 1915-1916-os örmény népiirtást. Például azt mondta, hogy „megfenyegettek és bíróság elé állítottak, mert elmondom az igazságot az örmény népiirtásról. Itt azt akarják, hogy senki ne beszéljen róla, mert azt mondják, hogy az a török önazonosság elleni támadás.” Dink azt állította, hogy „a törökök nem ismerik a népiirtást, nekik gyermekkoruktól kezdve azt tanították, hogy semmiféle népiirtást nem létezett, és hogy az örmények voltak a rosszak”, ezért kérte, hogy szabadon beszélhessen róla, „megértetni velük, hogy megváltozzék a felfogásuk”. Az örmény újságíró megállapította: „Hogy ezt megtegyem, szabadon kellene tudnom beszélni. Valójában halálos fenyegetést tartalmazó levelek szárait kapom, perbe fogtak és elítéltek csak azért, mert kérem a szabadságot, hogy egy történelmi tényről elmondjam a valóságot”.

Casadei aláhúzta, hogy „a szabadságnak ez a kérését gyilkos-

sággal fizették. Ez Törökország drámája”, majd hozzáfűzte: „történelmileg Törökországban az iszlám csoportokat szembeállították a szélsőséges nacionalistákkal, de ma már közelednek egymáshoz, vannak olyan csoportok, melyek kombinálják ezt a két ideológiát, és veszélyesebbek az előbbinél, s ők azok, akik a bűntetteket végbeviszik, s akik az állami szervek első védelmének örvendenek”.

Egy másik üldözésről beszélve Casadei, megállapította, hogy „az indiai helyzet ugyanezt tükrözi: a nacionalizmus és a szélsőségeség összejátzását”.

Végeredményben a szerző leszögezte, hogy a „könyve olyan tanúságtétel, amely a keresztények üldözése elhallgatásának botrányából, valamint az eme vértanúk hősie tanúságtele iránti csodálatból született”.

Forrás: „Fra i cristiani perseguitati in Medio Oriente”, in *Zenit*, 2008. 08. 30. – Fordította: Ivancsó István.

ÉLETVESZÉLYES AZ IRAKI KERESZTÉNYEK HELYZETE

A keresztények helyzete Irakban egyre nehezebb – mondta III. Emmanuel Delly bíboros, a káldok babilóniai pátriárkája, a Vatikánban a püspöki szinódusra összejött püspökök előtt. A káld egyház szinódusának feje úgy mutatkozott be az Isten ígéjének tárgyalására összejött szinódusi atyák előtt „mint Ábrahám földjének, Iraknak a gyermeke”.

A pátriárka közvetlen információkkal szolgált Iraknak, a „megkínzott és vérrel borított országnak” a helyzetéről, amikor azokra a kérdésekre válaszolt, amiket ezekben a napokban tettek fel neki a szinódusi atyák. „Az én szavam nem politikai beszéd akar lenni, hanem rövid összefoglalás egy olyan atyának, aki már egy fél évszázada él együtt a lelki gyermekeivel, és aki látja a társait szenvedni és meghalni” – fűzte hozzá.

Olaszul folytatta: „Megmondjuk az igazat: minden követ megmozgattunk azért, hogy békét és nyugalmat szerezzünk az ország számára. A helyzet Irak egyes részein kiábrándító és tragikus. Az élet egy kálvária: hiányzik a béke és biztonság, mint ahogy a mindennapi életben is hiányzanak az alapvető dolgok. Folyamatosan hiányzik a villamos energia, a víz, a benzin, a telefonösszeköttetés pedig egyre nehezebb, teljes utak le vannak zárva, az iskolák is bezártak vagy állandó veszélyben vannak, a kórházak az alapvető ellátásra szorítkoznak, a nép félti a testi épségét.”

A bíboros elbeszélte, hogy „mindannyian félnek a rablástól, a lefoglalásoktól, a megfélemlítésekől. Mit lehet mondani azokról a jogtalan elrablásokról, melyek napról napra követik egymást, teljes családokat téve tönkre, gyakran megfosztva őket a szeretteiktől, bár sokezernyi dollárt fizettek a soha be nem következő kiszabadulásukért? Nem beszélve az autórobbantások és öngyilkos merénylők által okozott, egyre növekvő számú halálesetekről.”

„Az Isten ígéjét megélni nekünk azt jelenti, hogy akár életünk árán is tanúságot teszünk róla, amint az történt és történik mindmáig a püspökök, papok és hívek áldozata révén. Ők kitarotnk erősek a hitükben és a Krisztus iránti szeretetükben, hála az Isten ígéje tüzének – magyarázta a bíboros. Ezért kérem, imádkozzatok értünk és velünk Jézus

Krisztushoz, az Isten Igéjéhez, osszátok meg velünk az aggodásunkat, reményeinket és sebeink fájdalmát, hogy az emberré lett Istenige örömhírként és bátorításként maradjon az egyházában és velünk. Már 16 papunkat és két püspökünket rabolták el, és csak nagyon magas váltságdíjért engedték el őket.”

Majd így fejezte be: „Néhányan közülük az új vértanúk seregéhez tartoznak, akik ma imádkoznak értünk a mennyekben: Faraj Rahho, moszuli érsek, Raghid Ganni atya, másik két pap és további hat fiatal”.

Forrás: „In Iraq vivere la Parola costa la vita, denuncia il Patriarca. Testimonianza di Sua Beatitudine Emmanuel III Delly”, in *Zenit*, 2008. 10. 15. – Fordította: Ivancsó István.

INDIA VALLÁSSZABADSÁGÁÉRT

Indiában tett látogatása után Leonardo Sandri bíboros, a Keleti Kongregáció prefektusa felhívást tett közzé, hogy „szűnjék meg minden-fajta erőszak India fiai és leányai vallásszabadságának hiteles tisztelete jeleként” amint azt az *Osservatore Romano* közzétette.

A bíboros Bharananganam-ban (az indiai Kerala államban) végzett hálaadó szentmisét az első indiai szent, a Szeplőtelen Fogantatásról elnevezett klarissza Alfonza nővérnek szentté avatásáért, amit XVI. Benedek pápa végzett október 12-én. Ezzel fejezte be négynapos látogatását a szír-malabár és szír-malankár közösségekben.

A szentmisén jelen volt Varkey Vithayathil és Teleshore Placidus Toppo bíboros, továbbá Trivandrum szír-malankár érseke, Monsignor Moran Mor Baselios Cleemis Thottunkal, valamint további világi és vallási képviselők, közöttük India volt elnöke, A. P. J. Abdul Kalam is.

A vatikáni hivatal prefektusa felhasználta a szentbeszédet, hogy kifejezze a pápa közelségét azokhoz, akik az evangélium miatt üldözetest szenvednek. „Tudjuk, hogy XVI. Benedek szívében hordozza mind-azokat, akik szenvednek Orissa-ban és országok más helyein – mondta a hívek ezreinek jelenlétében. – Ő imádkozik, hogy a béke, ugyanúgy, mint ahogy mi is imádkozunk a mindennapi kenyérért, mindenkié lehessen Indiában, és megszűnjön minden nyoma a megkülönböztetésnek.” Majd hozzáfűzte: „A nem erőszak az egyetlen lehetséges megoldás mindenféle konfliktusra, és ez a magatartás ott kezdődik, hogy testvéri összetartozást akarunk felépíteni”.

Szent Alfonzával kapcsolatban a bíboros emlékeztetett arra, hogy ez a nő elfogadta, „hogy felajánlja a szenvedéseit az Atyának Jézusnak, az ő isteni Fiának áldozatán keresztül. Ugyanis mind fizikailag, mind szellemileg szenvedett a rövid, harminchat évig tartó életének nagyobb részében.” – „A sötétségnek ezekben az időszakokban Szent Alfonza őrizte a keresztény hit optimista és derűs voltát, és azt a vágyát, hogy mindazoknak szolgálatára legyen, akikkel kapcsolatban volt. Szent Alfonza arra tanít bennünket, hogy a szenvedés nem csökkentheti a re-

ménységet, hanem éppen növeli azt – szögezte le, emlékeztetve arra, hogy Isten „mindenütt jelen van, ahol a gyermekei nehézségek közepette vannak”.

Orissa püspökei, a maguk részéről azt kérték az állami hatóságoktól, hogy kezdődjék el a mintegy száznyolcvan lerombolt templom újjáépítése, lehetőleg a közelgő Karácsony előtt – említi az Asianews hírügynökség.

A főpásztorok szerint – annak ellenére, hogy a hatóságok arról biztosítanak, hogy visszatért a nyugalom – a keresztények „nem térhetnek vissza falvaikba, mert fejük felett lebeg a halálos ítélet vagy a hinduizmusra való térítés veszélye”.

A püspökök attól félnek, hogy a keresztények nagyobb része úgy dönt, hogy más államokba költözik, s ezért azt kérik a hatóságoktól, hogy hagyják meg a fegyveres erőket Orissa-ban a következő hónapokra, a rendes élet visszaállításáig, az áprilisban történő választások lezárta utánig.

Forrás: „Appello del Cardinale Sandri per la libertà religiosa in India”, in *Zenit*, 13. 11. 2008. – Fordította: Ivancsó István.

I. BARTOLOMAIOSZ VESPERÁSON A SIXTUS-KÁPOLNÁBAN

Október 17-én délután 5 órai kezdettel XVI. Benedek pápa vesperást vezetett a Sixtus-kápolnában, I. Bartolomaiosz konstantinápolyi ökumenikus pátriárka és a szinódusi atyák részvételével. Az ünnepi szertartást a pápa latin és a pátriárka görög áldása zárta le.

A vesperást követően I. Bartolomaiosz pátriárka a szinódusi atyákhoz intézett beszédében hangsúlyozta, hogy történelmi találkozóról van szó, amely „növeli reményeinket, hogy a két testvéregyház egy napon teljesen egyetért a primátus és a szinodalitás kérdésében”, majd köszönetét fejezte ki a pápának a meghívás jelentős gesztusáért.

A történelemben most először nyílt rá alkalom, hogy a konstantinápolyi ökumenikus pátriárka beszédet intézhessen a római katolikus egyház püspöki szinódusához, és ilyen magas szinten részt vehet a testvéregyház életében.

A pátriárka emlékeztetett rá, hogy a püspöki szinódus nemcsak a római katolikus egyház, hanem minden keresztény számára alapvetően fontos témának szenteli ülését. A misszió és az evangelizálás az egyház mindenkor állandó kötelessége, természetének része. Szükség van tehát arra, hogy minden nemzedék újra és újra felfedezze Isten szavát. I. Bartolomaiosz utalt Krisztusnak az Atyához intézett imájára, amelyben nem sokkal kinszenvedése előtt rámutatott: az egyház egysége elválaszthatatlanul kapcsolódik a küldetéshez. Helyes tehát, hogy ez a szinódus megnyitotta kapuit a testvéri küldöttek előtt, hogy ezáltal mindnyájan tudatára ébredhessenek az evangelizálás közös feladatának, valamint az ahhoz kapcsolódó nehézségeknek napjaink világában.

A pátriárka ezután a következő három szempont szerint vizsgálta meg a szinódus témáját: Isten szavának hallgatása és hirdetése a Szentírás révén, Isten szavának szemlélése a természetben és főleg az ikonok szépségében, végül Isten szavának megérintése és az abban való osztozás a szentek közösségében és az egyház szentségi életében.

I. Bartolomaiosz felidézte a gazdag patrisztikai hagyományt, amely a III. század elejére nyúlik vissza, és amely a lélek öt érzékét,

mint isteni képességet mutatja be. A pátriárka azt hangsúlyozta, hogy ma sokkal inkább, mint valaha közösen kell törekednünk a szegénység kiküszöbölésére. Meg kell teremteni a globalizált világ egyensúlyát, küzdeve a fundamentalizmus és fajgyűlölet ellen.

A pátriárka bátorítónak nevezte, hogy egyre növekszik a közös elkötelezettség az emberiség jóléte és az élet érdekében, nemcsak a vallásos emberek körében, hanem a kifejezetten szekularizált környezetekben is. Isten szavának követői arra kaptak meghívást, hogy túljussanak a politikai vagy vallási különbségeken és az egész látható világ átalakítására törekedjenek a láthatatlan Isten dicsőségére. A győzelem már jelen van az egyházban minden alkalommal, amikor megtapasztaljuk a kiengeisztelődés és a szeretetközösség kegyelmét – mondta a pátriárka, a Szentlélekhez fohászkodva hatalmáért és kegyelméért.

PAPI ARCKÉPCSARNOKUNK

Rovatunkban most egy olyan görög katolikus paptestvér életútját vázoljuk fel, aki nem volt a Hittudományi Főiskola növendéke, mert még annak megalakulása előtt végezte teológiai tanulmányait, de akinek áldozópapként számtalan kötődése volt Intézményünkhöz.

DR. BÉKÉS GÉZA (1917-2007)

Dr. Békés Géza atya 1917. május 26-án született Varannón, Zemplén megyében, Pünkösöd szombatján. Pünkösöd másodnapján meg is keresztelte Csintalan József.¹ Édesapja állami tanító volt, és mivel a cseh államnak nem akarta letenni a hűségesküt, átköltözött Sárospatakra, ahol egy tanyasi általános iskolában tanított huszonhárom évig. Majd szülőföldjére, Nagybányára ment nevelőnek, amikor a bécsi döntés után Észak-Erdély visszakerült Magyarországhoz. A családban hét gyermek született, s a középső volt Géza.

Az elemi iskolát 1922 szeptemberében kezdte Sárospatakon, s hat osztályt végzett, mindvégig a legjobb tanulóként.² Közben elsőáldozó lett 1924 februárjában a Mária-tanyán, ahol helyben végzett Liturgiát a pap. Aztán 1928-tól már gimnazistaként tanult a sárospataki református kollégiumban. Viszont lakása a római katolikus plébánián, Gruska Lajos pápai prelátusnál volt.

Már fiatal korában elkezdett az irodalom, illetve a népművelés iránt komolyabban érdeklődni, így 1929 szeptemberében *Új Diák* néven újságot indított.³ 1932 szeptemberétől elsős képzős lett a sárospataki református tanítóképzőben. Bentlakó diák volt öt évig. Tanulmányai végeztével színjeles tanítói diplomát kapott 1937 júniusában,⁴ majd

¹ Vö. BÉKÉS, G., *Jobb jövőnkért III. Emlékirataim*, Nyíregyháza 2005, 9.

² Vö. BÉKÉS, G., *Jobb jövőnkért*, Nyíregyháza 2000, 5.

³ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 9.

⁴ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért*, 5.

megkapta a római és görög katolikus kántori oklevelet is; ez utóbbit Nyíregyházán.

Közben már a cserkészlet iránt is komolyan érdeklődött: 1933 augusztusában részt vett a gödöllői cserkész világtalálkozón. Majd a következő év júliusában két héten át volt Ausztriában, a cserkész mozgótáborban.⁵

Diplomája megszerzése után négy hónapig otthon segített, majd 1938 januárjában és februárjában a sárospataki görög katolikus iskolában tanított helyettesként. Megkezdett pedagógusi pályáját azzal folytatta, hogy 1938. március 1-jétől a felső tagozatot tanította Encsencsen a görög katolikus iskolában ahová kántortanítói kinevezést kapott.⁶

Az egyházi és közéleti események vonzották, illetve kereste bennük a helyét. Így 1938. május 25-én részt vett a budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, ahová nyolc legényt vitt magával. Ugyanebben az időben Katolikus Legényegyletet szervezett Encsencsen. 1939 januárjában sikerrel szervezte meg az aratási bérharcot és a napszámossztrájkot. Ekkor már hajdúdorogi egyházmegyei Kalot-titkár volt. Majd 1939 augusztusától Szabolcs és Hajdú megyei hivatásszervezeti titkár lett.

Belekerült a háborús események sodrába is: 1939. október 5-én be kellett vonulnia katonai szolgálatra Munkács-Várpalánkra. Több helyen teljesített katonai szolgálatot, míg 1941. október 13-án leszerelt.⁷ Utána Encsencsen tanított még egy évig. Közben felkészült a 7. és 8. osztályos gimnáziumi vizsgákra, majd letette az érettségit.

Ezek után következett a nagy fordulat az életében: „Mindenét elhagyva” kispap lett. 1942. szeptember 15-én vonult be a Budapesti Központi Papnevelő Intézetbe, hogy a Pázmány Péter Tudományegyetem Hittudományi Karán ösztöndíjjal megkezdje a tanulmányait. De 1944. október 10-én általános tisztí jelzéssel ismét besorozták katonának. Kalandos események után megszökött, s végül visszakerült Encsencsre, ahol újra tanítani kezdett.⁸ Majd csak 1945 március végén ment vissza Budapestre a tanulmányait folytatni kispapként. Végül megszerezte a teológiai licenciátust.

⁵ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 9.

⁶ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek VII* (1938) 6. – Érdekes, hogy itt a neve Viktorként van jelen. Ugyanis így írja a megyéspüspök: „Békés Viktort encsenci h. tanítóvá kineveztem”.

⁷ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 10.

⁸ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 10-11.

Ezt követően Penészleken volt hitoktató 1947. március 1-jétől szeptember 16-ig.⁹

Mivel a házaspár papja mellett döntött, 1947. augusztus 20-án feleségül vette Balogh Katalint. Házasságkötésük Vértesen volt. Utána következett a papszentelés: 1947. szeptember 8-án Dudás Miklós megyéspüspök adta fel neki az áldozópapi rendet Máriapócon. Papi jelmondatául a következő idézetet választotta: „Mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit üdvözítsek” (1Kor 9,22). S hozzáfűzött egy imádságot is: „Kegyes Jézus, az emberiségnek jó Pásztora, aki életedet adtad juhaidért és szent testeddel s szent véreddel táplálsz a megváltott lelkeket, töltsd be a szeretet Lelkével újmiséis szolgádat, akit nyájadnak vezetésére hívtál, hogy amit Tőled vett, az igazságot és kegyelmet, buzgó örömmel adj a híveidnek és kész legyen önmagát is feláldozni a halhatatlan lelkek üdvösségéért.”¹⁰

Első papi állomáshelyére Nagylétára került, ahol segédlelkész-ként működött 1947. szeptember 28-tól.¹¹ Egy esztendő múlva azonban – 1948. augusztus 20-tól – már Bedőn volt helyettes lelkészi minőségben.¹² Ekkor hatalmas papi munka hárult rá, hiszen harmincnégy község tartozott hozzá.

Ennek ellenére folytatta a tudományos munkát is, aminek eredményeképpen ledoktorált: 1950. március 24-én doktorrá avatták a Pázmány Péter Tudományegyetemen.

Közben társadalmi tevékenységet is folytatott, ami miatt felfigyeltek rá, s 1950. szeptember 1-jén bebörtönözték. „Koncepciók per áldozataként két hónapig volt Debrecenben politikai fogságban. A vád lényege, hogy szentbeszédben tiltakozott a munkások munkaversenyekben való túlhajszolása ellen, és a vasárnap jogos pihenőnap mellett.”¹³ Miután szabadlábra helyezték, még két hónapig nem állhatott munkába, az apósáéknál, Vértesen élt családjával, melybe már két gyermek érkezett addig. Utána pedig hosszú időn keresztül csak kisebb helyeken szolgálhatta az Urat és a híveket.

⁹ *Hajdúdorogegyházmegyei Kölevek* IV (1947) 12.

¹⁰ A primíciás képen.

¹¹ *Schematismus venerabilis cleri dioecesis graeci rit. cath. Hajdúdorogensis pro anno Domini 1948*, Nyíregyháza 1948, 36. – *Hajdúdorogegyházmegyei Kölevek* VI (1947) 16.

¹² *A hajdúdorogi egyházmegye és a miskolci apostoli kormányzóság schematizmusa*, Nyíregyháza 1982, 108. – *Hajdúdorogegyházmegyei Kölevek* V (1948) 108.

¹³ BÉKÉS, *Jobb jövőnkért*, 6.

Előbb Nyírszőlőstre kapott kinevezést, szervező lelkeszi minőségben: 1951. február 1-jétől.¹⁴ Saját maga viszont azt írja az élettörténetében, hogy már január 6-tól szolt a kinevezése Nyírszőlőstre, ahol tíz évig dolgozott papként.¹⁵ Nem csak a lelkek építésén munkálkodott, hanem paróchiát is épített, valamint a templomot is renováltatta. Közben a szervező lelkeszi titulusát helyettes lelkészire változtatta a püspöke. Ez 1953. június 1-jével történt.

Majd Nyírpilisre nevezte ki a püspök helyettes lelkésznek 1960. augusztus 5-én.¹⁶ Ez a szolgálata is – csakúgy, mint az előző – tíz esztendeig tartott, 1969. szeptember 31-ig.

Közben, amikor Dudás Miklós megyéspüspök felállította az egyházmegyei papi szenátust, választás útján Békés Géza is kinevezést kapott a testületbe.¹⁷

Utána Kálmánháza következett a papi munka területén. Ide 1969. október 1-jével kapta meg a kinevezését,¹⁸ s paróchusként munkálkodott itt négy éven át, 1973. szeptember 30-ig. Itt ünnepelte pappá szentelésének huszonötödik évfordulóját, s az ezüstmisés képre a következő idézetet választotta: „...sem halál, sem élet... el nem szakíthat minket Isten szeretetétől...” (Róm 8,8-9).¹⁹

A további lelkipásztori állomás Nyírtét és Apagy egyházközsége volt számára. Ideiglenes megbízott lelkészként munkálkodhatott itt 1973. október 1-jétől²⁰ nyolc éven át, 1980. szeptember 1-jéig. Nagy lendülettel dolgozott a két községben: mindkettőben renováltatta és kifestette a templomot. Nyírtéten házat vett paplak céljára.²¹

Megromlott egészségi állapotára való tekintettel nyugdíjba vonult 1980. szeptember 1-jével.²² De utána sem tudott nyugodni, hiszen a papságra vállalkozott, amely folyamatos szolgálatot jelent. Így 1981 és 1984 között egy-egy évig Kiskállóban és Butyán kisegítő lelkészként munkálkodott. Az előbbi²³ 1981. szeptember 1-től 1982. szeptember 1-ig

¹⁴ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek V* (1951) 1.

¹⁵ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 11.

¹⁶ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek I* (1961) 2.

¹⁷ „136/1969. szám. Egyházmegyei Papi Szenátus felállítására” in *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek I* (1969) 2.

¹⁸ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek I* (1971) 1.

¹⁹ Az ezüstmisés képén.

²⁰ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek II* (1973) 5.

²¹ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 12.

²² *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek III* (1980) 6.

²³ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevelek III* (1981) 6.

tartott, az utóbbi²⁴ pedig 1983. szeptember 1-től 1984. szeptember 1-ig. Aztán pedig Csengerújfaluban helyettesített 1989 februárjában és márciusában.²⁵

Nem hagyta abba a szélesebb körű, országos tevékenységet sem, mint ahogy már fiatal korában is szervezte a Kalot-ot. Így 1989. november 25-én országos elnökké választották a Katolikus Népfőiskolai Szövetségben.²⁶ Tevékeny részt vállalt a *Mozdul a Föld* című újság elindításánál is.

Az aranymiséjét sem önálló paróchián, hanem nyugdíjasként végezte, nyíregyházi lakosként. A következő szentírási mondatot írta fel a szentképére: „Teremtmény el nem szakíthat minket Isten szeretetől, mely a Krisztus Jézusban, a mi Urunkban van” (Róm 8,39).²⁷

Egy újabb komoly lelkipásztori tevékenységet is elvállalt: 1989. december 19-én elkezdte a börtönpasztorációt.²⁸ A hivatalos kinevezést ehhez Keresztes Szilárd megyéspüspök és Dávid Ibolya igazságügyi miniszter adta 2000. október 1-jén.²⁹ Félállású börtönlelkész lett fél fizetéssel. Így tehát „kinevezett nyíregyházi börtönlelkész” volt 2000 és 2004 között.³⁰ A *Kelet-Magyarország* című napilap így számolt be erről: „Békés Géza görög katolikus lelkésznek az élete maga a történelem. Nem kímélte őt a sors. Ám mégis tette a dolgát hittel, kitartással. Talán éppen a sok megpróbáltatás miatt vállalta el a börtönlelkészi megbízatást a rendszerváltás után”.³¹ Egy másik helyen pedig saját maga vall erről a tevékenységéről a következőképpen: „A püspök úr talán azért bízta rám ezt a különleges feladatot, mért én is megjárta a börtönt, és jobban megértem az oda kerülők problémáit. A börtönben minden hétfőn hittanórát tartok, ami iránt csak mérsékelt az érdeklődés. A szentmisékre viszont annál többen járnak, karácsony előtt például mintegy hatvanan lehettek a szertartáson.”³²

Dr. Békés Géza atya világi vonalon két kitüntetést kapott. Az egyiket, a megyei kitüntetést 2000. október 23-án kapta, a Megyei Tu-

²⁴ *Hajdúdorogegyházmegyei Kölevelek* III (1983) 6.

²⁵ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért* III, 13.

²⁶ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért* III, 13.

²⁷ Az aranymisés képén.

²⁸ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért* III, 13.

²⁹ Vö. BÉKÉS, *Jobb jövőnkért* III, 13.

³⁰ *A Hajdúdorogi Egyházmegye és a Miskolci Apostoli Exarchátus név- és címtára*, Nyíregyháza 2004, 74.

³¹ Idézi az újságot: BÉKÉS, *Jobb jövőnkért*, 5.

³² *Ibid.*, 7.

dományos Testületől. A másikat pedig 2003. október 23-án a börtönpasztorációs munkájáért kapta. Bár saját maga így vall erről: „a világi karrier soha nem volt célom. Az érdekelt, hogy ott fent valami dicséretet nyerhessek, és itt lent magammal nagyjából meg legyek elégedve. És törekedtem arra, hogy a reám bízottak bíz hassanak bennem, értékeljenek, kicsit szeressenek.”³³

Dr. Békés Géza papi és közéleti tevékenysége mellett meglehetősen széles tudományos és irodalmi tevékenységet is folytatott. Irodalmi munkáit saját maga sorolja fel életrajzi kötetének a végén. Ezt a részt érdemes ide idézni:

„Verseim: körülbelül ezer vers. Bombázásban odaveszett nagyobb része, 3 kötet. Megjelent: az Új Diák című havi lapban 4 évig kb. 10, 1933-ig Zászlónk című cserkészújságban. Szentföldről 30 vers

Magyar Honvédség című lapban 1940.

Görög katolikus Szemle című hetilapban 1933 (Nyírbogáti faluvég)

Centralista havilapban 1943-ban (A Ház lelke)

Cikkeim: Az Új Diákban 4 évig

Sárospataki Hírlapban (Aratás)

Új Nemzedék című napilapban 2 cikk (Bérharcokról)

Papi lelkeség melléklete: Kispapegység havi iratban, több

Görög katolikus Szemle (Tárcák)

Mozdul a Föld hetilapban 1990-1992. kb. ötven cikk

Magyar Vetés hetilap 1992-ben kb. 10 cikk

Értekezés: Egyház a változó világban

(Voltak-e pogánylázadások?) 1991

Önálló művek: Görög katolikus papi élet 1970

Nagykamarás története 1980

Lökösháza története 1982

Nyírpilis története 1990

Görög katolikus ismeretek I-II 1986

Egy község születése és halála (Bánkút története 1990)

Életrajzom 1996. XII. 31-ig 7 kötet”.³⁴

Géza atya 2007. március 26-án halt meg Nyíregyházán. Gyászjelentése a következőket írja róla: „Dr. Békés Géza ny. paróchus, börtön-

³³ BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 8.

³⁴ BÉKÉS, *Jobb jövőnkért III*, 113-114.

lelkész életének 90., áldozópapságának és házasságának 60. évében, 2007. március 24-én, visszaadta lelkét Teremtőjének. Papi temetése 2007. március 30-án, 10 órakor lesz a nyíregyháza-jósvárosi görög katolikus templomban, utána a nyíregyházi temetőben helyezzük örök nyugalomra.”³⁵ Az egyházmegyei körlevélben pedig a következőket írja róla Keresztes Szilárd megyéspüspök: „Dr. Békés Géza nyugalmazott nyírtéti paróchus és nyíregyházi börtönlelkész 2007., március 24-én, életének 90., áldozópapságának 60. évében Nyíregyházán meghalt. Nagy szorgalommal szolgálta a nagylétai, a bedői, a nyírszőlősi, a nyírpilisi, a kálmánházi és a nyírtéti híveket. Nyugdíjasként vállalta Nyíregyházán a börtönlelkészi szolgálatot és nagy szeretettel segített a nyíregyházai-kertvárosi hívek lelki gondozásában. Temetését március 30-án végeztem Nyíregyházán”.³⁶

³⁵ Gyászjelentése.

³⁶ *Hajdúdorog egyházmegyei Kölevek* II (2007) 6.

KÖNYVISMERTETÉSEK

JULIAN J. KATRIN, OSBM, *Görög katolikus egyházi év,* Miskolc 2008, 293 p. ISBN 978-963-06-5565-1

A kötetet a Miskolci Görög Katolikus Egyetemi Lelkészszék adta ki. Fordította és jegyzetekkel kiegészítette Papp András, az egyetemi lelkész.

Érdekes volt a könyv fordítását nyomon kísérni. Ugyanis a fordító részletekben közreadta a papságnak, így a liturgikus év folyamán már ismerkedhettünk vele. Maga Papp atya is megfogalmazza ezt a saját maga számára az Előszóban: „Liturgikus hagyományunk, egyházi évünk kifejezhetetlen mélységébe kalauzolt egy könyv, melyet a bazilita atyák adtak ki Amerikában. Minden alkalommal csodálatos lelki utazást jelentett, amikor ünnepek előtt elővettem”. Most már készen áll a teljes kötet, és így minden érdeklődő kezébe veheti. Kettős irányban is használhatja bárki: egyrészt az ünnepek előtt, hogy felkészülhessen az ünnep mondanivalójának befogadására s így minél mélyebben átélhesse az ünnepelt misztériumot vagy szentet; másrészt viszont az ünnepek után, hogy visszatekintve is elmélyülhessen az ünnep tartalmában és liturgikus mondanivalójában. Nem utolsó sorban az aktív papság számára is nagyon hasznos lesz a kötet, mert elősegítheti a liturgikus szentbeszédre való felkészülést.

A könyv két nagy részből áll. Az első rész a változó ünnepek bemutatását tartalmazza (36-138. lap), míg a második rész az állandó ünnepeket mutatja be (139-291. lap). A tartalomjegyzék alapján – éppen ezért – egy kissé zavaró, hogy az általános bevezető rész, mely az egyházi évről szól, szintén az első részben kapott helyet.

A kötet fordítója a magyar görög katolikus egyház liturgikus szokásaival egészítette a könyvet, valamint jegyzeteket is fűzött hozzá, hiszen a szerző ukrán, és így az ő saját egyházának gyakorlatáról írt. A sajátosan magyar részek dőlt betűvel kerültek be a kötetbe, így könnyen észre lehet venni őket.

A könyv értékét jelentősen emeli, hogy Papp atya két külön fejezetet fűzött hozzá, ami az eredetiben nem található meg. Az egyik

fejezet az első, apostoli királyunk, Szent István liturgikus ünnepéről szól. A másik pedig – melynek címe: „Könnyező Szűz Mária” – két kegyhelyünket, Máriapócsot és Sajópálfalát, illetve a kegyképét, annak tiszteletét mutatja be.

A könyv minden egyes fejezetét egy-egy ikonkép illusztrálja, így a szöveg mellett a látvány is szerepet kap, ám nem öncélúan, hanem a teológiai tartalom elmélyítése érdekében.

A kötet nagyszerű módon egészíti ki a Lakatos László atya által összeállított „Ünnepi könyv”-et (Máriapócs, 1997), mely főleg a liturgikus szövegeket értelmezi. Bizton reméljük, hogy nem csak a papság számára, hanem a magyar görög katolikus egyház híveinek, valamint az ünnepeink és egyházunk liturgikus gyakorlata iránt érdeklődő minden embernek is hasznos lesz a Papp András atya által fordított kötet.

(Ivancsó István)

PAPP FABER ERIKA, *Égi Édesanyánk könnyei. Tizenkét könnyező Mária-kép a Kárpát-medencében*, Budapest 2008, 127 p. ISBN 978-963-87287-5-3 HU ISSN 1587-2637

A szerző először angol nyelven jelentette meg a könyvét Amerikában, a Franciscans of the Immaculate kiadásában, 2006-ban. A mű angol címe „Our Mother’s Tears: ten weeping Madonnas in historic Hungary” volt. Akkor még csak tíz könnyező képről volt tudomása a szerzőnek, azóta már tizenkettőt ismer. Imponáló, hogy milyen aprólékos precizitással megy végig az anyagán, nagy mennyiségű ismeretet egybe-dolgozva. Örömmel fedezhetjük fel a könyvben, hogy a tizenkét kép közül öt görög katolikus templomban vagy kápolnában található, így a mi egyházunké, s mindegyik Szűz Máriát ábrázolja a gyermek Jézussal.

A tizenkét könnyező kép megoszlása a következő: Nagyszombat (1663, 1708), Klokocsó (1670), Királyfa (1683), Husztköz (1690), Máriapócs (1696, 1715, 1905), Győr (1697), Kolozsvár (1699), Varannó (1708), Bácsfa-Szentantal (1715), Pálfalva (1717), Baja-Máriakönyve (csak legendás). – Figyelemre méltó, hogy a szerző a máriapócsi kegyképet kettőnek számította (mint ahogy ténylegesen is az), mert a Bécsbe szállítottatott másolat is könnyezett.

A könnyezések – amint a könyvből megállapítható – 1663 és 1905 között történtek. A szerző minden esetben azonos szisztémát követ a bemutatásban. Minden egyes képnél röviden felsorolja a következőket: helység, templom, rítus, képtípus, könnyezés ideje, eredeti, másolat.

Utána részletesen leírja a kép, a könnyezés, a kegyhely történetét. A legtöbb esetben imádságot és éneket is közöl (olykor kottával együtt). Anyagát bőséges képanyaggal illusztrálja, sok szép színes fénykép közöl a könyvben. Nagyon szimpatikus az időnkénti személyes vallomása: hogyan sikerült elkészíteni a fényképeket, hogyan sikerült az anyagot begyűjteni a szöveghez.

A könyv végén egy történelmi összefoglaló is található, amely a könnyezések idejének történelmi eseményeit mutatja be, mintegy megokolását keresve – s talán meg is adva – a könnyezéseknek.

Különleges örömet jelent számunkra, hogy a könyv anyagában éppen a mi Máriapócsunk kapja a legnagyobb helyet: pontosan 20 oldalt (44-63. lap), ami egyhatodát teszi ki a teljes kötetnek.

Bizonyára lehetne még folytatni a könnyező kegyképek sorát, hiszen a romániai Bicszád monostortemplomában is található egy könnyező kép. – Ez már nem jutott el a szerző látókörébe. Mindazonáltal, nagyon szép és nagyon értékes művel gazdagította a könnyező kegyképekről szóló eddigi irodalmat. Köszönet fáradságos munkájáért!

(Ivancsó István)

DR. PETRASEVITS DÉNES, *Buzgóság Emésztett Házadért Uram. Életmű-könyv 2. kötet, 284 + 28 sztl. p. ISBN 978-963-06-5436-4 (magánkiadás)*

Amint a címe közvetlenül mutatja, ez már a második kötet a szerző életművéből. Az eddig megjelent írásainak egybegyűjtését kezdte tavaly, s most folytatja a publikálásukat. Az első kötetből kimaradt, illetve bele nem fért írásait mutatja be most az olvasónak. Azt már volt szerencsén bemutatni folyóiratunk lapjain *Athanasiana* 26 (2007) 291-292. Nem kevesebb ez az anyag sem.

Dénes atya aprólékos, precíz, minden irányban kiterjedő figyelmes munkásságára figyelhetünk fel ebben a kötetben is, éppen úgy, mint az előzőben. A több mint hatszáz írás – melyet most már a két könyvben olvashatunk – teljes képet ad a tevékenységéről. A kaleidoszkóp sokszínűségével mutatja be magyar görög katolikus egyházunkat, annak teológiáját, liturgikus életét, sok papját és kispapját. És ezt úgy teszi, hogy közben korrajzot is nyújt az olvasónak. A későbbi időkben bizonyára jó és hasznos forrás lesz ez a könyv a korunkat megismerni akaró személyeknek. A könyv minden lapjáról a görög katolikus egyház iránti elkötelezettség és szeretet sugárzik.

A hatalmas mennyiségű anyagban nem könnyű az eligazodás. Az utolsó lapon található tartalomjegyzék ugyanis csak a nyolc fejezet címét sorolja fel, a részletes tartalomjegyzék a könyvben rejlik, az egyes fejezeteknél. A meglehetősen sok fénykép jelentős része személyes kötetű, ám a közelmúlt történetének és egy papi életnek fontos dokumentációja (nyolc oldalon keresztül színes, tizenhat oldalon keresztül pedig fekete-fehér képeket közöl).

Összefoglalásként azt lehet mondani, hogy kár lett volna elhagyni ennek a könyvnek a megjelentetését, illetve veszni hagyni azt az értékes anyagot, amit magába foglal. Görög katolikus egyházunk gyarapodott általa, s a róla való ismeretben gazdagodhatnak az olvasói.

(Ivancsó István)

Damjanovics, J. (kiad.), *Kitartásban a siker!*, Sátoraljaújhely 2008, 151 p. ISBN 978-963-06-5890-4

Az egész magyar görög katolikus egyház számára öröm, hogy megjelent az első tényleges megyéspüspökről egy tartalmas kötet. Még nagyobb öröm, hogy nem az egyházmegye központjában, nem is a Hit-tudományi Főiskolán adták ki, hanem egy vidéki városi paróchián működő alapítvány keretén belül. Ez a város Sátoraljaújhely, ahol Miklósy István paróchus volt, s ahonnan a hajdúdorogi püspöki székhelybe érkezett.

Damjanovics József, a jelenlegi paróchus vállalta fel a feladatot, hogy méltó emléket állít Miklósy Istvánnak születése százötvenedik, halálának évfordulója alkalmából. Történelmi konferenciát szervezett Sátoraljaújhelyen 2007. szeptember 27-ére. Az előadók mellett meghívta a hajdúdorogi megyéspüspököt is, s a tudományos ülést így püspöki Szent Liturgia zárta.

A jelen kötet a konferencián elhangzott előadásokat tartalmazza. Hornyák Béla paróchus a közeli Szlovákiából érkezett, s előadásának címe a következő volt: „Miklósy István és a szlovákiai Munkácsi Apostoli Adminisztrátúra kapcsolata”. Komporday Levente helybéli történész a következő cím alapján állította össze előadását: „Miklósy István szerepe Sátoraljaújhely és Zemplén vármegye életében újhelyi lelkészsége idején”. Őt követte a szervező – s egyben helybéli paróchus – előadása: „Miklósy István sátoraljaújhelyi paróchus és egyházközsége (1894-1913)”. Dr. Janka György nyíregyházi teológiai tanár előadása a következő volt: „Miklósy István püspök (1913-37) a korabeli görög katolikus sajtó tükrében”. Végül Dr. Ivancsó István előadása zárta a sort a követ-

kező címmel: „Miklósy István hajdúdorogi megyéspüspök liturgikus rendelkezései”. A szerkesztő a kötet végén megjelentette „Zárszó” cím alatt dr. Keresztes Szilárd megyéspüspök összefoglalóját is. Sőt Szabó Jenő nagyhatású parlamenti beszédét és Zichy János közoktatási miniszter válaszát is közli 1911-ből.

Az előadások írásos változatából összeállított kötet méltó emléket állít a hajdúdorogi egyházmegye első püspökének. A viszonylag sok kép megfelelő módon illusztrálja a mondanivalót: vonzóvá teszi a művet.

Bár Miklósy püspöknek volt a jelmondata az, ami a kötet címévé vált, azt tudjuk kívánni a sátoraljaújhelyi paróchusnak, hogy további lelkesedéssel folytassa a munkáját, hogy még több ilyen tudományos rendezvény legyen és még több ilyen tartalmas könyv láthasson napvilágot, mert „Kitartásban a siker!”.

(Ivancsó István)

RECENSIONES

JULIAN J. KATRIN, OSBM, *Görög katolikus egyházi év [L'anno liturgico bizantino]*, Miskolc 2008, 293 pp. ISBN 978-963-06-5565-1

Il volume è stato pubblicato dal cappellano universitario greco-cattolico di Miskolc. Egli stesso, András Papp l'ha tradotto e completato con note.

È stato interessante seguire la traduzione del libro. Infatti, il traduttore ha presentato ai sacerdoti il suo lavoro a più riprese e così è stato possibile conoscerlo durante l'anno liturgico. Il Padre Papp ha redatto per se stesso nell'Introduzione: "Questo libro pubblicato dai Padri basiliani in America, mi ha guidato nelle profondità indicibili della nostra tradizione liturgica e del nostro anno liturgico. Ogni volta, quando l'ho preso nelle mie mani prima delle feste, mi ha condotto in un bellissimo viaggio spirituale." – Ora è pronto tutto il volume e così il lettore può prendere in mano. Si può usarlo anche in due direzioni: da una parte prima delle feste, affinché ognuno possa essere preparato per l'accettazione del contenuto della festa, e così possa immedesimarsi con il mistero della festa e del Santo celebrato; d'altra parte invece dopo le feste, affinché ognuno possa approfondirsi, retrospettivamente, nel contenuto della festa e nel suo contenuto liturgico. Il volume sarà utile anche per i sacerdoti nella vita pastorale perché potrà facilitare la preparazione per le prediche liturgiche.

Il libro ha due grandi parti. La prima parte contiene la presentazione delle feste mobili (pp. 36-138), mentre la seconda parte presenta le feste stabili (pp. 139-291). Nell'Indice generale, proprio per questo, risulta un po' disturbante la parte introduttiva, che tratta l'anno liturgico generalmente, essa stata collocata nella prima parte del libro.

Il traduttore ha ampliato il libro con gli usi liturgici della Chiesa greco-cattolica ungherese, poi ne ha aggiunto delle note. Infatti, l'autore stesso è un ucraino, e non un altro ungherese, e così ha descritto la pratica propria. Le parti propriamente ungheresi sono scritte nel volume con lettere corsive. Perciò le si può vedere senz'altro, con facilità.

Il valore del libro è notevolmente aumentato dal fatto che il Padre Papp ne ha aggiunto due capitoli speciali, i quali non si trovano nell'opera originale. Il primo capitolo tratta la festa liturgica del Santo Stefano, primo re apostolico nostro. L'altro invece – cui ha come titolo: “La Madonna Lacrimante” – presenta i due nostri santuari, Máriapócs e Sajópálfala, poi i loro quadri devozionali, con la loro venerazione.

Ciascun capitolo del libro è illustrato con un'icona, così presso il testo anche la veduta riceve un ruolo, però non casualmente, ma per l'approfondimento del contenuto teologico.

Il volume completa in modo eccellente l'opera del Padre László Lakatos (*Libro festivo*, Máriapócs 1997) che tratta soprattutto i testi liturgici. Speriamo bene che sarà utile il libro tradotto dal Padre András Papp non soltanto per i sacerdoti, ma per i fedeli della Chiesa greco-cattolica ungherese, anzi, per ognuno al quale interessano le nostre feste e la pratica liturgica della nostra Chiesa.

(István Ivancsó)

PAPP FABER ERIKA, *Égi Édesanyánk könnyei. Tizenkét könnyező Mária-kép a Kárpát-medencében [Lacrime della nostra Madre Celeste. Dodici quadri lacrimanti di Maria nel Bacino carpatico]*, Budapest 2008, 127 pp. ISBN 978-963-87287-5-3 HU ISSN 1587-2637

L'autrice ha pubblicato il suo libro per la prima volta in America, presso la casa editrice Franciscans of the Immaculate, nel 2006. Il titolo originale dell'opera è stato: “Our Mother's Tears: ten weeping Madonnas in historic Hungary”. Allora l'autrice conosceva ben dieci quadri lacrimanti. Da allora invece ne conosce dodici. È impressionante con quale precisione tratta il suo materiale, quando mette insieme una quantità notevole delle conoscenze. Possiamo scoprire con gioia nel libro che tra i dodici quadri, cinque si trovano in chiese o cappelle greco-cattolica, possiamo affermare che esse sono nostre. E ciascun dipinto rappresenta la Madonna con il Gesù Bambino.

Il luogo e l'anno dei dodici quadri lacrimanti: Nagyszombat (1663, 1708), Klokocsó (1670), Királyfa (1683), Husztköz (1690), Máriapócs (1696, 1715, 1905), Győr (1697), Kolozsvár (1699), Varannó (1708), Bácsfa-Szentantal (1715), Pálfalva (1717), Baja-Máriakönyve (è solo leggendario). – È un fatto rilevante che l'autrice ha trattato due icone di Máriapócs, perché la copia dell'originale trasportato a Vienna anche stessa ha lacrimato.

Le lacrimazioni – come si può leggere nel libro – furono tra 1663 e 1905. L'autrice segue lo stesso sistema in ciascun dei casi, durante la presentazione. Ogni volta enumera brevemente i seguenti fattori: luogo, chiesa, rito, tipo del quadro, data della lacrimazione, originale, copia. Poi descrive dettagliatamente la storia del dipinto, della lacrimazione e del santuario. Nella maggior parte dei casi porta anche delle preghiere e dei canti (ogni tanto con le sue note). Il materiale è illustrato con abbondanti fotografie e illustrazioni. È molto simpatico la confessione personale dell'autrice: come è riuscita a fare le riprese, le fotografie, a riassumere la materia per il testo del libro.

Alla fine del volume si trova anche un riassunto storico che rappresenta le vicende storiche dell'epoca delle lacrimazioni, quasi cercando – e forse anche ritrovando – la motivazione delle lacrimazioni.

Per noi significa una gioia speciale che nell'insieme del libro proprio il nostro Máriapócs ha ricevuto la parte più grande: infatti, ben 20 pagine (pp. 44-63), che significa un sesto dell'intero volume.

Si potrebbe continuare la fila delle quadri lacrimanti, perché anche nella chiesa del monastero di Bixad (in Romania) si trova una icona lacrimante. – Questa non è arrivata nella prospettiva dell'autrice. Tuttavia, ella ha arricchito la letteratura delle icone lacrimanti, esistente finora, con un'opera molto bella e preziosa. Ringraziamo l'autore per il suo faticoso e prezioso lavoro.

(István Ivancsó)

DR. PETRASEVITS DÉNES, *Buzgóság Emésztett Házadért Uram. Életmű-könyv 2. kötet [Lo zelo per la tua casa mi ha divorato, Signore. Libro di opera di vita, volume 2], 284 + 28 pp. ISBN 978-963-06-5436-4 (edizione privata)*

Come il titolo del libro immediatamente ci dice, questo è già il secondo volume dall'opera di vita dell'autore. L'anno scorso egli ha iniziato il riassumere dei suoi scritti, ed ora continua la loro pubblicazione nel presente volume. Egli presenta agli autori gli scritti mancanti dal primo volume che non entravano in esso. Ho già avuto il piacere di presentare il primo volume sulle pagine della nostra rivista: *Athanasiana* 26 (2007) 291-292. Non si tratta neanche qui un più piccolo materiale.

Possiamo constatare il lavoro preciso, esteso in tutte le direzioni dall'autore anche in questo volume, come nel precedente. I più di seicento scritti – che possiamo leggere ormai in due volumi – ci danno

un quadro totale dell'attività dell'autore. Egli presenta, con la policromia del caleidoscopio, la nostra Chiesa greco-cattolica, la sua teologia, vita liturgica, i suoi sacerdoti e chierici. E lo fa così che intanto abbozza per il lettore la descrizione storica dell'epoca. Nei tempi futuri sarà sicuramente una buona e utile fonte per le persone che vogliono conoscere la parte attuale della storia e vita della nostra Chiesa. Da tutte le pagine si irradia l'impegno e l'amore verso la Chiesa greco-cattolica.

Nell'enorme materia non è facile dirigersi. L'indice generale che si trova nell'ultima pagina, infatti, enumera soltanto i titoli degli otto capitoli, gli indici più dettagliati si nascondono nel corpo del libro, all'inizio dei singoli capitoli. La maggior parte delle foto è personale, ma significa altrettanto una documentazione importante della storia del recente passato e di una vita sacerdotale (presenta sulle otto pagine foto colorati, sulle sedici pagine invece riprese bianconero).

Riassumendo si può dire che sarebbe stato un danno omettere la pubblicazione di questo libro, o lasciare perdere il materiale che adesso contiene. La nostra Chiesa greco-cattolica si è arricchita tramite il volume, e anche i suoi lettori potranno arricchirsi tramite le conoscenze prese dall'opera.

(István Ivancsó)

Damjanovics, J. (red.), *Kitartásban a siker! [Nella perseveranza è il successo!]*, Sátoraljaújhely 2008, 151 pp. ISBN 978-963-06-5890-4

È una gioia per l'intera Chiesa greco-cattolica ungherese la pubblicazione di un prezioso volume sul suo primo vescovo eparchiale. Ancor più gioia che non è stato pubblicato nel centro dell'Eparchia, nemmeno all'Istituto Teologico Superiore, ma da una fondazione funzionante nella parrocchia di una piccola città. Questa città è Sátoraljaújhely, dove István Miklósy lavorava come parroco e da dove si è elevato nella sede vescovile.

József Damjanovics il parroco attuale ha preso il compito di erigere una opera scientifica per István Miklósy, per l'occasione del centocinquantenario della sua nascita e settantesimo della sua morte. Il Rev. Padre Damjanovics ha organizzato una conferenza scientifica a Sátoraljaújhely il 27 settembre 2007. Oltre ai relatori è stato invitato il Reverendo Eparca di Hajdúdorog, e così la sessione scientifica si è conclusa con una Divina Liturgia pontificale.

Il presente volume contiene le relazioni della conferenza. Hornyák Béla è arrivato dalla vicina Slovacchia, ed il titolo della sua

relazione è stato: “Il legame tra István Miklósy e l’Amministrazione Apostolica di Mukacevo”. Levente Komporday ha redatto la sua relazione sotto il titolo seguente: “Il ruolo di István Miklósy nella vita di Sátoraljaújhely e in quella del comitato Zemplén durante la sua attività parrocchiale”. In seguito la relazione dell’organizzatore della conferenza – che è allo stesso tempo parroco – con il titolo: “István Miklósy parroco di Sátoraljaújhely e la sua parrocchia (1894-1913)”. La relazione di Janka György, professore all’Istituto Teologico Superiore di Nyíregyháza è stata la seguente: “Il vescovo István Miklósy (1913-37) nello specchio della stampa greco-cattolica di allora”. Infine, la relazione del professore István Ivancsó ha chiuso la serie, con il titolo seguente: “Gli ordinamenti liturgici di István Miklósy eparcha di Hajdúdorog”. Il redattore pubblica alla fine del volume anche il riassunto della conferenza dell’eparcha Szilárd Keresztes. Anzi, riporta l’orazione parlamentare di Jenő Szabó membro dell’alta nobiltà e la risposta del ministro dell’istruzione János Zichy, dal 1911.

Il volume redatto dalle versioni delle relazioni erige un monumento degno al primo eparcha dell’Eparchia di Hajdúdorog. Il volume è arricchito da alcune tavole raffiguranti vari dipinti dell’Eccellentissimo Eparcha; queste tavole impreziosiscono ancora di più la pubblicazione. Benché il vescovo Miklósy abbia avuto come motto quello che divenne il titolo del presente libro, possiamo auspicare al parroco di Sátoraljaújhely, che egli possa continuare il suo lavoro con zelo, affinché possa organizzare ancora più conferenze e possa pubblicare ancora più tali libri, perché “Nella perseveranza è il successo!” *(István Ivancsó)*

KELETI EGYHÁZI BIBLIOGRÁFIA MAGYAR NYELVEN 2007-2008

- „A »jóságos szerzetes« Szent Poimen († 450 körül)”, in *Keresztény Élet* 31 (2008) 5.
- „Az Orosz Ortodox Egyház története 1917-től”, in *Keresztény Élet* 31 (2008) 9.
- BAKOS Péter: „Születőben egy új tudományterület: a fémikonok kutatása Magyarországon. Interjú Dr. Ruzsa György művészettörténésszel az Iparművészeti Múzeumban 2005-ben megrendezett „Bronzba zárt imák” című kiállítás kapcsán”, in *Katekhón* 3 (2007) 233-264.
- BÓKAY László: „»Élő, szép egyházat kaptál!« Püspökszentelés Hajdúdorogon”, in *Új Ember* 27 (2008) 1. és 7.
- DÉRI Balázs – FÖLDVÁRY Miklós István: „Nagyhét és húsvét a „nesztoriánusoknál” 2007-ben Rádiós beszélgetés a keleti szír egyházzal és liturgiájáról”, in *Magyar Egyházzene* 2 (2007/2008) 225-238.
- DOBOS Klára: „Gyergyószentmiklósi ikonnézőben 1. Lélekbe vésődő »könnylenyomat«”, in *Keresztény Élet* 22 (2008) 4.
- DOBOS Klára: „Gyergyószentmiklósi ikonnézőben 2. »Fentről« illatosított könnyharmat”, in *Keresztény Élet* 23 (2008) 4.
- DOBOS Klára: „Ősi ikonképek Baktakéken. Tűzből mentett értékek”, in *Keresztény Élet* 32 (2008) 4.
- ÉRSZEGI Márk Aurél: „A Keleti Katolikus Egyházak”, in *Keresztény Élet* 34 (2008) 4.
- „Európai Görög Katolikus Püspökök Találkozója”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2008) 8-9.
- „Fölszentelték az új görög katolikus püspököt”, in *Keresztény Élet* 27 (2008) 1.
- HÁRSVÖLGYI Virág: „Acheiropoietos, a »nem kéztől származó« Krisztus képmás”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2008) 4.
- HÁRSVÖLGYI Virág: „Szent Illés próféta hagiografikus ikonja”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2008) 5.
- IVANCSÓ István: „A kárpátaljai bizánci rítusú templomok”, in *Klió* 2 (2008) 46-48.

- IVANCSÓ István: „A magyar Liturgikon a hajdúdorogi egyházmegyében”, in *Athanasiana* 27 (2008) 11-28.
- IVANCSÓ István: „A magyar Liturgikon a hajdúdorogi egyházmegyében”, in Boháč, V. (zostavil), *Liturgikon v Gréckokatolíckej metropolii na Slovensku. Vedecká konferencia 29. apríla 2008 na GTF PU v Prešove*, Prešov 2008, 53-71.
- IVANCSÓ István: „Az Eucharisztia csodája”, in Nyírán János (szerk.): *A Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma a 2008-as esztendőre*, Nyíregyháza 2007, 47-50.
- IVANCSÓ István: „Az öröm és a reménység a bizánci egyház gyászszertartásaiban”, in *Athanasiana* 27 (2008) 103-116.
- IVANCSÓ István: „Dogmatikonok az Istenszülő köszöntésére 6. A szeplőtelen ara”, in *Görög Katolikus Szemle* 6 (2008) 5.
- IVANCSÓ István: „Dogmatikonok az Istenszülő köszöntésére 7. A boldognak hirdetett Szűz”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2008) 10-11.
- IVANCSÓ István: „Dogmatikonok az Istenszülő köszöntésére 8. Az elmét és a szót felülhaladva”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2008) 5.
- IVANCSÓ István: „Dogmatikonok az Istenszülő köszöntésére 9. A tiszta Szűz”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2008) 5.
- IVANCSÓ István: „Dogmatikonok az Istenszülő köszöntésére 10. Összegzés”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2008) 5.
- IVANCSÓ István: „Könnyező Mária-kép Gyergyószentmiklóson”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2008) 2.
- IVANCSÓ István: „Könnyező Mária-kép Gyergyószentmiklóson – Mária csodás illata”, in *Kárpát-medencei Família család magazin* 11 (2008) XVI.
- JANKA György: „Az ördögűzés mozzanata a görög katolikus egyház szertartásaiban”, in Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek Valásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*, (Tanulmányok a Transzcendensről VI.), Budapest 2008, 101-114.
- JANKA György: „Miklósy István püspök (1913-37) a korabeli görög katolikus sajtó tükrében”, in *Athanasiana* 27 (2008) 117-128.
- JERUzsÁLEMI SZENT Cirill – HANULA Gergely (ford.): „A megkeresztelkedőkhöz”, in *Magyar Egyházzene* 2 (2007/2008) 122.
- KATRIJ, Julian J. – (PAPP András ford.): *Görög katolikus egyházi év*, Miskolc 2008, 293 o. ISBN 978-963-06-5565-1
- KERESZTES Szilárd: „Körlevél Kocsis Fülöp új püspök kinevezéséről”, in *Athanasiana* 27 (2008) 9-10.

- KIPKE Tamás: „»Rendetlen szerzetesből« – püspök Találkozás Kocsis Péter Fülöppel”, in *Új Ember* 23 (2008) 1. és 9.
- KOCSIS Fülöp: „A püspök hordozza, mégsem egyedül viseli”, in *Új Ember* 41 (2008) 9.
- KONCZ Veronika: „Híd és oázis Máriapócs és a Nagy Szent Bazil-rend gyűjteménye”, in *Új Ember* 25 (2008) 12.
- KOVÁCS Ágnes: „»A megtisztulás öröméből sarjad a bűnbánat« Európai görög katolikus püspökök találkozója”, in *Új Ember* 22 (2008) 1.; 9.
- MAGYAR Zoltán: „Adalékok szent királyaink titkos ortodoxizmusának hagyományához”, in Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*, (Tanulmányok a Transzcendensről VI.), Budapest 2008, 329-341.
- MAKLÁRY Ákos: „A vegyes házasságok egyes aktuális jogrendközi kérdései”, in *Athanasiana* 27 (2008) 83-94.
- MÉSZÁROS István: „Sasvári László Görög elenika oskolák Budapest 2004. (Diaszpóra Kutatási Füzetek 2.) 29 oldal”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 3-4 (2006) 223-224.
- NAGYMIHÁLYI Géza: *Árpád-házi Szent Piroška Az idegen szent*, Budapest 2007, 128 o. ISBN 978 963 662 118 6
- OLÁH Miklós: „A Szentlélek”, in *Jel* 3 (2008) 71-72.
- OROSZ Atanáz: „A köznapi éjféli zsoltosma”, in *Görög Katolikus Szemle* 10 (2008) 14.
- OROSZ Atanáz: „A szerzetesi vecsernye”, in *Görög Katolikus Szemle* 8 (2008) 14.
- OROSZ Atanáz: „Kis esti zsoltosma”, in *Görög Katolikus Szemle* 9 (2008) 14.
- OROSZ Atanáz: „Szerzetesi virrasztás”, in *Görög Katolikus Szemle* 7 (2008) 14.
- Őexcellenciája Kocsis Fülöp hajdúdorogi megyéspüspök miskolci apostoli kormányzó püspökké szentelése*, Nyíregyháza 2008, 32 o. ISBN 978-963-06-5335-0
- PAPP András: „140 éve született Papp Antal érsek”, in Nyírán János (szerk.): *A Görög Katolikus Szemle Kalendáriuma a 2008-as esztendőre*, Nyíregyháza 2007, 143-146.
- PUSKÁS Bernadett: „»A mennyei erők fővezére« Szent Mihály alakja a Kárpát-vidék ikonfestészetében”, in Pócs Éva (szerk.): *Démonok, látók, szentek Vallásetnológiai fogalmak tudományos megközelítésben*, (Tanulmányok a Transzcendensről VI.), Budapest 2008, 577-588.

- ROHÁLY Ferenc – OROSZ Atanáz: *Ménea V. Május és Június hónapokra*, Nyíregyháza 2008, 437 o.
- RUZSA György: „Puskás Bernadett könyvéről – Sur le livre de Bernadett Puskás”, in *Athanasiana* 27 (2008) 129-142.
- SEBESTÉNY Sándor: „Görög katolikus püspökök a Megváltó nyomdoka-in. Iván Lyavinecz életútja”, in *Jel* 4 (2008) 106-109.
- SZOTYORI-NAGY Ágnes: „Az antimenzion interrituális használatának kérdése az uniók korát követő szentszéki dokumentumok fényében”, in *Athanasiana* 27 (2008) 63-73.
- „Tejjel Tápláló Szentséges Istenszülő Misztikus ikon(ok) – Tokajból”, in *Keresztény Élet* 43 (2008) 4.
- „Tudósból remete-szerzetes Athoszi Atanáz”, in *Keresztény Élet* 26 (2008) 5.
- VAJDA Tamás: „Font Márta A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Közép- és Kelet-Európa a 10-12. században. Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 326+XV p.”, in *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 1-2 (2007) 225-234.